Hans Rumpf

UGNIES URAGANAS

išdeginta Vokietija

Hans Rumpf

UGNIES URAGANAS

išdeginta Vokietija

BRIEDIS
VILNIUS
2017

Versta iš:
Hans Rumpf
The Bombing of Germany

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo
bibliotekos Nacionalinės bibliografijos
duomenų banke (NBDB).

© Hans Rumpf
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Antanas Šernius, 2017
© Leidykla „Briedis", 2017

ISSN 2351-7344
ISBN 978-9955-26-605-1

TURINYS

1.	Be pykčio ir kaltinimų	7
2.	Trumpa įžanga	17
3.	Oro karo strategija	31
4.	Lūžio taškas oro kare 1941 m. Tyla prieš audrą	48
5.	Anglų ir amerikiečių didysis puolimas	71
6.	Ugninis karas	121
7.	Berlynas – šiuolaikinė Kartagina	137
8.	Bombardavimų 1943–1945 metais kronika	181
9.	Bombardavimų aukos	207
10.	Bombardavimai ir karo pramonė	223
11.	Bent cheminio karo išvengta	231
12.	Gyvenimas pragare. Civilių gyventojų elgsena	239
13.	Iš kitos pusės pažvelgus	273
14.	Moralinis priešinimasis aviacijos terorui	281
15.	Ateities šešėlis	293
	Išvados	313
	Priedas	316
	Bibliografija	320

Dresdenas po Vakarų sąjungininkų bombardavimų. Dešinėje matyti Augusto Schreitmuellerio skulptūra „Gėris“ (*Die Güte*). Vaizdas nuo miesto rotušės bokšto. 1945 m. vasaris.

PIRMAS SKYRIUS

BE PYKČIO IR KALTINIMŲ

Dabar, praėjus tiek daug metų po pragariškų sprogimų Vokietijos miestuose, kiekvienam, pradėjusiam nagrinėti bombų karo klausimus, tikriausiai bus priekaištaujama už senų žaizdų, kurias taip rūpestingai buvo stengiamasi užgydyti, aitrinimą. Jo bus paklausta: ar turi tie seni įvykiai kokią nors reikšmę šiuo metu? Aš manau, turi. Kalbu ne apie patį bombų karą ar kaip jis vyko, ne apie jo pradžią ir plėtotę, ne apie jo priežastį, tikslus ir motyvus, nes tai seni dalykai, kurie vargu ar domina dabarties žmones. Kaip galėtų tai neturėti reikšmės, kol tų metų palikti pėdsakai dar nevisiškai išnykę, kol dar ryškūs tų žaizdų randai?

Bombų karas kaip istorinis įvykis ir jo reikšmė ateičiai vargu ar giliai įstrigo žmonių sąmonėje. Tikrasis jo mastas dar nesuvoktas. Ypač svarbu, kad iki šiol išlieka neištirta pati bombų karo priešo užnugaryje esmė nei kaip masinio naikinimo operacijų, nei kaip naujosios strategijos, nei kaip priemonės pergalei pasiekti didelio masto kare ar bent prisidėti prie tos pergalės. Užuot pasiekę moralinių ir intelektualių pajėgų susitelkimą protestuojant prieš pirmąjį neribotą bombų karą, susidūrėme su visuotiniu nenoru apskritai domėtis šia keblia šiuolaikinės istorijos sritimi.

Nenoras atvirai aptarinėti bombardavimus iki šiol ypač būdingas šalyse, laimėjusiose Antrąjį pasaulinį karą. Daugelyje žinomų karo atsiminimų ši tema nutylima arba apie ją tik šiek tiek užsimenama. Požiūris į bombardavimus užfrontėje beveik panašus į kažkokį tylėjimo sąmokslą. Tai gana lengva suprasti, nes strateginiai antskrydžiai į priešo pramonės rajonus ir spėjamus valdymo centrus, tiesą pasakius, nepriklauso veiksmams, kuriais norėtųsi didžiuotis, o prisiminimai apie juos jokiai kariavusiai pusei nekelia didelio pasitenkinimo.

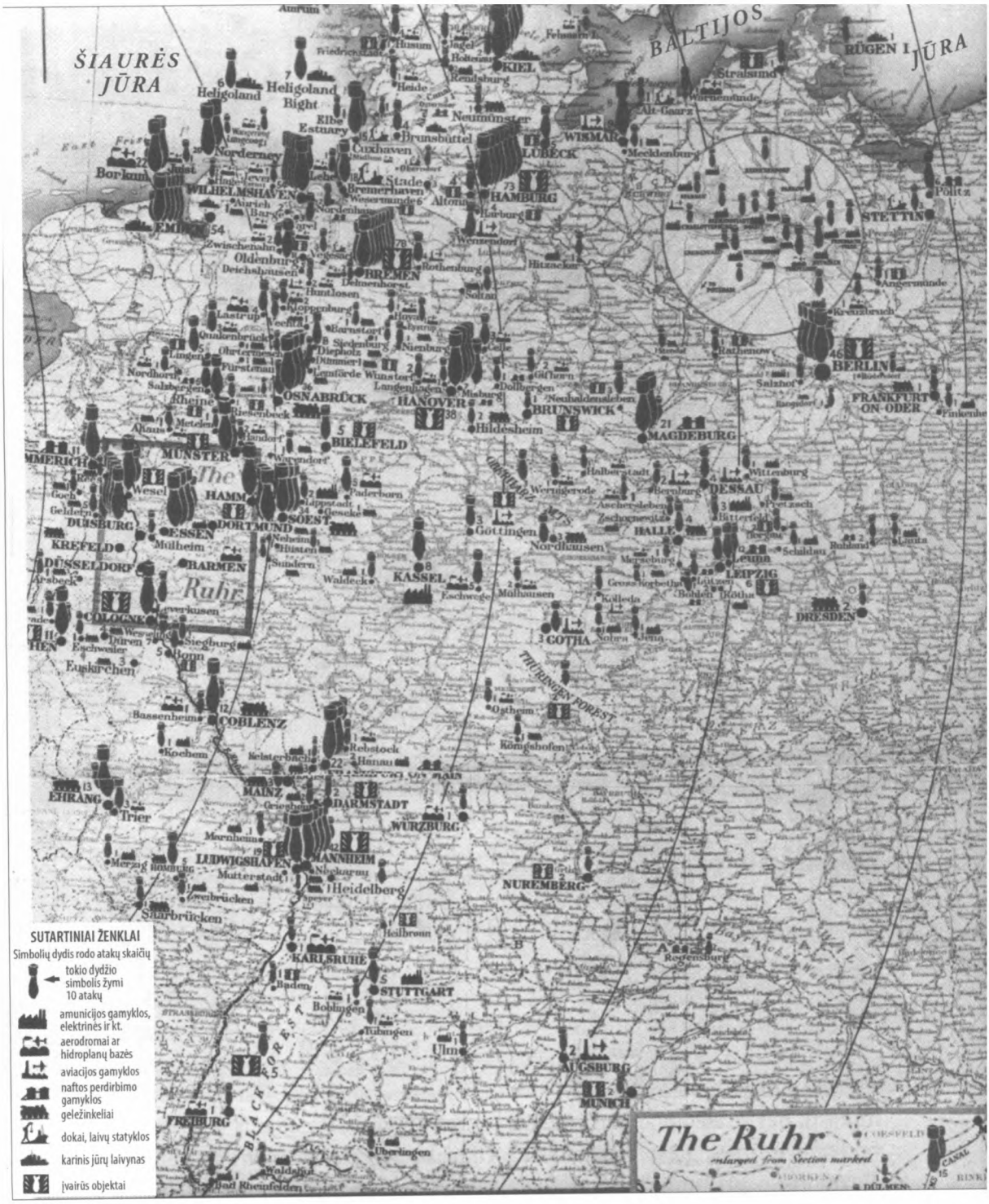

Vokietijos bombardavimo intensyvumas iki 1941 m. liepos 26 d.

Pažeidžiant Hagos konvencijos nuostatus, kurių laikytis buvo įpareigotos beveik visos kariaujančios šalys, strateginis oro karas reiškė, kad civiliniai objektai, net ir priešo civilių gyventojų namai, buvo laikomi teisėtais puolimo taikiniais. Tai paliko negarbės dėmę Vakarų pasaulio įvaizdžiui, o viešai aptarti ją yra nepriimtinas ir nemalonus uždavinys, keliantis visuotinį pasipiktinimą. Tuo paaiškinama bendra tendencija slėpti bombų karo faktus. Atrodo, sąžinės priekaištai paskatino susikurti naujas draudžiamas minėti temas. Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas, iš kurio tiek daug tikėjosi sukrėstas pasaulis, paprasčiausiai ignoravo strateginį oro karą prieš nekarinius objektus. O nedrąsiai mėginant pusiau oficialiai ar privačiai aprašyti įvykius, vengta bet kokio užsiminimo apie šio reiškinio, keliančio nerimą, moralinius ir etinius aspektus, ir apsiribota tik mažiau reikšmingais techniniais bei organizaciniais klausimais. Be to, ši tema kruopščiai slėpta nuo visuomenės, aptariama tik kariniuose ir kituose specialiuose leidiniuose arba oficialioje tyrimo medžiagoje, kurios išvados visuomenei buvo nelengvai prieinamos.

Amerikiečiai pirmieji išdrįso paliesti šias uždraustas temas, jų išsami, nors nepilna ir nevisiškai tiksli Jungtinių Valstijų strateginių bombardavimų tyrimo komisijos[1] oficiali ataskaita įnešė vertingą indėlį į bombų karo Europoje istoriją. Išleidus šios knygos vokišką vertimą, britai irgi paskelbė savo oficialią ataskaitą, kuri neabejotinai tapo svarbiausiu oficialiu leidiniu šia tema.

Pralaimėjusieji karą savo ruožtu pasirodė per daug linkę laikytis nerašyto susitarimo, kad niūrieji strateginio oro karo puslapiai kuo ilgiau liktų neatskleisti. Pavyzdžiui, Vokietijoje paskelbtos tik pavienės, nepilnos ataskaitos, nors šiai šaliai, kaip labiausiai nukentėjusiai nuo bombardavimų, ypač paranku pateikti tikslią informaciją ir taip prisidėti prie ateities. Tačiau Vokietija iki šiol nepateikė išsamaus, dokumentais pagrįsto ją ištikusios katastrofos vaizdo, nors jo reikia ir jai pačiai, ir kitoms seniai laukiančioms šalims. Priežastims ir pasekmėms išnagrinėti reikia išsamaus vaizdo, neapsiriboti vien chronologiniu įvykių išvardijimu, iš jo turi kilti išvados, kuriomis galėtų naudotis valstybių veikėjai ateityje vertindami šią problemą.

Kai kurios to keisto nesidomėjimo baisiais bombų karo įvykiais, kurie vienaip ar kitaip paveikė visus gyventojų sluoksnius, priežastys yra gana akivaizdžios, jas nesunku suprasti. Pirma, siaubingi niokojimai ir moralinės

1 JAV strateginių bombardavimų tyrimo komisija (*The United States Strategic Bombing Survey*) – prezidento F. Ruzvelto nurodymu 1944 m. įsteigta specialistų komisija, skirta anglų ir amerikiečių strateginio bombardavimo efektyvumui tirti (*čia ir kitur – vertėjo pastabos*).

„Skraidančiąja tvirtove" vadinamas amerikiečių bombonešis *B-17* bombarduoja Liudvigshafeną prie Reino. 1944 m. rugsėjis.

kančios, patirtos per pusketvirtų metų masinius bombardavimus, išlikusiems gyviesiems sukėlė troškimą kuo greičiau pamiršti tų naktinių bombardavimų siaubą. Antra, rūpestis išgyventi, su kuriuo teko susidurti pirmaisiais pokario metais, žmonėms buvo daug svarbesnis nei totalinio bombų karo istorijos tyrinėjimai. Be to, manyta, kad tai vyko per daug neseniai, todėl kol kas negalėjo būti teisingo istorinio tyrinėjimo objektu. Daugeliui atrodė, jog įspūdžiai, sukelti baisiausių masinių sugriovimų, yra dar per daug giliai įsirėžę į atmintį, kad galėtų būti aptariami be pykčio ir kaltinimų.

Kalbant apie Vokietiją, išsamius istorinius tyrimus stabdo informacijos stoka. Karui pasibaigus, dauguma dokumentų arba sunaikinta, arba išvežta iš šalies ir negrąžinta. Bet daug dramatiškų karo įvykių vis dar gyvi atmintyje tų, kurie juose aktyviai ar pasyviai dalyvavo. Deja, čia slypi ir akivaizdus, nuolat

didėjantis pavojus. Karta, galinti asmeniniais įspūdžiais užpildyti atminties spragą, sparčiai nyksta ir netrukus išnyks.

Dėl visų šių priežasčių nekarinė dalyko pusė yra ne tik nenagrinėjama, bet dažnai net ignoruojama. Visose šalyse ji nuolat lieka nuošalyje nuo bendro karinių dalykų nagrinėjimo. Deja, pokario pasaulyje į bombų karo barbariškumus jau imama žvelgti kaip į savaime suprantamą dalyką ar net pritariamai. Žmonių nešokiruoja mintis apie civilinių objektų visuotinį bombardavimą. Tiesą pasakius, mūsų dienimis tai laikoma visuotinai priimta atgrasymo strategijos dalimi, nors jau ne vieną šimtmetį – daugiausia dėl krikščionybės įtakos – esame mokomi, kad karas yra vyrų reikalas ir kad moterys bei vaikai turi būti apsaugoti nuo jo baisybių.

Iki pat šių dienų bet kokiose diskusijose apie bombų karą vadovaujantį vaidmenį atliko tie, kurie mielai būtų linkę pašalinti iš apyvartos ir patį bombų karo terminą. Tačiau jų pastangos ištrinti iš atminties tragišką, bet nepaprastai pamokančią patirtį, geriausiu atveju tik užgoš ją ir nustums į pavojingą pasąmonės užribį. Tai tik senos nuoskaudos, sako jie. Esą jas reikėtų atleisti ir užmiršti. Dažnai patariama daug ką užmiršti, o kai ką ir atleisti – nesvarbu, kad atskiram žmogui tai kartais galėtų būti sunku, – tačiau ne tada, kai užmarštimi ir atleidimu siekiama išvengti dvasinio diskomforto.

Dabar Vokietijoje auga susidomėjimas naudinga diskusija apie oro antskrydžius. Po klaidinančios ir tendencingos karinės propagandos metų vis daugiau žmonių trokšta išsamiau sužinoti, kas iš tiesų jiems nutiko per bombų karą. Tiesą pasakius, dažnai pastebima, kad tų praeities baisumų prisiminimai yra net stipresni už būgštavimus dėl naujų ir dar didesnių pavojų, gresiančių ateityje. Vis dažniau keliamas esminis klausimas: ar pasaulyje ir toliau ketinama prieš civilius gyventojus naudoti tokį pat žiaurų, o gal net dar žiauresnį masinio naikinimo ginklą? Būtinas aiškus atsakymas į šį klausimą, ypač dabar, kai įžengėme į branduolinę epochą.

Todėl turbūt atėjo laikas atsisakyti to santūrumo, kurio taip ilgai ir taip mielai laikėmės, ir Vokietija turės savo ruožtu įnešti deramą indėlį į bombų karo istorijos nagrinėjimą, net rizikuodama, kad daugeliui žmonių tai bus nemalonu ar net skaudu. Jeigu tai būtina mūsų dvasinei sveikatai, privalome išmokti nagrinėti nemalonius ir skaudžius faktus.

Šiuo tyrimu nesiekiama kuo nors pakenkti lėtam atsigavimo procesui palengva gydant žaizdas, kurias abiejose kariavusiose pusėse paliko bombų karas, ir juo labiau nemėginama nagrinėti jokių kaltės klausimų. Oro karo istorijos tyrimas, labiau nei joks kitas panašus tyrinėjimas, turi ne vien

Hamburgo bombardavimų metu žuvusių miestiečių palaikai. 1943 m. liepa.

istorinę reikšmę, tiesą sakant, jis būtų tiesiog nenaudingas, jei neturėtų sąryšio su dabartimi ir ateitimi. Nesenų įvykių ir išgyvenimų analizė gali pateikti ateičiai vertingų pamokų ir rimtų įspėjimų, tai ypač tinka kalbant apie neribotą bombų karą, pirmą kartą vykusį žmonijos istorijoje.

Painiavą nustatant bombų karo ištakas ir principus sukėlė nuomonė, kad atsakinga už jo atsiradimą buvusi Vokietija ir kad tas karas buvęs mūsų netoliaregių Liuftvafės[2] vadovų klaida. Tačiau ši nuomonė kritikuotina remiantis išsamiu faktų tyrimu, nors mes iš tikrųjų taip pat esame kalti, kad jau pačioje jo pradžioje negebėjome pakankamai ryžtingai ir nuosekliai tam pasipriešinti. Kita vertus, būtų ne mažiau klaidinga ir kvaila mėginti visą kaltę suversti vien mūsų pagrindiniam priešui – Didžiajai Britanijai. Objektyvus visų aplinkybių nagrinėjimas labai greitai parodys, kad nė viena pusė neturi teisės priekaištauti kitai.

2 Liuftvafė (*Luftwaffe – vok.*) – karinės oro pajėgos, Vokietijos ginkluotųjų pajėgų dalis.

Britų sunkiojo bombonešio *Avro Lancaster* aptarnaujantysis personalas ir aviacinės bombos.

Kalbant iš esmės, galima iškart pareikšti: abi kariaujančios pusės ėmė bombarduoti priešą dar nė vienai iš jų nespėjus įvertinti tikėtino strateginio rezultato ir nesuvokus jų pradėtos masinio naikinimo žiaurybės masto. Tikriausiai nei viena, nei kita pusė tikslingai nesiekė perkelti karo veiksmų į tolimą užnugarį, tačiau faktiškai ir viena, ir kita pusė ryžosi tai daryti, o, tiems veiksmams prasidėjus, buvo prarasta galimybė kontroliuoti įvykius ir jų jau nebuvo galima sustabdyti. Pikta lemiantis Dafo Kuperio[3] grasinimas „sutrinti į dulkes" Vokietijos miestus sutapo su ne mažiau grėsmingu Hitlerio grasinimu „nušluoti nuo žemės paviršiaus" Anglijos miestus. Britų armijai patyrus triuškinantį pralaimėjimą prie Diunkerko, Anglijai teko žūtbūtinai kautis dėl išlikimo, ir tik šaltakraujiškas didvyriškumas padėjo jai išsigelbėti. Kaip tik

3 Alfred Duff Cooper (1890–1954) – Britanijos parlamento narys, diplomatas, informacijos ministras V. Čerčilio vadovaujamame Karo kabinete.

tada oro antskrydžiai buvo vykdomi vis mažiau galvojant apie jų pasekmes. Tai tęsėsi tol, kol oro karas iš tiesų tapo „neribotas".

Kai kurie skaitytojai gali priekaištauti, kad autorius nutyli daugelį įvykių ir faktų, kurie, jų manymu, turi esminę reikšmę. Tačiau jiems reikėtų suprasti, kad šis tyrimas nepretenduoja į išsamią chronologinę ataskaitą apie strateginę aviacijos pajėgų dvikovą. Tam reikėtų parašyti keletą tomų. Autorius sąmoningai siekia apsiriboti tik Vokietijos teritorijos bombardavimų apžvalga. Todėl jis, pavyzdžiui, nemini Liuftvafės antskrydžių prieš Varšuvą,

Avro Lancaster virš liepsnojančio Hamburgo. 1943 m. sausis.

Roterdamą ir Belgradą pradiniu karo laikotarpiu arba kai kurių įtvirtintų objektų priskyrimo tausojamų „atvirų miestų“ kategorijai. Būtent todėl bombardavimai aplenkė tokius miestus kaip Briuselis, Paryžius ir Bordo. Dėl tos pačios priežasties šis tyrimas neapima operacijos, kartais ypač smarkiai kritikuojamos ir pateikiamos kaip charakteringiausias neriboto bombų karo pavyzdys, – Koventrio subombardavimo 1940 metų lapkritį, kurio padarinius, beje, dažnokai smarkiai išpučia abiejų kariavusių pusių karinė propaganda.

Pagrindinis autoriaus uždavinys – kuo tiksliau pavaizduoti Vokietijos teritorijos bombardavimą. Be to, jis tikisi parengti skaitytoją dabarties klausimui dėl strateginių bombardavimų, ypač svarbiam ir nugalėtojams, ir nugalėtiesiems, svarstyti kariniu bei politiniu aspektais. Deja, jis nedisponavo fundamentaliais vokiečių atstovų tyrimais, kurių pagrindu būtų buvę galima giliau išnagrinėti šios problemos politinį, karinį, techninį ir psichologinį veiksnius.

Galima būtų priekaištauti autoriui dėl asmeninio požiūrio į tuos įvykius, dėl kurio jis negalėjęs būti pakankamai nešališkas rašydamas šią knygą. Tačiau reikia pripažinti, kad dar niekam nėra pavykę tiksliai išdėstyti problemos neturint į ją asmeninio požiūrio. Bet kuriuo atveju autorius mano turintis teisę pakartoti pasakymą, nuskambėjusį viename iš paskutinių pokario politinių teismų procesų: „Šiuolaikinis karas savo žiaurumu, neturinčiu pavyzdžio, yra susijęs su kiekvieno žmogaus gyvenimu. Todėl kiekvienas turi teisę pareikšti savo pastabas šia tema. Ypač rašydamas publicistikos straipsnius.“

ANTRAS SKYRIUS

TRUMPA ĮŽANGA

Kai bombonešis tapo viena iš šiuolaikinio karo ginkluotės rūšių, visos vyriausybės ėmė karštai diskutuoti, ar bombardavimas iš oro laikytinas teisėtu kariavimo būdu. Jau nuo pat pradžių mėginta vadovautis humaniškumo principais ir apriboti oro karą lygiai taip pat, kaip XIX a. viduryje Raudonojo Kryžiaus organizacijos reikalavimu priimtos konvencijos, draudžiančios žudyti sužeistuosius ir karo belaisvius. Visų tautų atstovai vylėsi, kad priimti panašūs susitarimai padės užkirsti kelią bombų mėtymui ant taikių beginklių gyventojų.

Hagos konvencijos, priimtos 1907 metais, 25 straipsnis draudžia bet kokį taikių miestų, kaimų, įvairių pastatų, kuriuose gali būti civilių žmonių, užpuolimą. Tačiau ne visi įsipareigojo vykdyti šią nuostatą.

Vašingtono sutarties, sudarytos po Pirmojo pasaulinio karo 1922 metais, 22-asis punktas draudė bet kokį bombardavimą iš oro, siekiant įbauginti taikius gyventojus arba naikinti nekarinės paskirties privačią nuosavybę.

„Kariavimo ore Hagos taisyklės“, kurias 1923 metais parengė teisinė komisija prie Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus, deja, nebuvo įtrauktos į konvenciją, todėl konvencijoje dalyvaujančios šalys jų neratifikavo. Tiesa, 1932 metų Ženevos konferencijoje nusiginklavimo klausimais skelbta, kad bet koks civilių gyventojų puolimas iš oro prieštarauja kariavimo įstatymams. Tačiau, kaip mums dabar, deja, labai gerai žinoma, visa tai liko tik popieriuje.

1936 metų kovą Vokietijos vyriausybė pasiūlė susitarimo projektą, numatantį oro karo reguliavimo tvarką, ir pateikė memorandumą, draudžiantį

< Kiliminio bombardavimo akimirka. Per tokius bombardavimus naikinti ištisi plotai beveik nesirenkant taikinių.

Pirmasis pasaulinis karas. Paryžiaus gyventojai apžiūrinėja iš vokiečių dirižablio numestos sprogusios bombos paliktą duobę. 1917 m.

miestų ir kitų gyvenamųjų vietovių bombardavimą, tačiau tos iniciatyvos liko neįgyvendintos.

Vis dėlto šie nesėkmingi mėginimai susitarti jokiu būdu nereiškė, kad laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų kuri nors vyriausybė rimtai nagrinėjo neriboto bombų karo galimybę, jeigu kiltų karas. Faktiškai visi laikėsi vienos nuomonės, kad tai galėtų sukelti visuotinę katastrofą ir galbūt reikštų net europinės civilizacijos žlugimą. Pavyzdžiui, Anglijos ir Prancūzijos vyriausybės pažadėjo, kad jų aviacija karo atveju bombarduos „vien karinius objektus pačia siauriausia šio apibrėžimo prasme".

Pasak laikraščio *The Times* 1938 m. birželio 21 d. straipsnio, Britanijos ministras pirmininkas p. Čemberlenas (Chamberlain), atsakydamas

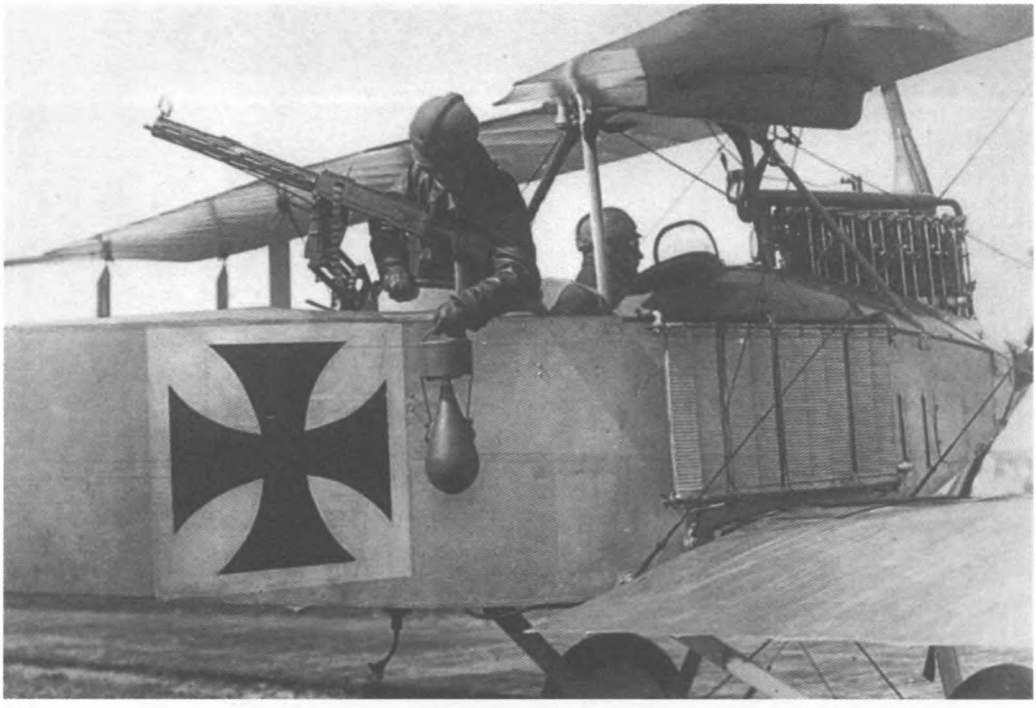

Pirmojo pasaulinio karo laikų dvivietis vokiečių lėktuvas. Galinis šaulys kulkosvaidininkas rankose laiko ankstyvojo modelio aviacinę bombą.

Bendruomenių rūmuose į p. Noelio Beikerio[4] paklausimą, pareiškė: „Reikia pripažinti, kad dėl oro karo nėra jokio tarptautinio įstatymo, priimto bendru susitarimu. Tačiau tarptautinė teisė yra nustačiusi karo jūroje ir sausumoje taisykles. Jos arba pagrindinės jų sudarymo nuostatos gali būti pritaikomos oro kare, tad vyriausybė ne tik pritaria joms, bet ir reikalauja jų laikytis...“ Paskui jis pridūrė: „Mes visi galime griežtai pasmerkti bet kurios šalies bet kur paskelbtą bet kokį pareiškimą, kuriuo būtų sąmoningai pritariama politikai siekti karinės pergalės terorizuojant civilius gyventojus bombardavimais iš oro. Tai kategoriškai prieštarauja tarptautinei teisei, ir norėčiau pridurti, kad, mano nuomone, šios politikos šalininkai smarkiai klysta, nes aš netikiu, kad tyčinis civilių gyventojų užpuolimas kada nors leistų pasiekti pergalę kare tiems, kurie tai darytų.“

4 Philip John Noel-Baker (1889–1982) – ilgametis Britanijos parlamento narys, diplomatas, nusiginklavimo politikos šalininkas, 1959 m. Nobelio taikos premijos laureatas.

Du Britanijos premjerai: N. Čemberlenas (kairėje) ir jo įpėdinis V. Čerčilis. Pirmasis griežtai pasisakė prieš civilinių objektų bombardavimą, antrasis laikėsi požiūrio, kad kovoti reikia bet kokiomis priemonėmis.

Daugiau kaip po metų, 1939 m. rugsėjo 14 d., jau karui prasidėjus, atsakydamas į kitą paklausimą Bendruomenių rūmuose, jis iškilmingai skelbė: „Kad ir kokius žingsnius kiti galėtų žengti, Jo Didenybės vyriausybė niekada nesiryš sąmoningai, vien tik įbauginimo tikslais, pulti moteris, vaikus ir kitus civilius žmones."

Tai buvo pagarbos verti žodžiai, bet, Anglijos politikos vairui patekus į kito vadovo rankas, viskas pakrypo kitokia linkme.

Viltinga pradžia

1939 m. rugsėjo 1-ąją, karo pradžios dieną, Jungtinių Valstijų prezidentas Franklinas D. Ruzveltas (Franklin D. Roosevelt) visoms kariaujančių šalių vyriausybėms išsiuntė kreipimąsi kviesdamas viešai pareikšti, kad jos pasiryžusios neleisti savo karinėms oro pajėgoms taikių miestų ar civilių gyventojų jokių bombardavimų.

Tą pačią dieną visų kariaujančių šalių vyriausybės vieningai paskelbė besąlyginį pritarimą, o Hitleris, dar net negavęs to kreipimosi, Reichstago deputatams pareiškė: „Aš nenoriu karo prieš moteris ir vaikus, o Liuftvafei nurodžiau atakuoti tik karinius objektus."

Hitleris nedelsdamas atsiliepė į prezidento Ruzvelto kreipimąsi ir pareiškė, kad laiko jį savaime suprantamu įpareigojimu susilaikyti nuo nekarinių objektų bombardavimo ir kad savo ruožtu jau davęs atitinkamus nurodymus. „Pritariu jūsų siūlymui, žinoma, su sąlyga, kad ir priešas laikysis tų pačių taisyklių."

Iš pradžių A. Hitleris pritarė JAV prezidento F. Ruzvelto siūlymui nebombarduoti civilinių objektų, tačiau netrukus abi kovojančios pusės nusirito į jokių taisyklių nesaistomą bombų karą.

Britanijos ministras pirmininkas p. Čemberlenas paskelbė panašų pareiškimą Bendruomenių rūmuose, o Karališkosioms oro pajėgoms nurodyta, kad oro antskrydžius privalu rengti tik prieš karinius objektus „pačia siauriausia šio termino prasme“ ir neturi būti daroma nieko, kas galėtų kelti pavojų civilių gyvybėms ar turtui.

Abiem kariaujančioms pusėms uždrausta bombarduoti net karo laivus, nuleidusius inkarus pakrantėje. Hitleris, pavyzdžiui, specialiai uždraudė atakuoti doke remontuojamą britų linijinį kreiserį *Repulse*.

Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus komitetas Ženevoje taip pat pateikė skubius siūlymus, skatinančius aviacijos veiksmų humaniškumą, tarp jų – siūlymą įsteigti demilitarizuotas saugumo zonas ir ligoninių teritorijas, kurios turėtų būti saugios nuo bet kokio pobūdžio atakų.

Žvalgybos laikotarpis

Taigi bombonešių veiksmams apriboti netrūko viltingų pareiškimų ir geranoriškų ketinimų, o tolesnė pirmųjų oro karo etapų chronologija rodo, kad turėta nemažai vilčių, jog tai bus sėkmingai vykdoma.

1939 09 04. Karališkųjų oro pajėgų lėktuvai pradeda oro karą brangiai kainavusiu dieniniu antskrydžiu prieš jūrinius taikinius Vilhelmshafene ir Šiaurės jūros kanale[5]. Britų nuostoliai – penki lengvieji bombonešiai *Blenheim* ir du vidutinio nuotolio bombonešiai *Wellington*. Per antskrydį dvi bombos apsirikus nukrito ant Danijos miesto Esbjergo, sugriovė vieną pastatą, užmušė du žmones ir dar tris sužeidė. Britų vyriausybė atsiprašė ir išmokėjo kompensacijas.

1939 09 05. Dar vienas britų antskrydis prieš jūrinius ir karinius taikinius Vilhelmshafene ir Kukshafene.

1939 11 13. Pirmosios vokiečių bombos numestos Britanijos teritorijoje ant jūrinių ir karinių taikinių Šetlando salose.

5 Šiaurės jūros kanalas – farvateris Nyderlanduose, didžiausias pasaulyje šliuzas, jungiantis Amsterdamo uostą su Šiaurės jūra. Vilhelmshafenas – Vokietijos uostamiestis ir karinio laivyno bazė Žemutinės Saksonijos žemėje.

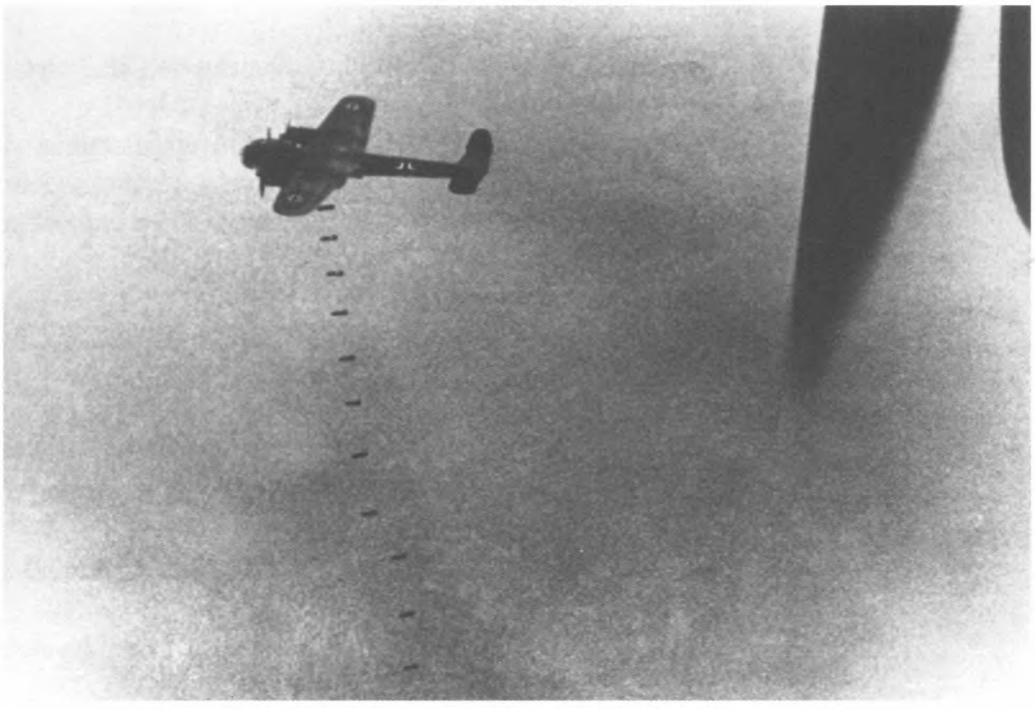

Vokiečių vidutinio bombonešio *He-111* ataka.

1939 11 17. Jungtinė aukščiausioji karo taryba[6] svarsto siūlymą bombarduoti Rūro sritį, jeigu vokiečiai pultų vakarų kryptimi. Ministras pirmininkas Čemberlenas pareiškė manąs, kad planas parengtas kruopščiai ir gali būti sėkmingas, kartu užsiminė, kad mintis apie poreikį duoti reikalingus įsakymus jam kelianti blogą nuojautą ir kad jis tikisi, jog to niekada neprireiks. Prancūzijos ministras pirmininkas Daladjė (Daladier) paprašė bent kuriam laikui atidėti plano vykdymą.

1939 11 28. Dvylika Karališkųjų oro pajėgų bombonešių užpuola vokiečių karinę jūrų bazę Borkumo saloje, iš kurios buvo vykdomos minavimo magnetinėmis minomis operacijos.

1939 12 03. Dvidešimt keturi britų bombonešiai atakuoja karinius jūrų taikinius Helgolando saloje.

6 Jungtinė aukščiausioji karo taryba – Anglijos ir Prancūzijos ginkluotųjų pajėgų generalinių štabų institucija, įkurta mėginant koordinuoti bendrus karinius veiksmus prieš Vokietiją Antrojo pasaulinio karo pradžioje.

1939 12 14. Oro mūšis virš Helgolando.

1939 12 18. Atremtas antskrydis prieš Vilhelmshafeną.

Iki gruodžio pabaigos:

šeši bombonešių antskrydžiai į Vokietijos teritoriją prieš taikinius Vokietijos įlankoje; abi kariaujančios pusės, nemėtydamos bombų, vykdo žvalgybos skrydžius nuotoliu iki 1 000 kilometrų Vakarų kryptimi; britų bombonešių eskadrilės, taktiniais sumetimais dislokuotos Reimso apylinkėse Prancūzijoje, taip pat susilaiko nuo bombardavimų.

1940 01 02. Oro mūšis virš Helgolando.

1940 01 10. Britų bombonešių ataka prieš Vokietijos karinio laivyno aviacijos bazę Zilto saloje. Dvi bombos nukrinta ant Danijai priklausančios Riomės salos.

1940 01 12. Ant Vesterlando miesto Zilto saloje krinta pirmosios britų bombos.

Britų karo laivai prie Orknio salų. Būtent čia per 1940 m. kovo 16 d. vokiečių oro ataką žuvo pirmieji civiliai britai.

1940 03 07. Britanijos bombonešių antskrydis prieš vokiečių karinius laivus prie Borkumo salos.

1940 03 16. Keturiolika Vokietijos bombonešių *Ju-88* užpuola Britanijos laivyną, stovintį išmetus inkarus Skapos užutėkyje Orknio salyne, vienas laivas pamuštas. Sausumoje atakuojami aerodromai ir priešlėktuvinės artilerijos pabūklai. Vokiečių bombos pirmąkart krinta ant gyvenamųjų vietovių, aerodrome žūva vienas civilis, septyni žmonės sužeisti Orknio salose ant Veito tilto.

1940 03 19. Penkiasdešimt britų bombonešių surengia naktinį septynių valandų trukmės antskrydį prieš Hiornumo aerodromą Zilto saloje. Numesta dvidešimt tonų sprogmenų ir 1 200 tonų padegamųjų bombų. Keletas tiesioginių pataikymų, vienas iš jų – į ligoninės pastatą. Ministras pirmininkas Bendruomenių rūmuose šį antskrydį pavadino atsakomuoju veiksmu į vokiečių ataką, įvykusią prieš trejetą dienų.

1940 04 22. Londono susitikime Prancūzijos atstovai sutinka: jei vokiečiai pultų Vakaruose, Vakarų Vokietijoje būtų bombarduojami transporto mazgai ir kuro saugyklos.

1940 04 23. Vesterlando priemiesčiuose Zilto saloje numestos dvidešimt penkios bombos. Pavienės bombos nukrito Veningštete Zilto saloje ir Heidės miestelyje Vakarų Holšteine.

Per žiemą abiejų kariaujančių pusių lėktuvai dažnai pažeisdavo Olandijos neutralitetą skrisdami virš jos teritorijos ir kartais nukentėdami nuo olandų priešlėktuvinės artilerijos ugnies. Pirmaisiais karo mėnesiais britai nebombardavo tik spalį, lapkritį ir vasarį. Bombos krito ant Vokietijos miestų ir miestelių arba jų apylinkėse.

Įsitikinimui, kad pirmuoju oro karo laikotarpiu tarp kariaujančių pajėgų galiojo susitarimas susilaikyti nuo gyvenamųjų vietovių bombardavimo, trūko patvirtinimo, tačiau ir be jokio panašaus susitarimo abi pusės, atrodo, daugiau ar mažiau laikėsi Vašingtono sutarties nuostatų. Nereikšmingi nukrypimai buvo ignoruojami.

Nors šis pagirtinas siekis neapsaugojo nuo beatodairiško oro karo išplitimo, tačiau bent atidėjo jo pradžią pakankamai ilgai, kad abi pusės galėtų imtis visų įmanomų atsargumo priemonių.

1940 m. gegužė. Vermachtas pervažiuoja Vokietijos ir Liuksemburgo sieną. Prasidėjus vokiečių sausumos žygiui į vakarus, britų karo aviacijos vadai nusprendė smogti iš peties.

Neriboto oro karo pradžia

Abipusio susilaikymo nuo bombų karo laikotarpis baigėsi, kai 1940-ųjų gegužę vokiečiai pradėjo puolimą į Vakarus.

Reaguodamas į Vokietijos puolimą Vakaruose, Britanijos karo kabinetas gegužės 8-ąją suteikė Karališkosioms oro pajėgoms teisę smogti transporto mazgams, naftos produktų saugykloms ir elektrinėms.

Naujai paskirtas ministras pirmininkas Vinstonas Čerčilis (Winston Churchill), gegužės 10-ąją pirmą kartą vadovaudamas Karo kabineto posėdžiui, pritarė kabineto narių „bomberių“, raginančių atsisakyti „baltųjų pirštinių politikos“, reikalavimams.

Tačiau net ir tada neapribotas oro karas neprasidėjo iš karto, jis plėtojosi dvejojant, nesiryžtant „kirsti iš peties“. Ryžtingiems sprendimams trukdė techniniai sunkumai Karališkosiose oro pajėgose, nerimavimas dėl galimo Vokietijos Liuftvafės pranašumo ir galbūt moraliniai suvaržymai.

1940 m. gegužės 10-oji Vokietijoje ilgą laiką buvo vertinama kaip takoskyra tarp pavienių antskrydžių su atsitiktinėmis klaidomis netiksliai numetus bombas ir sistemingų masinių atakų prieš taikius miestus. Tą dieną pirmą kartą netikėtai ir labai žiauriai nukentėjo Breisgau Freiburgas, ten žuvo penkiasdešimt septyni žmonės, tarp jų trylika vaikų, žaidžiančių mokyklos žaidimų aikštelėje. Per karą ir pirmaisiais pokario metais, atrodo, niekas nežinojo, kas iš tikrųjų įvyko. Kai kas tikėjo, kad tai padarė prancūzai, kiti kaltino britus. Atsirado net tokių, kuriems atrodė, jog bombarduoti įsakę Hitleris su Gėringu (Göring) dėl kažkokių jiems vieniems žinomų priežasčių. Dar kiti manė, kad tai – nelaimingas atsitikimas, už kurį atsakingi vokiečių bombonešių lakūnai, įsitikinę, jog bombardavo Miulhauzeno miestą Elzase, ir jie buvo teisūs. Tačiau neaiškumai galiausiai išsklaidyti tik po karo, kai 1956 metais paskelbti Šiuolaikinės istorijos instituto Miunchene kruopščių tyrimų rezultatai, kurie neabejotinai įrodė, kad miestas bombarduotas dėl vokiečių dvimotorių bombonešių eskadrilės navigacinės klaidos.

Du vokiečių bombonešiai *Ju-87* virš Prancūzijos teritorijos.

Vis dėlto vertinant tą datą, apsirikta nedaug, nes naktį iš gegužės 10-osios į 11-ąją trisdešimt šeši bombonešiai smogė į Menchengladbacho priemiesčius (Richards & Saunders, *The Royal Air Force, 1939–1945*). Netrukus po vidurnakčio bombos krito Luizos gatvėje ir miesto centre, žuvo keturi žmonės, tarp jų ir moteris anglė (pagal informaciją, autoriaus gautą miesto taryboje).

Būtent šį antskrydį turėjo mintyje Dž. M. Speitas (J. M. Spaight) rašydamas savo knygoje *Bombing vindicated* („Bombardavimų pateisinimas"): „Mūsų veiksmai sulaukė griežto prancūzų protesto. <...> Tai – reikšminga diena <...> ne todėl, kad staiga būtų pasiektas koks nors įspūdingas rezultatas, o dėl to, kas laikui bėgant turėjo įvykti vėliau. Tuo 1940 m. gegužės sprendimu nulemtas Vokietijos likimas, nors mes to dar nesuvokėme. Žinoma, reikia pripažinti, kad mūsų puolimas kurį laiką buvo gana kuklus." Kitoje pastraipoje rašoma: „Mes pradėjome bombarduoti objektus Vokietijos teritorijoje dar prieš vokiečiams pradedant bombarduoti objektus Britanijoje. Tai – visuotinai pripažintas istorinis faktas. Vis dėlto mes pasirinkome nors ir sunkesnį, bet tikresnį kelią. Atsisakėme bent kuriam laikui savo miestų neliečiamumo, kartu suliepsnojo ir mūsų draugų miestai. Vardan laisvės ryžomės paaukoti net Londoną. <...> Karui persikėlus į Vokietijos teritoriją, atsakomieji veiksmai tapo *neišvengiami*. Nors nesame visiškai tuo tikri, bet buvo pagrįsta tikimybė, kad mūsų miestai ir pramonės centrai nebūtų buvę atakuojami, jeigu mes ir toliau būtume susilaikę nuo Vokietijos objektų atitinkamų atakų. <...> Galiu pareikšti tik savo nuomonę, kad Vokietija, galimas daiktas, nebūtų to dariusi iš dalies todėl, kad tai nebūtų atitikę jos karinio statuto, iš dalies todėl, kad būtų bijojusi tolesnių pasekmių. Vokiečiai būtų prašę paliaubų, jei būtų galėję. <...> Tiesą sakant, jie ir prašė, kai tik įsivaizdavo, kad pavyks susitarti. Toks kariavimo būdas neatitiko jų interesų." Siekdamas galutinai išsklaidyti visas abejones Speitas rašė: „Kadangi abejojome dėl psichologinio efekto, kurį būtų sukėlęs propagandinis tiesos iškraipymas, tad, pradėdami strateginius bombardavimus, vengėme mūsų reikšmingojo gegužės 11-osios sprendimo paviešinimo, kurio jis buvo vertas."

Šį požiūrį Britanijoje palaikė ne visi. Anglų teisininkas F. Dž. P. Vilas (F. J. P. Veale) savo knygoje *Towards Barbarism* („Barbariškumo link") pabrėžė: „Vakarų Vokietija, žinoma, priklausė karinių veiksmų zonai tiek pat kiek ir Patagonija. Iki tos datos buvo bombarduojamos tik karinių veiksmų zonai priklausančios vietovės arba tokie neabejotinai kariniai objektai kaip vokiečių aerodromas Zilto saloje ar britų aerodromas Orknio salyne. Tas antskrydis gegužės 11-osios naktį, nors ir toks nežymus, tapo pasaulinės

reikšmės įvykiu, nes pirmąkart buvo sąmoningai pažeista pagrindinė civilizuoto kariavimo taisyklė, leidžianti vykdyti karo veiksmus tik prieš ginkluotąsias priešo pajėgas."

Prasidėjo negailestingas oro karas, kai jau neįmanoma nei pasukti atgal, nei sustabdyti prasidėjusių masinių žudynių ir milžiniškų sugriovimų.

Tik po penkių mėnesių – rugsėjo 7-ąją – Vokietijos miestams patiriant nuolatinius bombardavimus (vien Berlynui teko aštuoni atskiri atvejai) ir visiems protestams pasirodžius neveiksmingiems, surengtas vokiečių atsakomasis smūgis į Londono prekybos ir tiekimo centrus, prekių sandėlius ir laivų remonto dokus.

Tad Vokietija prie savosios kaltės naštos, kuri ją pagrįstai slegia, neturi papildomai prisiimti ir sunkios atsakomybės naštos sukėlus totalinį, beatodairišką oro karą. Iš tiesų net priešai niekada nedrįso jos tuo apkaltinti, toks kaltinimas, daugelio nuostabai, nebuvo pareikštas ir Niurnbergo tribunole dėl labai paprastos priežasties – nešališki kritikai beveik vieningai sutiko, kad šiuo atveju Vokietija turėjo savigynos teisę.

Pavyzdžiui, Lidelis Hartas (Liddell Hart) savo knygoje *The Revolution in Warfare* („Perversmas kariavimo papročiuose") rašė: „Vokiečiai buvo visiškai teisūs vadindami tai [antskrydį prieš Londoną] atsakomąja priemone, ypač kai jie po mūsų šešių antskrydžių prieš Berlyną buvo paskelbę, kad imsis tokių priemonių, jeigu mes nenutrauksime naktinių Berlyno bombardavimų. Maža to, reikia pripažinti, kad turėdami bombonešių pajėgų persvarą jie po keleto

1946 m. išleistoje knygoje įžymus britų karo istorikas Lidelis Hartas teigė, kad Vakarų fronte, nepaisydami vokiečių siūlymų sureguliuoti karą ore, pirmieji masinių atakų prieš civilių gyvenamuosius rajonus ėmėsi britai.

savaičių parodė iniciatyvą pasiūlydami sudaryti dvišalę sutartį, kuria būtų atsisakoma miestų bombardavimo. Be to, keletą kartų, kai gerokai menkesni britų antskrydžiai praretėdavo, jie buvo pristabdę savo antskrydžius ir tuo parodė norą nutraukti abipusio miestų bombardavimo varžybas." Šių tendencijų esmę, savaime suprantama, sudaro ne tiek vokiečių „humaniškumas", kiek jų realizmas vertinant ateities perspektyvas.

Generolas majoras Dž. F. Č. Fuleris (J. F. C. Fuller) rašė: „Kol Hitlerio rankos buvo surištos Prancūzijoje, jis nesiėmė atsakomųjų veiksmų. Tačiau neverta labai abejoti, kad <...> vėlesni antpuoliai prieš Vokietijos miestus pastūmėjo jį pulti Britaniją" (*The Second World War*).

Vėl cituoju Lidelį Hartą: „Būdamas savo galios viršūnėje ir turėdamas didžiulę persvarą bombonešių oro pajėgų srityje Hitleris, puldamas savo priešininkų miestus, šia persvara naudojosi itin santūriai ir ne kartą stengėsi susitarti dėl miestų bombardavimo nutraukimo. Nei mes, nei amerikiečiai, jiems įsitraukus į karą, nebuvome varžomi jokių išskaičiavimų dėl besaikio niokojimo pasekmių. Buvome užvaldyti troškimo sunaikinti nacizmą bet kokia kaina" (*The Revolution in Warfare*).

Sprendimas bombarduoti miestus, užuot apsiribojus vien karinių objektų bombardavimu, kartu gali būti laikomas ir tam tikro sutrikimo apraiška. Karinės operacijos nuvedė į aklavietę ir bombardavimas galbūt buvo labiau pagrįstas jausmais nei racionaliais motyvais. Jo imtasi „karui tęsti" (vyriausiasis aviacijos maršalas Harisas) arba „keliui kitam karinių operacijų etapui nutiesti" (feldmaršalas Keselringas).

Šiame kelyje abi kariaujančios pusės, naiviai pasitikėdamos nežinomybe, vis greičiau vėlėsi į tokio pobūdžio oro karą, kurio metodai ir tikslai moralės požiūriu buvo labai ginčytini. Beatodairiškas bombardavimas prasidėjo nespėjus pakankamai ištirti jo strateginių galimybių.

TREČIAS SKYRIUS

ORO KARO STRATEGIJA

Šiais laikais beveik neneigiama, kad vokiečių naudoti oro karo metodai buvo klaidingi, net lemtingai klaidingi, o britų metodai, priešingai, buvo taisyklingi ir nešantys sėkmę. Kalbant apie Vokietiją, šią nuomonę sukėlė nusivylimas, atsiradęs dėl nesėkmingos oro karo eigos ir jo padarinių, tą nusivylimą vienodai pajuto ir kariai, ir civiliai gyventojai. Prie tokios nuomonės palaikymo labai prisidėjo ir nusivylusių karo lakūnų atsiminimai, tarp jų H. J. Rykhofo (H. J. Rieckhoff) *Trumpf oder Bluff?* („Koziris ar blefas?", 1945 m.) ir V. Baumbacho *Zu Spät?* („Per vėlai?", 1949 m.). Priešingoje kariaujančioje pusėje irgi daug kas išreiškė panašią nuomonę. Tačiau kiekvienas, skaitęs svarbesnes pastarųjų metų publikacijas oro karo klausimais, turėtų paklausti savęs, ar tikrai galima apsiriboti tokiu paprastu paaiškinimu svarstant šią painią ir sudėtingą temą.

Sunkusis bombonešis *Avro Manchester*, eksploatuotas 1940–1942 m. Su bombų kroviniu galėjo nuskristi daugiau nei pustrečio tūkstančio kilometrų.

Šiuo atžvilgiu pagrindinis priekaištas Vokietijoje tenka jos vadovams, kurie per daug dėmesio skyrė taktinėms oro pajėgoms bei jų sąveikai su sausumos kariuomene mūšių laukuose ir dėl to neteikė deramos reikšmės strateginių oro pajėgų plėtrai ir neparengė būtinos gynybinės oro karo strategijos.

1935 metais pirmasis Liuftvafės generalinio štabo viršininkas[7] rekomendavo Vokietijos perginklavimo planuose numatyti sukurti tolimojo nuotolio keturių variklių bombonešį, juo, savaime suprantama, būtų buvęs pradėtas būsimųjų strateginių oro pajėgų plėtojimas. Tada tikriausiai būtų buvę įmanoma šioje srityje pavyti britus. Tačiau, kaip teigiama, bukagalviai jo posto perėmėjai suklydo nesuvokę ar nepaisę šiuolaikinės strateginės aviacijos esmės – įgyti pranašumą oro erdvėje, o paskui surengti lemiamą strateginį puolimą priešo užnugaryje. Taigi, kaip rašoma istorijoje, Vokietija liko be sunkiųjų bombonešių laivyno ir dėl to, nors paprastai to neskelbiama atvirai, pralaimėjo oro karą, o galiausiai – ir Antrąjį pasaulinį karą.

Prieštaraujant šiam supaprastintam požiūriui, turi būti atsižvelgta į tai, kad skirtingas aviacijos strategijas nuo pat pradžios ir vėliau sąlygojo nevienoda abiejų pagrindinių priešininkų geografinė padėtis.

Atsižvelgiant į geografinę padėtį, žmonių sprendimus lemia tai, ar šalis yra viename žemyne ar skirtinguose ir kur pirmiausia pasireiškia jos galia – sausumoje ar jūrose. Salų šalys priklauso nuo jūros, o žemyninės šalies gynybai reikia stiprios sausumos kariuomenės. Šiuolaikinės karinės oro pajėgos artimesnės kariniam laivynui, o oro karas – karui jūrose.

Britanijos pasirengimai

Kalbant apie britus, reikia pabrėžti, kad jų karinės operacijos oro erdvėje netrukus tapo panašios į jūrines operacijas, o oro pajėgos veikė bendrai su Kariniu jūrų laivynu užtikrindamos Britanijos laivybos linijų saugumą. Britų lėktuvų įgulų elgsena panašesnė į jūrininkų, tą panašumą net atspindėjo būdingas posakis „kapitonai ir įgulos“, vartojamas operatyviniuose pranešimuose. Karališkųjų oro pajėgų maršalus nesunku prilyginti jūrų admirolams. Kita vertus, Liuftvafės aukščiausio rango vadai buvo vadinami feldmaršalais,

7 Turimas mintyje per aviakatastrofą žuvęs aviacijos generolas Walther Wever (1887–1936), pasižymėjusio karo lakūno Valterio Veferio tėvas.

dauguma jų iš tiesų jau turėjo feldmaršalo laipsnį dar prieš perkeliami į Liuftvafę.

Britų tradicijos buvo palankios sukurti nepriklausomoms strateginėms oro pajėgoms, pasižyminčioms palyginti nedideliu personalo skaičiumi ir geru techniniu aprūpinimu. Tikėtasi šitaip sumažinti nuostolius, o pastangos skatinti strateginius sprendimus būtų sėkmingesnės. Senuosiuose britų pasakojimuose ir dainose jūrininkai, žuvę Trafalgaro mūšyje, vadinami nacionaliniais didvyriais. 185 vyrai, padėję galvas tame lemtingame jūrų mūšyje, pagelbėjo savo šaliai labiau nei 800 000 karių, žuvusių kitose kautynėse Prancūzijos ir Flandrijos laukuose per Pirmąjį pasaulinį karą. Britams visada buvo būdingas toks požiūris – kariauti kuo mažiau įsipareigojant kitiems.

Tačiau, žinoma, pirmosiomis karo dienomis niekas negalėjo numatyti, kad per Antrąjį pasaulinį karą Karališkosios oro pajėgos praras 79 281 karį, tarp jų vien tik bombonešių pajėgos neteks 44 000 žuvusiųjų, 22 000 sužeistųjų ir 11 000 dingusiųjų be žinios, kitaip tariant, KOP netektys bus didesnės už armijos nuostolius įsiveržiant į Europą ir ją išvaduojant. Vadovybei, atsakingai už šiuos siaubingus nuostolius, priekaištauta, esą jos bombų karas buvęs „nemokšiškiausias, žiauriausias ir labiausiai niokojamasis iš visų kariavimo

Britų naikintuvų *Supermarine Spitfire F.Mk.I* eskadrilė. Jungtinės Karalystės kariuomenės vadai savo oro pajėgas plėtojo jūrų laivyno pavyzdžiu.

metodų“ (kapitonas Cyril Falls) ir „barbariškiausias kariavimo metodas, kokio pasaulis nebuvo matęs nuo mongolų siautėjimo laikų“ (Liddell Hart).

Nors Britanija neabejotinai pritarė strateginiam bombų karui, bet neužmiršo ir savo priešlėktuvinės gynybos, faktiškai iš pradžių net teikė jai pirmenybę. Karo pradžioje naikintuvų aviacija, tokia svarbi saugant salos oro erdvę, tikrai buvo ne silpnesnė už Liuftvafės naikintuvų pajėgas, o pastarieji duomenys rodo, kad ji galėjo būti net stipresnė. Bet kuriuo atveju gerai pasirengusi atremti priešo puolimą, kai tuo pačiu laikotarpiu bombonešių pajėgų vadovybė irzliai skundėsi „raumenų stoka“.

Nuo 1935 metų daug dėmesio skirta keturių variklių bombonešiams sukurti, šis bombonešis turės smogti Vokietijos pramonės centrams. Praėjo

Britų sunkusis keturmotoris bombonešis *Handley Page Halifax* Šiaurės Vokietijos padangėje. Šis karo lėktuvas galėjo skraidinti beveik 6 tonų bombų krovinį. 1944 m.

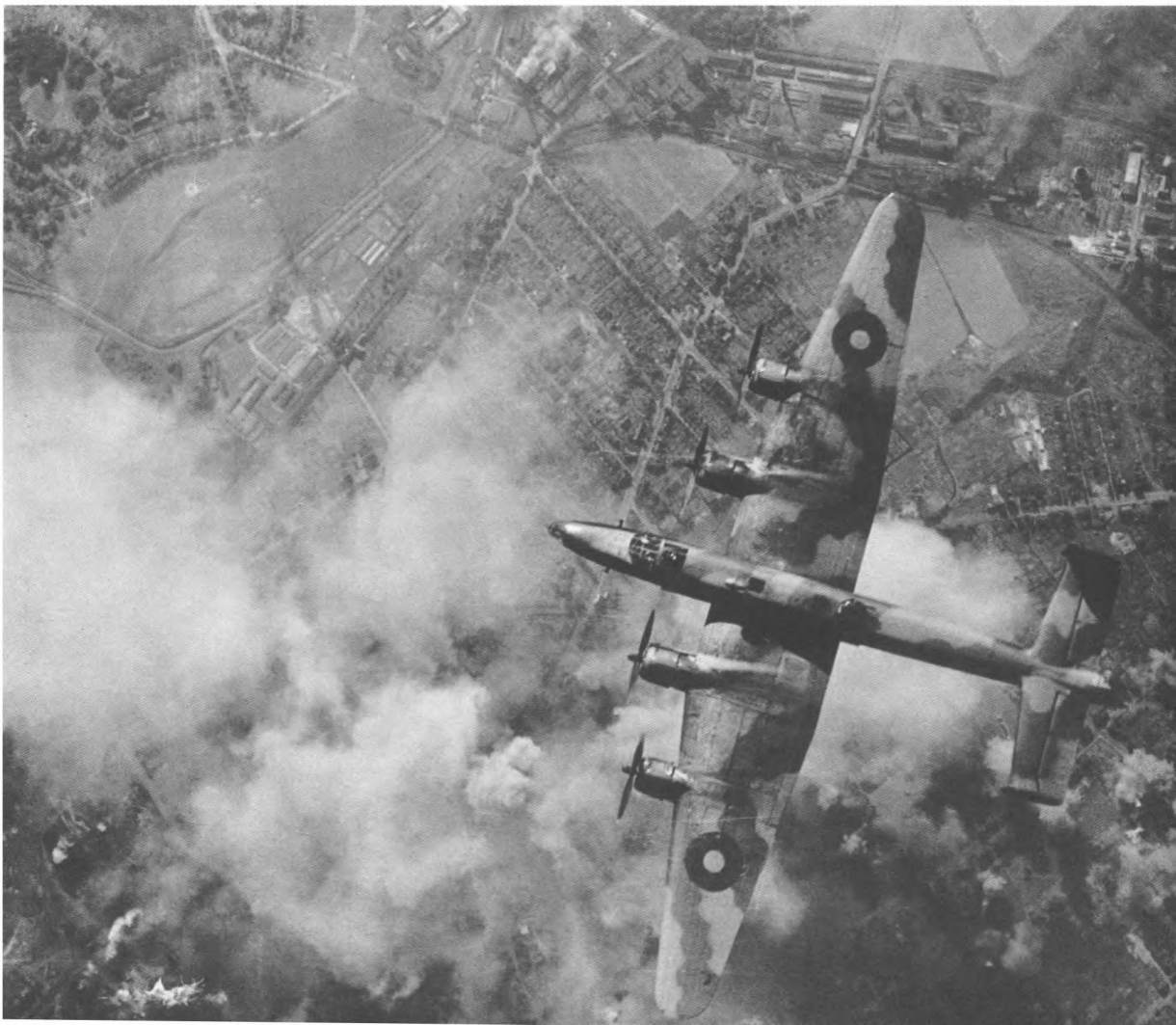

septyneri metai, kol britų vadovybė su pasitenkinimu pripažino gavusi tai, ko siekė: 1942 metais pasirodė pirmieji efektyvūs bombonešiai *Halifax* ir *Lancaster*. Palyginti nedidelis *lankasteris* galėjo gabenti devynias tonas bombų, nuo to nepablogėjo bombonešio skraidymo savybės, ir „joks kitas bombonešis pasaulyje negalėjo jam prilygti". Iki tol Britanija neturėjo jokio bombonešio, galinčio padaryti Vokietijai kokią nors rimtesnę žalą.

Vyriausiasis britų bombonešių pajėgų vadas pareikalavo keturių tūkstančių tų efektyvių sunkiųjų bombonešių ir dar tūkstančio greitųjų *Mosquito* tipo bombonešių, kad galėtų rengti skrydžius virš Vokietijos ištisą parą. Vėliau, lemiamajame karo etape, jis pareikalavo net dar daugiau: „30 000 bombonešių – ir karas bus baigtas rytoj."

Tačiau net ir kuklesnis pageidavimas galėjo būti patenkintas tik gaminant vietoj kitos ginkluotės. Iš tikrųjų parengtinis aviacijos puolimas prieš Vokietijos miestus pradėtas 1942 metų pavasarį turint tik šešiasdešimt devynis sunkiuosius bombonešius. Pagrindiniam puolimui įsibėgėjus, 1943 metų rudenį britai turėjo 1 120 sunkiųjų ir 100 greitų lengvųjų bombonešių. Tačiau tada prie jų jau buvo prisidėję ir maždaug 1 000 Jungtinių Valstijų karinių oro pajėgų „skraidančiųjų tvirtovių"[8].

Vokietijos oro pajėgos

Kaip jau sužinojome, Britanija nuo pat 1918 metų nuosekliai stengėsi Karališkąsias oro pajėgas padaryti savarankiška kariuomenės rūšimi vien karui oro erdvėje. Vokietija buvo labiau linkusi kurti sausumos aviaciją, skirtą glaudžiai sąveikai su sausumos kariuomene. Rusijos ir Prancūzijos požiūriai šiuo klausimu buvo artimesni Vokietijos nuostatoms. Visi požymiai rodo, kad Hitleris su savo generolais mąstė pirmiausia antžeminio karo kategorijomis. Taikiuoju laikotarpiu oro pajėgos buvo laikomos priemone daryti spaudimą užsienio politikoje, karo laikotarpiu jų pagrindinė paskirtis – aktyviai iš oro paremti „žaibo karo" veiksmus žemėje.

Būtent tuo pagrindu priekaištauta Vokietijos aviacijos plėtros vadovams už pasirinktą „klaidingą" oro karo koncepciją, kuri tariamai

8 „Skraidančioji tvirtovė" (*Boeing B-17 Flying Fortress*) – JAV gamybos sunkusis keturių variklių bombonešis.

vertė juos teikti nepagrįstai išpūstą reikšmę pikiruojamiesiems bombonešiams – dviejų variklių vidutinio nuotolio bombonešiai irgi buvo pritaikomi lyg ir smigti į taikinį – ir kartu nuvertino tolimojo nuotolio sunkiųjų bombonešių reikšmę.

Tačiau Vokietijos karo doktrina nebuvo orientuota į gynybą, nebuvo gynybiniai, be abejo, ir Hitlerio sumanymai. Todėl nuo pat pradžios Liuftvafės paskirtis – pulti, bombonešis faktiškai laikytas „atakos lėktuvu", tačiau niekada nenaudotas jokioms reikšmingoms operatyvinėms puolamosioms operacijoms. Ši mįslė niekada nebus įminta. Hitleris su Gėringu nesidomėjo naikintuvais, nes rūpėjo bombonešiai, bet jiedu niekada neskyrė dėmesio tikrai veiksmingam tolimojo nuotolio bombonešiui. Jie galėjo rinktis iš trijų variantų:

a) sunkusis šarvuotas, lėtaeigis keturių variklių bombonešis su įgula nuo septynių iki dešimties žmonių ir didelėmis kuro sąnaudomis;

b) greitesnis dviejų variklių, vidutinis nesunkiai šarvuotas bombonešis

Vokiečių bombonešių *He-111* surinkimo cechas. 1939 m.

su trijų ar keturių žmonių įgula, galintis gabenti nuo 500 iki 1 000 kilogramų bombų krovinį;

c) vienvietis arba dvivietis greitasis bombonešis, pageidautina skraidantis greičiau už naikintuvą.

Būta skirtingų nuomonių, kokio bombonešio – pikiruojamojo ar nepikiruojamojo – geresnės ir kartu perspektyvesnės skraidymo savybės, diskutuota ir dėl jo veikimo nuotolio, skrydžio greičio ir viršutinės aukščio ribos, kilimo ir tūpimo greičio. Net ir dabar tiksliai nežinome priežasties, kodėl galų gale tolimojo nuotolio bombonešių pajėgos niekada nebuvo įkurtos, dėl to iki šiol karštai tebesiginčijama. Faktiškai nerasta jokios galimybės šiai techninei karo paslapčiai išaiškinti.

Ginklavimuisi aviacijos srityje pradinės sąlygos Britanijoje ir Vokietijoje labai skyrėsi. Kalbant apie Vokietiją, negalima pamiršti penkiolikos metų laikotarpio, kai ji buvo beveik visiškai nuginkluota. Paskui jos aviacija apginkluota kur kas skubočiau nei perginkluota sausumos kariuomenė ir laivynas. Be to, tai vyko itin spartaus technikos raidos laikotarpiu. Kai po kelerių projektavimo metų naujas karinio lėktuvo modelis pagaliau pasiekdavo serijinės gamybos stadiją, dažnai paaiškėdavo, kad jis jau pasenęs. Dėl tokios sparčios techninės pažangos net įžvalgiausių ir labiausiai prityrusių specialistų sprendimai lengvai galėjo pasirodyti esą klaidingi.

Problemas, kurioms spręsti Vokietijoje reikėjo išsamių išankstinių svarstymų, jau buvo išsprendusi Britanija, kur su tolimojo nuotolio strateginio bombonešio prototipais jau buvo atliekami skraidymo bandymai, o artimiausioje ateityje turėjo prasidėti ir serijinė jo gamyba. Jungtinių Amerikos Valstijų padėtis buvo labai panaši. Tolimojo nuotolio strateginiai bombonešiai sėkmingai buvo kuriami abiejose šalyse ypatingo slaptumo sąlygomis.

Kliūtys, kurias Vokietija patyrė per ilgą nusiginklavimo laikotarpį, kai jai buvo uždrausta gaminti karinius lėktuvus, pasirodė esančios didesnės nei privalumai turint galimybę viską pradėti nuo pradžios. Padėtis būtų buvusi kitokia, jeigu Liuftvafę būtų buvę galima kurti laipsniškai, nejaučiant nuolatinio vadovybės spaudimo, tačiau Gėringas (Göring) su savo komanda buvo per daug nekantrus laukti, kol iš pradžių bus deramai išspręsti esminiai techniniai ir organizaciniai klausimai. Tas nekantravimas, nervingumas ir nerimavimas visuotinio netikrumo aplinkoje atspindėjo vidinį nesaugumo ir baimės jausmą, kad, gaištant per daug laiko, britai gali juos užklupti nepasirengusius.

Hitleris neišmanė aviacijos reikalų, jam teko visiškai pasikliauti žinovais: Gėringu, Udetu[9] ir Ješoneku[10], kurie jaunystėje per Pirmąjį pasaulinį karą buvo įžymūs naikintuvų pilotai, bet, tapę politikais ir valstybės veikėjais, neturėjo nei laiko, nei galimybių studijuoti strateginės aviacijos plėtojimo teorijos. Iš septynių valdybų viršininkų Gėringo vadovaujamoje aviacijos ministerijoje keturi buvo armijos karininkai be jokios patirties aviacijos srityje. Akivaizdu, kad tokie žmonės nepajėgė konkuruoti su kur kas labiau patyrusiais Britanijos aviacijos ministerijos vadovais.

Labai tikėtina, kad Hitlerį, jau šiek tiek įsivaizduojantį totalinio oro karo pasekmes, iš tikrųjų baugino tokio karo perspektyva. Tuo galima paaiškinti skubotumą, su kuriuo jis palaikė idėją, dar naują 1936 metais, steigti saugumo zonas, bei jo pakartotinius mėginimus susitarti dėl masinių bombardavimų nutraukimo. Tie mėginimai, be abejo, buvo pragmatiški, bet vis dėlto visiškai nuoširdūs. Pastarąjį kartą Hitleris mėgino nutraukti jau gerokai įsibėgėjusį bombardavimų siaubą 1940-ųjų vasarą, kai jo armija buvo užėmusi patogias pozicijas okupuodama Lamanšo sąsiaurio pakrantės uostus. Jis troško sukurti savąjį kariavimo būdą, priešingą britų strateginio oro karo metodams. Nesugebėjus to padaryti, abiejų šalių aviacija plėtojosi vis skirtingesnėmis kryptimis, kol galiausiai susiklostė padėtis, kai Vokietija neturėjo strateginės aviacijos, o Britanija – jokių taktinės paskirties lėktuvų. Per visą karą abi šalys jau negalėjo ištaisyti susidariusios padėties. Vokietijai ypač trukdė šios dvi priežastys: pirma, pragaištingas karas Rusijoje godžiai rijo kone visą ginklų gamybos produkciją, antra, vėliau atsiradus būtinybei ginti savo pačios teritoriją, vis svarbesnė darėsi naikintuvų gamyba.

Kita vertus, kai kurie kritikai Britanijos aplaidumą, kad nesukūrė galingų taktinės aviacijos pajėgų laiko tokia pat didžiule klaida kaip ir Vokietijos nesugebėjimą sukurti tolimojo nuotolio sunkiųjų bombonešių pajėgų gamykloms griauti ir priešui demoralizuoti ekonominiame ir pramoniniame kare, kurios tuo pat metu būtų pajėgios smogti bet kokius būtinus atsakomuosius smūgius.

Nuo pat pradžios Hitleris Liuftvafę laikė priemone spausti oponentus užsienio politikos srityje ar net jų šantažavimo įrankiu. Kaip labai aiškiai

9 Ernst Udet (1896–1941) – Pirmojo pasaulinio karo lakūnas asas, generolas pulkininkas, Liuftvafės valdybos ginkluotės ir technikos viršininkas. Nusišovė nepakėlęs kaltinimų dėl Vokietijos nesėkmių oro kare.

10 Hans Jeschonnek (1899–1943) – generolas pulkininkas, Liuftvafės generalinio štabo viršininkas. Nusišovė dėl lemtingos klaidos, kai įsakė apšaudyti vokiečių lėktuvus.

Liuftvafės galios demonstravimas. Oro pajėgas A. Hitleris dažnai naudojo kaip šantažo priemonę priešams palaužti, tačiau, kaip parodė laikas, jų galimybės buvo gerokai pervertintos.

matyti iš Prahos pavyzdžio[11], šis įrankis iš pradžių labai sėkmingai prisidėjo prie to tikslo. Kita vertus, propaganda taip smarkiai išpūtė Liuftvafės galimybes, kad didžiulis nusivylimas ja buvo tiesiog neišvengiamas. Pavyzdžiui, buvo dažnai minima Gėringo įžymioji oro užtvara Vakaruose, kurios nė vienas priešo lėktuvas neva nebūtų galėjęs įveikti. Ir namie, ir svetur vokiečių propaganda nepaliaujamai skelbė, kad, lyginant su bet kurios kitos šalies aviacija, Liuftvafė yra nenugalima. Kaip įprasta skleidžiant propagandą, neišvengta manipuliacijų skaičiais. Tai irgi kliudė tolimojo nuotolio sunkiųjų

11 1939 m. kovo 15 d. Hitleris, grasindamas bombarduoti Prahą, privertė tuometės Čekoslovakijos prezidentą Emilį Hachą priimti vokiečių ultimatumą, šalis buvo okupuota.

bombonešių aviacijos plėtrai, nes visos pastangos beveik išimtinai buvo nukreiptos į įspūdingą bendros lėktuvų gamybos apimtį.

Tuo laikotarpiu didžiausią įtaką Vokietijos aviacijos plėtotės politikai turėjo Udetas, o jo nuostatos buvo labai kategoriškos: „Mums nereikalingas brangiai kainuojantis sunkusis bombonešis, jo gamybai reikia pernelyg daug medžiagų, palyginus su dviejų variklių pikiruojamuoju bombonešiu."

Galbūt čia ir slypi Liuftvafės „nesėkmės" paslaptis? Gal Vokietija tiesiog negalėjo sau leisti galingos strateginės aviacijos, nes trūko žaliavų, gamybinių pajėgumų ir pakankamai degalų. Jai reikėjo taupyti ne tik pinigus, kurių milžiniški kiekiai išleisti Liuftvafei, bet ir žaliavas, pavyzdžiui, aliuminį bei didelio oktaninio skaičiaus benziną. Šiuo atžvilgiu ir Vokietijos, ir Britanijos ištekliai buvo riboti.

Vienas vyriausiųjų Liuftvafės vadų Pirmojo pasaulinio karo asas generolas pulkininkas E. Udetas laikėsi nuomonės, kad sunkieji strateginiai bombonešiai Vokietijai per brangūs ir ne ypač reikalingi.

Galiausiai sukurtas lengvai šarvuotas *Ju-88*, tuo laiku jo greitis buvo nemažas, bet nepakankamai didelis pasprukti nuo puikios kokybės Karališkųjų oro pajėgų naikintuvų. Tačiau ši jo sukūrimo programa turėjo kiekybinį privalumą, nes vietoj vieno tolimojo nuotolio sunkiojo bombonešio buvo galima pagaminti tris artimojo nuotolio bombonešius.

Vokietija per karą pagamino maždaug 100 000, o Britanija – 110 400 lėktuvų. Tačiau nereikia pamiršti, kad Vokietija pagamino 41 700 tankų, kai Britanija – 26 000. Hitleris su Gėringu stengėsi negalvoti apie Jungtinių Valstijų milžinišką gamybinį pajėgumą kaip nelabai svarbų, bet vargu ar jie rimtai tuo tikėjo, nes per Pirmąjį pasaulinį karą abu turėjo labai gerą progą įsitikinti JAV ekonomikos įtaka karo eigai. Per Antrąjį pasaulinį karą vien Detroite pagaminta 27 000 sunkiųjų bombonešių ir 5 000 000 fugasinių bombų.

Britanijos mūšio[12] pamokos

Kaip dabar žinome, Vokietijos aviacijos plėtros vadovai nebuvo visiškai atsisakę sukurti galingų tolimojo nuotolio sunkiųjų bombonešių aviacijos, tik atidėję šios problemos sprendimą vėlesniam laikui. Todėl visas dėmesys buvo nukreiptas į pikiruojamųjų ir vidutinio nuotolio bombonešių gamybą siekiant užtikrinti paramą sausumos kariuomenei, šitaip Vokietija sukūrė tuo metu galingiausias pasaulyje taktines oro pajėgas. Sumanymo esmė – didelės priešo teritorijos dalies užėmimu kompensuoti strateginės aviacijos trūkumą, kad priešui būtų neįmanoma kariauti bet kokį rimtesnį oro karą prieš patį Reichą. Pagal šią esminę nuostatą Liuftvafė buvo kuriama išimtinai armijai palaikyti mūšio lauke. Liuftvafė buvo suskirstyta į vadinamuosius oro laivynus, kuriuos savo ruožtu sudarė vidutinio nuotolio bombonešiai, vykdantys ribotos reikšmės operatyvines užduotis, tačiau jie jokiu būdu negalėjo ilgesnį laiko tarpą vykdyti puolimo tolimu nuotoliu.

Pasak JAV Strateginių tyrimų komisijos, tyrusios bombų karą Europoje, išvadų, tikriausiai tikslių, šis bombų karo metodas buvo visiškai sėkmingas. Pirmąjį pralaimėjimą Liuftvafė patyrė Britanijos mūšyje. Tačiau net ir tada nesėkmė nelabai paveikė Vokietijos vadovus, jie buvo įsitikinę, kad, palaužę Rusiją, dar turės pakankamai laiko susidoroti su Britanija – kartą ir visiems laikams.

1943 m. lapkričio 8 d. kreipdamasis į Reicho gynybos tarybą Gėringas pasiteisindamas gana patetiškai pareiškė: „Prasidėjus karui, Vokietija buvo vienintelė valstybė, turinti veiksmingas oro pajėgas, sudarytas iš aukščiausios rūšies lėktuvų.“ Tuo daug pasakyta, bet, jam tęsiant, toliau paaiškėjo menkas jo išmanymas apie aviacijos strategijos reikalus: „Tuo laikotarpiu visos kitos šalys savo oro pajėgas buvo paskirsčiusios tarp sausumos kariuomenės ir laivyno, o lėktuvai laikomi tik pagalbine ginklo rūšimi. Todėl joms trūko operatyvinių oro pajėgų kaip priemonės smogti sutelktiems smūgiams. Užtat Vokietijoje mes nuo pat pradžių dirbome šia linkme. Pagrindinė mūsų oro pajėgų dalis organizuota taip, kad galėtų smogti giliai priešo teritorijoje ir pasiekti

12 Britanijos mūšis (*Battle of Britain*) – Liuftvafės bombonešių atakos prieš britų karinius ir civilinius taikinius nuo 1940 m. vasaros iki 1941 m. pradžios, kad priverstų Britaniją kapituliuoti arba sudaryti sąlygas sausumos armijai išsilaipinti.

A. Hitleris ir Trečiojo reicho karinių oro pajėgų vadas H. Gėringas. Pastarasis nuolat gyrėsi, kad Liuftvafė deramai užtikrins Vokietijos oro erdvės gynybą, tačiau jo žodžiams nebuvo lemta išsipildyti.

strategiškai svarbių rezultatų, nors, žinoma, nedidelė dalis mūsų *štukų*[13] ir, savaime suprantama, naikintuvai veikė ir mūšių laukuose."

Ši versija su didelėmis išlygomis galėjo būti daugiau ar mažiau teisinga pirmaisiais karo mėnesiais, kai silpnos ir techniškai pasenusios oro pajėgos Lenkijoje ir nepasirengusios kovai Prancūzijos oro pajėgos buvo netikėtai užkluptos ir smarkiai sudaužytos savo pačių aerodromuose. Tačiau Britanijos mūšio atveju ji ignoravo faktus arba traktavo juos priešingai – aukščiausios rūšies Karališkosios oro pajėgos išsklaidė mitą apie Liuftvafės galią. Tada labai greitai paaiškėjo, kad Liuftvafė nei kaip ginkluotės rūšis, nei pagal kariavimo

13 *Štuka* – vieno variklio dvivietis pikiruojamasis atakos lėktuvas *Junkers Ju 87*, arba *Stuka* (nuo žodžio *Sturzkampfflugzeug*).

metodus nebuvo pajėgi kariauti prasidėjusiame strateginiame oro kare. Ta oro karo atmaina, kokią Vokietijos vadovai įsivaizdavo pritaikysią 1940-ųjų rudenį, turėjo mažai ką bendra su realybe. Viskas pakrypo kitokia, neaiškia linkme. Kariauti tokiame kare nebuvo jokios praktinės, ypač techninės, patirties. Gėringo „operatyvinės oro pajėgos" padrikai blaškėsi vykdydamos užduotis chaotiškai kintančiose pagrindinėse ir pagalbinėse oro karo operacijose, kartais buvo panaudojamos neryžtingiems, apgraibomis parengtiems vidutinės reikšmės koviniams veiksmams, o kartais beatodairiškai metamos vykdyti stambaus masto operacijų prieš itin dažnai kintančius taikinius, pradžioje tik dieną, o paskui ir nakties priedangoje. Po penkių siautulingų mėnesių, patyrus ypač sunkių nuostolių, priimtas politinis sprendimas pulti Rusiją. Tam būtini pasirengimai privertė Liuftvafę iš pradžių susilpninti savo atakas prieš Britaniją ir galiausiai iš viso atsisakyti puolimo kampanijos.

Kurį laiką Vokietijos visuomenė buvo apgaudinėjama ir negalėjo gauti patikimos informacijos apie tai, kas įvyko. Ji neturėjo jokio supratimo apie tą nepaprastą įtampą, kurią patyrė visos lėktuvų įgulos ir antžeminės tarnybos nuo pat Britanijos mūšio pradžios. Britanijos puolimo tikslai – viešpatavimas ore ir lemiami, strateginę reikšmę turintys smūgiai į pramoninius ir administracinius centrus – pasirodė esą per daug ambicingi, o turimos techninės priemonės netinkamos tiems tikslams pasiekti. Būta ir kitų priežasčių, bet Liuftvafei jau niekada neteko pasinaudoti sukaupta patirtimi, už kurią sumokėta taip brangiai, nes daugiau nepasitaikė progų vykdyti tokio plataus masto operacijų. Užtat Karališkosios oro pajėgos vėliau gerai panaudojo tą patirtį.

Jeigu net visi Liuftvafės vadai būtų buvę genijai, jų turimos techninės priemonės buvo visiškai netinkamos lemiamiems rezultatams pasiekti ir turėti įtakos karo eigai. Dabar mes jau žinome, kad net dvidešimt ar trisdešimt kartų didesnės sąjungininkų aviacijos pastangos bombarduojant Vokietiją vis vien nebuvo pakankamai reikšmingos, kad pakenktų jos ginklų gamybos pramonei – šis rezultatas pasiektas tik prieš pat karo pabaigą, kai sąjungininkai, neginčytinai įsiviešpatavę oro erdvėje, galėjo rengti metodiškas, tikslias atakas prieš pasirinktus svarbiausių pramonės sričių objektus: rutulinių guolių, aviacijos, sintetinių degalų gamyklas ir panašias įmones, taip pat bombarduodami plentus ir geležinkelius. Todėl visiškai nestebina, kad net pačios ryžtingiausios Liuftvafės pastangos tomis karo pradžios dienomis buvo visiškai nesėkmingos arba kad jų pasekmės labai neatitiko lūkesčių. Kai Liuftvafei buvo iškeltas ypač sunkus uždavinys, ji faktiškai turėjo per mažai patirties – jai buvo mažiau nei penkeri metai! – ir net nežinojo, kaip deramai jį vykdyti.

Vokiečių naikintuvai *Bf 109*. Jau iš pat pradžių Liuftvafė kurta kaip sausumos kariuomenės pagalbininkė, bet ne kaip strateginius uždavinius gebanti spręsti savarankiška kariuomenės dalis.

Vokietijoje iki šiol gyvuoja tokia viešoji nuomonė: katastrofiška padėtis karo pabaigoje susidarė dėl strateginės aviacijos pajėgų stokos. Tačiau, kaip pažymi Jungtinių Valstijų strateginių bombardavimų tyrimo komisija, nors Hitleris į savo generalinius planus iš tikrųjų buvo įtraukęs aukšto techninio lygio oro pajėgų sukūrimą, jis neteikė pakankamos reikšmės priešo karinės ekonomikos griovimui panaudojant bombardavimą. Taip atsitiko todėl, kad Vokietijos kariniuose planuose numatyta užimti priešo teritoriją taip greitai, jog nebuvo jokio poreikio skirti kokį ypatingą dėmesį priešo karinei pramonei.

Aviacijos maršalas Harisas[14] savo knygoje *Bomber Offensive* („Bombonešių puolimas“) rašė: „Jie [vokiečiai] jokių strateginių bombonešių faktiškai iš viso

14 Sir Arthur Harris (1892–1984) – Karališkųjų oro pajėgų maršalas, strateginės aviacijos bombonešių pajėgų vyriausiasis vadas.

neturėjo, nes jų visos per tūkstančio bombonešių didumo pajėgos buvo skirtos sąveikai su sausumos kariuomene ir naudojamos atakoms prieš miestus tik tada, kai jų nereikėjo vokiečių armijos veiksmams paremti. Net dieną jos buvo pritaikytos tik taktinės aviacijos veiksmams vykdyti, bet ne strateginiam puolimui."

Nobelio premijos laureatas fizikos profesorius Blaketas (Blackett) savo knygoje *The Military and Political Consequences of Atomic Energy* („Atominės energijos plėtros karinės ir politinės pasekmės") rašė: „Pakankamai daug įrodymų, kad Vokietijos oro pajėgos sukurtos pirmiausia vykdyti taktiniams tikslams ir ypač glaudžiai sąveikai su sausumos kariuomene, <...> jos tai ir darė. Išskyrus dalinį Varšuvos, Roterdamo ir Belgrado sugriovimą aviacijos antskrydžiais prieš pat įžengiant kariuomenei, vokiečiai Europą puolė jos miestų masiškai nebombarduodami."

Tokią elgseną Speitas vadina nuovokos stoka – jis iš tiesų apskritai yra linkęs tikėti, kad vokiečiai tiesiog kvaili. „Vokiečiai niekada nenusimanė apie aviaciją", – arogantiškai sakė jis. Tuo atžvilgiu jam pritarė ir lordas Tederis[15]: „Jie [vokiečiai], vertindami aviacijos reikšmę, klydo net dar labiau nei vertindami jūrų laivyno reikšmę" (*Air Power in War* („Aviacijos reikšmė kare"). Atrodo, dauguma žmonių šalyse nugalėtojose, bet, kaip vėliau matysime, ne visi, palaikė šią nuomonę. Net ir šiandieninėje Vokietijoje esama tokių, kurie po laiko priekaištauja Liuftvafės vadovams, esą nė vienas iš jų nebuvęs „Moltkės[16] lygio aviacijos strategas". Tai užuomina apie didį Vokietijos „geležinkelių strategą", žmogų, kuris „techninę pažangą laikė sveikintina priemone greitai ir pergalingai kariauti".

Nesunku suprasti, kad šio palyginimo vertė labai abejotina. Įsiliepsnojus 1870-ųjų karui tarp Prancūzijos ir Prūsijos, abiejų šalių geležinkelių tinklai jau buvo pakankamai gerai išvystyti, tad tą karą iš tikrųjų galima vadinti „pirmuoju pasaulyje geležinkelių karu". Tačiau plataus masto bombardavimas prasidėjo tik per Antrąjį pasaulinį karą, ir tik viena strateginio aprūpinimo oro linija (iš Vakarų Afrikos į Egiptą) iš tiesų buvo ypač efektyvi.

Tokia per daug skubota kritika tik dar kartą parodo, kad daug lengviau sudaryti išankstinę nepagrįstą nuomonę nei nustatyti dalyko esmę. Vėliau

15 Arthur William Tedder (1890–1967) – aviacijos maršalas, per Antrąjį pasaulinį karą – Britanijos KOP vadovybės Artimuosiuose Rytuose ir Vidužemio jūros regione vyriausiasis vadas.

16 Helmuth von Moltke (1800–1891) – vokiečių generolas feldmaršalas, įžymus karvedys ir karo teoretikas, vienas iš Vokietijos imperijos kūrėjų.

ėmus nagrinėti tą klausimą, prieinama prie kur kas objektyvesnių išvadų, kaip rašė profesorius Blaketas, svarstydamas, kas galėjo atsitikti, jeigu didžiąją savo karinės pramonės dalį Vokietija būtų orientavusi į tolimojo nuotolio bombonešių gamybą: „Visiškai aišku, kad tuo laikotarpiu, kai kapituliavo Prancūzija, toks Vokietijos politikos pokytis būtų buvęs žalingas vokiečių puolamosioms kampanijoms. Viena vertus, dėl šio posūkio būtų nukentėjęs ypač veiksmingas vokiečių armijos ir oro pajėgų bendradarbiavimas, kita vertus, jis nebūtų suteikęs Vokietijai jokių reikšmingų privalumų, nes kampanijos Lenkijoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose ir Norvegijoje laimėtos per daug greitai, kad strateginis bombardavimas būtų buvęs reikalingas ar davęs kokios nors naudos. <...> Jeigu Hitleris 1940 metais būtų turėjęs daugiau tolimojo nuotolio bombonešių ir mažiau naikintuvų, tai tada būtų buvęs dar mažiau pajėgus įsiveržti į Angliją."

Žinoma, regėdami tą siaubingą nuniokojimą pačioje Europos širdyje dauguma vokiečių apgailestavo, kad Vokietija neturi tikrai pajėgių atsakomųjų priemonių, kurios „bombarduotojus" galbūt būtų privertusios dar kartą pagalvoti apie jų sukūrimą. Šiaip ar taip, Vokietijoje būta nemažai mėginimų sukurti tikrai efektyvų sunkųjį bombonešį, bet dėl vienų ar kitų priežasčių jie visi baigėsi nesėkme. Nedaug pagamintų tolimojo nuotolio keturių variklių lėktuvų greitai buvo prarasta sekinančiuose mūšiuose Rytų fronte arba numušta tolimuose žvalgybos skrydžiuose virš Atlanto. Lengvasis bombonešis *Žaibas*[17], sena Hitlerio svajonė, atsirado per daug vėlai, kad būtų plačiai panaudotas. Viena iš pagrindinių vėlavimo priežasčių – ankstesnių nusivylimų sukeltas Hitlerio įtarumas ir nepatiklumas, kuris paskatino jį patį įsikišti į projektavimo darbų eigą. Sunkusis bombonešis *Heinkel He-177* buvo naudojamas nuo 1942-ųjų iki 1944-ųjų. Šio orlaivio konstrukcija su keturiais sudvejintais varikliais buvo labai savotiška. Tačiau galiausiai teko jo atsisakyti nepavykus deramai patobulinti. Jeigu teisingai buvo pranešta, kad ligi atsisakant jų pagaminta 1 146 vienetai, tai buvo kruopščiai įslaptinta rimta Vokietijos nesėkmė.

Už veiksmingų strateginių bombonešių pajėgų trūkumą dar svarbesnis buvo nepasirengimas veiksmingai priešlėktuvinei gynybai, nors sukurti ją būtų buvęs gerokai lengvesnis uždavinys, reikalaujantis mažiau materialinių išteklių. Kai 1944 metais pagaliau prigaminta pakankamai daug naikintuvų, iš tiesų jie liko pririšti prie žemės, nes trūko aviacinio spirito ir parengtų pilotų.

17 Pirmasis pasaulyje reaktyvinis žvalgybos lėktuvas ir bombonešis *Arado Ar 234 Blitz* (*Žaibas*) pradėtas gaminti 1944 m.

„Grifu" pramintas 1942 m. eksploatuoti pradėtas vokiečių sunkusis bombonešis *He-177*. Tai nebuvo ypač sėkmingas modelis, todėl prieš karo pabaigą šio tipo lėktuvų atsisakyta.

Kita vertus, tikra tiesa, kad Liuftvafės vadovybė dažnai turėjo menką supratimą apie savo siekius, o jos veiklos organizavimas, aprūpinimas ir operatyvinis planavimas dažnai buvo nevykę ir galiausiai viskas žlugo. Vokietijos karinė pramonė niekada nebuvo pakankamai pajėgi patenkinti visų Liuftvafės poreikių, tokią nuomonę atspindi sensacingos H. J. Rikhofo ir V. Baumbacho knygų „Koziris ar blefas?" ir „Per vėlai?" antraštės, pateikiančios iškreiptą padėties vaizdą. Padėčiai apibūdinti kur kas labiau būtų tikusi antraštė „Per silpni!" O atsakingi už tai yra žmonės, kurie 1939-aisiais pradėjo karą.

KETVIRTAS SKYRIUS

LŪŽIO TAŠKAS ORO KARE 1941 M. TYLA PRIEŠ AUDRĄ

Nuo įsiveržimo į Rusiją pradžios iki 1941 metų pabaigos, vokiečių šaltinių duomenimis, Karališkosios karinės oro pajėgos virš Vokietijos įvykdė 109 antskrydžius. Oficialiais anglų duomenimis, per tą laikotarpį vakarinėje Vokietijos dalyje buvo atakuoti 67 pramonės objektai ir 41 transporto mazgas. Anglai linkę gerokai pervertinti tų ne per geriausiai organizuotų naktinių reidų efektyvumą. Britanijos valdžia, savosios propagandos pareiškimų suklaidinta, net tvirtino, kad pramonės produkcijos gamyba Rūro srityje dėl šių antskrydžių smuko 20 %. Vis dėlto šie reidai beveik niekuo nepaveikė pramonės gamybos apimčių. Geriausiu atveju ji sumažėjo mažiau nei 1 %. Tuo pačiu laikotarpiu maždaug 40 % anglų bombonešių veikė Karinių jūrų pajėgų naudai.

Oro karo eigoje per 1941 metus, galima sakyti, neįvyko jokių reikšmingų pokyčių. Išskyrus vieną ar du naktinius Liuftvafės lėktuvų reidus, vokiečių aviacija beveik nevykdė antskrydžių virš Didžiosios Britanijos teritorijos. Visus turimus bombonešius vokiečiai nukreipė į Rytus ir į Vidužemio jūros regioną. Tų metų rudenį Hitleris išleido vieną iš savo gausių kvailųjų potvarkių: aviacijos srityje buvo uždrausti visi projektai, kurie neduotų praktinių rezultatų per artimiausius 12 mėnesių.

O tuo metu Anglijoje buvo tęsiamas kruopštus ir sistemingas darbas kuriant strateginę bombonešių aviaciją. Šie darbai truko ilgai, tačiau buvo neabejotinai sėkmingi. Sunkiųjų bombonešių skaičius išaugo nuo 41 iki 539, tačiau jiems vis dar trūko parengtų įgulų.

„Junkersai" virš Rusijos. 1943–1944 m. Prasidėjus Vokietijos ir SSRS karui, didžioji Liuftvafės pajėgų dalis buvo nukreipta į Rytų frontą, Vakaruose priešų antskrydžiams atremti paliktos palyginti negausios pajėgos.

1941-ųjų kovą prezidentas Ruzveltas įsakė vyriausiajam karinių oro pajėgų vadui generolui Arnoldui[18] sukurti strateginę bombonešių aviaciją. Iki tos datos jau buvo pagaminta 5 tūkstančiai orlaivių, o 1942 metais planuota pagaminti dar 5 tūkstančius sunkiųjų bombonešių. Tuo pat metu Jungtinėse Valstijose parengta 12 tūkstančių pilotų.

18 Henry Harley Arnold (1886–1950) – vienas įžymiausių JAV karo lakūnų, armijos ir aviacijos generolas.

1942-ieji: pirmasis anglų puolimas

1942 metai tapo lūžio oro kare tašku dėl šių dviejų įvykių:

a) vasario 14-ąją britų karo kabinetas priėmė nutarimą dėl vokiečių miestų „aktyvaus aviacijos puolimo", kurio pirmasis etapas turėjo užtrukti 6 mėnesius;
b) vadovauti bombonešių aviacijai buvo paskirtas aviacijos maršalas Harisas.

Abu šie įvykiai svarbūs tuo, kad susiję su pirmu oficialiu sprendimu pradėti kiliminį bombardavimą, tai yra neribotus bombardavimus, nesirenkant jokių konkrečių taikinių. Dabar buvo puoselėjamas sumanymas kovoti prieš Vokietijos karinę pramonę naikinant tos pramonės darbininkų gyvenamuosius namus. Šis kiliminis bombardavimas, vykdomas naktimis iš didelio aukščio, tapo standartiniu oro karo metodu ir per pastaruosius dvejus metus išliko britų politikos šioje srityje pagrindiniu įrankiu.

Britų bombonešių aviacijos viršininkas maršalas A. Harisas (sėdi dešinėje) atvirai teisino kiliminius bombardavimus nesirenkant taikinių kaip priemonę, padėsiančią demoralizuoti priešiškos šalies gyventojus ir užtikrinsiančią greitesnę karo baigtį. Dėl tokio požiūrio maršalas buvo pramintas bombarduotoju Harisu.

Tokio pobūdžio operacijos dar labiau paplito, kai vasario 22-ąją britų karo ministerija nurodė smogti bombonešių aviacijos smūgius vokiečių armijos okupuotiems Vakarų Europos miestams. Naujasis aviacijos maršalas Harisas, Britanijos vadovybės paskirtas atsakingu už šios politikos įgyvendinimą, pasirodė esąs negailestingas tokio barbariško kariavimo būdo šalininkas. „Harisas, aplenkdamas laiką, pats tobulino tokio karo metodus, nelaukė, kol mokslininkai sukurs jam reikalingus įrankius ir metodiką karo veiksmams, kurie kels pavojų visos civilizacijos egzistavimui." Visus miestus jis laikė pramonės centrais, todėl „vadovaudamasis šia prielaida ir atkakliai stengdamasis nenukrypti nuo pasirinktos krypties Harisas ėmėsi savo naujosios užduoties" (Richards and Sanders, *The R.A.F., 1939–1945*).

Prasidėjo energingai jo vadovaujami plataus masto sistemingi kiliminiai bombardavimai, ir iki balandžio pabaigos buvo užbaigtas pirmasis projekto etapas. Tuo laikotarpiu miestams teko 60 % visų numestų bombų. Tuo pat metu buvo dedamos didelės pastangos kurti radijo ryšio aparatūrai ir radarams, skirtiems bombarduoti naktimis.

Antskrydis prieš Liubeką 1942 metų naktį iš kovo 28-osios į 29-ąją specialiojoje literatūroje aprašomas kaip lūžio taškas oro kare. Tai buvo kiliminių bombardavimų pradžia nesirenkant taikinių, kitaip sakant, siekiant naikinti ne konkrečius taikinius, o pačius Vokietijos miestus. Šis antskrydis pažymėtinas ir dėl to, kad per jį pirmą kartą dideliais kiekiais buvo mėtomos padegamosios bombos, kurios sukeltų didžiulius gaisrus tankiai namų pristatytuose gyvenamuosiuose rajonuose, ypač senamiesčių kvartaluose, kur gaisrai pavojingiausi.

Liubeko sugriovimas

Liubekas buvo pirmasis Vokietijos miestas, paskandintas gaisrų liepsnose. Taip žengtas pirmas žingsnis tame mirties šokyje, į kurį vienas po kito turėjo būti įsukti Vokietijos miestai.

Kartu Liubekas – pirmas akivaizdus Britanijos karinių oro pajėgų bombonešių aviacijos laimėjimas. Jį rengiant, smarkiai padirbėjo jos vadovai, kuriems reikėjo užsitikrinti šalies valdžios paramą. Kartu tai buvo ir pirmoji didelė Vokietijos priešlėktuvinės gynybos nesėkmė, po kurios ši jau niekada negebėjo pademonstruoti savo pajėgumo apginti bombarduojamų miestų.

Kodėl šio naujoviško puolimo objektu pasirinktas Liubekas? Jis nebuvo itin svarbus Vokietijos karinės pramonės centras, kaip, pavyzdžiui, Esenas, tai senas Hanzos laikų uostamiestis su daugybe dailių senovinių, viduramžiškų pastatų. Tad kodėl smogta būtent jam? Makmilanas (Macmillan) savo knygoje *The R.A.F. in the World War* („KOP pasauliniame kare“) pateikia tokį atsakymą: „Miestu, pasirinktu pirmajam plataus masto bandymui, tapo Liubekas. <...> Jo senamiestis – aiškiai išsiskiriantis bombardavimo taikinys. Todėl buvo palyginti nesunku įvertinti smūgio tikslumą ir sugriovimų mastą. Oficialiose bombonešių aviacijos vadovybės ataskaitose pažymėta, kad per antskrydį sunaikinti kariniai kroviniai, skirti Rusijos frontui. Be abejo, tai tiesa. Tačiau jų sunaikinimas buvo mažiau svarbus nei tokia patogi galimybė įvertinti bombonešių aviacijos griaunamąją galią naikinant viską, kas gamtos ir žmonių sukurta. Todėl Liubeko puolimas atrodo panašesnis į teroro aktą nei į aiškios paskirties karinius veiksmus.“

Vokiečiai šį istorinį įvykį, kai pirmą kartą įbauginamąjį antskrydį patyrė ištisas miestas, apibūdina šitaip: 1942 metų šviesią mėnesėtą naktį iš kovo

Po oro atakos rūkstantis Liubeko senamiestis.

28-osios į 29-ąją britų bombonešių eskadrilės priskrido prie Liubeko iš Baltijos jūros pusės. Puolimas, prasidėjęs vidurnaktį, vykdo keliomis bangomis ir truko tris valandas. Kartu su bombomis, užtaisytomis jau gerai žinomais sausais padegamaisiais mišiniais, pirmą kartą panaudotos padegamosios bombos su degiaisiais skysčiais.

Miesto gynyba nelabai sustiprinta, tačiau jo užpuolimas nebuvo visiškai netikėtas, nes iki to laiko jau sukaupta civilinės gynybos organizavimo patirties ir žinių. Vis dėlto žmonių ir materialinių bei kultūrinių vertybių nuostoliai didžiuliai – žuvo 320 žmonių, 785 sužeisti, visiškai sugriauti 1 044 pastatai, o 4 200 – smarkiai apgadinti. Sunaikinti dvidešimt penki visuomeninės

1942 m. kovo 28–29 d. Liubeko bombardavimų nuotrauka. Šis senas Vokietijos miestas pasirinktas veikiausiai kaip savotiškas bandymų poligonas – norėta įvertinti kiliminių bombardavimų efektą.

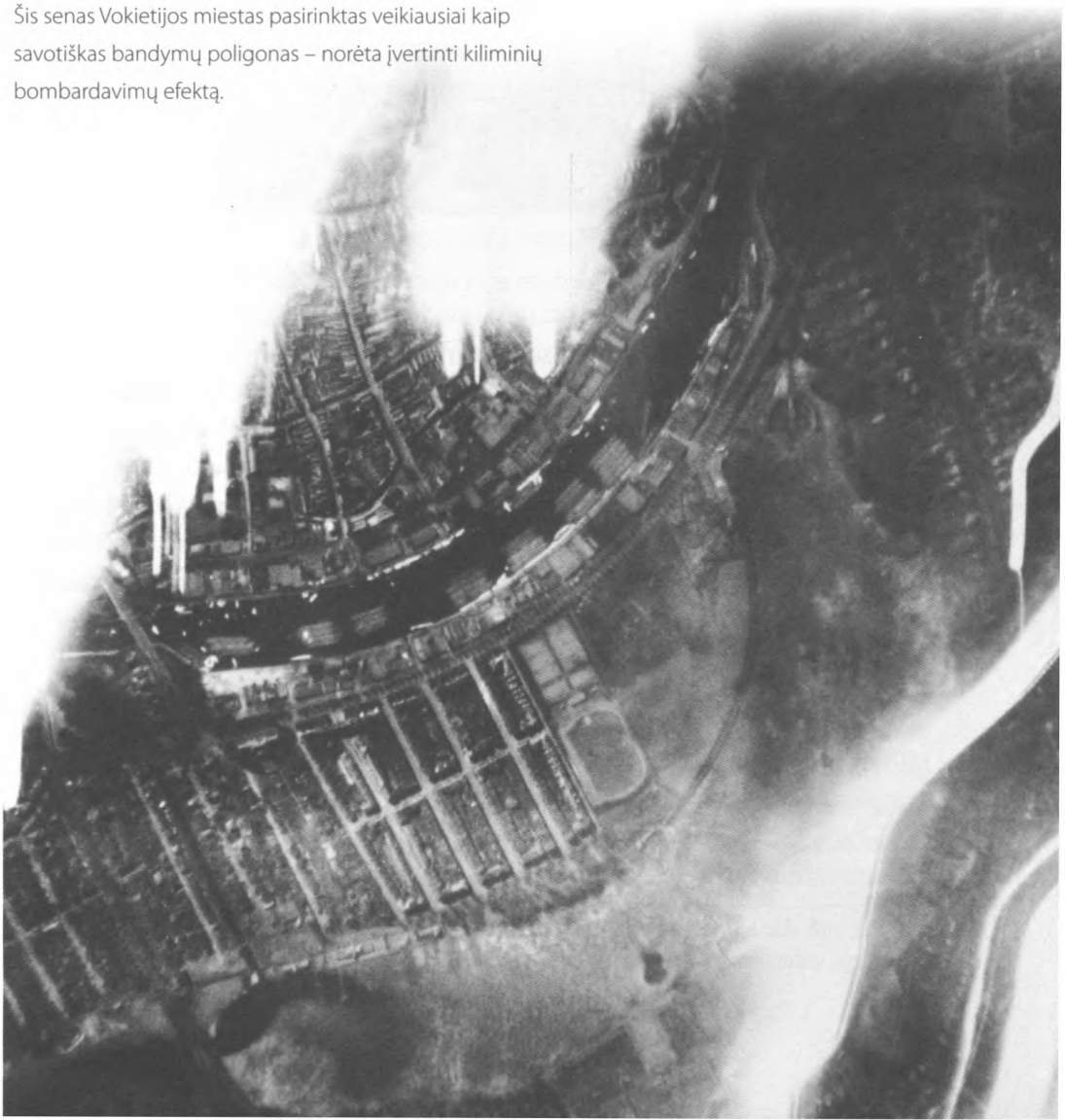

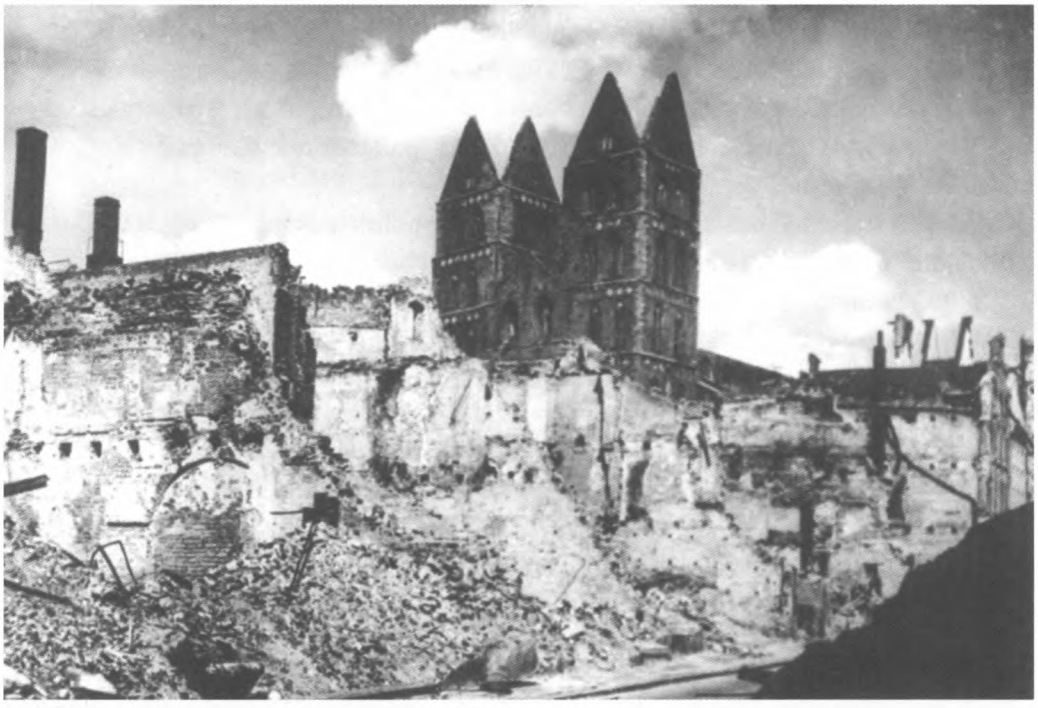

Liubeko Švč. Marijos bažnyčios griuvėsiai po britų aviacijos antskrydžio.

paskirties pastatai ir daugybė daiktų, turinčių didelę meninę ir istorinę vertę.

Tarp didžiausių architektūros netekčių buvo Liubeko katedra, Henriko Liūto[19] pastatyta 1173 metais, žavinga Švč. Marijos bažnyčia (*Marienkirche*) – svarbiausia šventovė Šiaurės Vokietijoje, viduramžiais statytas druskos sandėlis, senovinė Šv. Petro bažnyčia, miesto muziejus su jame saugotais meno lobiais ir daug senų Hanzos diduomenės namų, tarp jų įžymusis Šabelio namas (*Shabbelhaus*) ir Budenbrokų namas, išgarsintas to paties pavadinimo Tomo Mano romane. Bombų padegta smarkiai nukentėjo unikalaus grožio rotušė, viena gražiausių Vokietijoje.

Daugiau puolama nebuvo. Po trisdešimt dviejų valandų bendromis visų miesto gelbėjimo tarnybų pastangomis gaisrai užgesinti. Šveicarijos diplomatas K. Burkhardas (C. Burckhard), tuometis Raudonojo Kryžiaus organizacijos prezidentas, pasirūpino gauti britų pažadą daugiau miesto nepulti, nes uoste buvo perkraunama dauguma Raudonojo Kryžiaus krovinių.

19 Heinrich der Löwe (1129–1195) – vienas iš galingiausių valdovų Vokietijos karalystėje brandžiųjų viduramžių laikais, Saksonijos, vėliau Bavarijos kunigaikštis.

Per Liubeko bombardavimus sunaikinta daugybė neįkainojamų meno kūrinių. Vienas iš tokių – XV a. menininko Bernto Notkės ant drobės tapytas „Mirties šokis" (*Totentanz*).

Ši bandomoji ataka užpuolikams davė atsakymą į jiems labai svarbų klausimą – paaiškėjo, kad padegamosios bombos kur kas efektyvesnės nei įprastos fugasinės bombos.

Visais kitais atžvilgiais praktiniai puolimo rezultatai visiškai atitiko teorines prognozes.

Ne taip gerai žinomas tas faktas, kad neturėdama galimybės apginti Vokietijos miestų nuo tokių pragaištingų antskrydžių Liuftvafė ėmėsi neveiksmingų atsakomųjų antskrydžių prieš atitinkamus priešo miestus siekdama atgrasyti nuo tolesnių bombardavimų. Šiuos mėginimus Liuftvafė vykdė su nepakankamu bombonešių skaičiumi, nes jų reikėjo kitur, todėl oro karo literatūroje tokie mėginimai gavo pavadinimą „atakos pagal Bedekerį", t. y. puolama tarsi pagal turistinių kelionių vadovą menkai ginami senoviniai miestai, neturintys jokios karinės reikšmės.

Atsakomuoju taikiniu keršijant už Liubeko bombardavimą pasirinktas senas Anglijos pajūrio miestas Ekseteris, ir 1942 metų naktį iš balandžio 24-osios į 25-ąją surengtas 25 bombonešių antskrydis. Žuvo aštuoniasdešimt žmonių, penkiasdešimt penki sužeisti, sugriauta ar apgadinta šeši tūkstančiai namų. Ši atsakomoji ataka nepasiekė tikslo, nes jau per kitą mėnulio pilnatį smogta kitam Baltijos pajūrio miestui Rostokui, o jo bombardavimo pasekmės ne ką švelnesnės nei Liubeke.

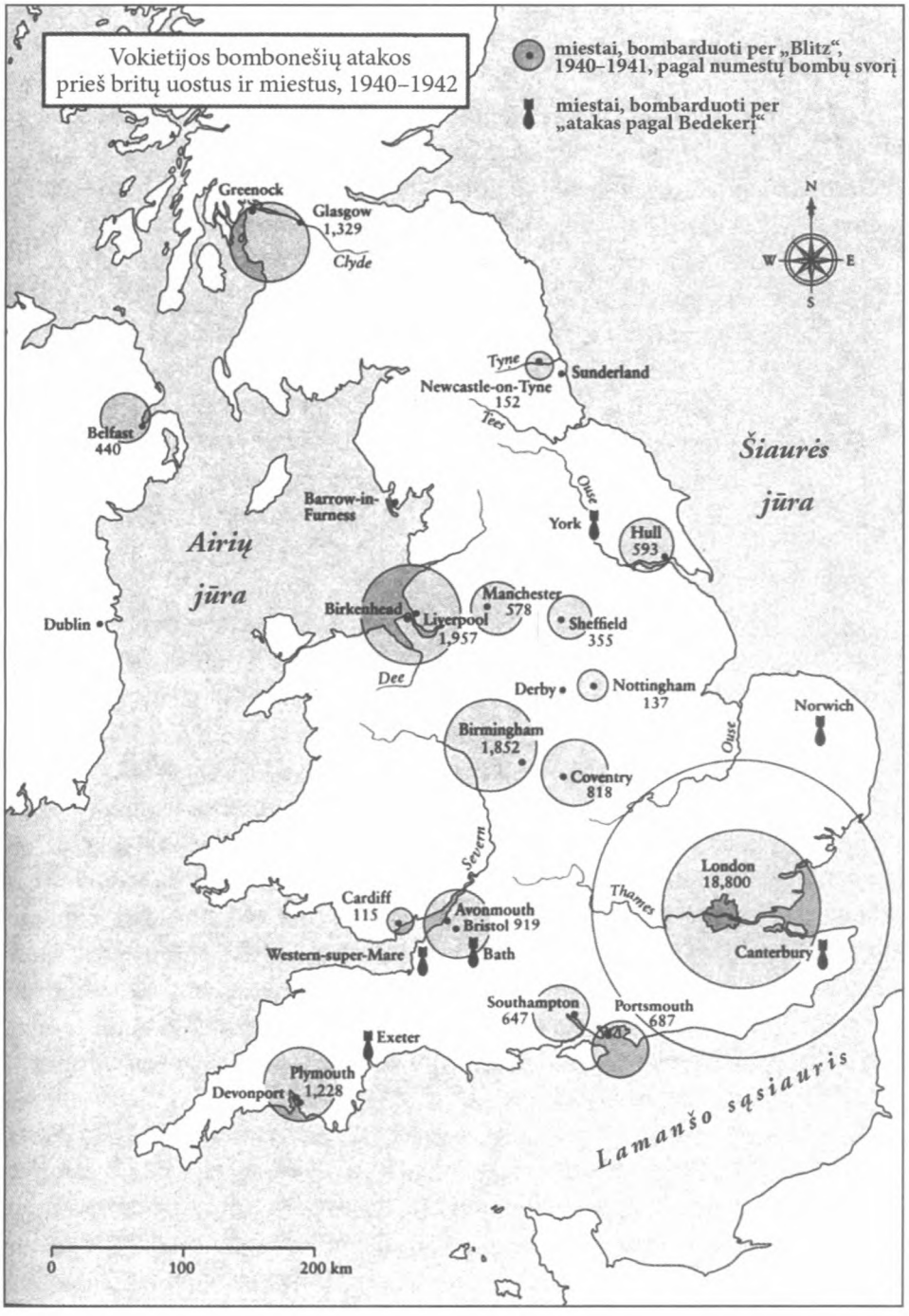
Vokietijos bombonešių atakos prieš britų uostus ir miestus, 1940–1942
miestai, bombarduoti per „Blitz“, 1940–1941, pagal numestų bombų svorį
miestai, bombarduoti per „atakas pagal Bedekerį“
N
W
E
S
Greenock
Glasgow 1,329
Clyde
Tyne
Sunderland
Newcastle-on-Tyne 152
Tees
Belfast 440
Barrow-in-Furness
Ouse
York
Hull 593
Šiaurės jūra
Airių jūra
Dublin
Birkenhead
Liverpool 1,957
Manchester 578
Sheffield 355
Dee
Derby
Nottingham 137
Norwich
Birmingham 1,852
Coventry 818
Severn
Thames
London 18,800
Cardiff 115
Avonmouth
Bristol 919
Bath
Western-super-Mare
Canterbury
Southampton 647
Portsmouth 687
Exeter
Plymouth 1,228
Devonport
Lamanšo sąsiauris
0
100
200 km

Toliau tęsiant „atakas pagal Bedekerį", kito atsakomojo antskrydžio taikiniu vėl parinktas Ekseteris, tik šį kartą didesnėmis pajėgomis. Atskrido devyniasdešimt bombonešių, specialiai šiam tikslui atšauktų iš fronto. Per kiliminį bombardavimą buvo sugriauta ar rimtai apgadinta 2 000 namų. Bombos pataikė į devynias bažnyčias, užmušti 163 žmonės, sužeista 131. Pasak britų informacijos šaltinių, „miestas patyrė didžiausius sugriovimus nuo danų įsiveržimo laikų 1003 metais".

Atsakomasis vokiečių aviacijos smūgis. Noridžo (Rytų Anglija) griuvėsiai.

Rostokas, 1942 m. balandžio 24–25 d.

Šį kartą bombonešiai, vėl atakuodami iš Baltijos pusės, panaudojo naują taktiką. Keturias naktis paeiliui bombardavo *Heinkel* ir *Arado* aviacijos gamyklas, bet kartu beatodairiškai atakavo ir patį miestą – iš 521 bombonešio, dalyvaujančio antskrydžiuose, 468 bombonešiai pasiekė savo taikinius numesdami iš viso 442 tonas fugasinių ir 305 tonas padegamųjų bombų. Padaryta materialinė žala didesnė nei Liubeke, sugriauti 1 765 namai, o 513 smarkiai apgadinti. Gaisruose sunaikinta 60 % miesto gyvenamojo ploto.

Čia, kaip ir Liubeke, sunaikinta daug senovinių praeities paminklų ir meno lobių, turinčių didžiulę kultūrinę vertę. Sugriautos trys svarbiausios miesto bažnyčios su aukštomis bokštų smailėmis ir stačiais stogais, keletas senųjų miesto vartų ir daug pastatų, priklausančių senoms aristokratų šeimoms. Čia, kaip ir Liubeke, gaisrai bei fugasinės bombos per vieną naktį sunaikino nepakartojamą šimtmečius gyvavusį miesto vaizdą. Tikriausiai būtent tai sunkiausia suvokti grįžtant į gimtąjį miestą po antskrydžių: horizonte nebėra senųjų miesto kontūrų. Palyginus su šia neatkuriama netektimi, ką jau kalbėti apie naujesnės architektūros pastatų – teatrų, bankų, mokyklų, įstaigų ir prekybos centrų – sugriovimus?

Ši nauja sėkmė bombonešių aviacijos vadovybei atsiėjo visiškai nebrangiai: netekta tik dvylikos bombonešių, t. y. 2,3 % pajėgų, dalyvavusių antskrydžiuose. Keturias naktis paeiliui bombonešiai sutelktai bombardavo tankiai užstatytą ir tirštai gyvenamą miesto centrą. Oficialiuose vokiečių pranešimuose, apibūdinančiuose šį užpuolimą, pirmą kartą pavartotas terminas „bauginimo reidas“ nuo to laiko prigijo tarptautinėje oro karo literatūroje. Visi drovūs mėginimai tai nuslėpti buvo nesėkmingi iki pat šių dienų.

Taikiniu atsakomajam smūgiui už Rostoko subombardavimą buvo parinktas įžymus regentystės laikotarpio miestas Batas Vakarų šalyje.[20] Surengti du antskrydžiai naktimis iš balandžio 25-osios į 26-ąją bei iš 26-osios į 27-ąją, bet jų rezultatai gana abejotini: padaryta nemaža žala istoriniams regentystės laikotarpio pastatams, žuvo 400 žmonių ir tiek pat sužeista, ugniagesių darbą labai apsunkino vandens stoka ir skutamuoju skridimu skriejančių lėktuvų atakos. Per kitas dvi naktis buvo puolamas senas provincijos miestas Noridžas.

20 Regentystės laikotarpiu (nuo 1811 iki 1837 m.) Britaniją valdė princas regentas Jurgis (karalius Jurgis IV) bei jį pakeitęs karalius Vilhelmas IV. Vakarų šalis – neoficialus keleto grafysčių Anglijos pietvakariuose pavadinimas.

Viena seniausių Rostoko gatvių po britų oro atakos. Dešinėje matyti nuo bombų smarkiai nukentėjusi Švč. Marijos katedra. 1942 m. balandis.

Tie atsakomieji antskrydžiai, kurių rezultatai vaizdinguose propagandiniuose pranešimuose buvo smarkiai išpūsti, sustiprino įspūdį, kad bombų karas įsisuko į užburtą ratą, iš kurio ištrūkti jau pasidarė beviltiška. Nors nebuvo visiškai taip, kaip vėliau teigta, esą Liuftvafė visiškai atsisakiusi (tegu ir nelabai savanoriškai) atsakomųjų antskrydžių, tačiau britai vargu ar galėjo vadinti atsakomosiomis priemonėmis savo sparčiai stiprėjantį puolimą prieš Vokietijos miestus. Ir vis dėlto aviacijos maršalas Harisas leido sau pareikšti tokį klaidinantį teiginį: „Šiomis dviem atakomis prieš Rostoką ir Liubeką, kai iš viso nuniokota per 780 akrų[21] Vokietijos teritorijos, apytiksliai atsiskaitėme už mūsų nuostolius.“

21 Akras – nesisteminis ploto vienetas, atitinkantis maždaug 0,4 hektaro.

Jaunieji „Hitlerjugendo" ugniagesiai gesina padegamųjų bombų sukeltus gaisrus.
Jaunų vyrų šiam darbui kuo toliau, tuo labiau trūko.

Kelnas: tūkstančio bombonešių pirmasis antskrydis

Naujo pobūdžio aviacijos antpuolis – didelio masto kiliminis bombardavimas, anksčiau laikytas neįmanomu, pirmą kartą įvykdytas prieš Kelną naktį iš gegužės 30-osios į 31-ąją. Tokio milžiniško demonstratyvaus antskrydžio planas, kuriam prireikė nepaprasto pasirengimo, turėjo daug priešininkų, manančių, kad staigus šuolis nuo 228 orlaivių, tiek iki šiol jų daugiausia buvo sutelkta vienam puolimui, ligi „tūkstančio bombonešių antskrydžio" reiškė per didelį užmojį ir buvo per daug rizikingas. Tačiau bombonešių aviacijos vyriausiasis vadas Harisas laikėsi savo požiūrio, tad visi prieštaravimai buvo atmesti. Organizuojant tokį gigantišką antskrydį, teko panaudoti ne tik visus jam pavaldžius bombonešius, bet ir visus orlaivius, kuriuos galėjo pasitelkti pakrančių apsaugos bei Karališkojo karinio jūrų laivyno aviacijos padaliniuose, tarp jų net mokomuosius lėktuvus, galinčius gabenti bombas.

Pasiekti reikšmingų laimėjimų organizuojant tokio didelio orlaivių skaičiaus valdymą ir orientavimą oro erdvėje tapo įmanoma tik panaudojant naująsias radijo navigacijos priemones. Nepaliaujamai eskadrilė po eskadrilės bombonešiai metė bombas ant miesto, pažymėto šviečiamosiomis raketomis, kurias prieš pat puolimą leido taikinių žymėjimo lėktuvai. Čerčilis pritarė šiai operacijai, nors apskaičiuota, kad per ją bus netekta ne mažiau kaip šimto orlaivių. Galimais puolimo taikiniais parinkti trys miestai: Kelnas, Esenas ir Hamburgas, ir tik paskutinę akimirką, vadovaujantis meteorologinės tarnybos duomenimis, nuspręsta atakuoti Kelną.

Tūkstantis keturiasdešimt septyni lėktuvai pakilo iš penkiasdešimt dviejų aerodromų ir per devyniasdešimt minučių devyni šimtai iš jų numetė 1 455 tonas bombų, iš kurių du trečdaliai buvo padegamosios. Kiti lėktuvai bombardavo priešlėktuvinės gynybos pozicijas ir naktinių naikintuvų aerodromus. Antskrydžio dalyvių nuostoliai – tik trisdešimt devyni lėktuvai, arba 3,3 % bendro skaičiaus.

Tą pačią naktį Harisas, taip rizikingai viską pastatęs ant kortos, tarptautinio ryšio telefonu paskambino Čerčiliui, kuris tuo metu buvo Vašingtone, ir pranešė apie nelauktai didelę operacijos sėkmę. Šiuo gigantišku antskrydžiu Harisas neginčytinai pagrindė savo nuostatą, kad strateginis bombardavimas gali turėti lemiamą reikšmę karo eigai.

1942 m. gegužės 30–31 d. Kelno bombardavimas. Nuotraukoje matyti vokiečių priešlėktuvinės gynybos prožektorių šviesos, kairėje apačioje – į žemę kritusių bombų sukelti sprogimai.

Negalima sakyti, kad Kelnas, tada Vokietijoje trečias pagal dydį miestas, buvo visiškai nepasirengęs šiai karo stadijai. Kaip ir daugelis kitų Vakarų Vokietijos miestų, jis buvo dažnai puolamas ir jau patyręs 268 oro pavojus ir 107 tikrus antskrydžius. Nuo 1942-ųjų sausio jame buvo skelbti dvidešimt septyni oro pavojai ir įvyko aštuoni antskrydžiai, visi arba nesmarkūs, arba vidutinio smarkumo. Tačiau šį kartą ant tankiai užstatyto miesto centro užgriuvo tikras

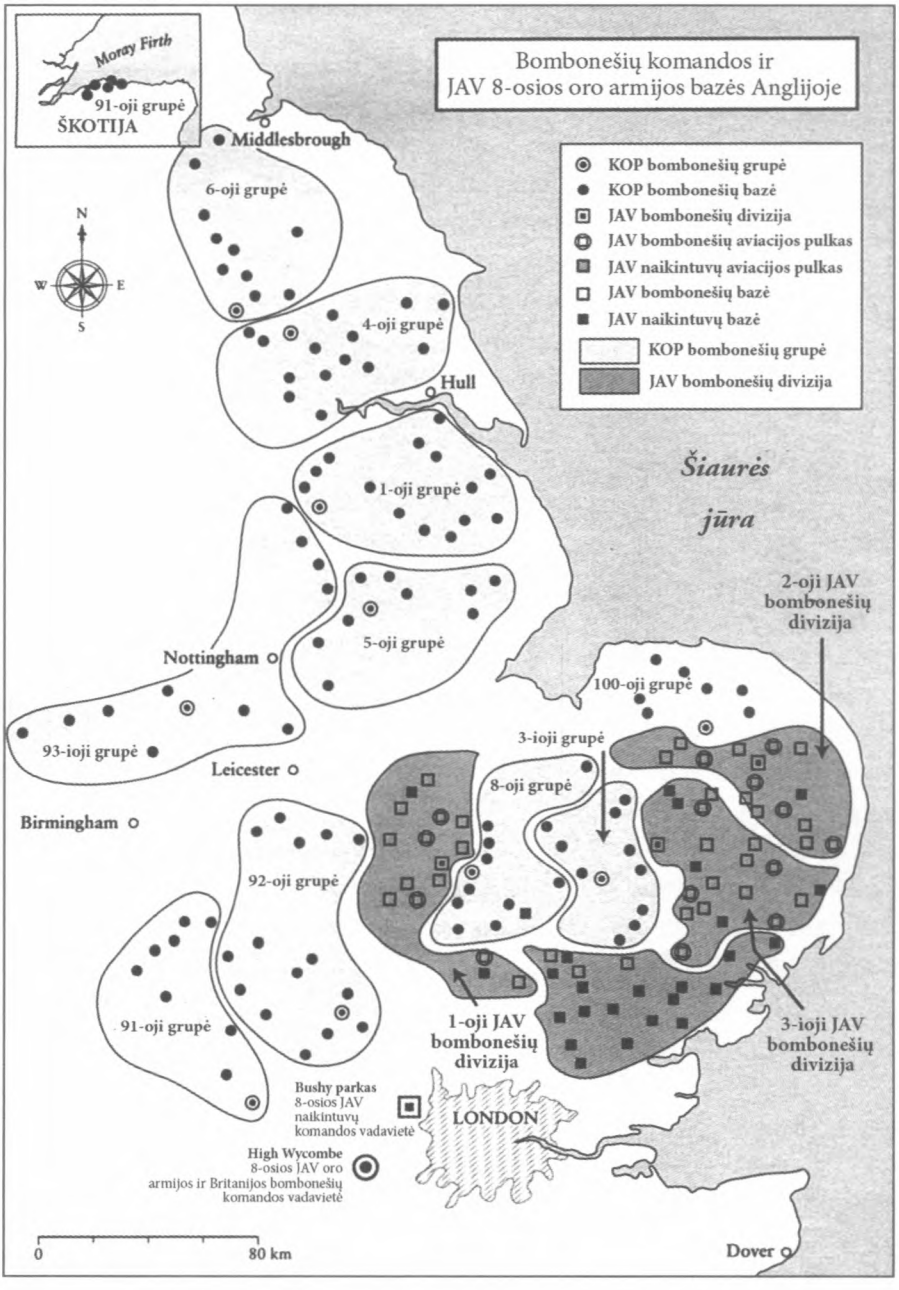

Sąjungininkų aviacijos bazės Rytų Anglijoje. Iš čia bombonešiai kildavo atakuoti Vokietijos ir jos kontroliuojamų teritorijų.

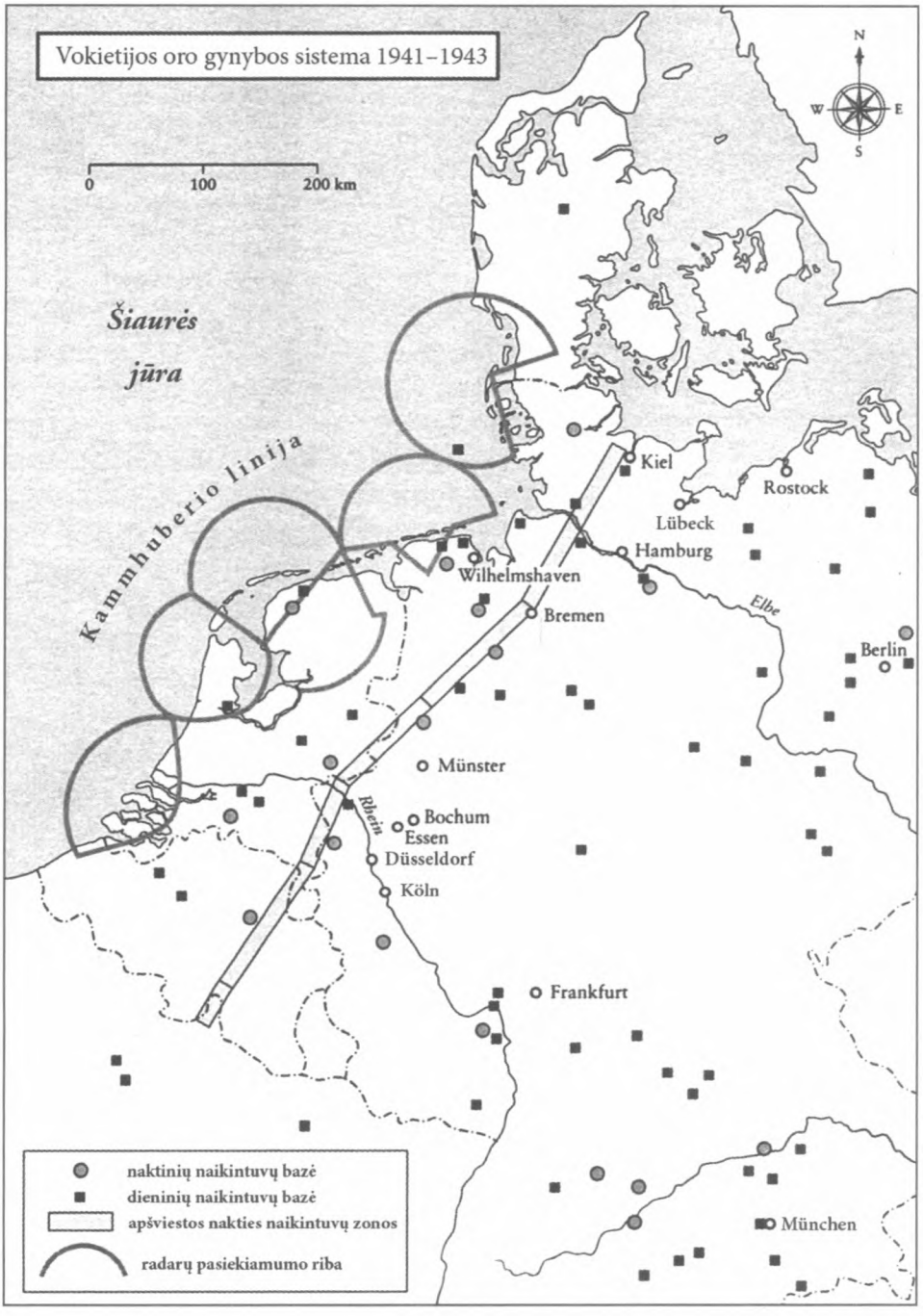
Vokietijos oro gynybos sistema 1941–1943
0
100
200 km
N
W
E
S
Šiaurės jūra
Kammhuberio linija
Kiel
Rostock
Lübeck
Hamburg
Wilhelmshaven
Bremen
Elbe
Berlin
Münster
Rhein
Bochum
Essen
Düsseldorf
Köln
Frankfurt
München
naktinių naikintuvų bazė
dieninių naikintuvų bazė
apšviestos nakties naikintuvų zonos
radarų pasiekiamumo riba

pragaras, o bendras numestų bombų svoris mažiausiai keturis kartus viršijo visa, kas miestui buvo kliuvę iki tol. Atitinkamai didesni ir sugriovimai bei žmonių aukos.

Žuvo keturi šimtai šešiasdešimt gyventojų, šios netektys iš tiesų būtų buvusios dar gausesnės, jeigu ne Kelno piliečių įgyta nemaža civilinės gynybos patirtis ir puiki drausmė – 45 tūkstančiai gyventojų neteko pastogės, o siaubo naktis daugelį pabėgėlių privertė masiškai palikti miestą.

Materialiniai nuostoliai buvo didesni nei bendri Liubeko ir Rostoko nuostoliai. Iš viso atsirado 12 000 gaisro židinių, o 1 700 iš jų išplito į vietinio pobūdžio gaisrus. Britų vertinimu, žala buvo šešis kartus didesnė už tą, kurią prieš metus Londone buvo padarę Liuftvafės bombonešiai.

Iš pradžių Vokietijoje manyta, kad šiame milžiniškame antskrydyje tikriausiai dalyvavo ir amerikiečiai, o kai ši prielaida nepasitvirtino, visiems kilo tam tikra nuostaba, kuri net sustiprėjo, kai vos po dvidešimt šešių valandų įvyko toks pat galingas antskrydis prieš Eseną, o po trijų savaičių – dar vienas prieš Brėmeną.

„Atsakomasis žygis“ galutinai baigėsi dviem menkais „antskrydžiais pagal Bedekerį“: vienas į Kenterberį gegužės 31-ąją, kitas į Jorką spalio 31-ąją kaip kerštas „už Kelną ir Maincą atitinkamai“. Liuftvafė buvo taip išsekinta dvejų sunkių karo metų Rusijos fronte, kad jau nepajėgė surengti veiksmingų atsakomųjų antskrydžių.

Kitus metų mėnesius Liuftvafė skyrė savo kokybinėms savybėms gerinti ir jau gana grėsmingai naktinių naikintuvų aviacijai stiprinti. Tuo pat metu Karališkųjų oro pajėgų planavimo skyrius kruopščiai rengėsi kitų metų strateginiam bombonešių puolimui, skirtam sugriauti penkiasdešimt parinktų Vokietijos miestų.

Centrinė Kelno dalis buvo faktiškai nušluota nuo žemės paviršiaus. Bombarduojant šį miestą, puolanti aviacija pirmą kartą panaudojo nenutrūkstamos „bombonešių srovės" taktiką – žudančių mašinų armados skriejo viena po kitos. Antskrydyje dalyvavo 1 407 lėktuvai.

Kelno priešlėktuvinės gynybos prožektorių šviesos skrodžia nakties dangų.

< Didžiulę viduramžių laikus menančią Kelno katedrą sąjungininkų bombonešių pilotai vertino kaip puikų orientyrą, todėl pastatas nebuvo sugriautas. Ilgai manyta, kad sąjungininkai tiesiog pasigailėjo senovinės architektūros šedevro, bet tai netiesa. Prie katedros matyti betoninė slėptuvė nuo bombų.

1942 metų rezultatų įvertinimas

Vis dėlto Didžiosios Britanijos tikslai buvo per daug pretenzingi, kad galėtų būti pasiekti. Nuostolių didėjimas (5,6 %) kėlė nerimą. Nepalankios oro sąlygos, ypač blogas matomumas bei tankus debesuotumas, kartu būtinumas vykdyti įvairias kitas užduotis trukdė sutelkti visas bombonešių pajėgas, reikalingas smogti Vokietijos miestams. Todėl puolimo pradinio etapo rezultatai, artėjant metų pabaigai, neteikė itin daug vilčių. Įvykdyta maždaug šimtas kovinių operacijų, septyniolika iš jų – tikrai labai smarkūs antskrydžiai, kiekvieną kartą numesta ant taikinių per penkis šimtus tonų bombų. Kartais nuostoliai būdavo visiškai menki ar bent pakenčiami, bet apskritai vertinant atrodė esą per dideli. Kiekvienai keturiasdešimt tonų numestų bombų teko vienas prarastas keturių variklių bombonešis. Čerčilis rašė: „Nors bombonešių oro pajėgų vadovybė tikėdavosi tiksliai nustačiusi taikinio vietą, du trečdaliai įgulų, tiesą sakant, numesdavo bombas pro šalį penkių mylių spinduliu. Aerofotografijose buvo matyti, kokia nedidelė žala padaryta. <...> Kol negalėjome nieko patobulinti, atrodė, kad toliau praktikuoti naktinius bombardavimus nebuvo didelės prasmės“ (*The Second World War*).

Tais metais bombonešių oro pajėgos išliko silpnesnės, palyginti su naikintuvų ir pakrantės apsaugos pajėgomis. Tačiau aviacijos maršalo Hariso valingomis pastangomis pasiekta rimta pažanga plečiant tolimojo nuotolio sunkiųjų bombonešių pajėgas ir ginklų gamybos pramonėje šiai plėtros krypčiai pamažu suteikta pirmenybė.

Vis dėlto nusivylimą dėl apskritai nepatenkinamų metinių veiklos rezultatų Čerčilis išreiškė labai aiškiai: „Nors taiklūs naktiniai bombardavimai, taip ilgai laikyti neįmanomais, laipsniškai tapo realybe, tačiau bombonešių atakos 1942 metais nesumažino Vokietijos karinės produkcijos gamybos apimčių ir nepakenkė civilių gyventojų moralinei būklei. Jos ekonomikos galia vertinta nepakankamai“ (*The Second World War*).

Tačiau maršalui Harisui optimizmo netrūko, jis pažymėjo, kad 1942-ieji veikiau buvo tik pasirengimo metai, ir nors per juos priešui nepadaryta didelės žalos, užtat sustiprėjo įsitikinimas, jog Britanija gali triuškinti priešą masiniais bombardavimais.

Vokietijai tie metai atnešė karčiausią ir labiausiai nerimą keliančią patirtį, atskleidusią, kad, nepaisant Gėringo pasigyrimų ir didžiausių Liuftvafės

pastangų juos pateisinti, nepavyko veiksmingai apginti Vakarų Vokietijos nuo bombonešių antskrydžių, o vokiečių nuostoliai, deja, buvo iš tikro labai dideli: per 10 % mūsų orlaivių buvo sunaikinti ar smarkiai sugadinti, iš jų 5 000 naikintuvų ir 3 800 kitų lėktuvų. Žinoma, Liuftvafės lakūnų skaičius padvigubintas, tačiau naujokai nebuvo pakankamai parengti.

Kas mėnesį lakūnų mokyklos išleisdavo maždaug po devynis šimtus lakūnų, bet jų parengimas jau nebuvo tokio aukšto lygio kaip pirmtakų, o tai reiškė, kad jie prastesni už savo priešus iš Karališkųjų oro pajėgų, kurių gretas vis gausiau papildydavo kanadiečiai, australai, naujazelandiečiai bei savanoriai iš kitų Vakarų pasaulio šalių. Be to, aukšto lygio aviacijos tradicija Vokietijoje nebuvo labai gili, tad, savaime suprantama, žmonių ir orlaivių kovinės savybės jau nebuvo tokios geros. Kitaip tariant, Vokietijoje pradėjo kartotis tokie pat trūkumai, kokie privedė ją prie pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare, ir tai daug kuo paaiškina tolesnę įvykių eigą.

Naujametiniame pranešime, jau tapusiame tradicija, Hitleris prašneko apie sugriautas Vokietijos bažnyčias bei nužudytus civilius gyventojus ir – kaip visada darydavo anksčiau bei visada darys ateityje – pažadėjo žiauriai atkeršyti.

Rusijos fronte dalyvauti bet kokioje strateginėje kovoje priešo užnugaryje sovietų oro pajėgoms trūko technikos ir žmonių, tad jos beveik išimtinai buvo naudojamos glaudžiai bendradarbiauti su Raudonąja armija mūšių laukuose, tiesiogiai paremti sausumos kariuomenės veiksmus. Tik labai retais atvejais tolimojo nuotolio bombonešiai, skrisdami dideliame aukštyje pavieniui ar poromis, prasiveržda vo iki Berlyno.

Aviacijos produkcijos gamyba Jungtinėse Valstijose, anot prezidento pranešimo Kongresui, 1942 metų gruodį pasiekė 5 500 lėktuvų, tai daugiau nei dvigubai viršijo didžiausią Vokietijos gamybos lygį ir nepaliaujamai augo. Metų pabaigoje Jungtinės Valstijos buvo pagaminusios 47 836 lėktuvus, iš jų 2 625 vienetus sunkiųjų tolimojo nuotolio bombonešių *Flying Fortress* ir *Liberator*.

1942-ųjų rugpjūtį į Angliją atvyko pirmieji JAV 8-osios bombonešių armijos daliniai. Iš pradžių šie bombonešiai panaudoti prieš netolimus taikinius okupuotoje Vakarų Europoje, o vėliau smarkiai apsunkino Romeliui[22] padėtį Šiaurės Afrikos oro erdvėje.

22 Erwin Rommel (1891–1944) – vienas įžymiausių Vermachto generolų feldmaršalų, vadovavo Afrikos kampanijai ir armijų grupėms Šiaurės Italijoje bei Šiaurės Prancūzijoje. Įtartas dalyvavimu sąmoksle prieš Hitlerį ir priverstas nusižudyti.

JAV gamybos sunkusis bombonešis *Consolidated B-24 Liberator*.
Pagal paramos programą šie lėktuvai tiekti ir britams.

Lordo Tederio duomenimis, 1942 metais Britanijos ir JAV lėktuvai ant Vokietijos numetė 53 755 tonas bombų, kai tais pačiais metais Liuftvafė ant Britanijos numetė tik 3 260 tonų.

PENKTAS SKYRIUS

ANGLŲ IR AMERIKIEČIŲ DIDYSIS PUOLIMAS

Sąjungininkų šalių vadovai ir generalinių štabų viršininkai 1943-iųjų sausio susitikime Kasablankoje aiškiai pritarė Britanijos karo kabineto 1942 m. vasario 14 d. nutarimui dėl kiliminio bombardavimo. Kitaip tariant, nuspręsta, užuot kryptingai bombardavus pasirinktus karinius ir pramoninius taikinius, svarbius Vokietijos vykdomiems karo veiksmams, reikia bombarduoti jos miestų gyvenamuosius rajonus, visiškai nepaisant civilių gyventojų nuostolių.

Šis lemtingas žingsnis į pasaulinę oro karų istoriją pateko „Kasablankos direktyvos" pavadinimu kaip sąmoningas politinis sprendimas, priimtas pačiu aukščiausiu lygiu. Ir vis dėlto, nors dažnai buvo reiškiamos priešingos nuomonės, ne jis tapo mirties nuosprendžiu senoviniams Vidurio Europos miestams. Buvo kitas nutarimas, priimtas vienais metais anksčiau. Kasablankos direktyvos reikšmė yra ta, kad ji siekė legalizuoti beatodairišką bombardavimą kaip kariavimo būdą, kuris turės lemiamą įtaką karo eigai. Dabar visa Vokietija buvo paskelbta esanti bombardavimų taikiniu.

Britanijos bombonešių oro pajėgų vyriausiasis vadas, kuriam pavesta vaidinti pagrindinį vaidmenį vykdant šį nutarimą, savo knygoje „Bombonešių puolimas" pasakoja, kaip jis suprato savo uždavinį: „<...> mano veiklos sferos išplėtimas buvo Kasablankos konferencijos pasekmė. <...> Moralinio pobūdžio dvejonės atmestos, dabar iš manęs buvo reikalaujama tęsti bendrą anglų ir amerikiečių bombonešių puolimą siekiant visuotinio Vokietijos pramonės „dezorganizavimo" <...>, tai suteikė man daug laisvės ir leido gana nevaržomai atakuoti bet kurį pramoninį Vokietijos miestą, turintį 100 000 ir daugiau gyventojų <...>, tad pagal naujuosius nurodymus nebuvo jokio skirtumo, kurį miestą rinktis."

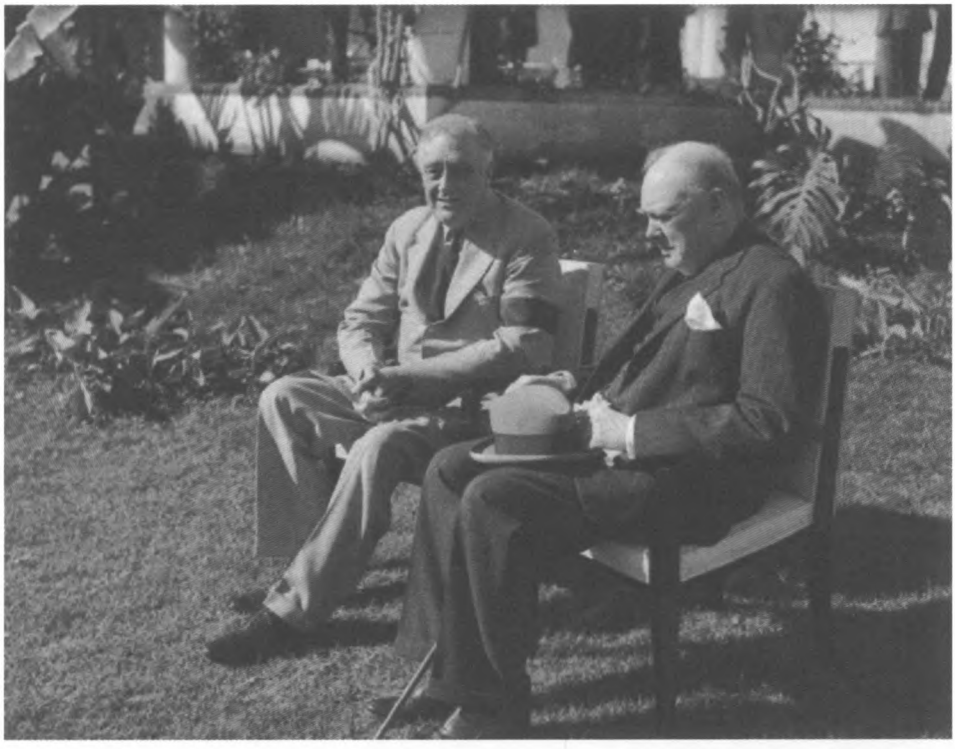

1943 m. sausis. F. Ruzveltas ir V. Čerčilis per Kasablankos konferencijas. Susitikimuose amerikiečiai pritarė Didžiosios Britanijos pasiūlytai kiliminių bombardavimų strategijai.

Per šią konferenciją tarp Britanijos ir JAV atstovų kilo ginčas dėl skirtingo požiūrio į efektyviausią strateginio bombardavimo metodą, kai britai mėgino įtikinti generolą Ekerį[23], vyriausiąjį JAV 8-osios oro armijos vadą, pritarti beatodairiškam bombardavimui. Ginčas buvo toks aštrus, kad vos neperaugo į kivirčą, tačiau paskutiniu momentu Čerčilis netikėtai pakeitė nuomonę į priešingą, jis tai vėliau aprašė atsiminimuose.

Buvo parinkti trys pagrindiniai puolimo taikiniai:

1) Rūro baseino miestai kaip Vokietijos ginklų arsenalas;
2) didieji Vokietijos miestai;
3) Berlynas kaip Vokietijos sostinė ir jos politinis centras.

Šie taikiniai turėjo būti sunaikinti vienas po kito.

23 Ira Clarence Eaker (1896–1987) – JAV oro pajėgų generolas, 8-osios oro armijos vadas, vėliau vadovavęs sąjungininkų oro pajėgoms Vidužemio jūros regione.

Iki 1943-iųjų gegužės už šio uždavinio vykdymą buvo išimtinai atsakingos Karališkosios oro pajėgos, bet paskui prie jų prisijungė ir Britanijoje dislokuota JAV 8-oji oro armija. Pradžioje jų operacijos paprastai buvo vykdomos tik dieną puolant atskirus pasirinktus taikinius, daugiausia – svarbius pramonės objektus. Bombonešių lakūnams buvo skiriama ir papildoma užduotis – stoti į kovą prieš Liuftvafės naikintuvus ir naikinti juos klaidingai įsivaizduojant, kad „skraidančiosios tvirtovės" yra taip gerai ginkluotos, jog gali numušinėti bet kokius jas puolančius naikintuvus. Keitėsi ir lėktuvų įgulos. 1943 metų pradžioje 37 % bombonešių personalo sudarė kariai iš pačios Jungtinės Karalystės ir jos kolonijų, o paskui vien Jungtinėse Valstijose buvo parengta 250 000 karių.

Mūšis dėl Rūro srities

Puolimas prasidėjo 1943 m. vasario 5 d. ir tęsėsi iki tų pačių metų birželio 29-osios. Tai įnirtingos ir abiem kariaujančioms pusėms brangiai kainavusios kautynės. Vakarų Vokietijoje jau neegzistavo „atviri miestai", tai yra neapsaugoti nuo antskrydžių; šį aspektą Speitas pabrėžia savo knygos „Bombardavimų pateisinimas" puslapiuose: „Jie [Rūro srities miestai] buvo tikros tvirtovės. <...> Bombonešių įgulos, išdrįsusios priartėti prie jų, patekdavo į mirties nasrus. <...> Grįžusių orlaivių sparnai ir fiuzeliažai būdavo smarkiai išdraskyti skeveldrų, o daugelis apskritai negrįždavo. <...> Atakuoti tokį taikinį reiškė patekti į nuožmų susirėmimą tarp žemės ir dangaus. <...> Niekur daugiau nevyko tokių įnirtingų kautynių kaip ties Esenu. <...> Didieji miestai – karo pramonės centrai. Be to, kartais tai ir senoviniai miestai su istorinės bei kultūrinės vertės pastatais. Žala jiems neišvengiama, nes, atakuojant smarkiai ginamus karinius objektus, neįmanoma užtikrinti bombardavimo taiklumo."

1943-iųjų balandį vien Karališkosios oro pajėgos, atakuodamos Vokietijos miestus, prarado 200 sunkiųjų bombonešių ir 1 500 pilotų, stebėtojų, šturmanų, radistų bei šaulių kulkosvaidininkų.

Kiliminis bombardavimas dabar pradėtas taikyti ypač energingai: radaro spindulio vedami lėktuvai skrenda keliomis bangomis, viena jų atplūsta tuoj pasitraukus ankstesnei, jie skrenda skirtinguose aukščiuose ir iš įvairių pusių. Dėl to puolimas vyksta labiau sutelktai ir per trumpesnį laiką numetama

Sunkiai į savo bazę grįžęs vokiečių kulkų ir priešlėktuvinių sviedinių smarkiai apgadintas britų bombonešis. Jo korpuse žiojėja didžiulė skylė.

Priešo kulkų paženklintas *Avro Lancaster*. Rūro baseino pramoninius miestus vokiečiai pavertė sunkiai prieinama tvirtove.

daugiau bombų. Pavyzdžiui, 1942-ųjų gegužę per pirmąjį „tūkstančio bombonešių antskrydį“ per devyniasdešimt minučių ant Kelno numesta 1 500 tonų bombų. Dabar tokį pat rezultatą keturi šimtai bombonešių pasiekdavo per penkiolika minučių.

Oro karas kas savaitę vis labiau intensyvėjo. Kartu su žmonių aukomis ir materialiniais nuostoliais naktiniai oro pavojaus signalai ėmė kelti didžiulę nervinę įtampą. Vokietijos oro pavojaus sistema skelbdavo tik visuotinį oro pavojų, tai buvo nepatogu, kai šiaip ramią naktį keletas lėktuvų, atskridusių tik pagąsdinti, išversdavo iš lovų penkiolika ar aštuoniolika milijonų žmonių.

Užtat Britanijoje padėtis tuo metu buvo visiškai kitokia, ir 1942-ųjų birželį, kai vokiečių oro antskrydžiai tapo palyginti reti ir neintensyvūs, Čerčilis jau galėjo pasiūlyti sušvelninti užtemdymo režimą.

Gyvenimas tarp griuvėsių. Ten, kur kadaise buvo gatvės, stūkso plytų, nuodėgulių, baldų liekanų kalnai.

Tačiau birželio viduryje pastebimai susilpnėjo ir Rūro srities bombardavimas. Karališkųjų oro pajėgų nuostoliai perkopė 5 %, o kiekvienas bombonešis vargiai galėjo atlaikyti daugiau kaip dvidešimt skrydžių. Buvo aišku, kad priešlėktuvinė gynyba, sekdama puolančiųjų pavyzdžiu, tapo pavojingai sutelkta, todėl, siekiant susilpninti jos poveikį, puolimas išplėstas ir į Vidurio Vokietiją. Bombų karo užmojis padidėjo.

Kol kas Rūro srities sutelkto puolimo tikslas nebuvo pasiektas. Nepaisant visų sugriovimų pramonės rajonuose ir didžiulių sunkumų, kuriuos teko patirti civiliams gyventojams, karinės produkcijos gamybos apimtys toliau nuolat augo, o gyvenimas daugiau ar mažiau įprastai tekėjo sava vaga net tarp gausių griuvėsių.

Gegužės pabaigoje Čerčilis, nuvykęs į Jungtines Valstijas, pasakė Kongrese kalbą ir aiškiai pareiškė, kad kol kas anaiptol nėra įsitikinęs strateginio aviacijos puolimo sėkme. Jis visiškai atvirai prisipažino: „Esama skirtingų nuomonių dėl to, ar bombonešių panaudojimas galėtų sukelti Vokietijos ir Italijos žlugimą. Eksperimentą verta tęsti toliau, kartu neatsisakyti ir kitų metodų."

Rūro srities užtvankų bombardavimas 1943 metų gegužę

Antskrydžiai prieš Mionės, Ėderio ir Zorpės užtvankas, surengti 1943-iųjų gegužės 16-ąją ir 17-ąją, buvo bendros Rūro puolimo programos dalis. Dėl precizinio bombardavimų taiklumo jų rezultatai labai įspūdingi. Šių jungtinių atakų tikslas buvo toli siekiantis – bent jau pakirsti Rūro pramonės produktyvumą ir, jeigu pavyks, visiškai ją sugriauti ir taip nulemti karo eigą.

Dėl šių atakų Rūro pramonei iš tiesų grėsė didelio masto sutrikimai, ir pavojaus pavyko šiaip taip išvengti, pirma, todėl, kad antskrydžiai nebuvo visiškai sėkmingi, antra, kad atstatymo darbai buvo vykdomi stulbinamu greičiu. Dabar sąryšis tarp vandens saugyklų sistemos ir elektros energijos gamybos bei pramonės, transporto ir viešosios sanitarijos yra glaudesnis nei bet kada anksčiau, todėl ir Vokietijoje, ir užsienyje šio unikalaus užtvankų bombardavimo aplinkybės bei sustiprintos gynybos priemonės turi didžiulę visuomeninę reikšmę siekiant užkirsti kelią pasikartojimui bet kokiame būsimame kare.

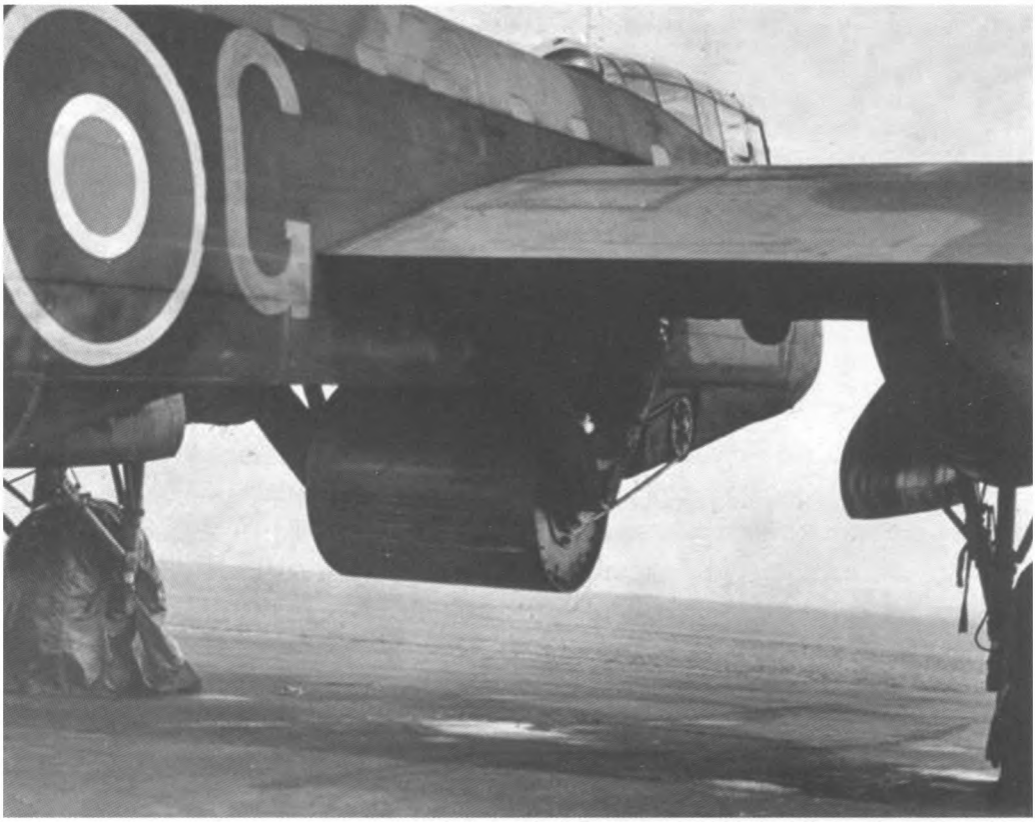

Prie bombonešio *Avro Lancaster* prikabinta „šoklioji bomba". Jomis sprogdintos Vokietijos užtvankos. Šias bombas ypatingiems taikiniams naikinti sukūrė britų mokslininkas B. Valisas.

Avro Lancaster pilotai Kento grafystės jūrų poligone
mokosi mesti „šokliąją bombą" .

Mionės ir Zorpės užtvankos Rūro srityje yra maždaug dešimties mylių atstumu viena nuo kitos. Mionės užtvanka didžiulėje vandens saugykloje sulaiko apie 140 milijonų tonų vandens. Saugyklos paskirtis – surinkti lietaus vandens perteklių, apsaugoti nuo potvynių, tiekti vandens slėgio energiją elektros gamybai, užtikrinti pastovų vandens pritekėjimą, reikalingą laivybai Žemutiniame Rūre, ir palaikyti požeminio vandens lygį aprūpinant vandeniu Rūro sritį pramoninėms ir buitinėms reikmėms. Abi užtvankos kartu užtikrina apie 70 % Rūro srities pramoninio vandens poreikio ir visą geriamojo vandens poreikį keturiems su puse milijono srities gyventojų.

Iš šių trijų užtvankų Ėderio užtvanka pati didžiausia. Ji taip pat skirta pramonės tikslams, saugo nuo potvynių, užtikrina laivybą Vėzerio upe sausros laikotarpiu kompensuodama vandens nuotėkį į Vidurio žemių kanalą, palaiko vandens lygį Ėderio, Fuldos bei Aukštutinio Vėzerio upėse ir pastoviai tiekia vandens slėgio energiją daugeliui svarbių hidroelektrinių.

1 lentelė

Užtvankų bombardavimo taikiniai

Užtvanka	Statybos metai	Užtvankos konstrukcija	Užtvankos aukštis, m	Plotis po vandeniu, m	Plotis virš vandens, m	Vandens masė, mln. t (1943 05 17)
Mionė	1911	tašytų lauko akmenų siena	44	33	3,4	140
Zorpė	1913	viduje sutvirtintas žemės pylimas	59	29	1,0	74
Ėderis	1914	masyvi mūro siena	46	35	5,5	214

Britanijos aviacijos ministerijos specialistai, kuriems dar sausio mėnesį pavesta apskaičiuoti šių trijų užtvankų sugriovimo tikėtiną ekonominį efektą, buvo nusiteikę labai optimistiškai – kaip vėliau paaiškėjo, per daug optimistiškai – tikėjosi, kad, sėkmingai įvykdžius operaciją esant aukščiausiam vandens lygiui, pramonės produkcijos gamyba Rūro srityje bus paralyžiuota liepos ar vėliausiai rugpjūčio mėnesį, o civilių gyventojų aprūpinimas geriamuoju ir buitiniu vandeniu nutrūks iškart po operacijos. Jie apskaičiavo, jog, sugriovus vien Mionės užtvanką, toks pat ekonominis rezultatas būtų pasiektas šiek tiek vėliau – 1944-ųjų pavasarį. Ypač tikėjosi, kad sėkminga projekto baigtis turės lemiamą strateginę įtaką karo eigai, todėl jis buvo laikomas labai svarbiu.

Buvo manoma, kad Ėderio užtvankos sugriovimas daugeliui mėnesių visiškai nutrauks laivybą Aukštutinio Vėzerio upe ir tuo pat metu smarkiai sumažins gamybą Kaselio miesto pramonės įmonėse, o dėl kilusio potvynio bus daug žmonių aukų ir materialinių nuostolių. Nors Ėderio užtvanka tarp tų trijų buvo didžiausia, tačiau ji viena sugriauta negalėjo turėti lemiamos įtakos karo eigai.

Tiesiogiai atakuoti elektros tiekimo jėgaines neplanuota, jų veikimo sutrikdymas laikytas tik papildoma bombardavimo pasekme, nes Aviacijos ministerijos specialistai klaidingai manė, kad Vokietijos energetinė sistema yra taip gerai išplėtota, jog bet koks galios sumažėjimas greitai galėtų būti atkuriamas iš kitų energijos šaltinių.

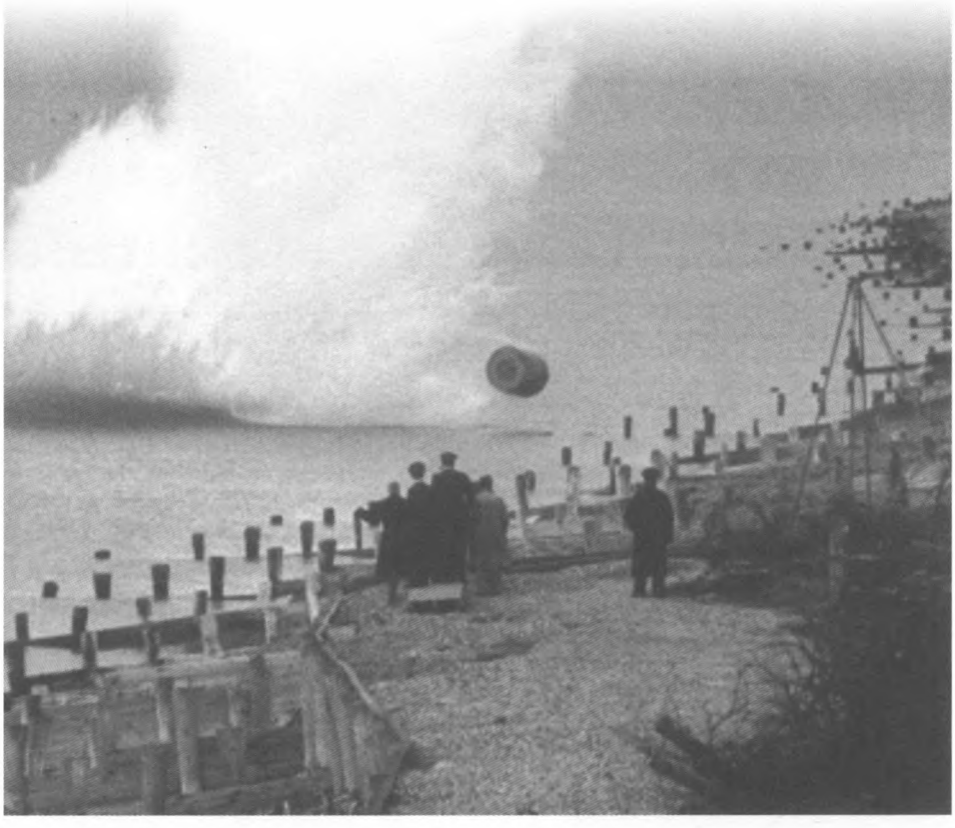

„Šokliųjų bombų" bandymai Kento grafystės jūrų poligone. Kadras iš dokumentinio filmo.

Praktiniai projekto vykdymo pasirengimai prasidėjo kovo viduryje, iki tol šiam tikslui sukurta „šoklioji bomba“ – speciali užtvankų sprogdinimo bomba. Ji panaši į maždaug trijų metrų skersmens cilindrą. Kiekvienos bombos užtaisą sudarė pustrečios tonos sprogmenų. Šioms bomboms gabenti specialiai pritaikyti dvidešimt trys *lankasteriai* su skersai po jais įtaisytais bombų laikikliais. Kiekvienas cilindras svėrė keturias tonas. Specialiu įtaisu bomba buvo įsukama sukimosi kryptimi, priešinga skridimo krypčiai. Išmetamos tiksliai apskaičiuotame aukštyje reikiamu atstumu nuo taikinio, jos specialiais bėgiais buvo nukreipiamos kristi tam tikru kampu į vandenį, kad strykčiotų dideliais šuoliais vandens paviršiumi tarytum lėkšta trajektorija svaidomi plokšti akmenėliai. Šitaip bombos, peršokusios apsaugines užtvaras, pasiekdavo užtvankos sieną ir besisukdamos dėl išmetimo metu suteikto sukimosi judesio skęsdavo prie pat sienos. Pagrindinis bombos hidrostatinis sprogdiklis suveikdavo nuo vandens slėgio maždaug aštuoniolikos metrų gylyje.

Norint gabenti šias sunkias minas nepabloginant skraidymo savybių, iš specialiai pritaikytų *lankasterių* buvo išimama visa nebūtina įranga, paliekamos tik dvi patrankos – viena lėktuvo priekyje, kita galinėje dalyje. Apskaičiuota, kad tinkamiausia buvo skristi 400 kilometrų per valandą greičiu beveik aštuoniolikos metrų aukštyje nuo žemės paviršiaus. Savaime suprantama, jog tam reikėjo aukščiausios klasės geriausiai parengtų ir prityrusių pilotų. Vadovauti paslaptingajai eskadrilei „X“, turinčiai įvykdyti šią užduotį, patikėta pulkininkui leitenantui Gajui Gibsonui[24], žmogui, kurio sąskaitoje jau buvo 173 sėkmingi koviniai skrydžiai. Jam leista pačiam pasirinkti įgulas elitinėse eskadrilėse iš lakūnų, turinčių didelę tiksliojo bombardavimo patirtį. Kaip išdava atsirado įžymioji „užtvankų griovėjų eskadra“, kuri visiems laikams užims garbingą vietą Karališkųjų oro pajėgų istorijoje.

Intensyvios treniruotės vyko šešias savaites, skrydžiai truko po tris valandas daugiau kaip dešimčia maršrutų nustatytu greičiu nustatytame aukštyje. Šiam tikslui parinkta vietovė, kuo panašesnė į taikinio aplinką, o baigiamajame treniruočių etape prie Apingamo ir Kolčesterio vandens saugyklų įrengti taikinių maketai. Tuo metu Anglijoje naktimis retai būdavo giedras mėnesėtas dangus, todėl lėktuvų įgulos iš pradžių skraidė dienomis užsidėjusios tamsius akinius, o vėliau – uždažiusios kabinų stiklus plonu mėlynų dažų sluoksniu.

24 Guy Gibson (1918–1944) – Karališkųjų oro pajėgų 617-osios eskadros vadas, Jungtinės Karalystės aukščiausio ordino – Viktorijos kryžiaus – kavalierius. Žuvo Nyderlanduose, kai jo pilotuojamas lėktuvas nukrito dėl nenustatytos priežasties.

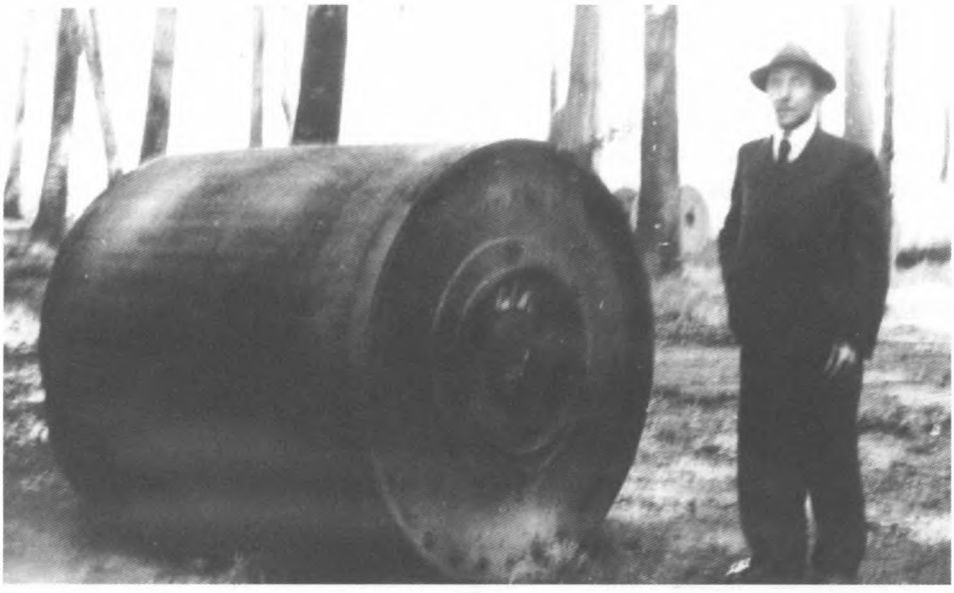

„Šokliosios bombos" gabaritai, lyginami su suaugusiu žmogumi.

Šitaip žemai skraidant visada kildavo pavojus atsitrenkti į vandenį, taigi per treniruotes iš tikrųjų buvo prarasti penki lėktuvai. Skraidymų trasa laipsniškai priartinta prie realybės, o prie vienos vandens saugyklos įrengtas užtvankos maketas kartu su apsauginių užtvarų maketais. Treniruodamasi atakuoti šį taikinį, eskadra skraidė ne mažiau kaip 2 500 valandų, o kiekvienas jos bombonešis po 125 kartus mėgino mesti mokomąsias bombas. Galiausiai panaudotos ir tikros bombos.

Šių pasirengimų kruopštumą ir išradingumą bei lėktuvų įgulų atsidavimą apibūdina tai, kad lakūnai patys sukūrė patikimą aukštimatį, geresnį nei tas, kuriuo mokslininkai, dirbantys slaptose laboratorijose, iki tol gebėjo juos aprūpinti.

Po savotiškos generalinės repeticijos įsitikinus, kad ir žmonės, ir lėktuvai visiškai parengti vykdyti užduotį, tikrajai atakai paskirta mėnulio pilnaties naktis iš gegužės 16-osios į 17-ąją, kai prie užtvankų aukščiausias vandens lygis. Jeigu dėl vienokių ar kitokių priežasčių nuo gegužės 13-osios iki 19-osios nebūtų buvę įmanoma atakuoti, visą sumanymą būtų tekę atidėti ištisiems metams, kol vėl pasitaikytų panašios palankios aplinkybės.

Dabar bombonešių įgulos buvo pirmąsyk išsamiai informuotos apie taikinius ir galėjo išnagrinėti visas smulkmenas pasinaudodamos specialiai sukonstruotais sumažintais taikinių modeliais, kurių tikslumą užtikrino nuolatiniai žvalgybos skrydžiai. Dabar jos galėjo išsamiai susipažinti su taikinių išvaizda ir padėtimi vietovėje.

„Bausmės operacija"

Gajaus Gibsono komandoje buvo aštuoniolika lėktuvų, kuriuos jis suskirstė į tris eskadriles. Jo paties tiesiogiai vadovaujamą pirmąją eskadrilę sudarė devyni specialieji bombonešiai *Lancaster*. Eskadrilė, turėdama užduotį iš pradžių sugriauti Mionės užtvanką, o paskui – Ėderio užtvanką, pakilo į orą 21.28 val. Antroji eskadrilė, sudaryta iš penkių bombonešių, turėjo sugriauti Zorpės užtvanką ir kartu, kiek įmanoma, sukelti pagrindinės atakos įspūdį siekdama atitraukti naktinių naikintuvų lakūnų dėmesį nuo Mionės užtvankos. Kiti keturi trečiosios eskadrilės bombonešiai Anglijoje buvo laikomi rezerve, jų panaudojimas turėjo priklausyti nuo pirmųjų dviejų eskadrilių pranešimų apie operacijos eigą.

Per Šiaurės jūrą bombonešiai skrido kuo žemiau, vengdami patekti į vokiečių pakrantės radarų akiratį. Faktiškai jie skrido taip žemai, kad vos nekliudė bangų keterų.

Gajaus Gibsono vadovaujama pagrindinė eskadrilė skrido išsirikiavusi glausta rikiuote iki pat Duisburgo, kur, patekusi į smarkų priešlėktuvinės artilerijos apšaudymą, buvo suardyta. Tačiau paskui lėktuvai rikiuotę vėl atkūrė. Virš naujai įrengto ir dar nežinomo vokiečių aerodromo vienas bombonešis numuštas, jo mina sprogo. Kiti eskadrilės lėktuvai, visą laiką smarkiai apšaudomi zenitinių pabūklų ir gaudomi prožektorių spindulių, tęsė skrydį virš Dortmundo, Hamo ir Zosto.

Antrajai eskadrilei sekėsi prasčiau. Du bombonešiai nukrito į jūrą, kitus du bangos apgadino taip smarkiai, jog teko grįžti į bazę. Taikinį pasiekė tik vienas orlaivis.

Kai Gajus Gibsonas su aštuoniais bombonešiais priskrido mėnesienos šviesoje aiškiai matomą Mionės užtvanką, nuo pačios užtvankos ir nuo vandens saugyklos krantų į eskadrilę prapliupo šaudyti koks tuzinas lengvųjų

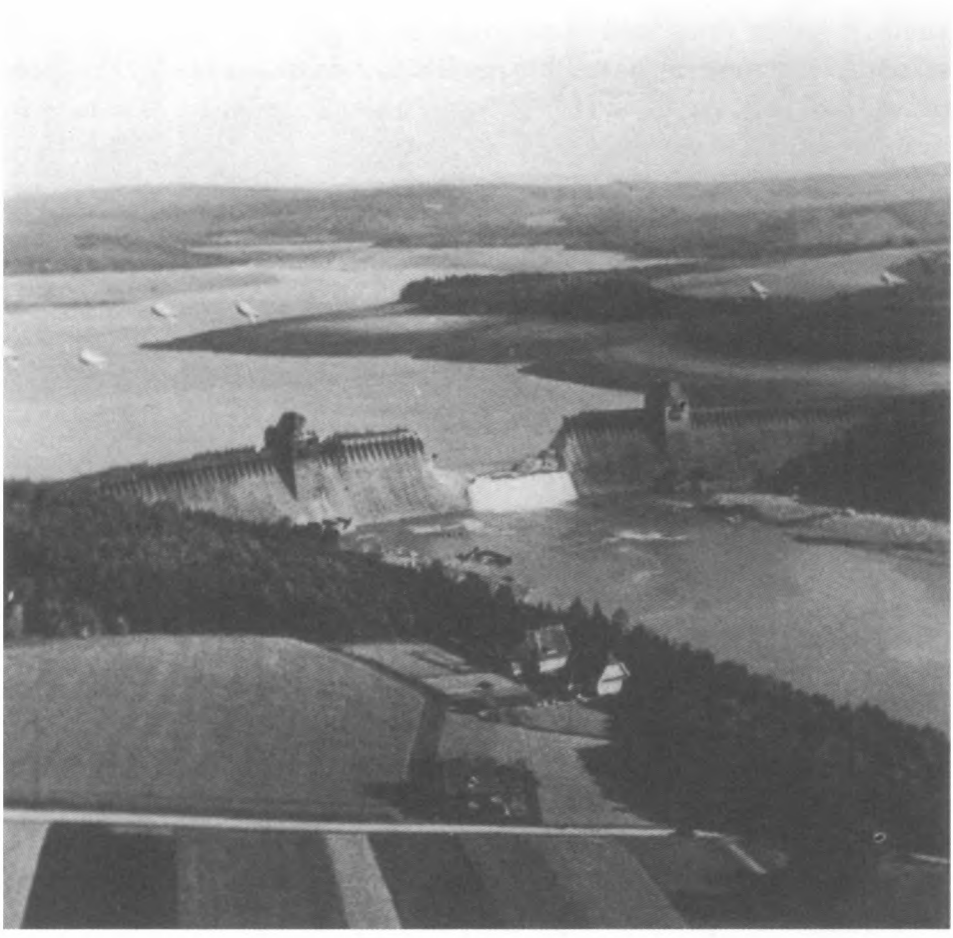

Mionės užtvanka, praėjus dienai, po britų oro atakos panaudojant „šokliąsias bombas".

priešlėktuvinių pabūklų. Gibsonas įsakė bombonešių lakūnams skraidyti ratu aplink taikinį palaikant radiotelefono ryšį ir laukiant, kol jų prireiks, o pats pirmas leidosi į ataką. Priskrisdamas prie taikinio, visą laiką šaudė iš lėktuvo patrankos į priešlėktuvinius pabūklus, pastatytus ant užtvankos. Pirmoji bomba buvo paleista 00.28 val. Kildamas aukštyn bombonešis sėkmingai perskrido užtvankos sieną. Už jo pasigirdo baisus sprogimas ir į orą pakilo milžiniškas vandens stulpas.

Tačiau užtvanka atsilaikė.

Sugriauta Mionės užtvanka.

Kunkuliuojančiam vandens paviršiui nurimus, Gibsonas pasiuntė į ataką antrą bombonešį, pats lydėjo jį prie taikinio ir pridengė nuo priešlėktuvinės baterijos ugnies. Šį kartą mina buvo paleista kiek per vėlai ir nukrito jau už užtvankos sienos. Siaubingas sprogimas antrąjį bombonešį sudaužė į gabalėlius.

Po trylikos minučių užtvanką atakavo trečias bombonešis. Jį vėl lydėjo Gajus Gibsonas, pridengė nuo priešo ugnies ir vėl patyrė pavojų. Trečioji mina buvo gerai nutaikyta, ir dar vienas didžiulis vandens stulpas pakilo į orą, bet užtvanka vis laikėsi. Ketvirtasis mėginimas nedavė jokių apčiuopiamų rezultatų. Penktasis bombonešis pagaliau pataikė į taikinį.

Šeštasis *lankasteris* jau buvo pasirengęs atakuoti, kai paaiškėjo, jog užtvankoje atsirado gana didelė pralauža. Užtvankos siena pagaliau pramušta. Visos priešlėktuvinės baterijos, išskyrus vieną, daugiau nešaudė, o ir ta paskutinė netrukus nutilo. Prasiveržęs vanduo užplūdo krantus, užtvankos viduryje įrengta hidroelektrinė buvo sugriauta, o visą slėnį užliejo potvynio vanduo.

Sutartu kodiniu žodžiu pranešęs apie sėkmingai įvykdytą užduotį, Gibsonas išskrido su trimis vis dar pasirengusiais kitai atakai bombonešiais. Jie skrido Ėderio užtvankos link virš Zauerlando, kai pamatė, jog dangų užtraukė rytinis rūkas, kuris labai trukdė orientuotis. Po kurio laiko jiems vis dėlto pavyko tai padaryti. Vandens saugykla plytėjo kalnų apsuptame giliame slėnyje. Padėtį dar labiau sunkino tai, kad, prieš pasiekdama užtvanką, Ėderio upės vaga ėjo staigiu vingiu. Tačiau jiems čia bent nekėlė rūpesčio jokia priešlėktuvinė gynyba, visos zenitinių pabūklų baterijos buvo perkeltos į Rūro sritį.

Pirmas *lankasteris* galėjo visai netrukdomas priskristi prie taikinio, jis numetė savo miną tiksliai ten, kur reikėjo, ir užtvankos sienoje iškart atsirado plyšys. Kita mina, paleista truputį per vėlai, sprogo ant užtvankos viršaus, padarė labai menką žalą, bet sunaikino patį bombonešį.

1 val. 52 min. sėkmingai numesta trečioji ir paskutinė bomba – jau buvo pradėję švisti – ir užtvankos sienoje išsprogdinta plati spraga. Užtvankai pratrūkus, vanduo, viską šluodamas savo kelyje, išsiveržė į slėnį.

Ėderio užtvanka po antskrydžio.

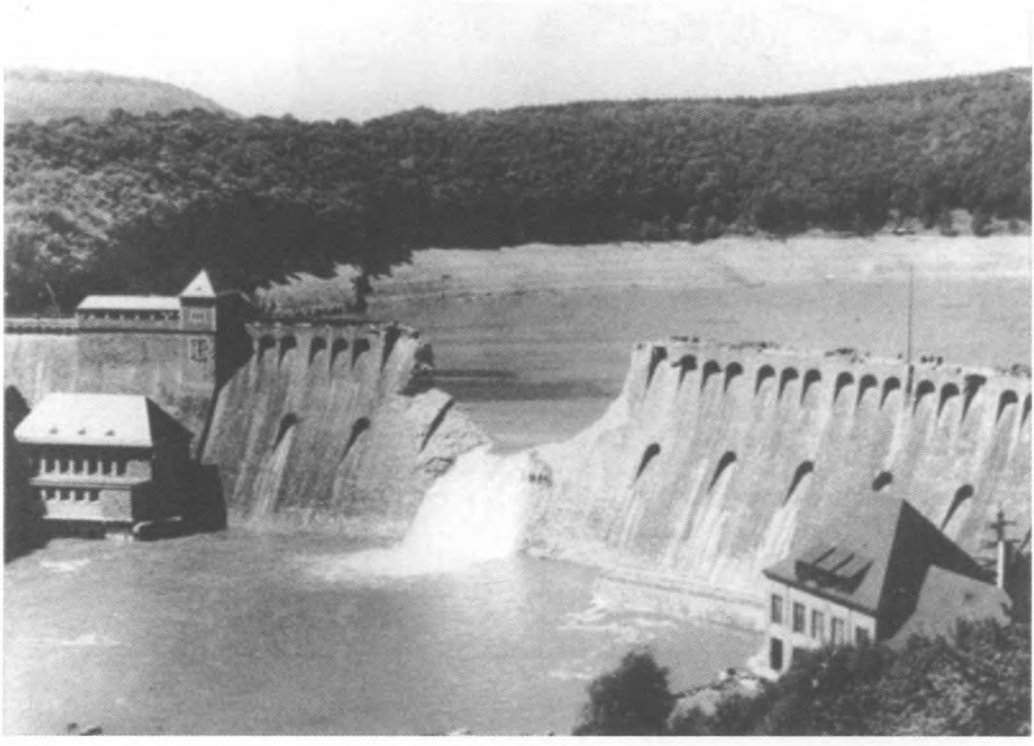

Sugriauta Ėderio užtvanka.

Gavus Gajaus Gibsono koduotą pranešimą apie sėkmingą antrąją operaciją, po pustrečios valandos išsiųsta skristi rezervo eskadrilė. Iš tų penkių bombonešių du numušti pakeliui.

Tuo metu vienintelis likęs antrosios eskadrilės *lankasteris* nesėkmingai atakavo Zorpės užtvanką, kuri taip pat nebuvo ginama. 3 val. 14 min. atskrido vienas iš rezervo eskadrilės *lankasterių*. Savo miną jis numetė sėkmingai, tačiau tvirtas žemių pylimas atsilaikė. Kiti du šios eskadrilės bombonešiai nusitaikė bombarduoti Švelmo užtvanką, kuri taip pat buvo supilta iš žemių. Viena jų mina nukrito taikliai, bet pylimas atsilaikė.

Puolantieji patyrė labai didelių nuostolių. Parskrendant nukrito jūron dar vienas lėktuvas, taigi iš viso netekta aštuonių *lankasterių*. Iš numuštų bombonešių išsigelbėjo tik vienas įgulos narys, ir karo belaisvių stovykloje jam teko išbūti iki pat karo pabaigos. Už nepaprastą narsą vadovaujant operacijoms

Už sugriautas priešo užtvankas britų bombonešių komandos vadas G. Gibsonas buvo apdovanotas Viktorijos kryžiumi.

Gajus Gibsonas buvo apdovanotas Viktorijos kryžiumi ir tapo keturioliktuoju Karališkųjų oro pajėgų nariu, gavusiu šį ypatingą pasižymėjimo ženklą Antrajame pasauliniame kare. Jis buvo atšauktas iš kovinių operacijų, tačiau netrukus savanoriškai grįžo į rikiuotę ir tų pačių metų rugsėjį žuvo numušus jo lėktuvą virš Raito.[25]

25 Raitas (*Rheydt*) – nuo 1974 m. vienas iš Šiaurės Reino-Vestfalijos žemės Menchengladbacho miesto rajonų. G. Gibsono palaikai palaidoti Nyderlanduose, Stenbergeno miestelyje, kurio apylinkėse nukrito jo lėktuvas.

Pasisekimas ar nesėkmė?

Laipsniškai gaunant iš oro žvalgybos vis daugiau informacijos, tapo aišku, kad didžiulės viltys, kurių išsipildymo buvo tikimasi iš šios užmačios, faktiškai žlugo. Visų pirma ekonomikos specialistų patikimos prognozės pasirodė esančios ne tokios jau patikimos. Jie klydo net ir vėliau, kai apskaičiavo, jog dėl aviacijos reido prieš užtvankas gamyba smuks 35 %, nors net šis skaičius buvo gerokai mažesnis už tą, kurio iš pradžių tikėjosi. Nuo tada tokiomis prognozėmis buvo vis labiau nepasitikima.

G. Gibsono komandos pilotai prieš skrydį.

Britų informacijos šaltiniai kartais siekia sudaryti įspūdį, kad Zorpės užtvankos užpuolimu niekada neplanuota priešui padaryti rimtos žalos, bet tai netiesa, juk buvo žinoma, jog reikiamo efekto galima tikėtis tik sugriovus iškart dvi užtvankas.

Ir tikrai, būtent iš Zorpės vandens saugyklos buvo aprūpinama vandeniu Rūro pramonė tuo kriziniu laikotarpiu, kol buvo taisomos kitos užtvankos. Britai, žinoma, negalėjo numatyti, kad šie atstatymo darbai vyks per tokį trumpą terminą, koks anksčiau laikytas neįmanomu.

Vis dėlto iš Reicho Propagandos ministerijos gegužės 8-osios pranešimo įžangos jaučiamas tas siaubas, kurį sukėlė šie netikėti antskrydžiai:

„Praėjusią naktį oro kare patyrėme sunkių nuostolių. Atakos prieš Vakarų Vokietijos užtvankas padarė didžiulę žalą. Fiureris labai pyksta, jis negali pakęsti mūsų gynybos priemonių bejėgiškumo."

Tačiau kur kas blogiau už padarytą tiesioginę žalą, kurios sunkiausios katastrofiškos pasekmės valdančiojo režimo reputacijai nelabai pakenkė, buvo atakų sukeltas moralinis įspūdis Vokietijos gyventojams. Suduotas naujas rimtas smūgis jų pasitikėjimui priešlėktuvinės gynybos gebėjimu juos apsaugoti.

Britų bombonešių aviacijos vadas A. Harisas (stovi kairėje) klausosi užtvankų griovėjų pranešimų.

Akivaizdu, kad jos vadovai manė, jog aviacijos antskrydžiai tokiame žemame aukštyje yra per daug sudėtingi. Jie neapsirūpino nei jokiomis oro balionų užtvaromis, nei jokiais vielos tinklais, jokiomis dūmų uždangomis, jokia atitinkama priešlėktuvine gynyba, jokia maskuote ir jokiais įrenginių maketais priešui suklaidinti. Faktiškai nesiėmė jokių atsargumo priemonių, kurių buvo galima imtis. Nebuvo net perspėjimo apie potvynį sistemos, kuri galėjo skubiai perspėti gyventojus ir įmonių darbuotojus apie gresiantį pavojų. Valdžios pastangos nutylėti ir pagražinti informaciją apie įvykį tik skatino gandų srautą, buvo minimi vis baisesni skaičiai apie materialinius nuostolius ir žmonių aukas.

Antskrydžio tikrosios pasekmės

Per antskrydį įprastinė oro pavojaus sistema, savaime suprantama, veikė, tačiau žmonės jau buvo kiek apsipratę su nuolat pasikartojančiais pavojaus signalais, kartais skelbiamais po keletą kartų per naktį. Todėl daugelį potvynis užklupo miegančius savo rūsiuose, ir žmonės, deja, paskendo. Oficialiai aukų skaičius niekada nebuvo paskelbtas, tačiau, apytiksliais skaičiavimais, žuvusių civilių galėjo būti apie 1 200, tarp jų atvežtų žemės ūkio darbams iš Ukrainos merginų stovykla. Ėderio slėnyje žuvusiųjų kartais nurodoma buvus mažiausiai penkiasdešimt aštuoni, kitur minima iki trijų šimtų, įskaitant ir žuvusiuosius Kaselyje.

Slėnio elektrinėms, vandentiekiui, vandens saugykloms, geležinkelio ir plentų tiltams, pramonės įmonėms, gyvenamiesiems namams, gatvėms ir keliams bei žemės ūkiui padaryta milžiniška žala.

Pripažinus, kad priešas dabar bus ypač budrus ir kiti tokio pobūdžio antskrydžiai greičiausiai nebūtų sėkmingi, nuspręsta daugiau nieko nedaryti. Keisčiausia, kad bombonešių oro pajėgų vadovybė net nemėgino trukdyti užtvankų atstatymo darbams.

Visose šalyse, įsirengusiose didžiules užtvankas (dabar vien Reino krašte ir Vestfalijoje jų yra penkiasdešimt penkios, o Šveicarijoje net septyniasdešimt penkios), jų apsaugos nuo aviacijos antpuolių klausimas tapo viena iš svarbiausių šiuolaikinės priešlėktuvinės gynybos problemų.

Vokiečių priešlėktuvinės gynybos kariai su 20 mm kalibro pabūklu *Flak 38*.

Žmonijos pastangos priimti tarptautinius susitarimus, ribojančius aviacijos panaudojimą vien prieš aiškiai karinės paskirties objektus, kartu apima mėginimus tam tikromis sąlygomis įtraukti į saugomų objektų sąrašą ežerų ir upių užtvankas bei apsaugines dambas, nes, jas suardžius, žmonių aukų būtų gausu. Grėsmė būtų daug kartų didesnė, o pasekmės iš tiesų nenuspėjamos, jeigu dėl to išsiveržusi vandens masė dar būtų ir radioaktyvi. Vis dėlto, kadangi tokios užtvankos ypač svarbios pramonei, taigi ir ginklavimuisi, labai sunku nustatyti susitarimo principus, kuriems pritartų kariaujančių šalių vyriausybės.

Tačiau, net ir nepavykus įgyvendinti tokių sumanymų, vis viena neverta nusivilti ir pasiduoti šiuolaikinių puolamųjų ginklų panaudojimo grėsmei. Po karo sukurta daug naujų gynybos priemonių ir, bendra specialistų nuomone, šiuolaikinė mokslo pažanga teikia pakankamai galimybių didelėms užtvankoms nuo aviacijos atakų apsaugoti.

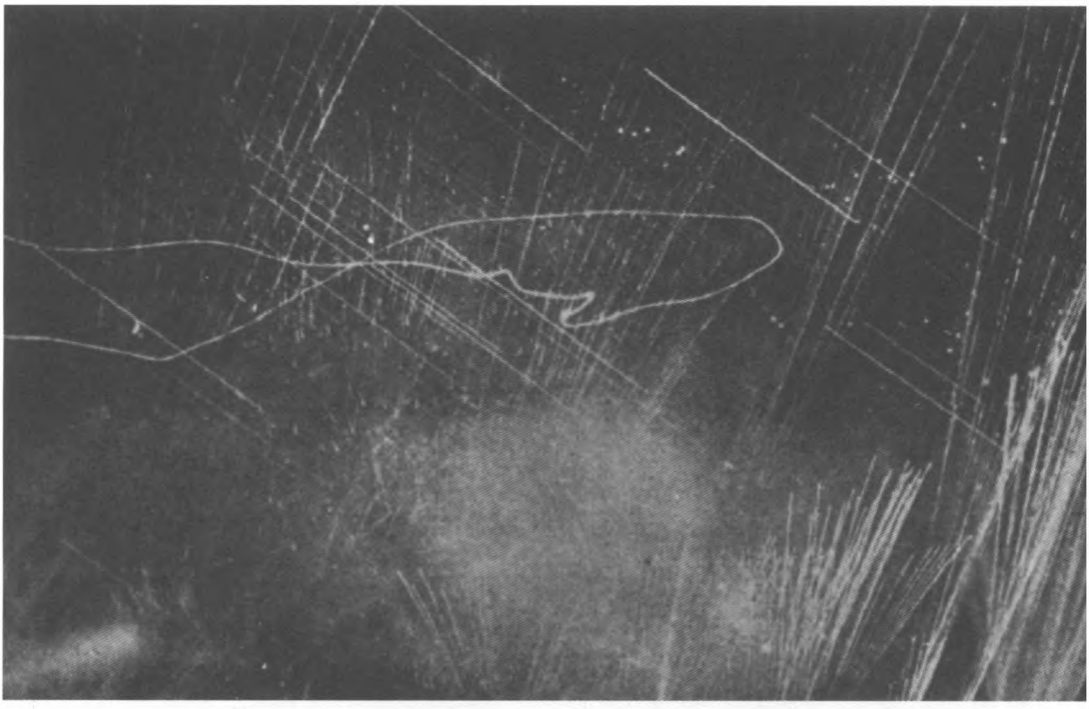

Vokiečių priešlėktuvinės gynybos šviečiamųjų kulkų pėdsakai. Šios kulkos atlikdavo dvigubą funkciją: tamsiame danguje nurodydavo taikinį ir suvarpydavo jį.

Laiške dienraščiui *The Times* lordas Vintersas pasipiktinęs atmetė prielaidą, esą surengti antskrydį buvo pasiūlę vokiečių karo pabėgėliai. Jis pabrėžė, kad „dar gerokai prieš karą" gyvavo specialus komitetas, įgaliotas sudaryti tinkamiausių aviacijos puolimui taikinių sąrašą.

Tačiau paskutinis lašas perpildė kantrybės taurę jau karui pasibaigus. 1955 metais amerikiečiai, demonstruodami filmą „Užtvankų griovėjai" (*The Dam Busters*), atspindintį šį epinį Karališkųjų oro pajėgų istorijos puslapį, „paredagavo" savąją filmo kopiją – įterpė į *lankasterių* eskadriles amerikiečių „skraidančiąsias tvirtoves" ir tuo sukėlė pasipiktinimo audrą, net paklausimą Bendruomenių rūmuose.

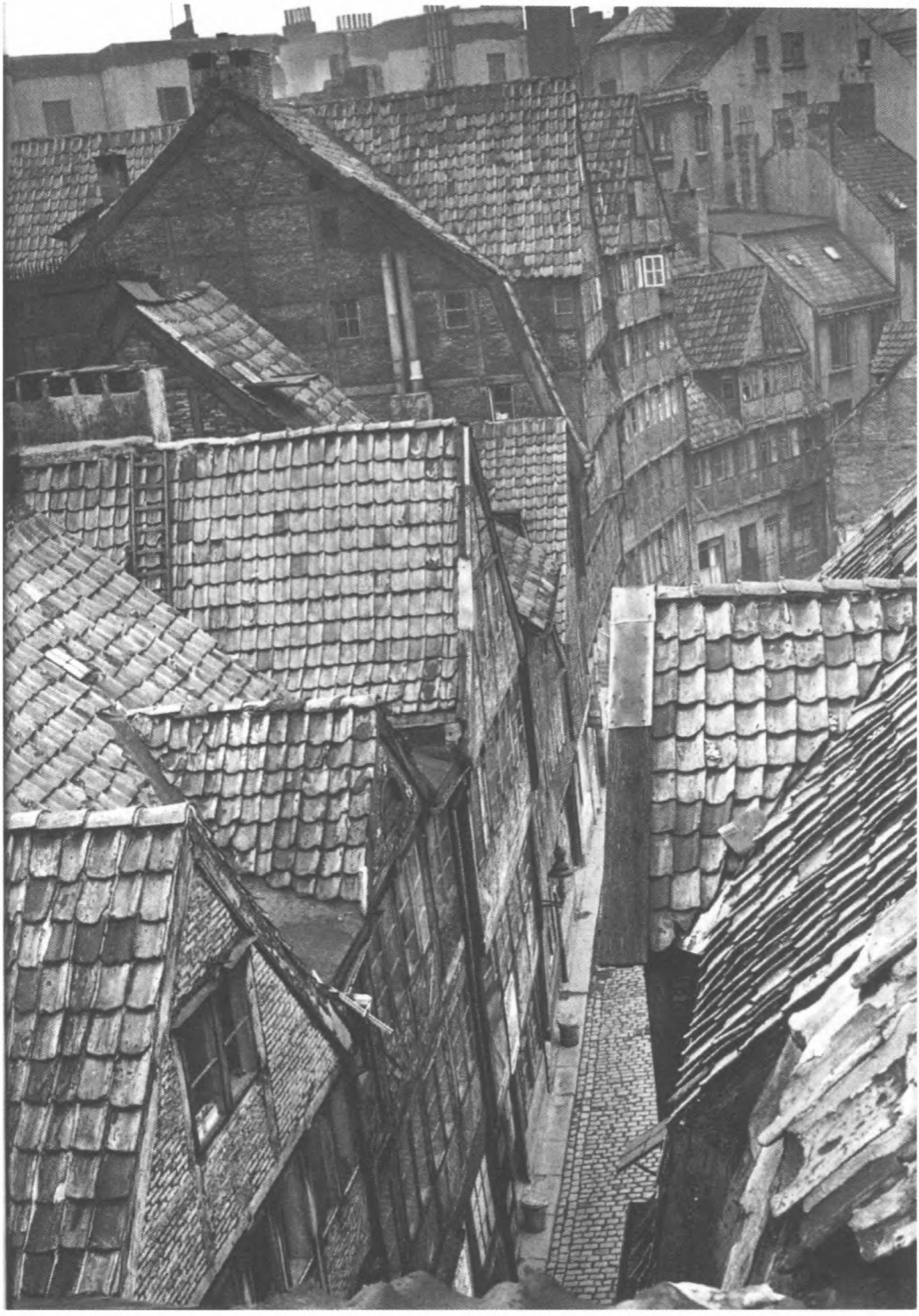

Hamburgo puolimas – KOP pasididžiavimas

1943 metais sąjungininkų aviacijos puolime prieš Vokietijos miestus pažymėtini trys ryškiausi įvykiai. Pirmąjį metų pusmetį vyko Rūro srities puolimas, jis iš tiesų buvo kur kas sėkmingesnis už ankstesnes atakas, nors dar toli gražu iki lemiamų rezultatų. Vidurvasarį prieš Hamburgo miestą ir uostą surengta atakų serija, kuri pradžioje atrodė esanti visiškai sėkminga. O lapkričio mėnesį prasidėjęs „mūšis dėl Berlyno" baigėsi šnipštu.

Atakas prieš Hamburgą, kurioms rengtasi keletą metų, galima laikyti britų aviacijos puolimo viršūne. Pagal trukmę, mastą ir pajėgų sutelkimą tai didžiausia tokio pobūdžio operacija ir nuo tada laikoma bombonešių oro pajėgų vadovybės „pasididžiavimu" Antrajame pasauliniame kare. Ji oro karo istorijoje yra žinoma kaip išskirtinis plataus masto operacijos pavyzdys vienu metu siekiant dviejų tikslų. Hamburgas turėjo būti įveiktas dviem būdais:

1) sugriaunant jo gamybinį, administracinį ir verslo centrą;
2) bombardavimais palaužiant gyventojų moralinę būklę ir priverčiant juos palikti miestą.

Buvo nutarta, kad Harisas surengs Hamburgo griovimą pademonstruodamas visą savo komandos pajėgumą. Paskelbdamas operacijos – jai suteiktas grėsmingas kodinis pavadinimas „Gomora"– pradžią, valdiniams sakė: „Mūšio dėl Hamburgo neįmanoma laimėti per vieną naktį. Apytiksliai apskaičiuota, kad visiškai jį sunaikinti reikia numesti bent 10 000 tonų bombų. Norint pasiekti maksimalų efektą, šį miestą reikia bombarduoti nepaliaujamai. Pirmu smūgiu turi būti numestas didelis skaičius padegamųjų bombų, kad būtų palaužta priešgaisrinė apsauga."

< Hamburgo senamiesčio stogai. Prieškario nuotrauka.

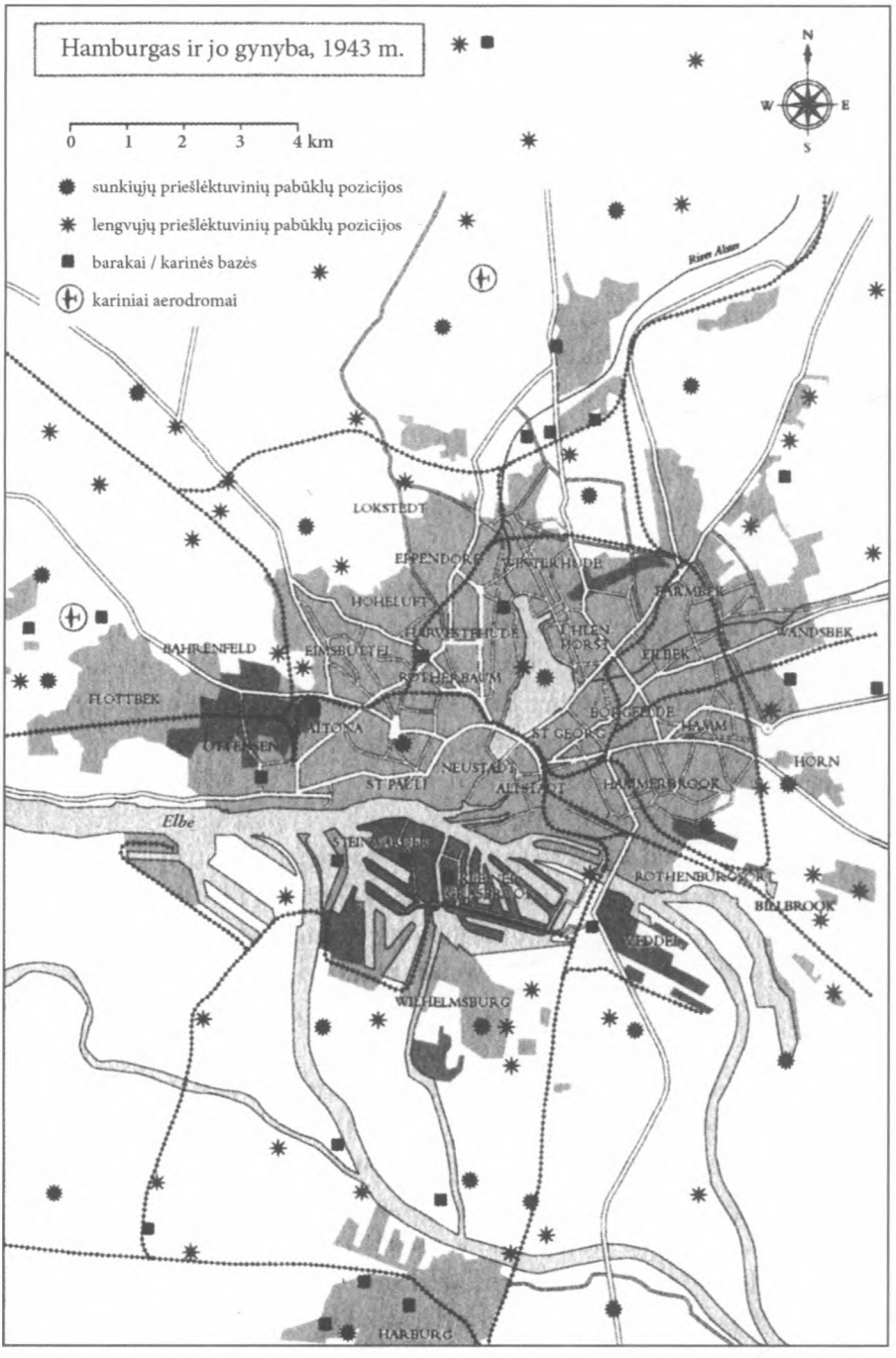
Hamburgas ir jo gynyba, 1943 m.
0 1 2 3 4 km
sunkiųjų priešlėktuvinių pabūklų pozicijos
lengvųjų priešlėktuvinių pabūklų pozicijos
barakai / karinės bazės
kariniai aerodromai
N
W
E
S
River Alster
LOKSTEDT
EPPENDORF
HOHELUFT
HARVESTEHUDE
WINTERHUDE
BARMBEK
WANDSBEK
EILBEK
BAHRENFELD
EIMSBÜTTEL
ROTHERBAUM
FLOTTBEK
ALTONA
OTTENSEN
ST GEORG
BORGFELDE
HORN
ST PAULI
NEUSTADT
ALTSTADT
HAMMERBROOK
Elbe
ROTHENBURGSORT
BILLBROOK
WEDDEL
WILHELMSBURG
HARBURG

2 lentelė
Antskrydžiai prieš Hamburgą

	Datos	Bombonešių skaičius	Trukmė, min.
KOP naktiniai antskrydžiai	liepos 24–25 d.	740	148
	liepos 27–28 d.	738	180
	liepos 29–30 d.	726	137
	rugpjūčio 2–3 d.	350	151
JAV oro pajėgų dieniniai antskrydžiai	liepos 25 d.	297	162
	liepos 26 d.		132
	liepos 27 d.		42

Trijuose pagrindiniuose antskrydžiuose dalyvavo 2 353 sunkieji bombonešiai, jie numetė 7 196 tonas fugasinių ir padegamųjų bombų, pastarųjų daugiausia (4 300 tonų). Bendras numestų bombų svoris tolygus Eifelio bokšto svoriui!

Devynių dienų laikotarpiu surengti keturi naktiniai ir trys dieniniai antskrydžiai, per kuriuos iš viso numesta 9 000 tonų bombų: 4 400 tonų fugasinių bombų kartu su minomis, 2 700 tonų, t. y. pusantro milijono vienetų mažų padegamųjų maždaug 1,6 kg svorio bombų ir 1 900 tonų įvairaus dydžio padegamųjų bombų, užtaisytų degiuoju skysčiu.

Kiliminiame Hamburgo bombardavime dalyvavo ne tik britų, bet ir amerikiečių aviacija.

Britų *Avro Lancaster* bombonešis meta priešo radarus klaidinančias ir priešlėktuvinės gynybos prožektorių šviesą atspindinčias aliuminio folijos juosteles.

Operacijai sutelkta per 100 000 karių, lakūnų, techninio ir kito aptarnaujančiojo personalo, o antžeminės tarnybos žmonių skaičiumi sumušė visus rekordus. Tokios pajėgų sutelkties nebūtų galima pakartoti kada panorėjus. Dėl patobulintų elektroninių trukdžių skleidimo priemonių ir pirmą kartą netikėtai panaudotų aliuminio folijos juostelių (žinomų kodiniu „lango“ pavadinimu), kurių dideli kiekiai išmėtyti priešo radarų darbui sutrikdyti ir priešlėktuvinei gynybai apakinti, britų nuostoliai buvo nelauktai maži, iš viso prarasti tik penkiasdešimt septyni lėktuvai, t. y. 2,4 % visų dalyvavusių puolime pajėgų. Šie nuostoliai galėjo būti dar mažesni, jeigu paskutinę puolimo naktį nebūtų netikėtai sutrukdęs lėktuvų apledėjimas.

Harisas šio sumanymo rezultatais buvo labai patenkintas, savo knygoje „Bombonešių puolimas“ rašė: „Praėjo nemažai laiko, kol prasisklaidė

degančio miesto dūmai ir buvo galima nufotografuoti padarytą žalą. Tai atlikus galiausiai atsivėrė neapsakomo nuniokojimo vaizdai – 6 200 akrų plote sugriautas ypač tankiai užstatytas rajonas, septyniasdešimt penki procentai miesto pastatų <...>, buvo aišku, kad visi darbai ir transporto judėjimas mieste nutrūko. „Lango“ panaudojimas buvo labai efektyvus. Pirmą puolimo naktį <...> radarų valdomi prožektoriai be tikslo klaidžiojo danguje visomis kryptimis, pabūklų ugnis buvo netaikli <...>, niekada anksčiau joks antskrydis nebuvo toks pražūtingas.“

Britų slapto ginklo – aliuminio folijos juostelių – gamyba.

Vykdyti šią ypatingą operaciją palengvino palankios oro sąlygos ir geras matomumas, abi šias aplinkybes atakuojančių pajėgų lakūnai ypač mėgsta. Be to, sukeltų gaisrų intensyvumui turėjo įtakos ir neįprastai ilgas aukštos oro temperatūros ir sausros laikotarpis. Per ištisas tris savaites iki puolimo iškrito tik 44 mm kritulių ir tik lietingiausią liepos 22-ąją šiek tiek palynojus jų iškrito kiek daugiau – 13 mm. Nuo liepos 1-osios iki 29-osios santykinis oro drėgnis buvo vos 78 %, o liepos 27-ąją pasiekė mažiausią reikšmę – tik 30 %. Liepos pirmąją pusę vidurdienio temperatūra šešėlyje nė karto nenusileido žemiau nei 32 °C padala. Tarp liepos 15-osios ir 25-osios oro temperatūra laikėsi ties 25 °C, 27-ąją ir 28-ąją vėl pakilo iki 32 °C, o 29-ąją buvo 30 °C. Visą minimą laikotarpį oro temperatūra naktimis laikėsi neįprastai aukšta, kartais net iki 25 °C.

Materialinė žala ir žmonių netektys buvo daug didesnės, nei bet kada iki tol buvo patyrę Vakarų Vokietijos miestai, nors anksčiau žala ir netektys irgi buvo didelės. Sunaikinti ir išdegę plotai sudarė nuo 60 % iki 98 %.

3 lentelė
Išdeginti plotai Hamburge (1943 m. liepos 24–30 d.)

	Gaisraviečių plotas (kv. mylios)	Aplinkinė teritorija (kv. mylios)	Bendras gatvių ilgis (mylios)
Pirmas antskrydis	1,5	9,92	54
Antras antskrydis	5	6,7	135
Trečias antskrydis	2,2	6,23	105

Bendrą katastrofos, ištikusios Hamburgą, vaizdą apibūdina šie skaičiai: visiškai sunaikinta pusė miesto gyvenamųjų namų (iš jų 80 % sudeginti), o kiti daugiau ar mažiau apgadinti. Labai smarkiai nukentėjo keturios laivų statyklos ir remonto dokai. Visų visuomeninių paslaugų tarnybų, įskaitant viešąjį transportą, veikla buvo paralyžiuota, per pirmąsias keturiasdešimt aštuonias antskrydžių valandas 900 000 gyventojų tapo benamiais pabėgėliais. Visiškai sugriauta 277 330 gyvenamųjų namų, arba 49,2 % bendro jų skaičiaus, smarkiai apgadinti 23 005 namai, arba 4,1 %, vidutiniškai apgadinta 38 970 namų, arba 6,9 %, o 109 757 namai, arba 19,3 %, nukentėjo nežymiai.

Nuotraukos kairėje matyti, kaip aliuminio folija atsispindėdavo priešlėktuvinės gynybos prožektorių šviesoje.

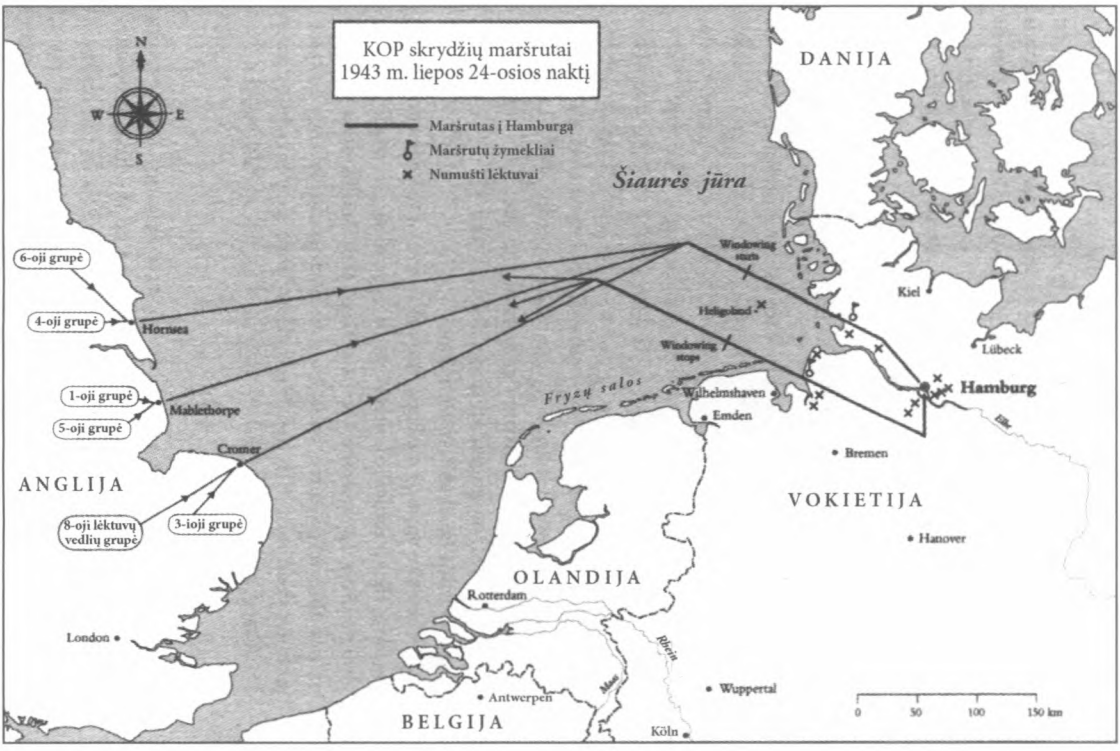

Britų Karališkųjų oro pajėgų bombonešių maršrutas į Hamburgą ir atgal.
1943 m. liepos 24-osios nakties skrydis.

Suvokti, ką šie skaičiai iš tikrųjų reiškia, galima palyginus juos su kitų šalių nuostoliais, patirtais dėl aviacijos antskrydžių. Britanijos sveikatos apsaugos ministerijos duomenimis, paskelbtais 1949 metais, šešiolikoje Britanijos miestų (tarp jų ir Londone), kuriuos per karą bombardavo Liuftvafė, iš viso sugriauta 200 000 namų, arba 1,6 % bendro jų skaičiaus.

Kartu su gyvenamųjų kvartalų nuniokojimu sugriauta arba smarkiai apgadinta 580 pramonės įmonių pastatų, 2 632 prekybos įmonių patalpos, 379 administracinių pastatų korpusai, 78 visuomeninių paslaugų pastatai, 80 karinių sandėlių ir kitų objektų, 24 ligoninės, 277 mokyklos, 58 bažnyčios, 77 įvairūs kultūros centrai, 83 bankai ir draudimo bendrovių biurai, 69 pašto įstaigos ir geležinkelio stotys bei 12 tiltų. Jūrų uosto įlankoje paskandinta daug laivų, kurių bendras tonažas 180 000 tonų, tarp jų nemažai baržų, tiesa, dauguma šių laivų vėliau buvo iškelta. Po bombardavimų liko apie

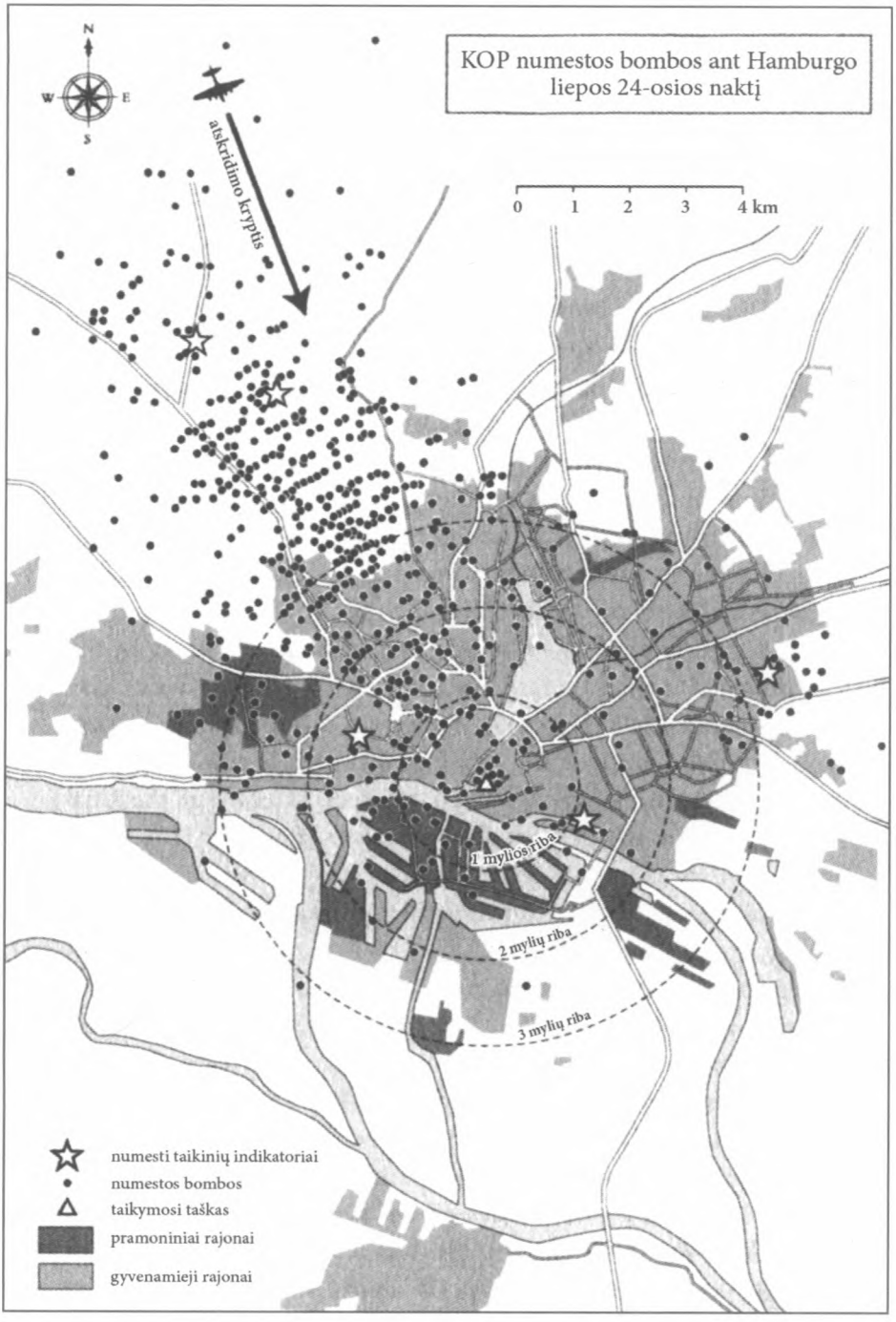

1943 m. liepos 24-oji. Hamburgo bombardavimas.

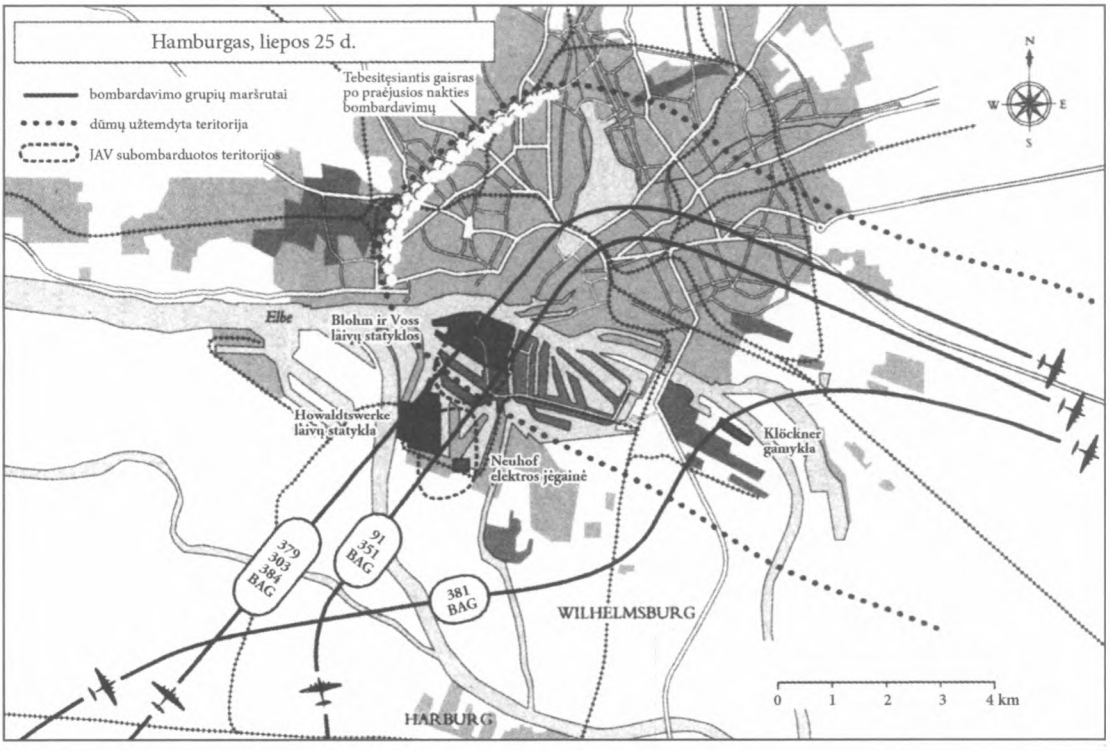

1943 m. liepos 25-oji. JAV bombonešių reidas virš Hamburgo.

40 milijonų tonų griuvėsių. Nors čia, kaip ir visur kitur, tankiai užstatytas miesto centras buvo smarkiai puolamas, bet Hamburgo senamiesčio vaizdas šiek tiek skyrėsi nuo neatpažįstamai sunaikintų miesto pakraščių. Centrinių gatvių ir aikščių kontūrai dar buvo matomi, o topografinis dabartinio miesto centro bei Binenalsterio ežero pakrančių atvaizdas buvo mažiau sudarkytas nei aplinkinių gyvenamųjų rajonų.

Miesto transporto sistema buvo visiškai paralyžiuota, praėjo daug laiko, kol ji vėl pradėjo veikti paeiliui atkuriant vieną maršrutą po kito. Pavyzdžiui, suardytų tramvajaus linijų ilgis buvo apie 90 mylių, nors metro linijos, ko gero, nukentėjo labiausiai.

Iš pradžių abi kariaujančios pusės buvo linkusios gerokai pervertinti nuostolius, tad prireikė vos ne dešimties metų, kol specialistai sugebėjo pateikti gana patikimus skaičiavimus, bet dabar bent jau Hamburgas yra vienas iš miestų, apie kurį šiuo atžvilgiu žinome daugiausia.

4 lentelė
Žuvusiųjų per antskrydžius Hamburge skaičius

	Vyrų	Moterų	Iš viso
1940	70	36	106
1941	289	315	604
1942	307	254	561
1943	12 064	18 418	30 482
1944	1740	1811	3551
1945	1233	1017	2250
Iš viso:	15 703	21 851	37 554
Procentinis dydis	42	58	100

Trisdešimt tūkstančių keturi šimtai aštuoniasdešimt du žmonės, arba daugiau kaip 80 % iš visų 37 554 žuvusiųjų, žuvo per didžiuosius antskrydžius liepos pabaigoje ir rugpjūčio pradžioje, tai atitinka vidutiniškai 22,1 žuvusiojo tūkstančiui miesto gyventojų, o vien 25 965 žuvę žmonės, arba beveik 70 % visų žuvusiųjų, gyveno miesto rajone *Grossbezirk Mitte*, priklausančiame

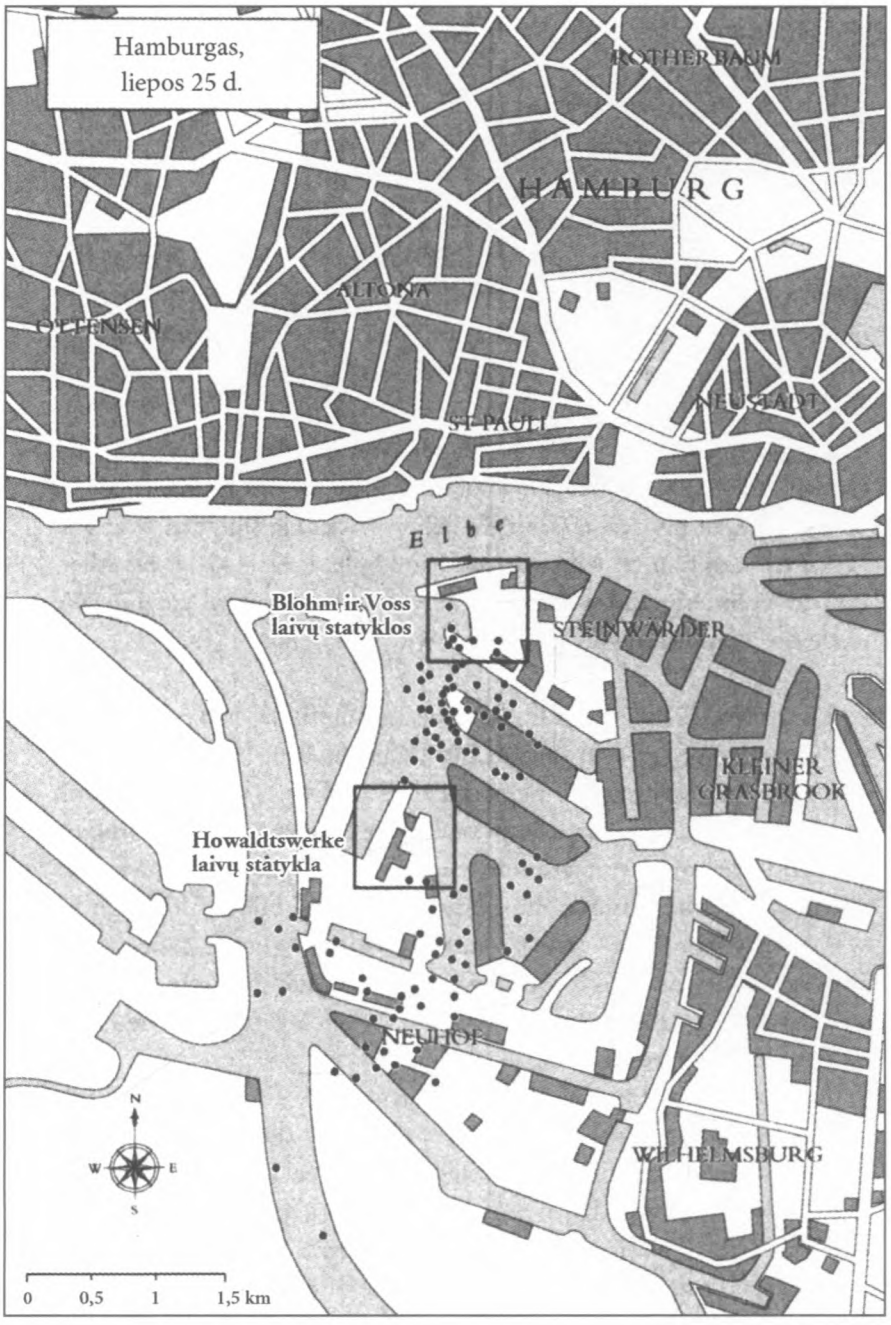

1943 m. liepos 25 d. JAV aviacijos bombarduotos Hamburgo vietos.

< Hamburgas po sąjungininkų operacijos „Gomora". Per antskrydžius sunaikinta apie pusė gyvenamųjų pastatų. Operacijos pavadinimas priminė apie dievų rūstybės sunaikintą biblinę Gomorą – netikėlių iršvą.

Hamburgo gatvėms tvarkyti pasitelkti net du zoologijos sodo drambliai.1943 m.

centrinei miesto daliai, kuriai tenka 59,6 žuvusiojo vienam tūkstančiui centro gyventojų. Šiame rajone moterų aukų skaičius buvo 45 % didesnis už vyrų aukų skaičių. Tačiau net ir šis didelis vidurkis buvo viršytas *Grossbezirk Mitte* rajono gyvenamųjų namų kvartaluose, kurių ne visi priklausė miesto centrui. Tuose rajonuose užmušta ne mažiau kaip 18 500 žmonių, tai yra maždaug pusė visų žuvusiųjų.

Pavyzdžiui, Hamerbruko rajone vidutiniai nuostoliai buvo 361,5 žmogaus vienam tūkstančiui gyventojų, tai reiškia, kad trečdalis jų žuvo gaisrų liepsnose. Kituose dviejuose gyvenamuosiuose rajonuose žuvusiųjų vidurkiai atitinkamai sudarė 267,2 ir 160 žmonių tūkstančiui tų rajonų gyventojų.

Žuvusių per oro puolimą Hamburge žmonių skaičius didesnis nei žuvusiųjų visoje Bavarijos žemėje, tačiau net ir tas didžiulis 37 554 aukų skaičius neapima visų tragiškų mirčių skaičiaus, nes daugiamečiais kruopščiais tyrinėjimais nustatyta, kad nebuvo įvertinta mažiausiai dar 17 372 žmonių netektis, kurią irgi reikėtų pridėti prie bendro skaičiaus.

Suniokotas Hamburgas. Žvilgsnis iš pastato vidaus.

Taigi bendras tragiškai žuvusių Hamburge per aviacijos atakas skaičius siekia maždaug 55 000, tai sudaro 12 % visų žuvusių žmonių, gyvenusių prieškario Vokietijos teritorijoje (apytiksliai 450 000 aukų). Kartu šis skaičius beveik prilygsta britų armijos karių, žuvusių tarp Diunkerko ir Arnemo, skaičiui (Čerčilio pateiktais duomenimis, 60 500 karių).

Penkiasdešimt penki tūkstančiai taikių Hamburgo gyventojų – tai tik 13 % mažiau nei bendras skaičius iš Hamburgo kilusių kareivių, kritusių visuose Antrojo pasaulinio karo frontuose, o jų būta 63 000 karių.

Moterų žuvo maždaug 40 % daugiau nei vyrų. Vaikų netektys taip pat siaubingai didelės – užmušta 7 000 vaikų, t. y. 19 % visų žuvusiųjų, o 10 000 vaikų liko arba visiški našlaičiai, arba neteko vieno iš tėvų.

Po pradinio džiūgavimo suvokus, kad bombardavimų sėkmę pavyko pasiekti labai menka savųjų nuostolių kaina, kai tona padegamųjų bombų pasirodė esanti penkiskart efektyvesnė už fugasinių bombų toną, išsamesnė bombardavimo pasekmių analizė šiek tiek nuvylė: miesto centrinių rajonų kiliminis bombardavimas naktimis, laikytas absoliučiai patikimu, nesužlugdė

Sudegęs Hamburgo ugniagesio kūnas.

Užgesus liepsnoms, išsisklaidžius dūmams ir nuslūgus nežmoniškam karščiui, gatvėse pasirodė tie, kam pasisekė išgyventi.

karinės produkcijos gamybos net per pačius intensyviausius antskrydžius. Nusivylimą padidino ir tai, kad, atrodo, neabejotina prielaida, jog įbauginantis bombardavimas netrukus palauš civilių gyventojų moralinę būklę, pasirodė esanti klaidinga.

Tai sužinojęs Bomberiu pramintas Harisas netrukus nuolankiai pripažino: „Aš niekada ir nemaniau, kad per vienus metus galėtume smarkiai susilpninti stipriausią ir efektyviausią pramoninę Europos valstybę naudodami smogiamąsias pajėgas iš vidutiniškai šešių ar septynių šimtų bombonešių, kurie niekada tiksliai neaptikdavo savo taikinių, esančių į rytus ar į pietus nuo Rūro."

Vėlesni šalių nugalėtojų, kurios tikrai nebūtų vengusios palankesnių sau išvadų, tyrinėjimai parodė, kad šešiasdešimt triuškinančių aviacijos antskrydžių 17 % sumažino bendrą Vokietijos pramonės produkcijos gamybą. JAV strateginių bombardavimų tyrimo komisijos ataskaitoje rašoma: „Šie skaičiai rodo įstabų Vokietijos miestų atsparumą ir nepaprastą gebėjimą atsigauti po pražūtingų smūgių. Antskrydžiai prieš Hamburgą 1943 metų liepos ir rugpjūčio

Gyvųjų vora masine kapaviete virtusiame mieste.

mėnesiais buvo vieni iš labiausiai triuškinančių atakų šiame kare. Tačiau, nors patyręs apie 60 000 žmonių mirčių, visų miesto namų trečdalio sugriovimą ir normalių gyvenimo procesų sužlugdymą, Hamburgas kaip ekonominis vienetas nebuvo sunaikintas. Jis niekada visiškai neatsigavo po bombardavimų, bet per penkis mėnesius atkūrė 80 % buvusio našumo, nors didžiuliai miesto plotai buvo virtę dulkėmis ir griuvėsiais. Kalbant apie pramonės įmones, nustatyta, jog daug lengviau sugriauti jų pastatus nei juose stovinčius įrenginius, o suardyti miesto fizinę struktūrą taip pat daug lengviau, nei nutraukti jo ekonomikos veiklą."

Taigi gigantiška karinė operacija, nors vykdyta maksimaliai veiksmingai palankiausiomis sąlygomis ir buvusi beveik visais atžvilgiais palyginti sėkmingesnė už daugelį kitų plataus masto bombardavimo operacijų, savo tikslo nepasiekė.

Šie gimtojo miesto griuvėsiuose žaidžiantys vaikai vargu ar suvokia, kad nepamatys daugybės žuvusių bendraamžių.

Mirties deglas

Vis dėlto, kiek tai susiję su Vokietijos civiline gynyba, Hamburgas buvo virtęs rūkstančių griuvėsių krūva, jo ateitis atrodė niūriai. Pirmiausia Liuftvafės silpnumo jau nebuvo galima nuslėpti jokiais apgaulės ar propagandos būdais, po šios neregėtos katastrofos visų kol kas nepaliestų miestų gyventojai liūdnai įsivaizdavo anksčiau ar vėliau sulauksią tokio pat likimo. Be to, iš potvarkių apie visuotinę evakuaciją buvo galima suprasti oficialiai pripažįstant, kad valdžios įstaigos jau negeba apginti net ir centrinės Vokietijos dalies miestų gyventojų. Gėringo, kaip vyriausiojo Liuftvafės vado, autoritetas jau seniai buvo pašlijęs, o Hamburgo bombardavimas pribaigė jį galutinai.

Vis dėlto dabar, nors ir gerokai pavėluotai, imtasi priemonių sustiprinti aktyvią ir pasyvią gynybą prieš aviacijos keliamą siaubą, pavyzdžiui, smarkiai padidinta naikintuvų gamyba, tačiau, nepaisant stulbinančių gamybos našumo rodiklių, nė viena iš tų priemonių nebuvo labai veiksminga. Priešo ginkluotės pranašumas jau buvo per daug didelis.

Tačiau netekę efektyvios apsaugos ir suvokdami esą daugiau ar mažiau palikti likimo valiai, civiliai gyventojai vis vien toliau laikėsi tvirtai. Šis įstabus faktas tampa suprantamas tik susipažinus su puikiai organizuota ir veiksminga Vokietijos civilinės gynybos sistema.

Prieš iškęsdamas siaubingų bombardavimų savaitę Hamburgas jau buvo atlaikęs 137 antskrydžius, trukusius iš viso 203 valandas. Jam buvo tekę patirti įvairių rūšių atakų – nuo nereikšmingų įkyrių antskrydžių iki didelių reidų, trunkančių po keletą valandų. Tačiau dėl miesto civilinės gynybos organizacijos, kurią palaikė visi gyventojai, panika nekildavo ir katastrofiška padėtis niekada nesusiklostydavo. Tad ir 1943 metų vasarą, pasikliaudamas kruopščiu pasirengimu ir gausia patirtimi, Hamburgas, kaip ir bet kuris kitas didelis miestas, buvo pasirengęs atlaikyti tolesnes aviacijos atakas. Vildamiesi, kad neatsitiks nieko nepaprasta, gyventojai manė, jog miestas galės drąsiai

Dvi vokiečių moterys eina pro ugniagesių būrį.

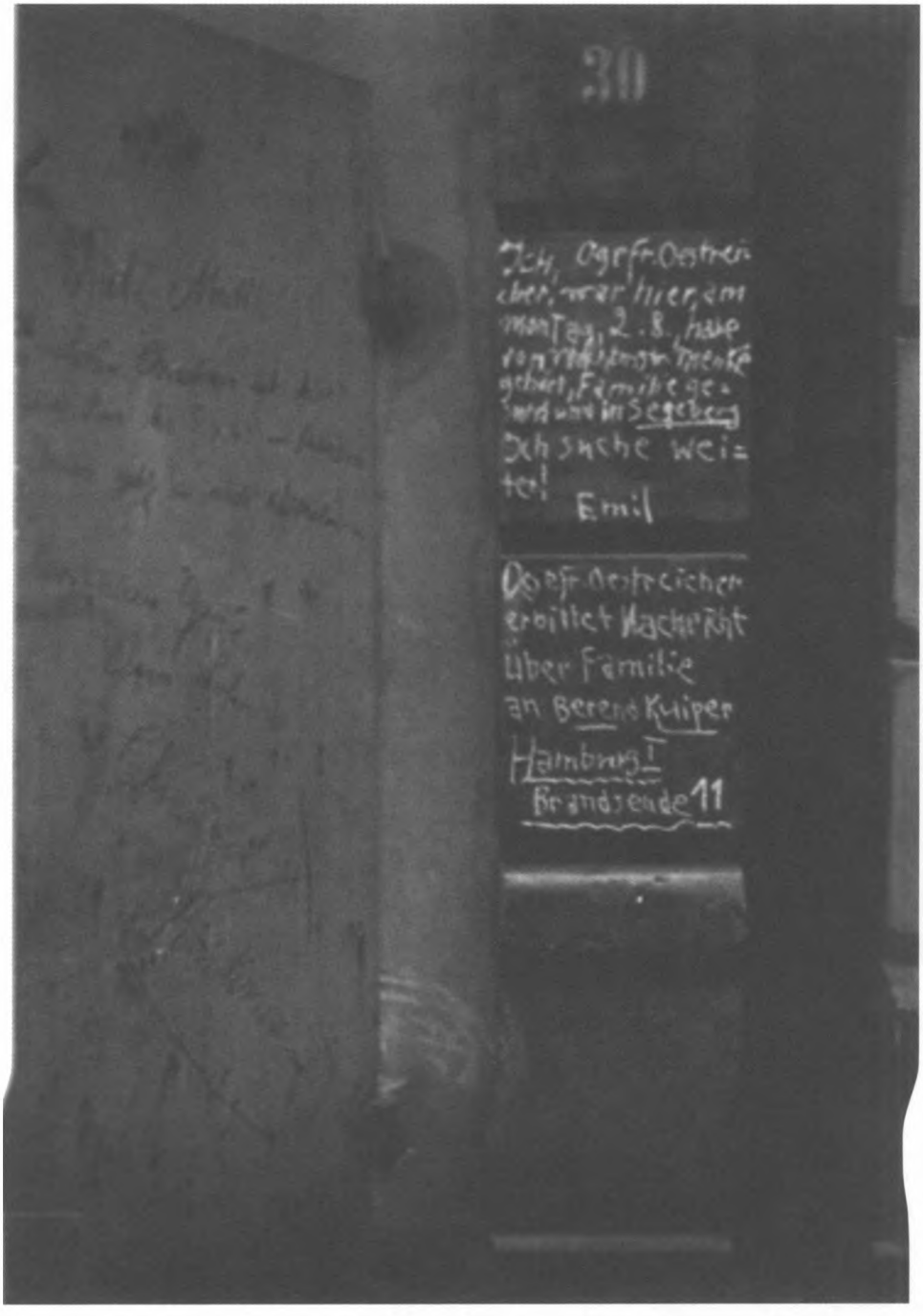

Artimųjų ieškančių žmonių užrašai ant išlikusių pastatų sienų.

Nevilties užrašas: „20 metų atradimų, laiminga santuoka, viskas į užpakalį, keturi broliai, tėvas negyvas. H. Ponner".

ir ramiai pasitikti tolesnę oro karo plėtotę. Pavyzdžiui, per pastarąjį didelį antskrydį masiškai krintant padegamosioms bomboms, civilinės gynybos jungtinės tarnybos užgesino 1 500 gaisrų, o mažiausiai tiek pat nedidelių gaisro židinių užgesinta gatvių ugniagesių komandų pastangomis naudojant palyginti primityvias gesinimo priemones. Visuose namuose buvo savos ugniagesių komandos, o ypač svarbius objektus saugojo daug žmonių. Pavyzdžiui, saugodami labai svarbų laivų remonto doką ir uosto įrenginius,

kiekvieną naktį budėdavo 15 300 žmonių. Hamburgo ugniagesių brigada krante turėjo 305 modernius priešgaisrinius automobilius, o jūrų uoste – 50 priešgaisrinių laivų, brigadoje tarnavo iš viso 3 600 žmonių. Be to, gamyklų, pašto įstaigų, geležinkelio ir kitų ugniagesių komandų žinioje buvo 935 priešgaisriniai siurbliai.

Aprūpinimo nuo bombardavimų slėptuvėmis reikalai prastesni, nors 61 000 rūsių ir pusrūsių buvo paversti slėptuvėmis, apsaugančiomis nuo sprogimo ir skeveldrų, o 10 000 rūsių specialiai sutvirtinti. Tačiau įrengti kitiems 63 000 tūkstančiams rūsių trūko ir darbo jėgos, ir medžiagų. Viskas, ką tik įmanoma padaryti vietinėmis sąlygomis, padaryta. Didieji bunkeriai, kurie turėjo apsaugoti nuo tiesioginio bombų pataikymo, dar buvo nebaigti statyti.

Tai, kas iš tikrųjų įvyko per tuos masinius antskrydžius ir intensyvius bombardavimus padegamosiomis bombomis, buvo nepanašu į visą ankstesnę patirtį. Kol ugniagesiai ir gelbėjimo komandos kovojo su pirmaisiais gaisrais ir traukė iš po griuvėsių pirmąsias aukas, tikėdamiesi, kad visa tai greitai pasibaigs, antras galingas bombų smūgis užgriuvo tankiai užstatytą gyvenamųjų namų kvartalą rytinėje miesto dalyje. Išplitę gaisrų židiniai virto siautulinga ugnies audra, užgriuvusia ištisus kvartalus ir naikinančia viską savo kelyje.

Trečioji ir ketvirtoji antskrydžių bangos užbaigė griaunamąjį darbą tuose rajonuose, kurie išliko per ankstesnius antskrydžius. Tuo pačiu metu buvo bombarduojami ir vienas ar keli gretimi miesteliai (tokie kaip Elmshornas ir Vedelis), pilni pabėgėlių iš Hamburgo. Šios Karališkųjų oro pajėgų naktinės operacijos buvo akivaizdūs teroro aktai, o JAV oro pajėgų bombonešiai dieną bombarduodavo tik karinius ir pramoninius taikinius dokų rajone, ypač antvandeninių ir povandeninių laivų statyklas. Šiam tikslui daugiausia naudotos fugasinės bombos.

Ryžtingas ugniagesių brigadų ir jungtinių civilinės gynybos komandų bei miesto gyventojų pastangas kovoti su gaisrais greitai nutraukė pakartotinė padegamųjų bombų kruša, pramušanti pastatų stogus ir sukelianti naujus gaisrus. Jiems gesinti labai trūko vandens. Suvokti antskrydžio intensyvumą šiek tiek padėtų tokie nustatyti faktai, kai į maždaug aštuoniasdešimt metrų ilgio ir penkiasdešimt metrų pločio sklypą buvo numestos šešiasdešimt penkios mažos padegamosios bombos, keturi konteineriai su fosforu ir viena fugasinė bomba, o ant vienos vidutinio dydžio gamyklos nukrito 155 padegamosios bombos. Šie skaičiai rodo ne tik bombardavimų koncentracijos laipsnį, bet ir proporcinį santykį tarp padegamųjų ir fugasinių bombų svorio.

Suardytas ne mažiau kaip 847 bombų sprogimų ištuštėjo miesto vandentiekis, netrukus neliko vandens net būtiniausiems poreikiams tenkinti, tad savanorių ugniagesių komandų darbas nutrūko, o miesto ugniagesių brigadą užgriuvo tiek iškvietimų, jog ji jau negalėjo visur suspėti. Miesto valdžia šaukėsi pagalbos iš kitur, bet ką galima padaryti, kai vienu metu liepsnojo 16 000 namų, kai kaitra gaisro apimtuose kvartaluose buvo pasiekusi siaubingą lygį (per 800 °C), kai degė ne pavieniai pastatai, o ištisos gatvės? Namai užsiliepsnodavo nuo kaitros vienas po kito taip greitai, jog šimtai mėginančių pabėgti nuo ugnies vyrų, moterų ir vaikų sudegė gyvi tiesiog gatvėse ir aikštėse.

Daugelyje vietų griuvėsiai, net ugnies audrai nurimus, buvo taip smarkiai įkaitę, kad patekti į tas gatves buvo įmanoma tik po keleto dienų. Gaisraviečių plotuose tvyrojo prietema, ir, tik praėjus trisdešimt valandų po bombardavimų, buvo galima kai ką įžiūrėti pro tankius juodų dūmų ir dulkių debesis, užtemdžiusius giedrą dangų.

Kai pagaliau tapo įmanoma, vietinė civilinės gynybos vadovybė pasistengė kuo išsamiau surinkti informaciją apie sprogmenis, naudotus per tris didžiausius antskrydžius, apie jų skaičių ir pobūdį, taip pat apskaičiuoti vidutiniai dydžiai, tenkantys vienam kvadratiniam kilometrui.

5 lentelė

Numestų bombų skaičius kvadratiniam kilometrui

	Minos	Fugasinės bombos	Mažos padegamosios bombos	Bombos su padegamuoju skysčiu
Pirmas antskrydis	7	145	17 580	498
Antras antskrydis	39	803	96 429	2733
Trečias antskrydis	12	253	30 240	860

Iš šių skaičių matyti, kad antrasis smūgis gerokai smarkesnis už sudėtus kitus du smūgius.

Pro tankius juodų dūmų ir dulkių debesis nieko negalima įžiūrėti.

„Hitlerjugendo" ugniagesių rikiuotė. Dujokaukės saugo nuo troškių dūmų. Gesindami bombų sukeltus gaisrus, žūdavo ir patys kovotojai su ugnimi.

Hamburgui pasitaikė patekti tarp tų keleto didelių miestų, kuriuose išlikę tikslūs duomenys apie ten buvusias bendras civilinės gynybos pajėgas. Šių duomenų pakanka priversti sunerimti bet kurį būsimą ministrą, atsakingą už civilinę gynybą.

Ugniagesių brigados personalas (vietinis ir papildytas iš kitur)	14 360
Įvairios paskirties gelbėjimo tarnybos	8 000
Specialieji kariniai daliniai	12 000
Policija	1 800
Iš viso:	36 160

Dabar sunku nustatyti ir išreikšti skaičiais įvairių tarnybų indėlį, bet, gesindami gaisrus, ugniagesių brigados vyrai išgelbėjo apie 18 000 žmonių. Gelbėjimo tarnybos išvadavo iš užgriuvusių slėptuvių 6 200 žmonių, o 232 žmones vėliau pavyko gyvus atkasti iš po griuvėsių.

Pirmosios pagalbos punktų tarnybos pasirūpino 1 772 sužeistaisiais įvykio vietoje, o sanitarų tarnybos nugabeno 6 700 sunkiau sužeistų žmonių į skubios chirurginės pagalbos centrus. Maždaug 5 000 žmonių išvesti iš gaisro zonų, vietiniuose pirmosios pagalbos centruose suteikta skubi pagalba 3 976 sunkiai sužeistiems ir 20 400 lengviau sužeistiems žmonėms. Mieste buvo septyniasdešimt du pirmosios pagalbos centrai, iš kurių dvidešimt vienas visiškai sugriautas, o kiti vargiai galėjo padėti gausiam nuolat atgabenamų sužeistųjų srautui. Be to, civilinės gynybos tarnybos vykdė aibę kitų užduočių, kaip antai: laidojo žuvusiuosius, globojo pabėgėlius, registravo nukentėjusiuosius, aprūpino gyventojus geriamuoju vandeniu, iš degančių pastatų kraustė baldus ir kitą namų turtą, ir panašiai. Dokų ir uosto gelbėjimo darbų organizacija veiksmingai padėjo 153 atvejais vandenyje ir ant kranto.

Tolesni gelbėjimo ir teritorijų valymo darbai vyko dar labai ilgai. Per du mėnesius aptikta 30 000 aukų kūnų, išvalyta 170 mylių griuvėsiais užverstų gatvių, sulyginta su žeme 4 559 namų griuvėsiai, sutvarkyta 3 109 avariniai pastatų fasadai.

Čia pateikta labai apytikslė žalos, kurią Hamburgui padarė niokojantys antskrydžiai, apžvalga. Britų bombonešių pajėgų įvykdyta „Gomoros“ operacija išsklaidė paskutines abejones – oro karas virto iš dangaus krintančios ugnies karu.

Londono ugniagesiai kovoja su Liuftvafės bombų sukeltais gaisrais. 1941 m.

ŠEŠTAS SKYRIUS

UGNINIS KARAS

Ugnis visada buvo laikoma pirmąja ir seniausia naikinimo priemone. Iš karų istorijos žinoma, kad ugnimi sunaikinta miestų kur kas daugiau nei kokiais kitais metodais. Todėl visiškai nestebina, kad Antrajame pasauliniame kare kariaujančios šalys, savaime suprantama, prisiminė tą faktą ir skyrė daug dėmesio šiam senam, išmėgintam naikinamajam ginklui. Jo galimybes smarkiai praplėtė orlaivių panaudojimas, tad žmonijos istorijoje pirmąkart įgyvendintas biblinis siaubas – iš dangaus krintanti ugnis, kuria, pasak Senojo Testamento, buvo naikinami prasikaltę miestai.

Padegamosios bombos naudotos jau Pirmajame pasauliniame kare, nors jų veiksmingumas dar buvo labai ribotas. Vokietija – pirmaujanti padegamųjų bombų projektavimo šalis, o pirmą padegamąją bombą, skirtą praktiniam naudojimui, sukonstravo įžymus fizikas Nernstas[26], nors ji toli gražu nebuvo tobula ir pakankamai efektyvi. Tačiau visose šalyse mokslininkai ir inžinieriai su didele fantazija, išradingumu ir ryžtu stengėsi sukurti efektyvią padegamąją bombą. Šio darbo rezultatas – termitinė bomba[27], sverianti maždaug du svarus, kuri, nors ir nedidukė, bet dėl šiluminio efekto, prilygstančio elektros lankui, tapo labai veiksmingu ginklu. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, Vokietija turėjo gausias naudoti parengtas šių bombų atsargas. Tiesa, jos nepanaudotos prieš Britaniją, kaip planuota, nes „net didelio masto

26 Walther Nernst (1864–1941) – vokiečių fizikas ir chemikas. Be įžymių termodinamikos darbų (Nobelio chemijos premija 1920 m.), pasižymėjo kurdamas cheminį ginklą, o po Pirmojo pasaulinio karo net buvo kaltinamas karo nusikaltimais.

27 Termitas – presuotas miltelių pavidalo geležies oksidų ir aliuminio granulių padegamasis mišinys. Degant termitui, susidaro skystas išsilydęs šlakas, kurio temperatūra per 3 000 °C.

Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių naudotos įvairaus dydžio aviacinės bombos.

sunaikinimai, kurių būtų tikimasi jas panaudojus, vargu ar pakeistų karo eigą, o naikinimas vardan naikinimo negali būti net svarstomas“ (generolas Liudendorfas[28]).

Tačiau galimybe jas panaudoti – o nusprendus naudoti reikėtų tai daryti dideliu mastu – susidomėta Antrajam pasauliniam karui prasidėjus. Jos iš tiesų imtos naudoti pagal paskirtį. Būtent ugnis naikino mūsų miestus sulygindama su žeme, būtent ji milžiniškais kiekiais niokojo nekilnojamąjį turtą ir paliko be pastogės milijonus žmonių. Ugnis prarijo tris ketvirtadalius per karą sunaikinto turto. Niekada anksčiau karų istorijoje padeginėjimai nebuvo taip išplitę.

Kam jau kam, bet sukėlusiesiems ugninį karą negalima prikišti, kad jie nesuvokė tikrai mirtino pavojaus, gresiančio mūsų miestų civilizacijai, ar kad nelaikė jo pakankamai rimtu. Kai kurie specialistai iš anksto prognozavo mūsų miestų likimą šiuolaikiniame ugniniame kare, ir tai, kas atrodė nerealus prasimanymas, netrukus išsipildė visiškai tiksliai. Net „ugnies audros“

28 Erich von Ludendorff (1865–1937) – vokiečių generolas, generalinio štabo viršininko pavaduotojas Pirmajame pasauliniame kare. Buvo įstojęs į nacistų partiją, bet vėliau, nepritardamas Hitlerio politikai, iš jos pasitraukė.

reiškinys, kuris mūsų miestuose nežinomas ištisą šimtmetį ir jau visiškai užmirštas, buvo gana seniai išpranašautas ir visiškai tiksliai aprašytas, pavyzdžiui, įspėjančiame apie pavojų straipsnyje, išspausdintame 1927 metais didelio tiražo savaitiniame žurnale *Berliner Illustrierte Zeitung* („Iliustruotos Berlyno žinios“).

„Atskiri ugnies židiniai greitai susilieja. Svilinamai karšto oro srautas šauna aukštyn, o į jo vietą pažeme besiveržiantis vėsesnis oras sukelia ugnies audrą, kuri nedidelius gaisrus paverčia milžiniškos apimties gaisrais.“

Tada pirmą kartą pavartotas vaizdingas terminas „ugnies audra“, kuris vėliau paplito tarptautiniu mastu. Seniau šis senas, o dabar tapęs nauju karinis reiškinys neturėjo jokio pavadinimo. Jo vaizdingumą ir taiklumą galima suvokti iš ugnies audros, vykstančios tikrovėje, aprašymo:

„Liepsnoms prasiveržus pro degančių pastatų stogus, susidaro daugiau kaip pustrečios mylios aukščio ir pusantros mylios skersmens įkaitusio oro stulpas. <...> Sūkuriuodamas jis traukia į save vėsesnį pažemės orą. Ši trauka jaučiama vienos ar pusantros mylios atstumu nuo gaisravietės, o jos sukeltas vėjas pasiekia nuo vienuolikos iki trisdešimt trijų mylių per valandą greitį. Sūkurio pakraštyje vėjo greitis turėtų būti daug didesnis, nes su šaknimis išraunami trijų pėdų skersmens medžiai. Per trumpą laikotarpį karštis pasiekia visų

Antrojo pasaulinio karo metų britų aviacinės bombos.

degių medžiagų užsiliepsnojimo temperatūros lygį, ir visą zoną apima ugnis. Tokiuose gaisruose sudega viskas, tai yra juose, nelieka jokio degių medžiagų pėdsako, ir gaisravietei atvėsti reikia bent poros dienų, kol tampa įmanoma prie jos prisiartinti."

Retai pasitaiko, kad pranašystė išsipildytų taip tiksliai. Tačiau tada mintis apie ugnies audrą nelabai paveikė plačiąją visuomenę, kuri turbūt nepatikėjo ta pranašyste. Tačiau tarp specialistų ji sukėlė ilgas diskusijas apie naująją grėsmę ir tinkamiausias apsisaugojimo priemones. Besiginčijant padegamajai bombai iškart bent teoriškai rasta derama paskirtis oro karo ginklų arsenale – ji pripažinta tinkama naudoti vietoj fugasinių ir cheminių bombų, kai norima sunaikinti pastatų rajoną.

Todėl kelia nuostabą, kad karo pradžioje abi kariaujančios pusės, Britanija ir Vokietija, aiškiai teikė pirmenybę fugasinėms bomboms. Tačiau tai galima paaiškinti – nuo parako išradimo iki pat atominės bombos sukūrimo ginkluotės veikimo principai pirmiausia grįsti sprogimu, šimtmečių tradicija buvo linkusi nuvertinti kitokias ginklo rūšis. Tad kiekvienas naujas karas

Britų aviacijos aptarnaujančiojo personalo kariai rengia mirtiną krovinį.

prasidėdavo naudojant tą pačią ginkluotę ir taktiką, kuri taikyta ankstesniame kare. Pavyzdžiui, nuo Pirmojo pasaulinio karo laikų nedaug nauja sužinota apie kokią kitą kariavimo priemonę, išskyrus fugasinius sprogmenis ir jų poveikį, o padegamųjų ir cheminių medžiagų mėtymas iš orlaivių dar buvo neištirta sritis.

Kai nusivilta pradžioje teikusiu vilčių tokios ginkluotės ribojimu ir oro karas tapo lemtingu veiksniu, abi pusės iš anksto pranešdavo viena kitai apie nereikšmingus antskrydžius, per kuriuos naudotos naujo tipo padegamosios bombos, nors jų konstrukcijos paslaptis buvo kruopščiai saugoma. Taip abi šalys atsisakydavo netikėtumo elemento, kuris kitais atvejais kariaujant yra toks svarbus.

Būtent dėl to mes labai anksti (per pirmuosius britų antskrydžius prieš Šiaurės vakarų Vokietijos pakrantės miestus) sužinojome apie trijų su puse svaro padegamąsias bombas su termitiniu užtaisu.

Tačiau, iki prasidedant vokiečių puolimui Vakaruose, padegamųjų bombų labai dideli kiekiai nebuvo naudojami, tik neaišku, ar taip elgtasi dėl išmintingo santūrumo, ar dėl bombonešių aviacijos nepasirengimo jas naudoti. Šiaip ar taip, galima manyti, kad techninis nepasirengimas nebuvo vienintelė priežastis. Greičiausiai turėjo reikšmės ir baimė pradėti nekontroliuojamą ugninį karą su nenuspėjamomis pasekmėmis, net ir nusprendus leisti oro karui virsti niokojamąja jėga, dar gana ilgai fugasinei bombai buvo teikiama pirmenybė prieš kur kas veiksmingesnį padegamąjį ginklą.

Per Britanijos mūšį Liuftvafės vadovybė nebuvo pasirengusi įsiklausyti į jokius argumentus, kuriais reikštos abejonės dėl fugasinių bombų panaudojimo tikslingumo, ir siūlyta pakeisti jas efektyvesnėmis padegamosiomis bombomis. Modernaus padegamojo ginklo realių galimybių ir operatyvinės naudos suvokimas atėjo per daug pavėluotai, kad Liuftvafė būtų galėjusi pasinaudoti jo privalumais.

Antrojo aviacijos laivyno vyriausiasis vadas feldmaršalas Keselringas[29], vadovavęs pagrindinėms operacijoms prieš Britaniją, atsiminimuose rašė: „Mes, kaip ir vėliau sąjungininkai, pervertinome fugasinių bombų veiksmingumą.“ Paskui, pereidamas prie padegamųjų bombų panaudojimo, tikino: „Padegamoji bomba buvo gerokai veiksmingesnis ginklas, mėtomas virš pasirinktos

29 Albert Kesselring (1885–1860) – įžymus Trečiojo reicho oro pajėgų generolas feldmaršalas. Po karo nuteistas mirties bausme už karo nusikaltimus (bausmė vėliau pakeista kalėjimu iki gyvos galvos), paleistas į laisvę 1952 m.

Vokiečių bombonešis *He-111* virš Londono uosto dokų. 1940 m. rugsėjis.

teritorijos tūkstančiais ar net šimtais tūkstančių vienetų, jis galėjo sukelti gaisrus, kurie visiškai sunaikindavo tai, ką fugasinės bombos būtų tik iš dalies sugriovusios."

Liuftvafės lėktuvai padegamąsias bombas gabendavo vien kaip papildomą krovinį, pagrindinis ginklas visada buvo fugasinės bombos, taip daryta net per tris vadinamuosius didžiuosius antskrydžius prieš Londoną: bombarduojant dokus ir turgaus rajonus 1940 m. rugsėjo 7-ąją, atakuojant ypač neatsparų gaisrui Sitį – tas antskrydis akivaizdžiai skirtas įbauginti – ir per smarkiausią iš jų antskrydį 1941 m. gegužės 20 d. prieš įvairius karinius bei pramoninius objektus, tarp jų – geležinkelio stotis ir prekių sandėlius.

Pirmajame oro karo etape – 1940 m. gegužės 14 d. – Liuftvafė numetė ant Roterdamo 98 tonas fugasinių bombų, bet nė vienos padegamosios. 1940 m. spalio 15–16-osios naktį ant Londono numestos 386 tonos fugasinių ir 70 tonų padegamųjų bombų (santykis 11 ir 2), naktį iš lapkričio 14-osios į 15-ąją – 500 tonų fugasinių ir 30 tonų padegamųjų bombų ant Koventrio (santykis 33 ir 12) ir 400 tonų fugasinių bei 98 tonos padegamųjų bombų ant Londono 1942 m. gegužės 10–11-osios naktį (santykis 4 ir 1).

Degančio Londono panorama. Mirtinų priešų tarpusavio naikinimo varžybos įsibėgėja.

Verkiantys Londono vaikai prie bombų sugriautų savo namų. 1940 m. rugsėjis.

Atakuojant Londoną, nuo 1940 m. rugsėjo 6-osios iki 19-osios, numesta 5 187 tonos fugasinių ir 690 tonų padegamųjų bombų (santykis 33 ir 4). Nepaliaujamai puolant Pietų Angliją, nuo rugpjūčio 8-osios iki 31-osios fugasinių bombų numesta net 43 000 tonų, o padegamųjų – tik 1 600 tonų. Nuo 1942-ųjų sausio iki gegužės, kai baigėsi sistemingas Britanijos bombardavimas, numesta apie trečdalis šio kiekio.

Pateikti skaičiai akivaizdžiai rodo, kodėl britams niekada neteko gesinti gaisrų didžiuliuose plotuose, nebent blogiausiu atveju tik viename ar dviejuose ribotuose ugnies židiniuose.

Britanijos bombonešių aviacijos vadovybė taip pat gerokai pavėluotai pripažino bombardavimo padegamosiomis bombomis pranašumą, beje, nenoriai ir pasiduodama spaudimui. Po pirmosios antskrydžių serijos prieš Vokietijos pakrančių miestus 1942 metų pavasarį prasidėjo ginčai dėl santykinio fugasinių ir padegamųjų bombų veiksmingumo. Karališkųjų oro pajėgų generalinis štabas pirmenybę teikė padegamosioms bomboms kaip veiksmingesniam

Britų gelbėtojai griuvėsiuose ieško gyvųjų.

ginklui atakuojant didžiuosius miestus, o bandomųjų antskrydžių prieš Liubeką ir Rostoką rezultatai visiškai patvirtino šio požiūrio teisingumą.

Tačiau bombarduotojo Hariso ir jo šalininkų nuomonė skyrėsi. Jie teikė pirmenybę fugasinėms bomboms ir ne be pagrindo motyvavo tuo, kad bauginantys jų sprogimai labiau veikia gyventojų moralinę būklę. Be to, jie manė, ko gero, klaidingai, jog nuo jų žūva daugiau žmonių, ir Harisas, paskirtas vadovauti bombonešių oro pajėgoms, po keleto savaičių net rašė Aviacijos ministerijai: „Kol laimėsime šį karą, turėsime užmušti daugybę tų bošų."

Jo neįtikino net aerofotografijos, rodančios didžiulius išdegusius plotus po gaisro Liubeke. Atsiliepdamas jis pareiškė, kad tie senieji miestai esą „degtukų dėžutės", ir atkakliai laikėsi argumento, jog bombardavimas fugasinėmis bombomis, pavienis ar masiškas, daro didesnį poveikį moralei – to nebuvo galima taip lengvai paneigti.

Hamburgas per antskrydį. Padegamosiomis bombomis atakuoti pastatai išdegdavo kiaurai.

Akivaizdūs žalos Liubeke ir Kelne dydžio skirtumai, matomi aerofotografijose, nuomonių svarstykles galiausiai nusvėrė padegamųjų bombų naudai. Iki pat didžiojo „tūkstančio bombonešių antskrydžio" Kelnas buvo patyręs 107 pavienius bombardavimus, daugiausia fugasinėmis bombomis. Dabar susitarta dėl kompromiso – naudoti du trečdalius padegamųjų bombų ir vieną trečdalį fugasinių, nors, žinoma, bombarduojant šio santykio retai buvo tiksliai laikomasi. Apskritai, padegamųjų bombų daugiau sunaudojama prieš senamiesčių centrus, laikomus ypač neatspariais ugniai, o fugasinių daugiau prieš naujesnius ir patvaresnius Rūro miestus bei prieš Berlyną. Kruopšti kiekvienos atskiros atakos rezultatų analizė netrukus parodė, kad planavimo departamento specialistai buvo teisūs. Iš 1942 m. parengiamojo britų oro puolimo prieš Vokietijos miestus rezultatų matyti, kad su viena fugasinių bombų tona sugriaunami pastatai dviejų tūkstančių kvadratinių metrų plote, kai viena padegamųjų bombų tona naikina pastatus trylikos tūkstančių kvadratinių metrų plote. Kiti panašūs tyrimai parodė, kad padegamųjų bombų naikinamasis poveikis buvo 4–5 kartus didesnis už tokio pat svorio fugasinių

Dresdeno bombardavimo aukos ir gelbėtojų tarnybų darbas.

bombų naikinamąjį poveikį. JAV komisijos išvada, ištyrus oro karo efektyvumą, labai panaši, joje pateikiamas santykis 5 ir 1 padegamųjų bombų naudai.

Klaidinga pasirodė ir Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybės nuomonė, kad, naudojant fugasines bombas, esą būna daugiau žmonių aukų. Siaubingos žudynės per 1943–1944 metų „nokautuojančius" antskrydžius daugiausia vyko naudojant padegamąsias bombas. Būtent šios bombos sukėlė smarkias ugnies audras, į kurias patekę tūkstančiai žmonių žuvo liepsnose. Pavyzdžiui, 4 000 žuvusiųjų Viurcburge, 6 000 – Darmštate, 7 000 – Heilbrone, 7 000 – Vupertalyje, 9 000 – Vėzeryje, 13 000 – Magdeburge ir 40 000 – Hamburge. Siaubo nakties Dresdene milžiniško aukų skaičiaus net neįmanoma nustatyti.

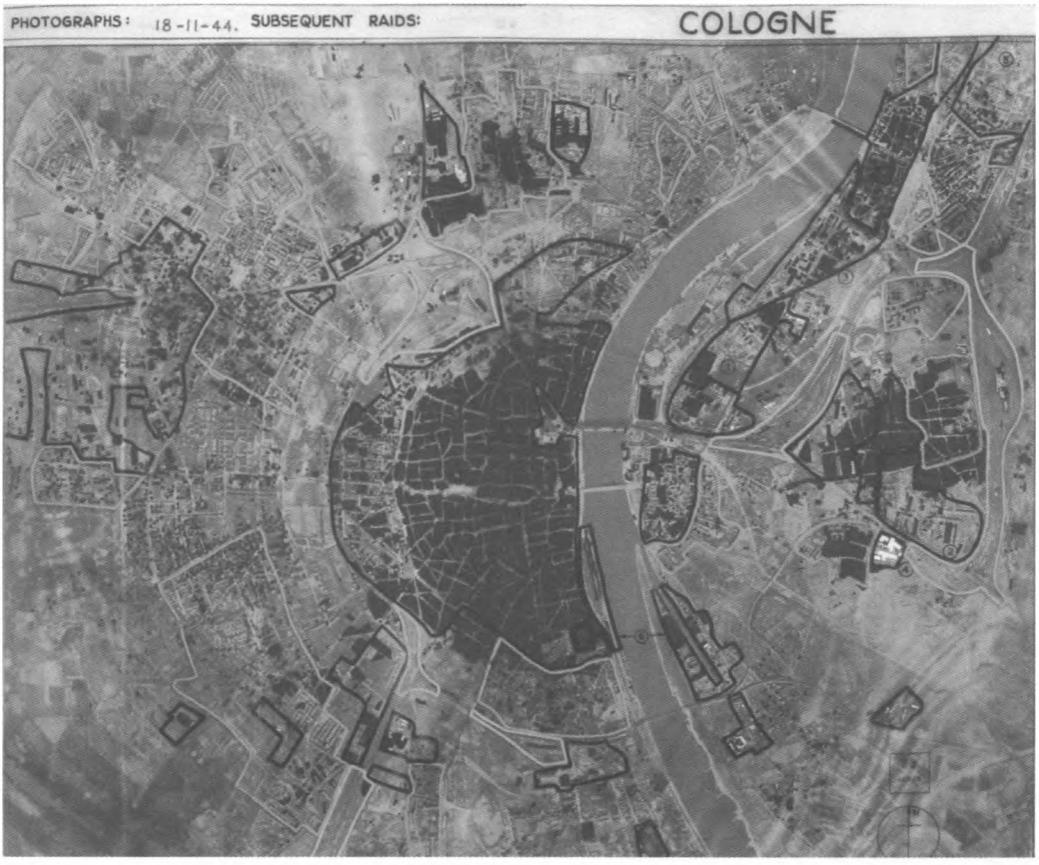

Kelno nuotrauka iš britų bombardavimų ataskaitų knygos. Tamsiausi plotai – visiškai sunaikinti kvartalai. 1944 m. lapkričio 18 d.

Siekiant iššudyti išlikusius slėptuvėse besislapstančius gyventojus arba išvyti juos iš miestų, jau ir taip gaisro nuniokotų, mėginta panaudoti patobulinto modelio fugasines bombas. Kartu su padegamosiomis bombomis naudotos ir labai sunkios minos, vadinamos „superbombomis“ (*Block Buster*), kurios sudarydavo sąlygas gaisrams plisti.

Nevisiškai suprantama, kodėl apskritai naudotos labai sunkios padegamosios bombos, sveriančios nuo 250 iki 4 000 svarų.[30] Šios sunkiasvorės specialios bombos konstruotos pažeidžiant principą, rekomenduojantį nenaudoti padegamosios medžiagos daugiau, nei būtina degiam taikiniui padegti. Jos retai padarydavo žalos daugiau, dažnai net ir mažiau nei mažo svorio

30 Maždaug nuo 113 iki 1 815 kg.

padegamosios bombos ir primityvios degalų talpyklos. Kartais pateikiamas aiškinimas, esą tos didžiulės bombos skirtos taikiniams pažymėti, neatitinka tikrovės.

Patikimų informacijos šaltinių duomenimis, anglų ir amerikiečių bombonešiai per karą ant Vidurio ir Vakarų Europos miestų numetė 240 000 tonų padegamųjų bombų. Per kai kuriuos antskrydžius numestų bombų skaičius siekė ar net viršijo milijoną vienetų.

Nelengva numatyti būsimą aviacinio padegamojo ginklo raidą bei jo reikšmę ateityje ir ypač sunku objektyviai spręsti apie būsimąją politinę padėtį pasaulyje. Tačiau negalime lengvabūdiškai pasitikėti tais, kurie linkę ugninį karą vertinti kaip unikalų istorijos reiškinį, kuris „jokiu būdu nepasikartos".

Britų bombonešio *Avro Lancaster* parengimas koviniam reidui. Matyti 12 konteinerių su beveik 3 000 mažų padegamųjų bombų ir kone dvi tonas sveriantis meiliai „pyragaičiu" pramintas galingas sprogmuo. Jo sprogimo sukelta banga buvo juntama net 2 km aukštyje.

Kuo giliau baisieji Antrojo pasaulinio karo įvykiai grimzta į praeitį, tuo mažiau svarbos žmonės linkę teikti padegamajam oro karo ginklui.

Pasirodžius naujam perversmą ginkluotėje padariusiam branduoliniam ginklui, atsirado tendencija ugninio karo epochą laikyti baigta, tačiau samprotavimai, esą baisios ugninio karo pamokos mus gali dominti tik kaip istoriniai įvykiai, rodo didžiulę įžvalgos stoką.

Pirma, branduolinė bomba išskiria klaikų karštį. Tad faktiškai ji yra padegamoji bomba. Grandininė reakcija yra tokia siaubinga, kad gali visą pasaulį paskandinti ugnyje. Net vadinamoji „švari" vandenilinė bomba išskiria siaubingą šiluminę spinduliuotę. Nors radioaktyviųjų kritulių pavojus mažesnis, bet mirties ugnyje grėsmė nė kiek ne mažesnė.

Antra, nėra jokio pagrindo manyti, kad tai, kas dabar vadinama tradiciniu padegamuoju ginklu, nebus panaudota kartu su branduoline bomba. Palyginti paprastų padegamųjų bombų grėsmė dideliems pramonės ir administracijos centrams, kur sutelkta moralinė ir materialinė galia, buvo kur kas realesnė Antrojo pasaulinio karo tikrovė nei visi tie įvairūs „slapti stebuklingieji ginklai".

Kol egzistuos įprastiniai ginklai – o jų netrūksta nei šiapus, nei anapus „geležinės uždangos" – tol aviaciniai padegamieji ginklai išliks potencialia strategine priemone priešui palaužti *ferro et igni* („ugnimi ir kalaviju"). Kol išliks tokia padėtis, sveikas protas ir pagrįstas įžvalgumas reikalaus atkreipti dėmesį į šią specializuotą oro karo strategijos sritį.

Esama prielaidų, kad naujieji miestai, atgimę ant senųjų griuvėsių, bus gerokai atsparesni ugnies ginklui, bet jos skirtos mūsų budrumo jausmui užmigdyti. Tie nauji plieno ir betono pastatai iš tiesų gali būti atsparesni ugniai nei senieji plytų, tinko ir medienos namai, kurie anksčiau stovėjo mūsų miestų centrinėse dalyse ir daugelis buvo puikūs viduramžių architektūros pavyzdžiai. Žinoma, nuo šiuolaikinių aviacinių padegamųjų priemonių jie užsiliepsnodavo it beržo tošis, tačiau net ir dabartinės statybos namai, dažnai statyti paskubomis ir taupant medžiagas, neretai yra nepakankamai atsparūs gaisrui.

Daugelio mūsų naujųjų pastatų išorę ir vidinį patalpų išdėstymą labai sąlygojo ekonominių galimybių ir architektų individualaus skonio derinys, bet ne rūpinimasis dėl kokio nors gaisro pavojaus ateityje, ir dabar galbūt jau per vėlu ką nors daryti. Užtenka pasidairyti po naujai atstatytus miestus, kad pamatytum daugybę tokio lengvabūdiškumo įrodymų.

Tarptautinis Raudonasis Kryžius buvo gerai informuotas ir elgėsi įžvalgiai rengdamas naujus siūlymus dėl civilių gyventojų apsaugos kilus bet kokiam karui ateityje. Šiais siūlymais padegamosios bombos priskiriamos prie „ginklų, kurių poveikio neįmanoma kontroliuoti", ir kartu su cheminėmis, bakteriologinėmis bei radioaktyviosiomis kariavimo priemonėms laikomos „uždrausta ginkluotės rūšimi".

Keletas paaiškinimų šio kraupaus knygos skyriaus pabaigai. Oficialiuose ugniagesių tarnybų padaliniuose, veikusiuose Vokietijoje ištisos paros darbo režimu, per pastarąjį karą tarnavo mažiausiai 150 000 žmonių. Tuo pat metu buvo skiriamos milžiniškos lėšos šių labai mobilių gaisro gesinimo pajėgų techniniam aprūpinimui. Tačiau sužinojus, kad apskaičiuota materialinė žala, padaryta per vieną milžinišką antskrydį prieš didelį Vokietijos miestą, yra apytiksliai dvidešimt kartų didesnė nei visa ši skirta pinigų suma, tampa daugiau negu aišku, jog ugnies naikinamosios galimybės yra nepalyginti didesnės už galimybes kovoti su gaisrų pavojumi.

Britų *Avro Lancaster* vienu metu išmeta „pyragaitį" ir daugybę mažesnių padegamųjų bombų.

Berlyno šiaurės rytinės dalies nuotrauka iš britų bombardavimų ataskaitų knygos. Tamsiausi plotai – sunaikinti kvartalai, juodomis linijomis apibrėžti beveik nenukentėję pramoniniai rajonai. 1945 m. kovo 15 d.

SEPTINTAS SKYRIUS

BERLYNAS – ŠIUOLAIKINĖ KARTAGINA

Dėl geografinės padėties Berlynas, kaip Vokietijos imperijos sostinė, per Pirmąjį pasaulinį karą buvo saugus nuo antpuolių. Tada dar nebuvo „aviacijos karo giliame priešo užnugaryje“. Užtat kitų kariaujančių šalių sostinių, pavyzdžiui, Londono, Paryžiaus ar Bukarešto, padėtis mažiau palanki. Tačiau tarpukariu Berlyno gyventojams tapo aišku, kad naujo pasaulinio konflikto atveju jie jau negalės pasikliauti palankia geografine padėtimi. Galbūt rimčiausiu perspėjimu tapo 1925 metais išspausdintas straipsnis, rašytas Vinstono Čerčilio, kai jis siekė Britanijos karo ministro posto. Straipsnyje autorius perspėjo savo tautą apie didėjančią neriboto bombų karo grėsmę, ir su tuo perspėjimu, kuris pasiekė pasaulio spaudos agentūras, galėjo susipažinti ir berlyniečiai.

Čerčilis rašė, kad visi baisumai, vykę per ketverius Pirmojo pasaulinio karo metus, būtų niekis, palyginti su tuo, kas rengta penktiesiems metams, jeigu karas būtų užtrukęs. Neįvykę 1919-ųjų mūšiai būtų pademonstravę baisų griaunamųjų jėgų sustiprėjimą, ir ant Vokietijos miestų, tarp jų ir ant Berlyno, galėjo pasipilti bombų kruša iš tūkstančių orlaivių. Tas bombų karas 1919-aisiais taip ir neįvyko, tačiau jo galimybė niekur nedingo.

Mirtis kol kas kantriai tūnojo pasirengusi po pirmo signalo pradėti žmonių gyvybių pjūtį. Mūsų civilizacija turėjo virsti dulkėmis ir pelenais be jokios vilties atgimti. Galbūt kitą kartą karo tikslu taps moterų ir vaikų žudynės ar net visų civilių gyventojų išnaikinimas. Galiausiai pergalės deivė stotų gabesnių teroro organizatorių pusėn ir pirmą kartą žmonijos istorijoje viena civilizuotų žmonių grupė būtų pasirengusi pasmerkti kitą grupę visiškam sunaikinimui.

Amerikiečių lengvųjų bombonešių *Douglas A-26* grupė atakuoja taikinius.

Vizija iš tiesų siaubinga! Tačiau kai 1939-aisiais Vokietija užpuolė Lenkiją ir sukėlė Antrąjį pasaulinį karą, Čerčilio išpranašautas masinis žmonių aukojimas prasidėjo ne iškart visų pirma dėl techninių priežasčių. Net tada, kai priešiškos stovyklos vis gilyn ritosi į neribotą bombų karą, abi kariaujančios pusės bent kurį laiką nesigriebė priešo sostinės bombardavimo. Be to, žinoma, atstumas iki Berlyno net nuo artimiausio sąjungininkų aerodromo daugeliui turimų bombonešių tada buvo per tolimas. Tolimojo nuotolio strateginių bombonešių brėžiniai dar buvo prisegti prie braižymo lentų. Šių bombonešių skaičius iki pat 1942 metų dar buvo nedidelis, o jų skraidymo savybės nepakankamos kuo nors rimčiau grasinti Berlynui. Prieš prasidedant vokiečių puolimui į Vakarus, Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybė turėjo tik du šimtus veikiančių tolimojo nuotolio bombonešių. O Prancūzijos oro pajėgos buvo net dar menkiau pasirengusios oro karui. Patikimo informacijos šaltinio duomenimis, jos iš tikro disponavo tik trisdešimt vienu moderniu sunkiuoju bombonešiu.

1945 m. sausis. Antskrydis prieš Berlyną. Matyti prožektorių šviesos pluoštai ir signalinių raketų blyksniai.

Spaudžiamas visuomenės nuomonės Britanijos karo kabinetas atsisakė ankstesnio atsargumo ir 1940-ųjų rugpjūčio pabaigoje pasiuntė pirmuosius bombonešius pulti Berlyno.

Berlyno puolimo pirmasis etapas

Pirmas antskrydis prieš Berlyną įvyko 1940 m. rugpjūčio 25–26-osios naktį, per jį numestos dvidešimt dvi tonos bombų. Iki rugsėjo 7-osios surengtos dar septynios atakos. Visi šie trikdantys ramybę antskrydžiai užfiksuoti Vermachto vyriausiosios vadovybės oficialiuose pranešimuose.

1940 m. rugpjūčio 26 d.: „Praėjusią naktį priešo lėktuvai pirmą kartą pasirodė virš Berlyno. Ant priemiesčių numestas tam tikras bombų skaičius.“

Gatvių tvarkymo darbai po Berlyno oro atakos. 1940 m. spalis.

1940 m. rugpjūčio 29 d.: „Praėjusią naktį britų lėktuvai sistemingai bombardavo Reicho sostinės gyvenamuosius kvartalus. <...> Numestos fugasinės ir padegamosios bombos užmušė ir sužeidė daug civilių, sukėlė gaisrų ir padarė kitos žalos.“

1940 m. rugpjūčio 31 d.: „Naktį britų lėktuvai toliau bombardavo Berlyną ir kitus objektus Reicho teritorijoje. Numesta bombų ant miesto centro ir darbininkų gyvenamųjų kvartalų.“

1940 m. rugsėjo 1 d.: „Praėjusią naktį britų lėktuvai, atakuodami Rūro sritį ir Berlyną, mėtė bombas įvairiose vietose. Nuostoliai nedideli, nepataikyta nė į vieną karinį objektą.“

1940 m. rugsėjo 2 d.: „Praėjusią naktį priešo lėktuvai vėl mėgino pulti Berlyną.“

1940 m. rugsėjo 5 d.: „Praėjusią naktį britų lėktuvai vėl skraidė virš Reicho teritorijos. Mėginimas atakuoti Reicho sostinę atremtas smarkia priešlėktuvinės gynybos ugnimi. Priešui pavyko numesti bombas tik dviejose miesto vietose.“

Griuvėsių šalinimo ir gelbėjimo darbuose dalyvaudavo daugybė įvairaus amžiaus ir abiejų lyčių miestiečių.

1940 m. rugsėjo 9 d.: „Praėjusią naktį priešo lėktuvai vėl atakavo Reicho sostinę. Dėl masinio taikių objektų miesto centre bombardavimo būta žmonių aukų, padaryta materiainių nuostolių. Liuftvafė jau pradėjo didelėmis pajėgomis pulti Londoną. Praėjusią naktį fugasinėmis ir padegamosiomis bombomis imta bombarduoti dokų įrenginius Rytų Londone, ten kilo gaisrų. Dideli gaisrai pastebėti Temzės upės uosto dokuose ir naftos produktų bazėje."

Prieš sostines nukreiptas bombų karas įsibėgėjo. Nuo šiol jis ėmė plisti savarankiškai. „Žaibiškas puolimas" prieš Londoną, oficialiai pavadintas atsakomuoju veiksmu už Berlyno bombardavimą, prasidėjo 1940 m. rugsėjo 6–7-osios naktį, tai yra praėjus penkiems mėnesiams po neriboto bombardavimo pradžios ir dviem savaitėms po pirmųjų bombų numetimo ant Berlyno. Antskrydžiai vyko nepaliaujamai iki pat 1940 m. lapkričio 13 d., juose dalyvavo nuo 100 iki 150 vidutinių bombonešių.

Pasak britų pranešimų, pirmajame antskrydyje prieš Berlyną dieną dalyvavo trys greitieji bombonešiai. Bet nėra jokios oficialios ataskaitos apie šį antskrydį, nors sakoma, kad jis buvęs surengtas Gėringui, kuris turėjęs sakyti

Informacija berlyniečiams, kaip elgtis paskelbus oro pavojų. 1943 m. rugpjūtis.

1938 m. pradėti eksploatuoti britų vidutiniai bombonešiai *Vickers Wellington* nuolat būdavo pasitelkiami atakuoti Vokietijos miestų.

kalbą dideliame mitinge, paerzinti, tad mitingas dėl antskrydžio buvęs valandai atidėtas.

Iki 1940-ųjų pabaigos prieš Berlyną surengti dvidešimt septyni antskrydžiai. Didžiausias iš jų įvyko rugsėjo mėnesį, kai atakuoti Berlyno išskrido 656 bombonešiai, nors, be abejo, ne visi iš jų pasiekė tikslą. Dalyvaujančių atakose bombonešių skaičius vėliau sumažėjo. Gruodžio mėnesį dalyvavo tik 289 lėktuvai, paskui padaryta pertrauka.

Šiems antskrydžiams daugiausia naudoti *Wellington* ir *Hampden* tipo bombonešiai, kurių didžiausias skrydžio nuotolis apytiksliai siekė tik dvigubą atstumą iki Berlyno. Kai pasitaikydavo smarkus priešinis vėjas, jie neįstengdavo pasiekti savo taikinių ir turėdavo grįžti, o jeigu lakūnai suklysdavo apskaičiuodami maršrutą, kai kuriems teko kristi į jūrą. Kadangi tada dar nebuvo patikimų prietaisų, leidžiančių tamsoje tiksliai bombarduoti konkrečius taikinius, bombų pataikymas ar prametimas pro šalį buvo laimės dalykas. Pagrindiniai taikiniai neva buvo Reicho aviacijos ministerija ir įvairios geležinkelio stotys. Nors ir labai stengėsi Karališkosios oro pajėgos, jų antskrydžių padariniai buvo menki. 1940-ųjų rugsėjį ant Pietų Anglijos nukrito 7 320 tonų bombų, iš jų 6 224 tonos – ant Londono, o ant Vokietijos teritorijos, kartu ir

Berlyno gyventojai leidžiasi į požeminę slėptuvę. 1941 m. spalis.

ant Berlyno, nukrito tik 390 tonų bombų.

Sėkmingesnis vadinamasis atpildo antskrydis prieš Berlyną 1940 m. rugsėjo naktį iš 23-iosios į 24-ąją, į kurį išskrido 199 bombonešiai, nors dėl blogų oro sąlygų tik aštuoniasdešimt keturi pasiekė savo taikinį. Nuo to laiko berlyniečiai ėmė jausti gresiantį rimtą pavojų, antskrydžiai iš tiesų pradėjo smarkiai erzinti, nes tuo laikotarpiu kaip tik pasitaikė priimti daug diplomatinių vizitų.

Iš vėlesnių Ispanijos užsienio reikalų ministro Serano Sunjero[31] atsiminimų žinome, kad per savo vizitą Berlyne jis buvo priverstas kone kiekvieną naktį praleisti „Aldon" viešbučio rūsyje. Ši nemaloni aplinkybė, atrodo, turėjo įtakos jo politiniams sprendimams. Sunjeras rašė: „Civilinės gynybos tarnybų drausmė užnugaryje buvo tokia pat griežta kaip ir fronte. Dėl to Vokietijos gyventojai vargiai suvokė, koks baisus yra karas. Tvarka sudarė sąlygas nebijoti pavojaus. Bombardavimo aukų tomis dienomis nebuvo labai daug, bet civiliams gyventojams, pripratusiems prie tokios palyginti švelnios jo formos, buvo daug sunkiau iškęsti, kas vyko vėliau."

Vokietijos užsienio reikalų ministras irgi buvo labai suirzęs, kad baisūs bombų sprogimai pertraukia svarbius politinius pokalbius su atvykusiu užsienio valstybės veikėju, juolab kad dar visiškai neseniai jis nesvyruodamas buvo paskelbęs, jog karas jau beveik laimėtas.

Oficialiose ataskaitose tarp 1939 m. rugsėjo 1 d. ir 1940 m. rugsėjo 30 d. pateikiama tokia informacija apie nuostolius ir aukas Berlyne: 515 žuvusiųjų ir maždaug dvigubai daugiau sužeistųjų, visiškai sugriauta 1 617 pastatų, smarkiai apgadinta 11 477 pastatai.

Bombonešių oro pajėgų vadovybės žiemos direktyvoje, išleistoje 1940-ųjų spalio mėnesį, Berlynui skirta penktoji vieta svarbiausių KOP užduočių sąraše po taikinių su naftos produktais, laivų statyklų, transporto mazgų bombardavimo ir teritorijų minavimo iš lėktuvų. Ten pat nurodyta, jog, atakuodami miestus, bombonešių lakūnai turi ieškoti tankiai užstatytų gyvenamųjų kvartalų, kad, padarydami kuo daugiau materialinės žalos, demonstruotų priešui Karališkųjų oro pajėgų galią.

1941-ųjų sausį prieš Berlyną pasiųsti tik 195 bombonešiai, o paskui abiejų priešiškų sostinių – Berlyno ir Londono – bombardavimai kuriam laikui liovėsi. Liuftvafė savo ruožtu nutraukė Britanijos mūšį kaip per daug nuostolingą

31 Ramón Serrano Suñer (1901–2003) – vokiečiams palankių pažiūrų Ispanijos politikas, Ispanijos diktatoriaus generolo Franko svainis (jie buvo vedę seseris).

ir neduodantį pakankamos naudos. Žinoma, kartu ji, rengdamasi dalyvauti puolime prieš Rusiją, iš esmės pergrupavo savo pajėgas.

Pirmas aviacijos puolimo prieš Berlyną etapas baigėsi. Miestas nukentėjo labai menkai, aukų skaičius palyginti nedidelis. Tačiau, savaime suprantama, tiems nelaimingiesiems, kurie tapo bombardavimų aukomis arba prarado artimuosius, atrodė kitaip.

Karališkosios oro pajėgos dvejoja

Ilgai lauktą atokvėpį Karališkosios oro pajėgos daugiausia panaudojo galingoms strateginių bombonešių pajėgoms formuoti ir mokytis iš sėkmingos ir nesėkmingos patirties, įgytos ką tik pasibaigusiose Liuftvafės operacijose prieš Britaniją ir savo pačių veiksmuose prieš Vokietiją. Dėl trumpėjančių naktų tolimi naktiniai sunkiųjų bombonešių skrydžiai darėsi vis sudėtingesni – nors po Rusijos užpuolimo KOP surengė prieš Berlyną vos vieną ar du antskrydžius, o ir tuos pačius nenoromis, vien nusileisdami rusų spaudimui. Buvo 1941-ųjų ruduo, vokiečių gynyba gerokai sustiprėjo, antskrydžius pavertė nuostolingomis ir nenaudingomis operacijomis.

Tarp tų 1941-ųjų rudens atakų buvo antskrydis, surengtas naktį iš rugsėjo 7-osios į 8-ąją. Bombos krito ant Potsdamo geležinkelio stoties ir Potsdamo aikštės, abu taikiniai – Berlyno centre. Keturių tūkstančių svarų bomba, numesta ant Paryžiaus aikštės, užmušė beveik šimtą žmonių. Kitas antskrydis įvyko naktį iš lapkričio 7-osios į 8-ąją – buvo bombarduojami Špandau ir Moabito gyvenamieji rajonai.

Šis antskrydis kainavo labai brangiai: atakuojančios pajėgos prarado dvidešimt

Paskelbtas oro pavojus!

Taikinius žyminčias raketas britų pilotai vadino „Kalėdų eglutėmis". Pagal ryškias jų šviesas nakties padangėje sunkieji bombonešiai nustatydavo taikinius.

septynis lėktuvus, tarp jų pirmą kartą numušta keletas modernių keturių variklių sunkiųjų bombonešių.

Britanijos bombonešių oro pajėgų vyriausiasis vadas tų 1941 m. rudeninių antskrydžių rezultatais nebuvo labai patenkintas, savo knygoje „Bombonešių puolimas" rašė: „Pastaroji ataka prieš Berlyną įvyko 1941-ųjų gruodį, tuo laikotarpiu, kai tokios atakos turėjo tik politinę reikšmę, mūsų nuostoliai tą kartą buvo dešimt procentų. <...> Keturios valandos skridimo virš labai smarkiai ginamų vietovių <...>, jų antžeminė gynyba buvo stipri kaip niekur kitur <...>, be to, jos buvo toli nuo tankiai užstatytų rajonų <...>, tai reiškia, kad tik gausios sunkiųjų bombonešių pajėgos gali smogti sutelktą, rimtą smūgį."

Vokietijos armijos žaibiškos pergalės, pasiektos glaudžiai ir operatyviai

palaikant Liuftvafės galingoms taktinėms pajėgoms, padėjo apjuosti Vokietiją plačiu užimtų priešo teritorijų žiedu. To meto technikos raidos etape jis neleido priešo bombonešiams sėkmingai perkelti karo į Vokietijos širdį, tad kurį laiką Berlynas buvo visiškai saugus.

Strateginis oro karas prieš Vokietiją 1942 metais prasidėjo dviem naktiniais antskrydžiais: sausio 16–17-ąją ir 17–18-ąją dalyvaujant trijų šimtų šešiasdešimt aštuonių bombonešių pajėgoms ir taikant naują patobulintą atakos metodą su nurodančiomis taikinius raketomis, vadinamomis „Kalėdų eglutėmis", kurias laidė specialūs *Pathfinder* tipo lėktuvai. Vis dėlto atakuojančios pajėgos neteko dvidešimt dviejų lėktuvų – 6 %. Po šių antskrydžių aviacijos maršalas Harisas kuriam laikui atsisakė bet kokių tolesnių atakų prieš Berlyną, nes jos trukdė pasirengimams sistemingai pulti Vakarų Vokietijos miestus. Šis naujas aviacijos puolimas, prasidėjęs bandomųjų antskrydžių serija paeiliui prieš Liubeką, Rostoką, Kelną, Eseną ir Osnabriuką, tęsėsi 1942 metų antrąjį pusmetį kartu su pakartotiniais kitų Šiaurės vakarų Vokietijos miestų kiliminiais bombardavimais.

Tuo laikotarpiu Berlynas buvo paliktas ramybėje. Sostinė it magnetas toliau traukė į save gyventojus, nuo karo pradžios jų padaugėjo 112 000 žmonių. Daug gyvenamųjų pastatų, sugriautų per ankstesnius bombardavimus, buvo atstatyti, tačiau karo sąlygomis aprūpinti reikiamu skaičiumi naujų būstų nepakako nei statybinių medžiagų, nei darbo jėgos.

Neturėdamos tinkamų tolimojo nuotolio bombonešių, sovietų oro pajėgos antskrydžiuose prieš Berlyną nedalyvavo.

1942-ųjų rudenį britų bombonešių oro pajėgų vadovybė dėl politinių motyvų vėl raginta atnaujinti antskrydžius prieš Berlyną. Tačiau tuo metu bombonešių vadovybė turėjo tik aštuoniasdešimt tolimojo nuotolio keturių variklių bombonešių, tinkamų tokiai sunkiai užduočiai.

1943-ieji: Berlyno mūšio pradžia

1943-iaisiais, pagrindiniais Britanijos aviacijos puolimo prieš Vokietijos miestus metais, Karališkųjų oro pajėgų vadovybė pagaliau įsakė pradėti Berlyno mūšį ir energingai imtasi vykdyti šią užduotį. Metų pradžioje žiemos mėnesiais Berlynui smogta daug įvairaus intensyvumo smūgių naudojant įvairią taktiką. Greičiausiai tai buvo pasirengimai pagrindiniam puolimui, kuris

turėjo prasidėti tų pačių metų rudenį. Tarp jų svarbiausi buvo šie antskrydžiai:

sausio 17–19 d.: nelabai intensyvūs naktiniai antskrydžiai dvi naktis iš eilės. Po jų – atsakomasis vokiečių antskrydis prieš Londoną, pirmas po ilgos pertraukos, bet pasiekti savo taikinių lėktuvams nepavyko;

1943 m. kovo 1–2 d.: dvi atakos viena po kitos, per kurias kartu su padegamosiomis bombomis pirmąsyk naudotos ir didelės griaunamosios galios 4 000 svarų „superbombos", užtaisytos beveik vien fugasiniais sprogmenimis. Svarbiausi taikiniai: Vilmersdorfo rajonas ir miesto centras. Sugriauta Šv. Jadvygos katedra (*Hedvigskirche*) ir dar kitos keturios bažnyčios. Atakuojančių pajėgų nuostoliai – 4,6 % nuo dalyvaujančių lėktuvų skaičiaus;

1943 m. kovo 27–29 d.: dvi galingos atakos nesirenkant jokių konkrečių taikinių. Pirmą kartą nukentėjo Berlyno zoologijos sodo gyvūnai. Teltovo priemiestyje sunaikinta Vokietijos oro žvalgybos štabo būstinė.

Per šiuos antskrydžius Berlyne iš viso žuvo 1 700 gyventojų, tarp jų kovo

1943 m. Berlyniečiai stebi nuo bombos užsiliepsnojusį Prancūzų katedros kupolą. Šią Berlyno šventovę XVIII a. pradžioje pastatė čia gyvenantys prancūzų hugenotai.

mėnesį – 700 aukų. Ketvirtais karo metais Berlynui kilo ir visuotinio gaisro grėsmė, nors iki šiol gaisrų židiniai buvo išsibarstę po miestą ir, palyginti su didžiuliu sostinės teritorijos plotu, nelabai pavojingi. Sudegusių ir sugriautų namų vaizdai Berlyne dar nebuvo tapę tokiu įprastu dalyku, kaip tai jau buvo įvykę Vakarų Vokietijos miestuose. Tačiau buvo apskaičiuota, kad bombardavimo pasekmėms pašalinti ir griuvėsiams išvalyti reikės nuo šešių iki aštuonių mėnesių.

Kiti trys antskrydžiai prieš Reicho sostinę surengti birželio mėnesį ir dar du – liepą. Greitieji bombonešiai, atskridę trumpomis vasaros naktimis, naudojo patobulintus radiolokacinius bombų nutaikymo prietaisus, bet labai didelės žalos nepadarė.

Paskui liepos pabaigoje ir rugpjūčio pradžioje prasidėję masiniai antskrydžiai prieš Hamburgą griuvėsiais pavertė didžiulius miesto plotus. Esminis pokyčio bombų kare punktas, pažymėtas šiais antskrydžiais, tapo grėsmingu perspėjimo signalu Berlynui. Tačiau sąjunginių bombonešių pajėgos, nors ir smarkiai išaugusios nuo 1943 m. pradžios atvykus iš Jungtinių Valstijų naujoms eskadrilėms, vis dar nebuvo pakankamai didelės, kad, nuolat smogdamos vienodos griaunamosios jėgos smūgius į kitus didelius miestus, paverstų kiliminio bombardavimo metodą ginklu, kuris galėtų lemti karo eigą.

Berniukai rengiasi nakvynei Reicho aviacijos ministerijos požeminėje slėptuvėje.

Rengtis lemiamam mūšiui dėl Berlyno Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybė pradėjo 1943 m. rugsėjo pradžioje. Tai buvo daroma nuolat spaudžiant viešajai nuomonei, nes po didžiųjų antskrydžių prieš Hamburgą spaudoje kilo triukšmingų reikalavimų panašiai pasielgti ir su Berlynu banga. Tačiau Karališkosioms oro pajėgoms rūpėjo pasinaudoti ilgomis žiemos naktimis, nes dėl didelio skrydžių nuotolio Berlynas vis dar buvo labai nepatogus taikinys.

Antskrydis, surengtas 1943 m. rugpjūčio 17–18-osios naktį, iš tikrųjų buvo klaidinantis, juo siekta nuvilioti naktinius priešo naikintuvus nuo bombonešių, skrendančių atakuoti pagrindinio tos nakties taikinio – mokslinės bandymų stoties Pėnemiundėje, kur buvo kuriami V tipo reaktyviniai ginklai.

Praėjus mėnesiui po Hamburgo bombardavimų, Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybė dešimties dienų laikotarpiu nuo rugpjūčio 23–24 d. iki rugsėjo 3–4 d. surengė prieš Berlyną tris antskrydžius, kuriuose dalyvavo 1 647 sunkieji bombonešiai. Per pirmą antskrydį rugpjūčio 23–24 d. numesta 1 700 tonų bombų, per antrąjį rugpjūčio 24–25 d. – 1 450 tonų, o rugsėjo 3–4 d. – dar 1 000 tonų.

Per pirmąjį antskrydį bombonešiams pavyko prasiveržti prie miesto centro, bet kiti du antskrydžiai buvo nesėkmingi, nors paskutiniu iš trijų padaryta daug žalos pramoniniams rajonams Zymensštato, Mariendorfo ir Lichterfeldės priemiesčiuose. Iki tol mieste nusiaubtas tik maždaug pusės kvadratinės mylios dydžio užstatytas plotas.

Milijonas gyventojų palieka miestą

Pastarieji antskrydžiai labai padėjo Gebelsui, nes jam, kaip Berlyno gauleiteriui, rūpėjo, kad savanoriškai evakuotųsi ta miesto gyventojų dalis, kuri nebuvo svarbi karo tikslams, ypač moterys, vaikai ir senukai. Pavojaus akivaizdoje miestui reikėjo atsikratyti kuo didesnio skaičiaus nereikalingų žmonių. Prasidėjo intensyvi agitacijos kampanija, įžymesni miesto žmonės buvo prašomi rodyti kitiems sektiną pavyzdį. Per tris mėnesius miestą paliko milijonas žmonių, tarp kitų priemonių, skatinančių evakuaciją, buvo ir mokyklų uždarymas. Čia reikėtų paminėti įdomų ir gana reikšmingą faktą: vadovauti Berlyno ir daugelio kitų didelių miestų evakuacijai pavesta ne lėtokai ir gana

Intensyvėjant sąjungininkų oro atakoms, Trečiojo reicho propagandos ir švietimo ministras, Berlyno gauleiteris J. Gebelsas vaikus ir garbaus amžiaus žmones ėmė raginti palikti miestą.

Iš Berlyno į atokesnes kaimo vietoves evakuojamos mergaitės linksmai moja vėliavėlėmis su svastika. Vaikus ir paauglius įkurdindavo specialiose kaimo stovyklose, nes miestai buvo tapę didelio pavojaus zonomis.

gremėzdiškai Civilinės gynybos organizacijai, o nacionalsocialistų partijai. Vis dėlto, nors „atliekamų burnų" atsikratymą viešoji nuomonė suprato ir palaikė kaip būtiną naštos miestui palengvinimą, rugpjūtį pradėtas vykdyti slaptas vyriausybinių įstaigų ir kitų oficialių struktūrų evakavimo planas sukėlė nemažą pasipiktinimo ir nerimo bangą. Menkai tepadėjo ir nacionalsocialistų partijos organizuota propagandos kampanija, skirta baimei išsklaidyti ir pasipiktinimui nuraminti.

Tikrasis Berlyno mūšis užvirė naktį iš lapkričio 18-osios į 19-ąją ir tęsėsi iki 1944 m. kovo 2-osios.

Bombonešių oro pajėgų vadovai puikiai suvokė, kad sugriauti Berlyną bus sunkus ir brangiai kainuojantis uždavinys. Bombardavimo taikinys buvo sostinė, apimanti 28 kvadratinių mylių plotą, kurio skersmuo nuo 20 iki 25 mylių (didesnis net už Londono skersmenį!), esanti toli priešo užnugaryje, ją

rūsčiai saugojo stiprios naktinių naikintuvų pajėgos ir sutelkta priešlėktuvinė gynyba. Rezervai techniniam operacijos aprūpinimui vis dar riboti, tačiau vis vien buvo tikimasi, kad operacija turės lemiamos įtakos karo eigai. Todėl visos sąjungininkų šalys Rytuose ir Vakaruose nekantriai laukė jos rezultatų. Tai buvo didžiausia strateginė aviacijos operacija nuo Rūro srities bombardavimo.

Bombarduoti buvo parinkti administracinių ir vyriausybinių pastatų kvartalai miesto centre, tankiausiai gyvenami kvartalai ir pramoniniai rajonai, maždaug 103 gamyklos, daugiausia mašinų gamybos ir elektrotechnikos pramonės įmonės, kurias ekonomikos specialistai priskyrė prie svarbiausių objektų.

Pirmajame antskrydyje dalyvavo keturi šimtai keturiasdešimt sunkiųjų bombonešių, iš jų keturiems šimtams dviem pavyko pasiekti savo taikinius ir numesti ant vyriausybinių kvartalų 1 593 tonas fugasinių bombų. Puolančios pajėgos neteko devynių bombonešių – 2,2 % bendro skaičiaus. Tą pačią naktį surengta antra smarki ataka prieš Liudvigshafeną, svarbiausias šios pagalbinės atakos tikslas buvo nuvilioti naktinius naikintuvus.

Kiti du antskrydžiai, surengti lapkričio 22–23 d. ir lapkričio 23–24 d. naktimis, taip pat buvo intensyvūs, ir aukų skaičius Berlyne pasiekė 1 200 žuvusiųjų.

Gebelso dienoraštyje dramatiškai ir tiksliai aprašoma, kaip buvo bombarduojami vyriausybiniai kvartalai, tankiai gyvenami rajonai ir tankų gamykla *Alkett*, kuri dėl saugumo perkelta į Berlyną iš Rūro srities. Į pagalbą išplitusiems gaisrams gesinti iškviestos ugniagesių brigados iš kitur, kartais iš tokių tolimų miestų kaip Hamburgas ir Breslau[32], o 50 000 Vermachto karių talkino valydami iš gatvių užvirtusias nuolaužas.

Lapkričio antskrydžiai Berlynui atsiėjo brangiai: 2 966 žuvusieji, 68 262 pastatai visiškai sugriauti, 5 837 – labai smarkiai apgadinti, o 6 533 – šiek tiek mažiau, 400 000 žmonių neteko namų. Miesto valdžia vis tiek turėjo imtis pakartotinių priemonių evakuotų žmonių grįžimui į miestą stabdyti, todėl mokyklos liko uždarytos. Kita vertus, vyriausybinėms ir kitoms įstaigoms dabar buvo nurodyta tęsti savo veiklą Berlyne, kol tai bus apskritai įmanoma.

32 Breslau – dabar Vroclavas, Žemutinės Silezijos vaivadijos centras Lenkijoje.

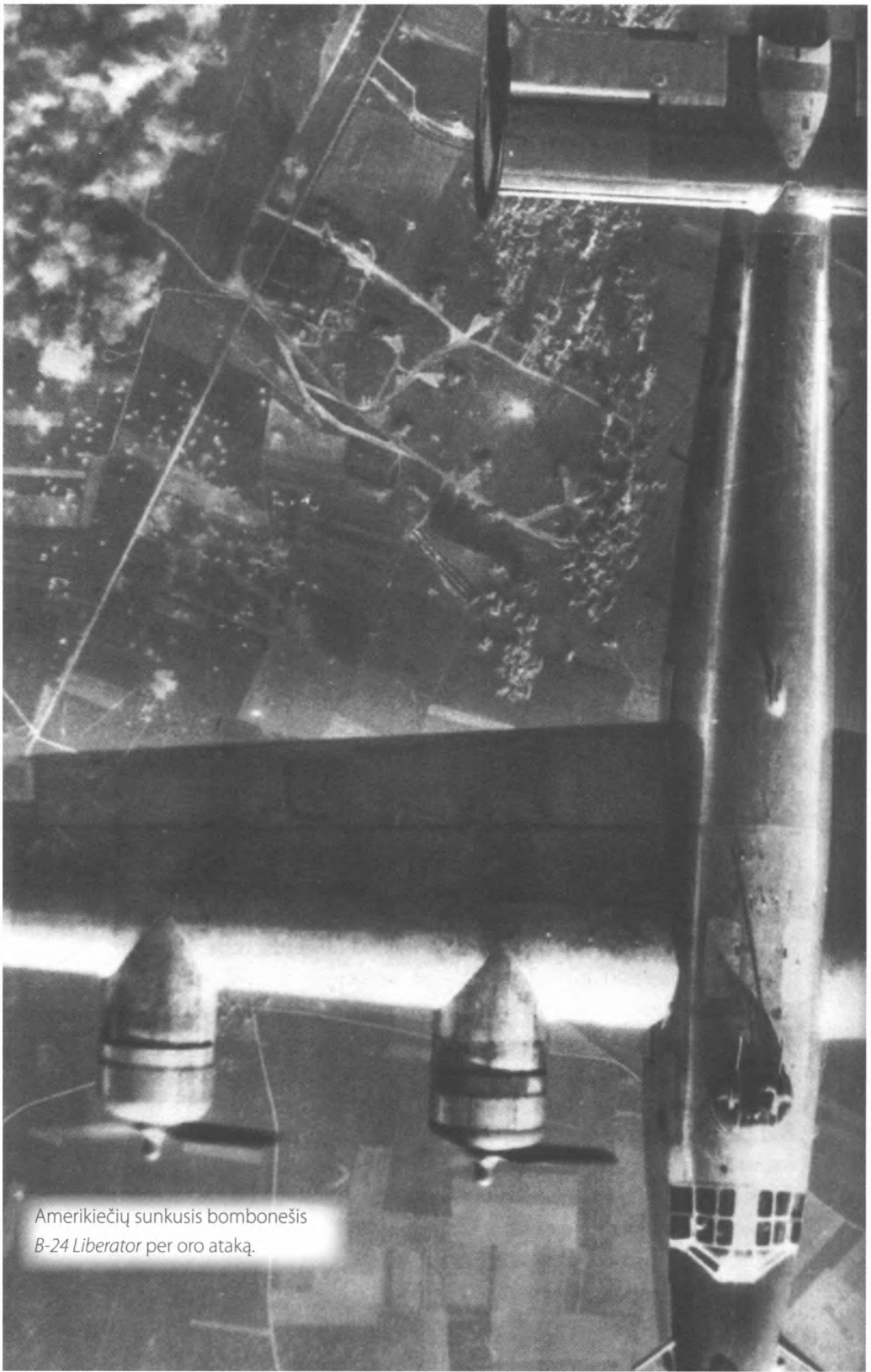

Amerikiečių sunkusis bombonešis *B-24 Liberator* per oro ataką.

Naktį iš gruodžio 2-osios į 3-iąją įvyko dar vienas labai intensyvus antskrydis, trukęs vos keturiasdešimt minučių, jame dalyvavo 650 bombonešių, iš kurių 458 pasiekė savo taikinius. Tokie antskrydžiai su neilgomis pertraukomis tęsėsi iki metų pabaigos.

Berlyno mūšio kulminacija

Šešios įnirtingos atakos įvyko 1944-ųjų sausį, dviejose iš jų – sausio 22–23 d. ir sausio 27–28 d. dalyvavo daugiau kaip po 400 bombonešių, kurie numetė iš viso 9 300 tonų bombų. Dabar bombardavimai užtrukdavo kaskart ilgiau, darėsi vis intensyvesni ir apimdavo vis didesnius plotus.

Priešlėktuvinės gynybos pamuštas *B-24 Liberator*. 1945 m. balandis.

Smarkiausias per vasarį antskrydis įvyko naktį iš 15-osios į 16-ąją, kai numesta 2 642 tonos bombų, jame dalyvavo 891 bombonešis, o savo taikinius pasiekė 806 bombonešiai. Antskrydis truko tik trisdešimt aštuonias minutes, o jo pagrindinis taikinys buvo pramoninis Zymensštato priemiestis.

Kovo 4-ąją surengta pirma bandomoji dieninė JAV oro pajėgų ataka su trisdešimt „skraidančiųjų tvirtovių", saugomų gausios naikintuvų palydos. Pirmąjį iš tiesų didelį dieninį antskrydį amerikiečiai surengė kovo 6-ąją, kai 672 keturių variklių bombonešiai *Flying Fortress* ir *Liberator*, atskridę naikintuvų dengiami, ant pramoninių taikinių numetė 1 600 tonų bombų, daugiausia fugasinių. Į kovą prieš šią JAV bombonešių armadą ir galingą jos naikintuvų palydą Liuftvafė galėjo išleisti tik 200 naikintuvų.

Kovo 24-ąją laikinai liautasi pulti Berlyną, norėta pergrupuoti aviacijos pajėgas artėjančiam sąjungininkų išsilaipinimui. Bombonešių oro pajėgų vadovybė paskelbė, kad ant Berlyno numesta 25 000 tonų bombų.

Per Berlyno mūšį surengta šešiolika masinių antskrydžių. Karališkosios oro pajėgos jame prarado 537 moderniausius tolimojo nuotolio bombonešius ir beveik 4 000 prityrusių karių – 6,2 % bendro bombonešių skaičiaus ir 5,4 % skraidymų personalo skaičiaus. Tai reiškia, kad vienas bombonešis galėjo atlaikyti vidutiniškai tik penkiolika skrydžių. Šiuo laikotarpiu surengta penkiasdešimt pagalbinių antskrydžių prieš kitus miestus, daugiausia siekta suklaidinti priešlėktuvinę gynybą ir nuslėpti pagrindinių aviacijos smūgių kryptį.

Vokietijos nuostoliai: 6 166 žuvusieji ir 18 431 sunkiai sužeistas žmogus, 1,5 milijono benamių, sugriauta apytiksliai 3,5 kvadratinės mylios tankiai užstatytos miesto teritorijos.

Daugiau ar mažiau nukentėjo keturiasdešimt trys gamyklos iš šimto trijų, įrašytų į svarbių karo pramonės įmonių sąrašą, be to, smarkiai nukentėjo ir 282 gamyklos iš 573 mažiau svarbių pramonės įmonių. Smarkiai sutriko transporto sistemos, komunalinių tarnybų ir administracinių centrų veikla, tačiau, nors ir kaip keista tokiomis sąlygomis, produkcijos gamybos apimtys toliau nuolat augo – daugiausia dėl racionalizacijos ir įvairių organizacinių priemonių taikymo.

Civilių gyventojų moralinė būklė – kitas pagrindinis operacijos tikslas – taip pat puikiai atlaikė išmėginimą, šį faktą garbingai pripažino ir priešas. Pavyzdžiui, Ričardsas ir Saundersas knygoje *The R.A.F. 1939–1945* rašė: „Sunkių išmėginimų metą berlyniečiai niekada nenuleido rankų, iki pat pabaigos nevengdavo kandžiai pasišaipyti iš savo gynėjų."

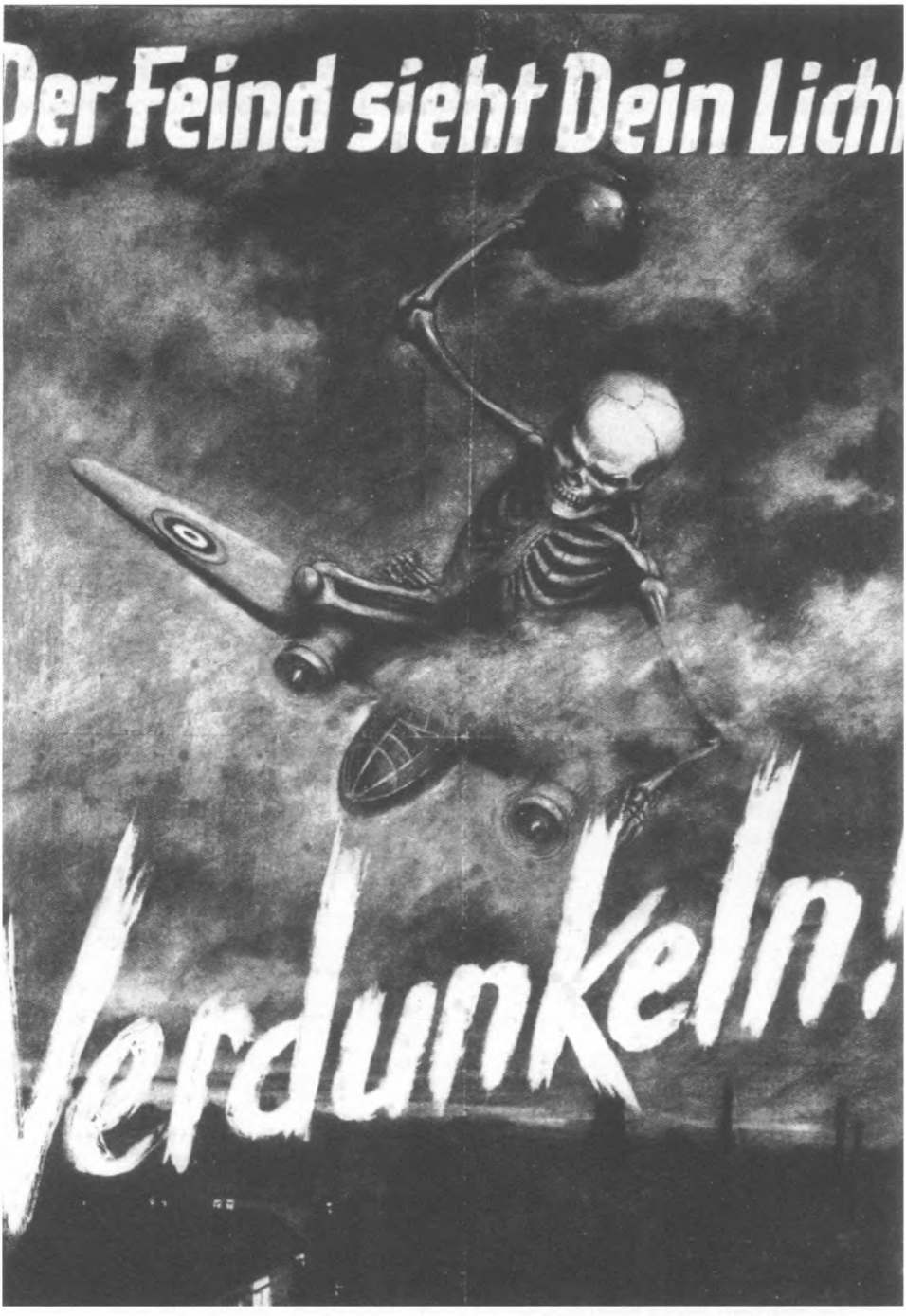

Uždangstyti langus raginantis vokiečių plakatas: „Priešas mato tavo šviesą! Užsitemdyk!"

Turbūt sunku patikėti, kad tokiomis baisiomis sąlygomis žmonės galėtų išlaikyti savyje bent kruopelę humoro, o ką jau kalbėti apie nepaklūstančią dvasią, kuri nesileidžia palaužiama. Pavyzdžiui, susitikus po ypač triuškinančio antskrydžio dviem bendraminčiams piliečiams, buvo įprasta mostelėti ranka griuvėsių link ir pašmaikštauti pakartojant ankstesnius paties fiurerio žodžius: „Duokite man padirbėti ketverius metus ir pažadu – jūs neatpažinsite savo miestų!“

Arba, kiekvieną kartą sukaukus oro pavojaus sirenoms, pašiepti Gėringą: „Čia olandas vėl pučia savo dūdą!“, prisimenant, kaip tas pagyrūnas kartą pareiškė, jog leisiąs save vadinti olandu, jeigu kada nors priešo lėktuvams Vakaruose pavyks pralaužti jo įrengtą priešlėktuvinės gynybos barjerą.

O tomis liūdnomis dienomis draugai ir pažįstami išsiskirdami atsisveikindavo bičiulišku, kone jausmingu pažadu: „Gal dar pasimatysim, bernioke!“

Prie įėjimo į suniokotą prekybos centrą kažkoks šmaikštuolis prikabino raštelį: „Atidaryta ištisą parą.“

Vienu metu, kai dėl kažkokios priežasties neįprastai daug blogai nutaikytų zenitinių pabūklų sviedinių sprogdavo ant žemės Pietų Berlyne, buvo populiaru sakyti: „Čia toks darbo pasidalijimas – tomiai[33] duoda pylos Šiaurei, o mūsų zenitininkai – Pietums.“

Pradžioje per oficialias radijo laidas guodžiamai būdavo skelbiama: „Virš Reicho teritorijos nėra jokių priešo lėktuvų.“ Vėliau, kai tai tapo nerealu, berlynietis šį skelbimą šiek tiek paredaguodavo: „Virš Reicho teritorijos nėra jokių Vokietijos lėktuvų.“

Būta daug tokių sąmojingų ir šmaikščių pastabų, nors, žinoma, daugumą jų galima išsakyti tik artimoje aplinkoje. Pašaipos buvo vienintelis ginklas, likęs berlyniečių savigynai, ir jie mielai jį naudojo kandžiai ir ironiškai pašiepdami absurdiškos ir melagingos oficialios propagandos srautą, kuriuo tada faktiškai jau niekas netikėjo. Kai bombardavimas pagaliau liovėsi ir valant griuvėsius susidarė didžiulės nuolaužų krūvos („plytgalių kalnas“), berlyniečių lakoniškas komentaras skambėjo: „Dar vienas karas, ir Berlynas taps Alpių kalnais!“

Britanijos ministras pirmininkas pats atsakė į klausimą, kokia iš viso to nauda. Veikale apie karą jis rašė: „Bombonešių oro pajėgos atkakliai tęsė savo atakas demonstruodamos beatodairišką drąsą ir ryžtą, įveikdamos didžiausias kliūtis. Oro sąlygos buvo baisios, bombarduoti tekdavo daugiausia vien pagal

33 Tomis (*Tommy*) – britų armijos eilinių kareivių pravardė (vokiečius pravardžiuodavo „fricais“, o rusus – „ivanais“).

Britų lengvieji bombonešiai *De Havilland Mosquito* pradėti eksploatuoti 1941 m. Jie galėjo skraidyti labai dideliame aukštyje, todėl vokiečių priešlėktuvinei gynybai buvo sunkiai pasiekiami.

radarą... Nuotraukose, darytose metant bombas iš bombonešių, matyti vien debesys. Tokį pat beviltišką vaizdą regėjo ir oro žvalgybos dalinio lakūnai, skraidantys dieną virš Berlyno. Iš pačių vokiečių pranešimų žinojome apie didelius sugriovimus, tačiau negalėjome patys spręsti apie savo šešiolikos svarbiausių antskrydžių pasekmes lygindami nuotraukas, darytas prieš kiekvieną antskrydį ir po jo. Teko laukti iki 1944-ųjų kovo, kol gavome pakankamai ryškių nuotraukų žalai įvertinti. Ji pasirodė esanti gerokai mažesnė už padarytą Hamburge."

Panašiai savo knygoje rašė ir aviacijos maršalas Harisas: „Mano vadovaujamos pajėgos prieš Vokietijos sostinę iš viso surengė šešiolika didesnių atakų. Mūšis vyko baisiomis oro sąlygomis, nepanašiomis į tas, kuriomis kada nors vyko kitos karinės kampanijos. Vargu ar bent vieno lėktuvo įgula galėjo įžiūrėti atakuojamą taikinį, tad ilgai neturėjome jokios informacijos apie mūšio eigą, išskyrus kartkartėmis perimamus priešo pranešimus. Tūkstančiai tonų bombų, mėtomų pagal *Pathfinder* tipo lėktuvų leidžiamas signalines raketas, skrodė nepermatomą debesų sluoksnį, dengiantį apačioje viską, išskyrus padriką gaisro liepsnų švysčiojimą. Vargu ar bet kurioje nuotraukoje, darytoje

per bombardavimą, buvo galima matyti ką nors daugiau, ne vien debesis, o žvalgybos lėktuvai, kasdien skraidydami virš sostinės, grįždavo be jokios informacijos. Aišku, iš to, ką vokiečiai sakė, žinojome apie mūsų smūgius Berlynui, bet labai menkai įsivaizdavome, kurios atakos buvo sėkmingos ir kurios tuščios. Tik vėliau, po šešių antskrydžių, oro žvalgybos lėktuvas parskrido su keletu nelabai ryškių nuotraukų, kurios parodė, kad mums pagaliau pavyko priešo sostinei padaryti rimtos žalos. Nuniokoti didžiuliai miesto teritorijos plotai, ypač vakarinėje miesto dalyje ir aplink Tyrgarteno rajoną. Paskui debesys vėl susitelkė virš Berlyno, ir kiti aštuoni antskrydžiai surengti negaunant informacijos, ar jie visi, ar tik kai kurie iš jų buvo tokie pat sėkmingi kaip pirmieji šeši. Tik praėjus kovo mėnesiui, kai naktys tapo per trumpos visų lėktuvų, išskyrus lengvuosius bombonešius *Mosquito*, antskrydžiams prieš Berlyną, gavome daugiau nuotraukų ir galėjome įvertinti Berlyno mūšio rezultatų visumą.

Lyginant su mūsų atakų prieš Hamburgą rezultatais, Berlyno mūšis pagal daugelį rodiklių neatrodė kuo nors pranašesnis, nebent kur kas didesniu numestų bombų skaičiumi ir dešimteriopai gausesnėmis žmonių aukomis. Mums pavyko paversti griuvėsiais tik trečdalį to ploto, kurį suniokojome puldami Hamburgą. Berlyne sugriautas plotas, kiek jį buvo įmanoma apskaičiuoti pagal aerofotografijas, sudarė 2 180 akrų (882 hektarus) papildomai prie maždaug 500 akrų (202 hektarų) ploto, sugriauto iki pagrindinio mūšio dėl Berlyno pradžios.“

Trečias etapas: gynybos suirimas

Paskui visi bombonešiai keliems mėnesiams buvo perduoti Vyriausiosios sąjungininkų vadavietės žinion išsilaipinimo operacijai *Overlord* („Viešpats“) paremti, ir visi Vokietijos miestai, tarp jų ir Berlynas, kuriam laikui sulaukė atokvėpio. Tokie intensyvūs antskrydžiai, kokie buvo anksčiau, nuo kovo pabaigos daugiau nebuvo rengiami, bent jau kol kas.

Be įkyrių antskrydžių, kai vienu metu dalyvavo trisdešimt ar keturiasdešimt bombonešių *Mosquito*, kurie vis dėlto smarkiai veikė jau gerokai ištampytus berlyniečių nervus, 1944-ųjų vasara Reicho sostinės gyventojams buvo palyginti rami. *Mosquito* tipo lengvieji bombonešiai galėjo iš savo bazių

nuskristi į Berlyną ir grįžti maždaug per keturias su puse valandos. Kiekvienas iš jų gabeno 1,8 tonos bombų, buvo labai greiti ir skrido maždaug 12 km aukštyje, dėl to jų perimti praktiškai neįmanoma.

1944 m. birželio 13 d. Britanijos pietinės grafystės ir didysis Londonas buvo apšaudyti raketomis V-2. Nors „moskitų" atakos prieš Berlyną gerokai padažnėjo, tačiau neretai reiškiama nuomonė, esą dėl Anglijos apšaudymo balistinėmis raketomis V-2 ir sparnuotosiomis raketomis V-1 Vokietijos miestai, ypač Berlynas, sulaukė grėsmingo atpildo, neturi jokio pagrindo.

Anot Hariso, du mėnesius po D dienos (1944 m. birželio 6 d.) antskrydžiams prieš Vokietijos miestus neturėta nė vieno bombonešio, tačiau 1944 m. rugsėjo 25 d. baigėsi laikinas bombonešių oro pajėgų pavaldumas sąjungininkų pajėgų vyriausiajam vadui Eizenhaueriui (Eisenhower), ir bombarduotojas Harisas nedelsdamas labai energingai grįžo prie savo senųjų taikinių – Vokietijos miestų. Kartu pradėtas sistemingesnis puolimas prieš

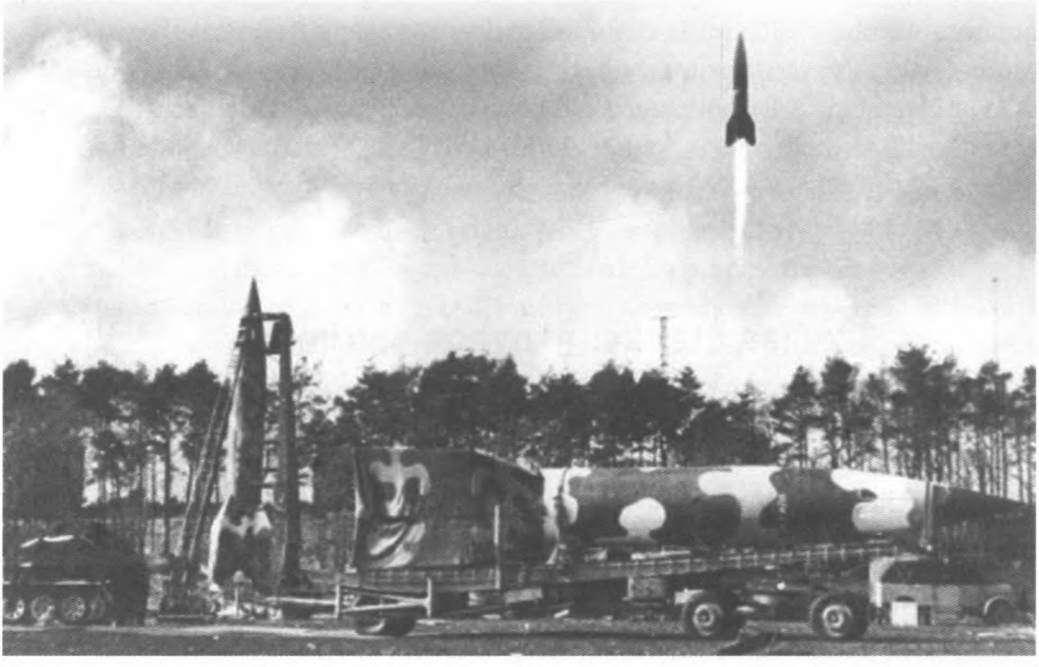

Vokiečių balistinių raketų V-2 bandymai. Tai didelis proveržis karo technikoje, bet nepakankamai tobulas kūrinys. Londoną užgriuvusios V-2 vadintos Hitlerio „keršto ginklu", tačiau iš tiesų jų efektyvumas nebuvo didelis.

Vokiečių plakatas, vaizduojantis V-1 raketų daromą žalą Anglijos miestams.

naftos perdirbimo gamyklas ir kitus svarbius pramonės objektus, bet pagrindiniu bombardavimo taikiniu vėl tapo Berlynas.

Šiame naujajame puolimo etape Karališkosios oro pajėgos retkarčiais rengė ir dieninius antskrydžius, o JAV oro pajėgos kartais dalyvaudavo naktinėse operacijose. Tuo metu Liuftvafės galia smarkiai susilpnėjo, tad sąjungininkų aviacijai dabar grėsė mažesni pavojai, nei anksčiau.

Iš kitų naujųjų dieninių antskrydžių intensyvumu išsiskyrė 1944 m. spalio 6 d. antskrydis. Per maždaug trisdešimt minučių tūkstantis keturi šimtai penkiasdešimt sunkiųjų bombonešių ant miesto numetė ištisą bombų laviną.

Didžiulėje salėje suguldyti 1943 m. Berlyno bombardavimo aukų kūnai.

Daugybė autentiškų paskutinės karo žiemos Berlyne aprašymų jau pateko į istoriją. Gyvendami tarp savo miesto griuvėsių, berlyniečiai vis dar laikėsi drąsiai ir atkakliai. Gyvenimas tapo tikrai nepakeliamas, bet vis vien nesustojo net tada, kai visas milžiniškas miestas laipsniškai virto griuvėsiais. Berlyno naktys, o dabar jau ir dienos buvo kupinos gūdaus sirenų kauksmo, po kurio labai greitai pasigirsdavo duslūs bombų sprogimai. Triuškinantys smūgiai, neturintys analogų ankstesnėje karų istorijoje, be paliovos griovė miestą.

„Ištisi rajonai nuniokoti, namai virto rūkstančiais griuvėsiais. Po antskrydžio reikėdavo už kojų ištraukti žuvusiuosius ir sukrauti į rietuves. Nebuvo nei vandens, nei elektros energijos, nei dujų, vien sirenų kauksmas ir žemas bombonešių, atskrendančių nuo Hamburgo ir Braunšveigo pusės, gausmas. Dieną skraidė amerikiečiai, o naktį iš Anglijos atskrisdavo mažieji *Mosquito*. Nacistų propaganda nepailsdama dudeno apie Frydrichą Didįjį ir fiureriui duotą ištikimybės priesaiką, o pabaigai „vokiečių pasveikinimo šūkis“[34] (G. Benn, *Doppelleben* („Dvigubas gyvenimas“ – *vok.*).

34 *Sieg Heil!* („Tegyvuoja pergalė!“ – *vok.*).

„Ištisi rajonai suniokoti, namai virto rūkstančiais griuvėsiais."

Hitleriui, kuris jau seniai buvo įpratęs užtraukti užuolaidėles važiuodamas pro nusiaubtas vietoves, dabar teko pirmą kartą pažvelgti į nuniokotą sostinę, kai jo štabas buvo perkeltas iš Rytprūsių į Taunuso kalnus – jis turėjo važiuoti traukiniu, nes sąjungininkai jau viešpatavo oro erdvėje. Pasak liudininkų, Hitleris tik pasakė „nieko panašaus“ neįsivaizdavęs.

Karo pabaigoje nepaliaujamų antskrydžių serijos nuolatos beveik sutapdavo su didžiausių sugriovimų etapu, ir jau nebuvo galima jų atskirti vieno nuo kito. Nuo 1945-ųjų vasario miestas buvo bombarduojamas iš vakarų ir pietų pusės beveik nuolatos, o nuo vasario vidurio iki kovo vidurio antskrydžiai tęsėsi ištisas trisdešimt dienų ir naktų.

Berlyno panorama iškart po karo. Vakarų sąjungininkų bombų suniokotą miestą galutinai nusiaubė sovietų šturmas.

Frontams vis labiau artėjant prie Vokietijos širdies, masinius sunkiųjų bombonešių antskrydžius, rengiamus naktimis, nuolat papildydavo mažiau intensyvūs dieniniai antskrydžiai. Įkyrūs naktiniai reidai, kuriuose dalyvaudavo iki šešiasdešimt „moskitų“, dabar vykdavo vis dažniau. Nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d. iki 1945 m. balandžio 25 d. įvyko du šimtai penki tokie antskrydžiai prieš trisdešimt devynis Vokietijos miestus, iš jų devyniasdešimt keturi antskrydžiai – prieš Berlyną, vasarį buvo dvylika antskrydžių, kovą – dvidešimt devyni ir balandį – dvidešimt šeši. Toje beveik nepaliaujamų aviacijos atakų serijoje galima skirti tik vieną ar du intensyvesnius reidus į Berlyną.

Vasario 3-ioji, 21-oji ir 26-oji – masiniai antskrydžiai dalyvaujant beveik 3 000 bombonešių.

Kovo 6–7 d. – paeiliui du intensyvūs antskrydžiai, tarp kurių nepaliaujamai bombardavo bombonešiai *Mosquito*.

Kovo 15-ąją – 1 350 „skraidančiųjų tvirtovių“ su 750 tolimojo nuotolio naikintuvų palyda mėtė vien didelio kalibro fugasines bombas ir minas, daugelis jų – uždelsto veikimo. Taikiniai: Berlyno šiauriniai rajonai ir Oranienburgas.

Kovo 18 d. – tūkstančio bombonešių antskrydis prieš Šlezišerio ir Štetinerio geležinkelio stotis Berlyno vakariniame pakraštyje. Numesta keturi tūkstančiai tonų bombų. Trijų šimtų bombonešių antskrydis prieš pramonės įmones šiaurėje.

Kovo 20 d. – vis intensyvesni rusų bombonešių antskrydžiai prieš Berlyno centrą.

Kovo 24 d. – masinė naktinė ataka prieš Vakarų Berlyną. 150 bombonešių, pakilusių Italijos aerodromuose, dieninis antskrydis.

Iki tos dienos, kai Raudonoji armija įžengė į Berlyną, sąjungininkų duomenimis, miestui smogta iš oro 363 kartus, iš jų keturi antskrydžiai ypač smarkūs. Per šias atakas iš viso numesta 45 517 tonų bombų, daugiausia fugasinių. Tai šešis su puse karto daugiau už Eifelio bokšto svorį.

Šie skaičiai rodo, kad Berlynas buvo smarkiausiai bombarduojamas Vokietijos miestas. Po jo eina Esenas su 36 420 tonų, paskui Kelnas su 34 711 tonų, Duisburgas su 30 025 tonomis, Hamburgas su 22 850 tonų, Dortmundas su 22 424 tonomis ir Štutgartas su 21 016 tonų bombų. Bombonešių oro pajėgų lėktuvai per visas atakas atliko 18 468 individualius skrydžius, iš kurių 16 556 pasiekė taikinius. Lėktuvų nuostolių vidurkis 4–6,4 % bendro lėktuvų skaičiaus, tai gana daug, juolab kad čia neįskaityti lėktuvai, sudužę kylant, tūpiant ir dėl įvairių kitų priežasčių.

Aviacijos maršalas Harisas savo knygoje visą operaciją apibendrino šitaip: „Kai po karo nufotografuota visa Berlyno teritorija, paaiškėjo, kad sugriovimai apima 6 340 akrų pagrindinių užstatytų plotų. Iš jų 1 000 akrų per dieninius antskrydžius subombardavo amerikiečiai, nemaža žala padaryta ir per „moskitų" antskrydžius, bet visa kita turėjo būti padaryta per Berlyno mūšį."

1945 m. gegužės 25 d. Haris Hopkinsas (Harry Hopkins), asmeninis prezidento Ruzvelto draugas ir patikėtinis, keliavo į Maskvą. Lėktuvui praskrendant virš Berlyno, jis turėjo galimybę pats pažvelgti į sugriovimus. Jų vaizdo giliai sukrėstas savo dienoraštyje parašė: „Berlynas – antroji Kartagina."

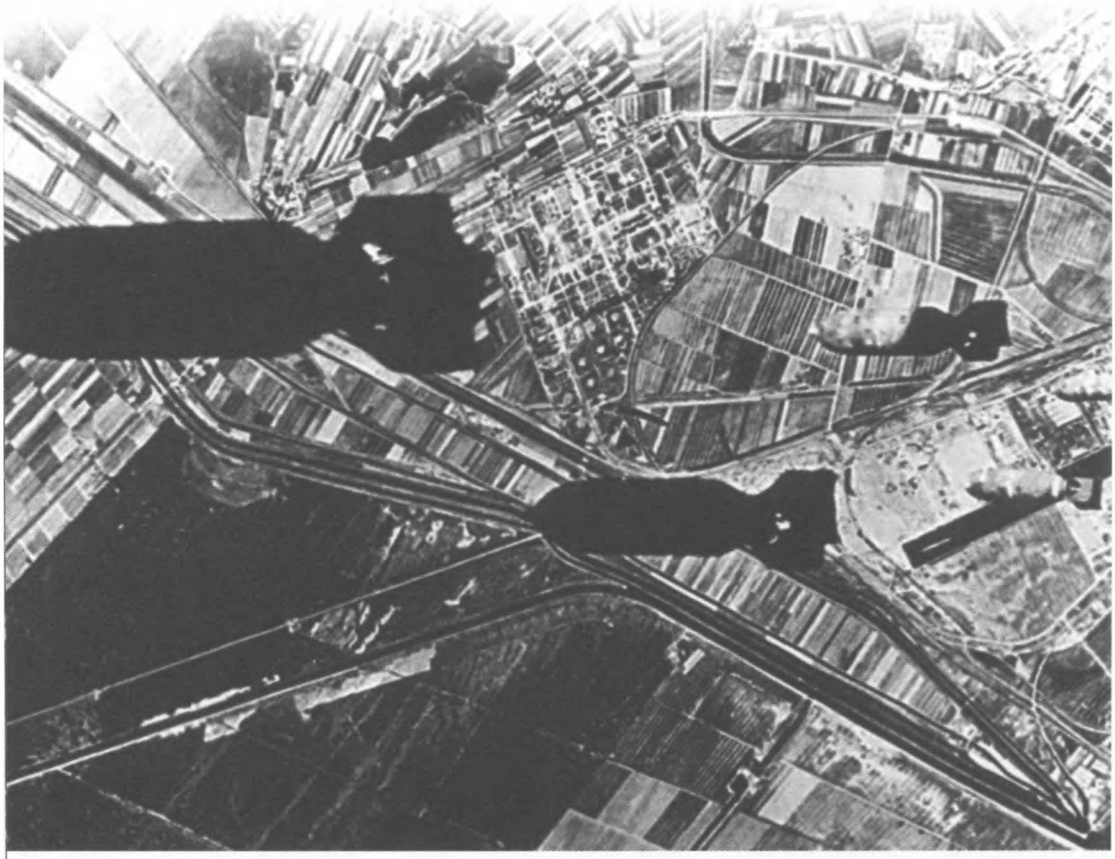

Bombardavimo akimirka. Vaizdas pro bombų išmetimo liuką.

Per bombardavimus nukentėjo ir Berlyno zoologijos sodas su jame esančiais gyvūnais.

Žmonių netektys ir pastogės praradimas

Ankščiau pateiktą bendrą apžvalgą apie Berlyno sostinę ištikusį likimą reikia papildyti kuo patikimesniais skaičiais.

Dabar neįmanoma nustatyti aviacijos antskrydžių tikslaus aukų skaičiaus, nes dėl vienų ar kitų priežasčių beveik visi sąrašai dingę. Duomenys, rasti buvusio Statistikos biuro bylose, yra nepilni, nes juose pateikta informacija tik apie tuos gyventojus, kurių mirtys oficialiai užregistruotos įvairiuose vietiniuose registravimo biuruose – iš viso 14 186 žmonės.

Patikimiausi yra Berlyno policijos komisaro E. Šnelio (E. Schnell) skaičiavimai, nes dėl savo tarnybinės padėties jis galėjo gauti reikalingą statistikos informaciją. Jo skaičiavimais, nuo priešo aviacijos veiksmų iki 1945 m. balandžio 25 d. žuvo maždaug 50 000 berlyniečių. Tačiau net ir šis didžiulis skaičius apima tik tuos, kurie užmušti iškart arba mirė nuo sužalojimų per tris dienas.

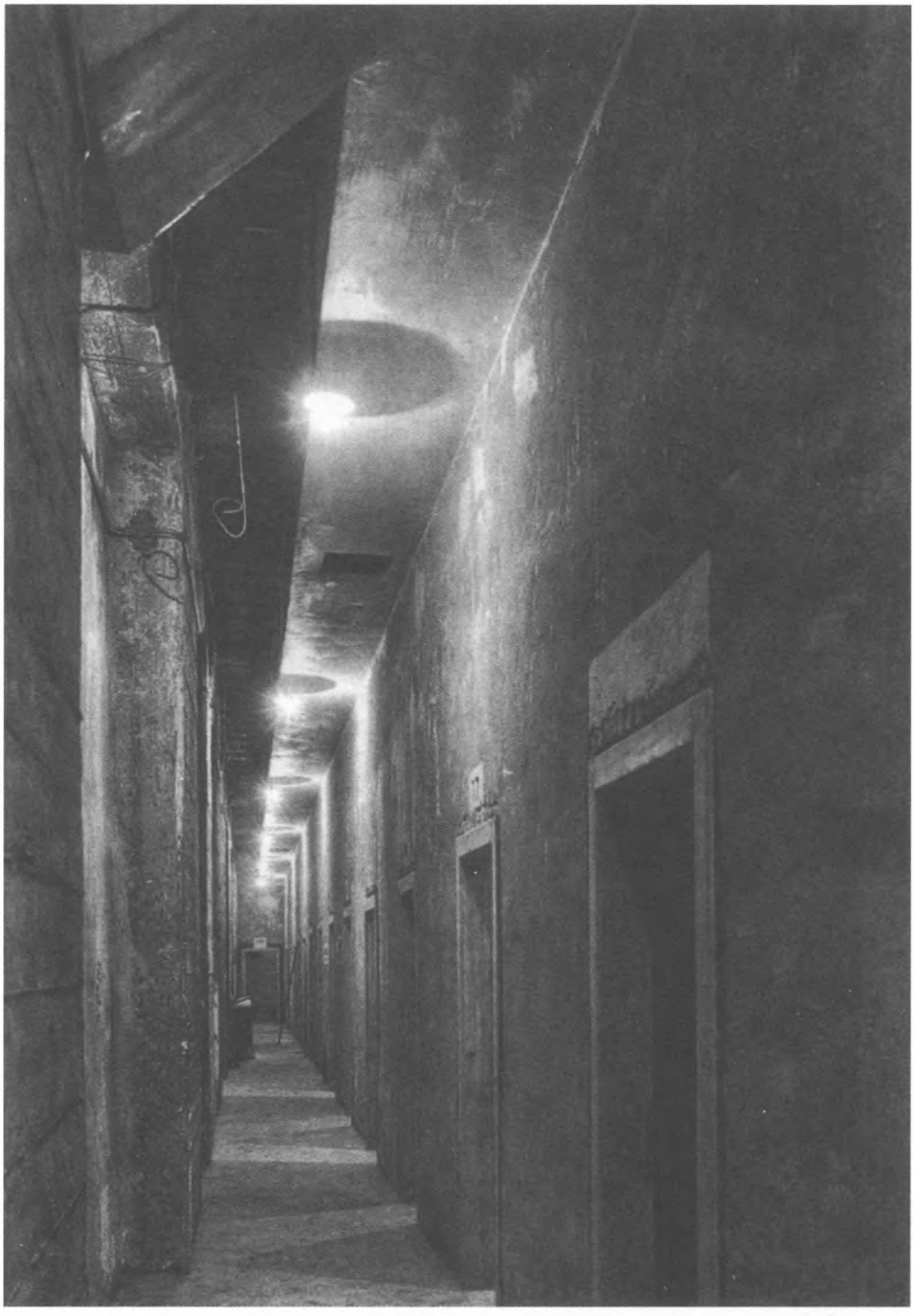

Vokiečių įrengtos požeminės slėptuvės koridorius.

Į jį neįtraukti berlyniečiai, žuvę po balandžio 22-osios nuo artilerijos apšaudymo ir vėlesnėse gatvių kautynėse.

Dingusiųjų be žinios – greičiausiai mirusių – suskaičiuoti neįmanoma. Remiantis bendru praėjusių bombardavimo metų patyrimu, galima spėti, kad sunkiai sužeistų asmenų skaičius tikriausiai dvigubai didesnis už žuvusiųjų skaičių.

Orientacinis 50 000 tragiškai žuvusių Berlyne žmonių skaičius atitinka 1,8 % visų gyventojų skaičiaus, kuris dėl evakuacijos per praėjusius dvejus su puse metų sumažėjo nuo 4,5 iki 2,8 milijono. Šis procentinis dydis gerokai didesnis nei 1,3 % žmonių netektis Rūro srityje, kur Vestfalijos pramoninio regiono šachtininkų patirtis padėjo patikimose slėptuvėse išsaugoti daug žmonių.

Vis dėlto procentinis dydis, apibūdinantis nuostolius, kuriuos patyrė Berlyno civiliai gyventojai, turėtų būti laikomas palyginti nedideliu, atsižvelgus į tuos nuostolius padariusių antskrydžių mastą ir intensyvumą. Jis liko toks nedidelis dėl oficialių civilinės gynybos priemonių veiksmingumo ir dar labiau dėl nuostabaus šaltakraujiškumo bei drausmingumo, kuriuo pasižymėjo patys berlyniečiai, nors, be greitosiomis sutvirtintų rūsių, daugelis neturėjo jokios rimtesnės priedangos. Tik labai maža gyventojų dalis galėjo pasidžiaugti realaus saugumo jausmu tokiuose bomboms atspariuose bunkeriuose kaip slėptuvė Tyrgartene.

Bombardavimų padarytus materialinius nuostolius nustatyti lengviau ir Berlyne, ir visur kitur. Berlyno miesto tarybos duomenimis, 1943 metų pradžioje, t. y. prieš tikrai smarkių antskrydžių pradžią, mieste buvo 1 562 641 gyvenamasis namas, kur iš viso būta 5 185 000 butų.

Karo pabaigoje dar išliko 950 000 namų su 2 940 000 butų. Taigi dėl karo ir daugiausia dėl aviacijos antskrydžių sunaikinta 612 000 namų su 2 245 000 butų. Didysis Berlynas neteko 39,2 % originalios statybos namų ir juose įrengtų 43 % gyvenamųjų būstų.

Sugriovimai apėmė visą miestą, neliko nepaliestas joks rajonas, bet labiausiai nukentėjo centras – *Bezirk Mitte*, – kurį net imta vadinti „dykviete“. Čia visiški sugriovimai apėmė 70 % ploto. Pavyzdžiui, vienoje miesto centro dalyje visiškai sugriauti 804 pastatai iš 1 137. Karui baigiantis, šeši šimtai žmonių tebegyveno miesto centre vadinamajame „Laikraščių kvartale“, dar žinomame kaip „Berlyno Sitis“ (tarp Liepų, Šaulių ir Cimerio gatvių[35]). Tyrgarteno rajone, geriausiame gyvenamųjų namų kvartale, esančiame kiek į

35 Autentiški šių gatvių pavadinimai – *Lindenstrasse, Schützenstrasse, Zimmerstrasse.*

vakarus, sugriauta „tik“ 48 % viso ploto. Berlyno priemiesčiai nukentėjo ne taip smarkiai. Pavyzdžiui, Špandau priemiestyje iš 11 714 namų visiškai sugriauti tik 583 ir maždaug tiek pat tapo netinkami gyventi. 85 % namų liko apgyvendinti.

Priskyrus nuostoliams ir daugybę barakų, sandėliukų bei kitų laikinų būstų, sunaikintas gyvenamasis plotas būtų dar didesnis, nei rodo minėti skaičiai. Statistikos biuro vertinimu, nuo bombardavimų pradžios faktiškai prarasta 50 % gyvenamojo fondo, neminint pablogėjusių gyvenimo sąlygų dėl gyvenamosioms patalpoms per karą padarytos žalos.

Pagal šį 50 % rodiklį Berlynas lygiuojasi su tokiais miestais kaip Hamburgas – 53,3 % prarasto gyvenamojo fondo, Esenas – 50,5 %, Diuseldorfas – 50,9 % ir Hanoveris – 51,6 %. Vis dėlto tai geriau, nei patyrė daugelis kitų didžiųjų miestų, pavyzdžiui, Kelnas prarado 70 % gyvenamojo fondo, Duisburgas – 64 %, Kylis – 58 %, Kaselis – 64 %, Darmštatas – 61,6 % ir Dortmundas – 66 %.

Paskelbus oro pavojų, gyventojai rikiuojasi prie įėjimo į slėptuvę. Siekiant taupyti vietą, kūdikių vežimėlius raginama palikti lauke. Berlynas, 1944–1945 m.

Pasitarimas prieš pradedant griuvėsių šalinimo darbus. Kairėje – Trečiojo reicho civilinės gynybos atstovai, dešinėje – priešlėktuvinės apsaugos karininkai. 1944 m., Berlynas.

Pramonės nuostoliai

Nugalėjusių šalių karinėje literatūroje Berlyno suniokojimą siekiama pateisinti būtinumu sužlugdyti jame veikiančią karo pramonę. Dabar neginčijamai pripažįstama, kad Berlyne vargu ar buvo įmanoma smogti tiksliai nutaikytus bombų smūgius. Net karo pabaigoje, kai dieną vykdavo daug antskrydžių prieš konkrečius taikinius, pavyzdžiui, prieš pavienes pramonės įmones miesto šiaurėje, atakuojančius lakūnus dažnai suklaidindavo šešiolika fiktyvių gamyklų, kurių gana ilgai nepavyko atpažinti.

Karališkosios oro pajėgos dideliems „it svirno durys“ taikiniams – ištisiems miestų rajonams – teikė pirmenybę prieš tiksliai nurodytus karinius ir pramoninius objektus, nes, naudodamos savąjį naktinių antskrydžių metodą, taikliai bombarduoti ką nors kita jos neturėjo galimybės.

Britų bombonešių oro pajėgų vyriausiasis vadas šiuo klausimu yra visiškai atviras, savo knygoje rašo: „Būtina pabrėžti, kad per mūšį dėl Rūro visais atvejais, išskyrus Eseną, bombarduodami nesitaikėme į jokią konkrečią gamyklą.

Gamyklų sugriovimo atvejai, kurių vis dėlto būta labai daug, galėjo būti laikomi papildoma sėkme.“

Bombarduojant Berlyną, taip pat buvo siekiama sunaikinti visame mieste, ypač jo centre, kuo daugiau gyvenamųjų namų, nors gerai žinoma, kad nuo 70 % iki 90 % mažesnių gamyklų ir mechaninių dirbtuvių, veikiančių tuose rajonuose, nebuvo susijusios su karinės produkcijos gamyba. Žinoma, Berlynas iš tiesų buvo vienas iš didžiausių Vokietijos pramonės miestų, pramonėje dirbo 575 000 jo gyventojų (1936 m. duomenimis). Tačiau kitos jo funkcijos, kaip sostinės, kaip to meto Reicho politinio, ekonominio ir – dideliu mastu – kultūrinio centro, buvo jo gyventojų pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Pasibaigus karui, okupacinė sąjungininkų valdžia apstulbo įsitikinusi, kad po tokių intensyvių bombardavimų 65 % Berlyno įmonių išliko veikiančios, tuo paaiškinama, kodėl karinės produkcijos gamybą Berlyne pavyko taip ilgai išlaikyti nenusmukusią.

Nors ir kokia didelė buvo bombardavimų padaryta žala, bet pokarinis pramonės įmonių išmontavimas, siekiant užbaigti naikinti ekonomiką, kurią laipsniškai sukūrė praeities kartos, buvo kur kas efektyvesnis.

Pavyzdžiui, užbaigus elektrotechnikos pramonės įmonių išmontavimą, buvo paliktos veikiančios vien mažos ir vidutinės įmonės, kurių bendras

Sąjungininkų aviacijos subombarduota *Opel* gamykla vakariau Berlyno. Joje gamintas kariuomenės reikmėms skirtas transportas. 1944 m.

gamybos pajėgumas sudarė tik 15 % 1936-ųjų metų pajėgumo, o visos didžiosios gamyklos buvo išmontuotos.

Per bombardavimus mašinų gamybos pramonėje sunaikinta 20 % staklių gamybos pajėgumų, o 70 % sunaikino vėlesnis gamyklų išmontavimas.

Šiame negailestingo išmontavimo procese iškart po karo vyko tikrasis demonstratyvus ekonomikos žlugdymas, kuris, kaip pažymėjo JAV strateginių bombardavimų tyrimo komisija, smarkiai pakenkė pramonės produkcijos gamybai pokario Berlyne.

Meno lobių praradimai

Nuo neribotų bombardavimų baisiai nukentėjo ir meninis bei istorinis Vokietijos sostinės palikimas.

Tarptautinės reikšmės meno kūriniai, tarp jų daugybė unikalių Europos meno meistrų šedevrų, buvo beviltiškai sugadinti. Iki šiol dar nepavyko sudaryti viso šių praradimų sąrašo. Visiškai sunaikinta daugybė įžymiausių Europos miestų architektūros pasiekimų, viso civilizuoto pasaulio pasididžiavimas, tarp jų – Šv. Trejybės bažnyčia, Monbižu rūmai, Vidaus reikalų ministerijos pastatas, Berlyno biržos pastatas, Štraito institutas (*Streitsche Institute*), princo Karlo rūmai, Olandų rūmai, Knobelsdorfo namas, Šv. Kryžiaus rūmai, Bliucherio rūmai, Denhofų rūmai, Užsienio reikalų ministerijos pastatas ir Kaizerio rūmai (Berlyno pilis). Pastarieji rūmai buvo nusiaubti, bet išorinės sienos liko stovėti, jos nugriautos 1950 m. Berlyno Rytų zonos valdžios įsakymu.

Iš Berlyno bombardavimo galima pasimokyti labai aiškaus dalyko: jeigu bombonešių lakūnai mėtytų bombas į konkrečius taikinius, užuot vykdę kiliminį bombardavimą, jie galėtų pasiekti kur kas geresnių rezultatų kariniu atžvilgiu patys patirdami mažesnių nuostolių ir padarydami daug mažiau nebūtinos žalos. Tai svarbi pamoka ateičiai.

Berlynui, kaip Vokietijos politiniam centrui, teko dukart kovoti dėl savo išlikimo, šią kovą pokario laikotarpiu jis tęsia kiekvieną dieną siekdamas išlaikyti savo tapatybę. Nepalaužiamai narsiai atsilaikęs prieš visas negandas, jis ryžtingai imasi milžiniško atkuriamojo darbo ir tuo pelno teisę ateityje išlikti Vokietijos sostine, kaip tai buvo praeityje.

Per bombardavimą namų netekusios berlynietės įsikūrė tiesiog gatvėje. 1943 m. rugpjūtis.

Kodėl Berlynas nesudegė?

Šis klausimas rūpi oro karo tyrinėtojams nuo pat karo pabaigos, bet jie iki šiol nepriėjo prie jokios visiems priimtinos išvados.

Visų pirma klausimas galbūt suformuluotas nevisiškai taip, kaip reikėtų, nes jis gali reikšti, kad sostinė nenukentėjo taip smarkiai, kaip nukentėjo kiti Vokietijos miestai ir miesteliai.

Tam tikru mastu Berlynas irgi degė. Jame būta gaisrų, kai kur net labai didelių. Svarbiausia, kad jie neišplito. Vis dėlto, specialistų skaičiavimais, 75 % visos žalos padarė ugnis.

Tiksliau suformuluotas klausimas būtų toks: kodėl gausūs atskiri gaisrai Berlyne nesusijungė į vieną milžinišką gaisrą, kaip įvyko Hamburge, Brėmene, Kaselyje, Magdeburge, Leipcige ir kituose dideliuose miestuose?

Atakuojantieji iš pat pradžių suprato, kad Berlyno išdėstymas kitoks nei kitų didžiųjų Vokietijos miestų, jame prastesnės sąlygos gaisrui plisti, todėl bus sunkiau jį sunaikinti. Berlynas modernesnis, erdvesnis, jo pastatai tvirtesni, gatvių išdėstymas racionalesnis, taisyklingesnis ir labiau atitinkantis higienos reikalavimus. JAV specialistai, dirbantys sąjungininkų aviacijos pajėgų štabuose, aiškiai suvokė, kad nebus taip lengva paversti ugnies jūra gyvenamųjų rajonų, išsidėsčiusių apskritimu aplink miesto centrą, jie apskaičiavo, kad dėl didesnio pastatų konstrukcijų tvirtumo ir priešgaisriniu požiūriu geresnio rajonų išplanavimo padegamųjų bombų reikės dvigubai daugiau, nei naudota kituose miestuose, norint panašiuose plotuose pasiekti tokių pačių rezultatų. Tačiau Karališkųjų oro pajėgų vadovai pirmenybę teikė fugasinėms bomboms, o JAV specialistai neįstengė jiems įteigti savo požiūrio.

Net ir tankiai užstatytuose Berlyno kvartaluose sąlygos gaisrui plisti nebuvo tokios palankios kaip daugelio miestų centruose ir ypač uostuose, kur viduramžiškos gynybinės sienos ištisus šimtmečius trukdė miestų plėtrai. Dėl to užstatymo tankis tarp tų senovinių sienų nepaliaujamai didėjo. Tiesa, devynioliktojo amžiaus antroje pusėje imta tiesti platesnes gatves, o namus statyti aukštesnius, siekiant atviresnio ir erdvesnio gatvių išdėstymo, bet spekuliacija žemės sklypais ir kiti komerciniai motyvai paskatino toliau nuo gatvės statomus pastatus projektuoti taupant kiekvieną laisvos žemės kvadratinį metrą, dėl to net atnaujinti tokių miestų kvartalai su puikiais fasadais pagrindinėse gatvėse nebuvo daug erdvesni už senovinių miestų centrus.

Net ir Berlyne, gerokai modernesniame mieste, buvo daug tokių atnaujintų pastatų ir pagrindiniuose gyvenamuosiuose kvartaluose, kur už aukštų namų stovėjo vadinamieji „sodo namai“. Tačiau padėtis nebuvo tokia prasta kaip senuosiuose miestuose iš „Bedekerio“ kelionių vadovo su jų senoviniais kiemų labirintais. Be to, užpakaliniai, arba „sodo namai“, buvo pastatyti ne mažiau tvirtai nei didžiuliai priešakiniai namai, nors juose, be abejo, tilpo daug daugiau butų. Tačiau tai nekliudė pačių gyventojų vykdomai neprofesionaliai priešgaisrinės apsaugos veiklai, nes visada iškart atsirasdavo daug žmonių gaisrams skubiai gesinti, kol jie nespėjo išplisti. Be to, Berlyne beveik nebuvo jokių lūšnų, o seni, ypač degūs mediniai namai jau buvo beveik išnykę.

Berlynas apskritai buvo šiuolaikinis miestas. Faktiškai didžioji jo dalis pastatyta maždaug devynioliktojo amžiaus pabaigoje ir dvidešimtojo amžiaus

Nuo bombų nukentėjusi Berlyno gatvė.

pirmoje pusėje. Todėl jo pastatai palyginti modernūs, išdėstyti plačiau, tarp namų – natūralios užtvaros gaisrui, laimė, būta ir įvarių kitų vietinių veiksnių, užkertančių kelią didžiuliams gaisrams įsiliepsnoti, tad nebuvo ir baisių „ugnies uraganų", nusiaubusių kitus miestus.

Galiausiai Berlynas beveik iki karo pabaigos nebuvo rimtai atakuojamas iš oro, todėl jo piliečiai turėjo laiko savo civilinės gynybos sistemai išplėtoti, o piliečiai ir miesto valdžia šį laiką išnaudojo vaisingai. Miestai, kurie iškart patyrė netikėtą plataus masto ataką su padegamųjų priemonių panaudojimu, pavyzdžiui, Vupertalis, Darmštatas, Kenigsbergas, Fraiburgas, Potsdamas, Hailbronas ar Dresdenas, smarkiai skyrėsi nuo tokių miestų kaip Kelnas, Berlynas, Diuseldorfas, Esenas, Hanoveris ir daugelis kitų, kurie anksčiau buvo tapę dažnų, menkesnių antskrydžių taikiniais ir įgiję daug patirties. Ten, kur

antskrydis būdavo staigus ir intensyvus, jo pasekmės dėl aktyviosios ir pasyviosios gynybos patirties stokos dažnai būdavo pragaištingos, o nuostoliai bei aukų skaičius didesni, nei galėjo būti. Kartais šokas, patirtas dėl tokios netikėtos, triuškinančios atakos, būdavo esminė įvykusios katastrofos priežastis.

Pirmą tikrai intensyvų bombardavimų smūgį su padegamojo ginklo panaudojimu Berlynas patyrė 1943 m. lapkritį, tai yra ketvirtųjų karo metų pabaigoje, kai berlyniečiai jau buvo patirtų išmėginimų užgrūdinti ir žinojo, kaip elgtis. Jau buvo sukurta veiksminga organizacinė sistema, įskaitant apsirūpinimą gaisro gesinimo įranga, šiuo atžvilgiu Berlynas nedaug atsiliko nuo Rūro. Ko gero, 1943–1944 metais Berlynas faktiškai buvo ginamas nuo padegamųjų antskrydžių geriau už bet kurį kitą Vokietijos miestą.

Priešlėktuviniai 8,8 cm kalibro vokiečių pabūklai *Flak 37* šaudo į padangėje pasirodžiusį priešą.

1943 metų pradžioje sąjungininkai patvirtino „Kasablankos direktyvą". Joje išdėstytos nuorodos dėl laipsniško kariuomenės, pramonės ir civilių gyventojų naikinimo, tikintis pakirsti vokiečių tautos dvasią ir gebėjimą priešintis ginklu. Vokietijos strateginis bombardavimas buvo nukreiptas prieš didžiuosius miestus ir jų gyventojus. Nuo šių bombardavimų labiausiai nukentėjo Berlynas, Kelnas, Hamburgas, Frankfurtas, Dresdenas ir kt. miestai.

AŠTUNTAS SKYRIUS

BOMBARDAVIMŲ 1943–1945 METAIS KRONIKA

1943 m. veiksmų apžvalga

1943-ieji buvo pagrindinio aviacijos puolimo prieš Vokietijos miestus metai. Šiame etape bombardavimai suintensyvėjo, vieno lėktuvo gabenamų bombų krūvis padidėjo nuo vienos iki dviejų ir daugiau tonų, o paskui – iki pusketvirtos tonos. Kai kurie specialiai perdirbti lėktuvai galėjo gabenti net iki dešimties tonų. Metų gale Karališkosios oro pajėgos į antskrydžius galėjo pasiųsti iki 717 sunkiųjų keturių variklių bombonešių, o amerikiečiai Anglijoje turėjo šimtą tokių bombonešių. Antskrydžiai tapo intensyvesni ir labiau triuškinantys, bombonešiai vis gilyn skverbėsi į Vokietijos oro erdvę. Santykiniai bombonešių nuostoliai mažėjo, nors vis dar buvo gana dideli. 1942 metais KOP prarasdavo po vieną sunkųjį bombonešį kiekvienai keturiasdešimt tonų numestų bombų. 1943 metais šis rodiklis labai pagerėjo – vienas prarastas bombonešis aštuoniasdešimt tonų bombų. Per 1943 metus bombonešių oro pajėgos padidėjo 50 %, o antskrydžiuose dalyvaujančių lėktuvų skaičius iki spalio mėnesio smarkiai išaugo.

Tais metais KOP ant Vokietijos ir vokiečių okupuotos Vakarų Europos iš viso numetė 226 513 tonų bombų, iš jų 135 000 tonų teko Vokietijos teritorijai. Prie smarkiausių antskrydžių galima priskirti trisdešimt antskrydžių, kai per kiekvieną iš jų numesta nuo penkių šimtų iki tūkstančio tonų bombų, šešiolika antskrydžių, per kuriuos numesta nuo tūkstančio iki pusantro tūkstančio tonų, devyni antskrydžiai, kai per kiekvieną numesta nuo pusantro iki

dviejų tūkstančių tonų, o trys antskrydžiai, per kuriuos numesta daugiau kaip po du tūkstančius tonų bombų.

Pradedant Liubeko bombardavimu, per 1942-uosius ir 1943-iuosius metus 60 % visų bombų numesta ant tankiai užstatytų plotų.

Nuo 1943-iųjų birželio JAV oro pajėgos vykdė sistemingas dienines atakas prieš svarbius pramoninius taikinius, daugiausia prieš mašinų gamybos ir aviacijos pramonės įmones. Šalutinis šių JAV reidų tikslas buvo atkreipti į save vokiečių naikintuvų pajėgų dėmesį, nes amerikiečių bombonešius paprastai lydėdavo stipri tolimojo nuotolio naikintuvų palyda, galinti skristi iki Elbės. Taip tikėtasi išsekinti priešą ir įsiviešpatauti jo oro erdvėje.

Nors ir didelėmis pastangomis, intensyviai naudodama technikos ir žmonių išteklius, KOP bombonešių oro pajėgų vadovybė nepajėgė įvykdyti dvigubos užduoties, nurodytos Kasablankos direktyvoje. Aviacijos puolimas nesužlugdė ir net nesumažino vokiečių gamybinio pajėgumo, nepalaužė civilių vokiečių moralinės būklės. Neatsižvelgiant į visas bombonešių oro

Neatpažįstamai sudarkyta Hamburgo bombardavimo auka. 1943 m.

pajėgų pastangas ir jos patirtus nuostolius, mūšis dėl Rūro, orientuotas šiems tikslams pasiekti, nebuvo sėkmingas, nes produkcijos gamyba bombarduotoje teritorijoje toliau nuolat augo. Vokietijos miestų bombardavimas iš tikrųjų padarė didelės materialinės žalos, bet apskritai menkai paveikė produkcijos gamybą. Intensyviam Berlyno bombardavimui nuo pat pradžių trukdė nepalankios oro sąlygos, tai labai menkino operacijų efektyvumą.

Nors JAV „skraidančiosios tvirtovės" gerai ginkluotos, jų antskrydžiai į Vokietijos teritorijos gilumą (pradžioje vykdyti be veiksmingos naikintuvų apsaugos) buvo labai nuostolingi. Tačiau technikos ir personalo netektis, kad ir labai dideles, lengvai buvo galima padengti iš milžiniškų JAV išteklių. Antrąjį metų pusmetį įvairiose Vokietijos vietose užpultos smarkiai nukentėjo keturiolika gamyklų, tiekusių Liuftvafei naikintuvus.

Gerai organizuota ir veiksminga Vokietijos priešlėktuvinė gynyba nebuvo pakankamai stipri atremti sąjungininkų aviacijos antskrydžius, tačiau išlaikė savo galią nė kiek nesumažėjusią. Jos numuštų bombonešių skaičius beveik nekito, bet antskrydžių skaičius išaugo keturgubai, tai reiškė, kad Vokietijos naikintuvų pajėgos pasmerktos nusileisti didėjančiam priešo pranašumui, ir 1943 metais oro kautynėse numuštų ar smarkiai apgadintų vokiečių naikintuvų skaičius išaugo iki 10 660 vienetų.

„Mažasis žaibo karas"

Penktųjų karo metų pradžioje Vokietija vis labiau kentėjo nuo bauginančių antskrydžių į jos teritorijos gilumą, tad Liuftvafė ėmėsi žūtbūtinio mėginimo tokiu pat būdu smogti atsakomąjį smūgį, kad susilpnintų bombardavimus. Šiai atsakomajai operacijai, kuri oro karų istorijoje bus pavadinta „mažuoju žaibo karu", iš visų frontų sutelkta bent kiek tam tinkamų 550 lėktuvų, tarp jų ir daug naikintuvų bombonešių. Tas greitosiomis suburtas oro laivynas atnaujino Britanijos puolimą po beveik trejų metų pertraukos. Nuo 1944 metų sausio pabaigos iki balandžio pabaigos, surengus dvylika antskrydžių, numestos 275 tonos bombų ant Londono bei 1 700 tonų ant kitų objektų, parinktų pietinėse grafystėse.

Pernelyg dideli nuostoliai, kartais siekiantys beveik 50 %, privertė nutraukti šią akciją kaip tik tuo metu, kai bombonešių aviacijos operacijų ypač reikėjo sutrukdyti sąjungininkų pasirengimams išsilaipinti Europoje. Padaryta

materialinės žalos, būta žmonių aukų, bet apskritai įtaka karo eigai nulinė. Nebuvo galima gauti nė vienos Londonui padarytos žalos nuotraukos, nes skrydžiai dieną jau buvo neįmanomi. Liuftvafė perėmė KOP taktiką skraidyti nakties priedangoje. Taikinio nurodymo lėktuvai nurodydavo taikinius leisdami raketas, o bombonešių krovinį daugiausia sudarė padegamosios bombos. Sunkiomis minomis ir fugasinėmis bombomis siekta sukelti gaisrus ir trukdyti ugniagesių darbui. Per kai kuriuos naktinius antskrydžius sukelta nuo 150 iki 600 gaisrų, bet dėl gerai organizuoto nacionalinės priešgaisrinės tarnybos darbo ir dėl vietinių ugniagesių komandų aktyvumo jie retai kada galėjo išplisti. Moralinis poveikis galbūt buvo didesnis už materialinę žalą, tačiau nei viena, nei kita neturėjo jokios reikšmės.

Po vokiečių oro atakos liepsnojančios Šefildo miesto (Vidurio Anglija) gatvės. Nepaisant baisių vaizdų ir civilių aukų, Liuftvafės rengiami antskrydžiai nė iš tolo neprilygo kiliminiams sąjungininkų bombardavimams.

Autoritetingi britų informacijos šaltiniai šį „mažąjį žaibo karą“ apibūdino kaip „trumpą ir smarkų“. Aukų skaičius pietinėse grafystėse išaugo iki 2 673 žuvusiųjų, ir galima pažymėti, kad gyventojai tai išgyveno skausmingiau nei per tikrąjį 1940–1941 m. „žaibo karą“.

1941 metais suformuotas Vokietijos Liuftvafės centrinis štabas dabar buvo pervadintas „Reicho aviacijos laivynu“ ir reorganizuotas naujoms užduotims vykdyti. Maždaug trečdalis Liuftvafės pajėgų kariavo Rytų fronte, o vienas šeštadalis – Vidužemio jūros regione. Kitos pajėgos buvo skirtos kovai Vakarų fronte ir pačios Vokietijos teritorijos gynybai – pastarosios sudarytos beveik vien iš naikintuvų, o jų nuostoliai, kovojant prieš amerikiečius dėl viešpatavimo oro erdvėje, sparčiai augo: sausio mėnesį netekta 1 115 lėktuvų, vasarį – 1 118 ir kovą – 1 127 lėktuvų. Prarastus lėktuvus dar buvo įmanoma pakeisti kitais, bet žuvusioms jų įguloms pakeisti parengtų lakūnų nebuvo, ir 1944-ųjų pavasarį kova dėl viršenybės Vokietijos padangėje jau buvo daugiau ar mažiau nulemta – naikintuvų pajėgų pasipriešinimas palaužtas. Kaip Čerčilis memuaruose rašė: „Karas pasiekė lūžio tašką.“

Dabar anglų ir amerikiečių oro pajėgos, bombarduodamos Vokietiją, vis labiau naudojo „dvigubo smūgio“ taktiką – iš pradžių bombarduojama antroje dienos pusėje, paskui bombonešiai sutemus grįždavo atgal, o juos pakeisdavo atskrendantys naktiniai bombonešiai ir ieškantys taikinių, jau pažymėtų gaisrais, prasidėjusiais per dieninį antskrydį.

Pirmas dieninis antskrydis prieš Vieną įvyko 1944-ųjų kovo mėnesį. Sąjungininkai dabar galėjo tęsti strateginį bombardavimą ištisą parą, ir aviacijos maršalo Hariso tikslas, dėl kurio jis nepaliaujamai stengėsi nuo pat 1942 metų pradžios, kai buvo paskirtas vadovauti bombonešių oro pajėgoms, pagaliau buvo pasiektas.

Tačiau 1944-ųjų kovo pabaigoje bombonešių oro pajėgų vadovybė reorganizuota vykdyti artėjančio įsiveržimo į Europą užduotims. Ji laikinai neteko savarankiškumo. Nors britų bombonešių pajėgų vyriausiasis vadas labai protestavo, Karališkosios oro pajėgos dabar tapo pavaldžios vyriausiajam įsiveržimo operacijų vadui generolui Eizenhaueriui. Dėl šio sprendimo strateginis puolimas prieš Vokietijos miestus, vykęs daugiau kaip devynis mėnesius nuo 1943 m. birželio 10 d. iki 1944 m. kovo 25 d., buvo laikinai sustabdytas. Vokietijos miestai gavo atokvėpį, nes du mėnesius prieš įsiveržimą ir du mėnesius po jo jokie didelio masto antskrydžiai nebuvo rengiami.

Tuo laikotarpiu Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybei savarankiškoms operacijoms vykdyti palikta tik 15 % turėtų pajėgumų, šios labai

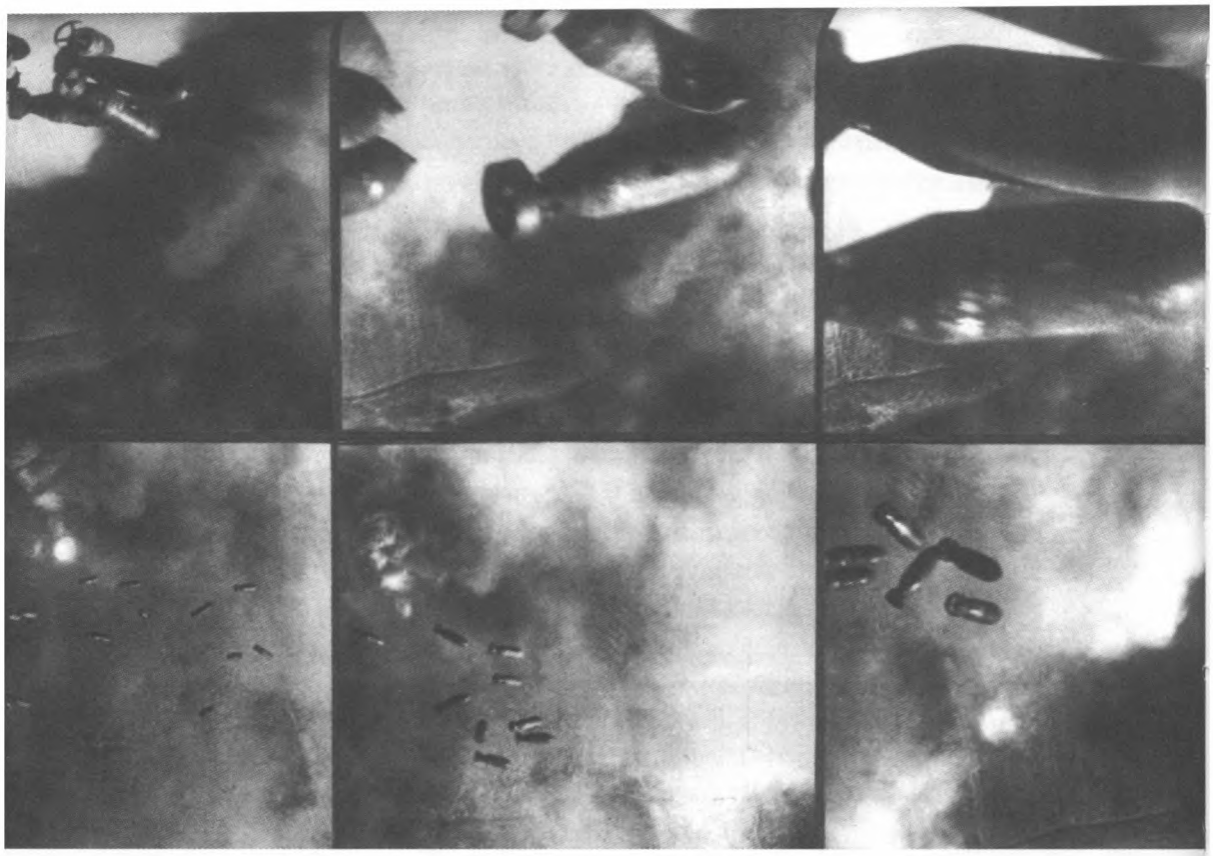

Išmetamas mirtį sėjantis krovinys.

sumažėjusios pajėgos pirmiausia naudotos tęsti atakoms prieš Vokietijos aviacijos pramonę, o antskrydžių maršrutai nusidriekė į Rytų Vokietiją (Kenigsbergą, Marienburgą, Gdynią ir Pozeną[36]). 1944-ųjų birželio pabaigoje JAV bombonešiai po sintetinio kuro gamyklų Kotbuso apylinkėse bombardavimo nutūpė rusų aerodromuose Poltavoje ir Mirgorode[37]. Kitą dieną iš ten pakilo bombarduoti naftos verslovių Galicijoje, o paskui nuskrido į Italiją. Iš Italijos bombonešiai grįžo į savo bazes Britanijoje, pakeliui bombardavo Pietų

36 Kenigsbergas (Karaliaučius) – dabar Rusijos miestas Kaliningradas. Marienburgas, Gdynia, Pozenas – dabar Lenkijos miestai Malborkas, Gdynė ir Poznanė.

37 Mirgorodas – dabar Ukrainos miestas Myrhorodas.

Prancūzijos geležinkelius. Bendras šių skrydžių maršruto ilgis – 7 500 mylių (per 12 000 km), tai iki šiol niekada nenaudotos taktikos pradžia.

Antras didelis Vokietijos miestų puolimas

Vos tik Britanijos bombonešių oro pajėgų vyriausiasis vadas po pergalės Normandijoje atleistas nuo įsipareigojimų įsiveržimo armijoms, jis vėl nukreipė dabar net sustiprėjusias savo dienines ir naktines eskadriles senųjų taikinių link – bombarduoti nusiaubtų ir nuniokotų Vokietijos miestų. Šią užduotį vykdyti tapo daug lengviau, nes sąjungininkai dabar ore turėjo beveik absoliutų pranašumą. Jau ir taip smarkiai nukentėjusius miestus vėl užgriuvo bombų kruša. Kadangi juose jau beveik nebuvo kam degti, šiame puolimo etape daugiausia bombarduota jau didesnėmis ir efektyvesnėmis fugasinėmis bombomis, kad gyventojai būtų išvaryti iš savo rūsių „į gryną orą".

1944-ųjų rugpjūtį buvo galima tvirtinti, kad sąjungininkų aviacijos puolimas Vakaruose pirmą kartą vykdomas derinant su sausumos kariuomenės veiksmais. Pavyzdžiui, veržlų JAV dalinių puolimą per Tryrą Manheimo ir Darmštato link užtikrino nepaliaujami aviacijos antskrydžiai prieš Pietvakarių Vokietijos miestus išilgai numatomo kariuomenės judėjimo maršruto. Toliau puolant Acheno kryptimi, buvo bombarduojami pakeliui esantys miestai, pavyzdžiui, Julichas ir Diurenas. Sugriauta 97 % Julicho ploto, o Diurenas praktiškai nušluotas nuo žemės paviršiaus. Užmušta 5 000 žmonių, o mieste išliko tik šeši pastatai.

Šio antrojo didelio aviacijos puolimo pradžioje bombonešių pajėgų vadovybė gavo naujų direktyvų. Rugsėjo gale Jungtinis taikinių planavimo komitetas pateikė sąrašą su užduotimis, surašytomis iš eilės pagal svarbą:

1) kiliminių bombardavimų tąsa rengiant intensyvius dieninius ir naktinius antskrydžius;

2) sistemingas tiksliai nurodytų taikinių su Vokietijos kuro atsargomis bombardavimas;

3) Vakarų Vokietijos eismo ir transporto sistemos sugriovimas;

4) antraeilės reikšmės antskrydžiai prieš įvairius svarbius pramoninius taikinius.

Dabar Karališkosios oro pajėgos dalį savo bombonešių ėmė naudoti dieninėse operacijose, jos jau galėjo tai daryti beveik nerizikuodamos, nes priešo

Kruppo pramoninio komplekso bombardavimo padariniai. 1945 m., Esenas.

naikintuvai buvo bemaž nušluoti nuo Vokietijos padangės. Tačiau vokiečių radarų tinklas vis dar pareigingai perspėdavo apie beveik visus antskrydžius, tik jų buvo tiek daug, kad antžeminė priešlėktuvinė gynyba jau neįstengė jiems priešintis kaip anksčiau.

Tęsdamos savo teroristines atakas prieš užstatytus miestų plotus, KOP kartu pradėjo rengti atakas ir prieš atskirus pramoninius taikinius. Per pastaruosius aštuoniolika karo mėnesių reikšmingi techniniai išradimai, tarp jų radarai, radijo kompasai ir taikinio nurodymo prietaisai, labai padidino bombų mėtymo net ir tamsoje taiklumą, nors kiliminis bombardavimas, nesirenkant taikinių, vis dar išliko tarp KOP pamėgtų kariavimo būdų. Amerikiečiai dabar taip pat pradėjo skraidyti naktimis, bet jų bombų smūgiai pirmiausia būdavo

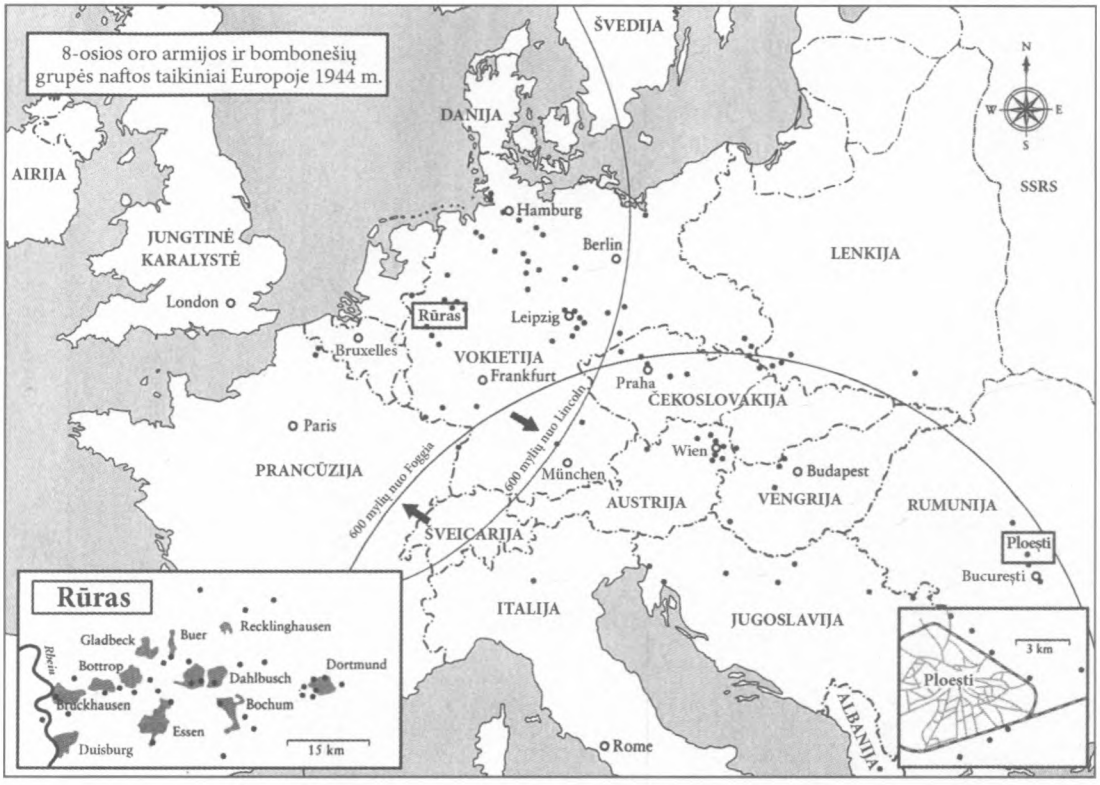

Sąjungininkų aviacijai pasiekiamos vokiečių kuro perdirbimo įmonės ir saugyklos. Atskaitos taškai – aerodromai Linkolne (Rytų Anglija) ir Fodžoje (Vidurio Italija). 1944 m.

nukreipti į pramoninius taikinius. Per 1944-ųjų spalio mėnesį ant Vokietijos miestų numesta 42 246 tonos bombų, o ant pramoninių objektų – 14 312 tonų.

Paskutiniais karo mėnesiais Britanijos ir JAV oro pajėgų naudojama bombardavimo taktika, anksčiau tokia skirtinga, dabar beveik nesiskyrė. Kartais reiškiama per daug supaprastinta nuomonė, esą KOP tik griovė Vokietijos miestus, o JAV oro pajėgos valė kelią puolančiai kariuomenei. Dėl ilgos ir skausmingos Vokietijos miestų gyventojų patirties KOP antskrydžius nakties priedangoje įprasta laikyti didesniu blogiu nei dieniniai amerikiečių antskrydžiai, bet paskutiniame karo etape ši nuomonė greitai pasikeitė.

Subombarduoti Vokietijos geležinkeliai. Aplink matyti aviacinių bombų išmušti krateriai.

Po 1943 m. Kasablankos direktyvos britų bombonešių pajėgos ir JAV oro pajėgos kurį laiką daugiau ar mažiau paisė tokio veiklos pasidalijimo principo: dienomis amerikiečiai atakavo pramoninius taikinius, o naktimis KOP kiliminiais bombardavimais griovė miestus ir gyvenamuosius rajonus. Tačiau, artėjant karo pabaigai, sąjungininkų požiūriai į bombardavimų pobūdį, taktiką ir objektus, atrodo, visiškai sutapo. Oficialiais JAV duomenimis, amerikiečių oro pajėgos, mėtydamos bombas naktimis arba pro storą debesų sluoksnį, per paskutinius keturis karo mėnesius užmušė apie 80 000 žmonių ir sugriovė 13 000 gyvenamųjų namų.

Degalų tiekimas ir ginklų gamyba

1944 metų liepą kiekviena iš dvylikos didelių Vokietijos sintetinių degalų gamyklų buvo intensyviai bombarduota mažiausiai po vieną kartą. Dėl to degalų gamybos apimtys nuo įprastai per mėnesį pagaminamų 316 000 tonų sumažėjo iki 107 000 tonų ir nepaliovė toliau mažėti, kol per rugsėjo mėnesį pagaminta tik 17 000 tonų degalų. Didelio oktaninio skaičiaus benzino, „kraujo, maitinančio Liuftvafės širdį“, kiekis nuo 175 000 tonų, pagamintų balandžio mėnesį, liepą sumažėjo iki 30 000 tonų, o rugsėjį – iki 5 000 tonų. Nuo 1944 m. gegužės poreikis jau viršijo tiekimą ir per šešis mėnesius visos degalų atsargos buvo išeikvotos. Dėl kuro stokos Liuftvafės lėktuvai negalėjo pakilti, o mechanizuotieji Vermachto daliniai taip pat ėmė prarasti mobilumą. Antskrydžiai buvo rengiami ir prieš sintetinio kaučiuko „Buna“ bei azoto gamyklas (abiejų produktų reikėjo ginkluotės gamybai ir žemės ūkiui). Daugiausia antskrydžių prieš Vokietijos degalų gamybos pramonę surengė JAV oro pajėgos (75 %), bet dalyvavo ir Karališkosios oro pajėgos.

Kita aviacijos puolimo prieš Vokietijos karo pramonę kryptis skirta transporto sistemai ardyti. Iki 1944 metų rugsėjo antskrydžiai nekėlė didelių rūpesčių ir dar buvo įmanoma gana efektyviai palaikyti geležinkelių ir kelių eismą, tačiau spalio pabaigoje savaitinis riedmenų skaičius nuo 900 000 sumažėjo iki 700 000 vagonų, o metų pabaigoje liko tik 214 000 vagonų. Buvo juntama ir žala Vokietijos vidaus vandenų transporto sistemai, ypač įvairių pramonės įmonių aprūpinimui anglimi iš Rūro anglių baseino. Rugsėjo pabaigoje per labai galingą antskrydį, naudojant specialias penkiatones bombas prieš labai svarbų Dortmundo–Emso kanalą, nutraukta laivyba penkiolikos mylių ilgio ruože.

1944 metų rugpjūtį prasidėjo šalutinė ataka prieš Vokietijos tankų gamyklas, ir rudeniop gamyba sumažėjo nuo 1 616 iki 1 552 vienetų per mėnesį. Tačiau bombardavimų poveikis nebuvo ilgalaikis, o tankų gamyba metų gale išaugo net iki 1 854 vienetų. Kiti svarbūs taikiniai buvo gamyklos, tiekiančios Vermachtui variklius, pavyzdžiui, *Opel* Brandeburge, *Ford* Kelne ir *Daimler-Benz* Pietų Vokietijoje.

Nuo 1944 metų lapkričio surengtos intensyvios tikslaus nutaikymo atakos ir prieš laivų statyklas, pirmiausia prieš tas, kuriose buvo statomi nauji elektriniai povandeniniai laivai. Vis dėlto iki karo pabaigos nuleista į vandenį

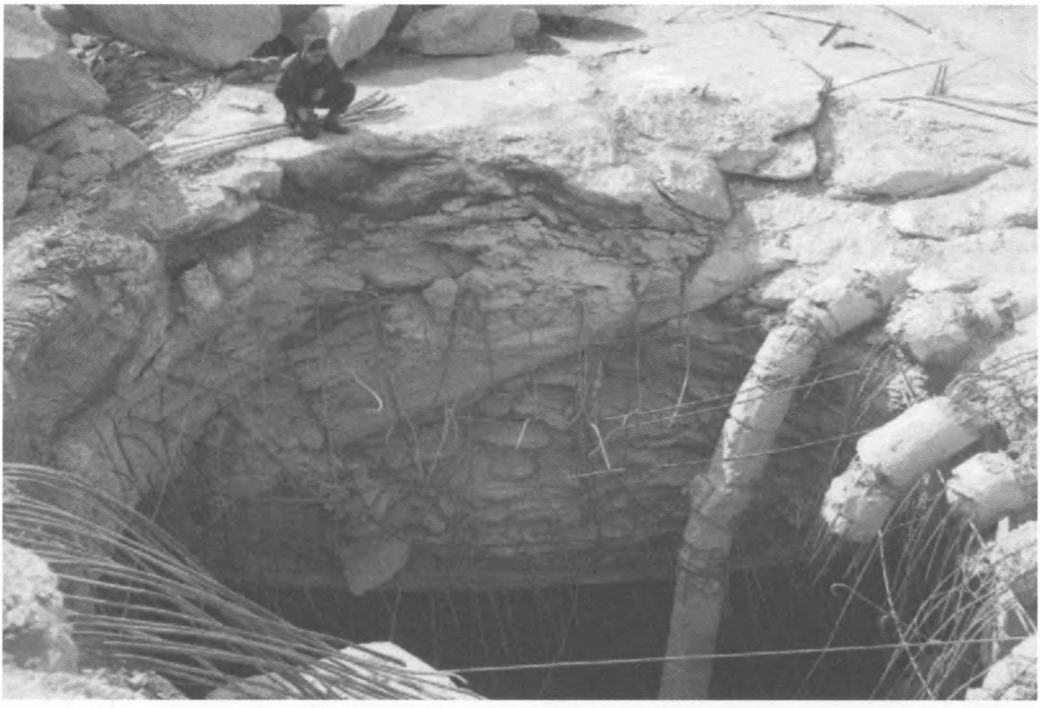

Britų karininkas apžiūri didžiulę skylę, kurią netoli Brėmeno betoniniame povandeninių laivų doko stoge išmušė ypač galinga bomba *Grand Slam*. 1945 m. kovas.

maždaug 120 tokių laivų. Kartkartėmis kaip šalutiniai taikiniai bombarduotos elektrinės, optikos prietaisų ir staklių gamyklos bei karinės aprangos fabrikai.

1944 metų veiksmų apžvalga

Kovodami sąjungininkų pusėje, britai naktimis tęsė kiliminius bombardavimus, pradėtus 1942-ųjų pavasarį. Iki 1944 metų pabaigos sugriauta keturi penktadaliai Vokietijos miestų su 100 000 ir daugiau gyventojų. Paskui atėjo eilė kitiems miestams, nes buvo bombarduojami rajonai vis tolyn į rytus. Iš viso nusiaubta septyniasdešimt miestų, iš jų dvidešimt trijuose iki pamatų sugriauta 60 % viso ploto, o kituose – „tik“ 50 %.

Beveik 10 tonų sverianti britų seisminė bomba *Grand Slam*. Šie didžiule griaunamąja jėga pasižymintys priešo įtvirtinimams ir bunkeriams naikinti skirti sprogmenys pradėti naudoti pačioje karo pabaigoje.

Amerikiečiai savo ruožtu tęsė dieninius antskrydžius prieš svarbiausius pramoninius objektus ir tuo pat metu kovojo su Liuftvafe dėl viešpatavimo oro erdvėje. Sparčiai didėjantis tolimojo nuotolio sunkiųjų bombonešių antskrydžių skaičius reiškė, kad aviacijos puolimas intensyvėja ir tampa dar labiau niokojantis, nei buvo anksčiau. Nuo 1944 metų vasario JAV tolimojo nuotolio naikintuvai jau galėjo lydėti bombonešius Vokietijoje iki tolimesnių taikinių. Be to, vidutinis bombonešių, dalyvaujančių plataus masto antskrydžiuose, skaičius padidėjo nuo keturių šimtų iki devynių šimtų, o didžiausias vieno antskrydžio dalyvių skaičius išaugo nuo 550 iki 1 200 lėktuvų. Iš viso per šiuos metus ant Vokietijos numesta 680 000 tonų bombų.

Britanijos bombonešių oro pajėgose vidutinis sunkiųjų bombonešių, bombardavusių Vokietiją, skaičius 1944 metais išaugo iki 1 120 vienetų, o greitųjų lengvųjų bombonešių skaičius – iki 100 vienetų.

Kalbant apie Vokietiją, Liuftvafės kovinis pajėgumas mažėjo atvirkštine proporcija. Tai vyko ne tiek dėl naujos technikos stokos, kiek dėl pernelyg didelio skaičiaus žuvusių prityrusių lakūnų, kurių pakeisti jau nebuvo kuo, ir dėl augančio nepritekliaus apsirūpinant aukšto oktaninio skaičiaus benzinu. 1944 metais karininkų ir eilinių karių nuostolių vidurkis per mėnesį buvo 1 472 žmonės.

Liuftvafės lėktuvų naudojimo taktinės galimybės taip pat nepaliaujamai mažėjo. Iš pradžioje turėtų maždaug septynių šimtų naikintuvų, tinkamų priešintis amerikiečių dieniniams antskrydžiams, kartais į orą pakildavo vos trisdešimt orlaivių. Laipsniškai silpnėjo ir antžeminė priešlėktuvinė gynyba. Pasenę ir nusidėvėję pabūklai, kurių charakteristikų jau nepakako kelti pavojų lėktuvams, skraidantiems nuo 25 000 iki 30 000 pėdų aukštyje, nebuvo

Baigiantis karui, sąjungininkų aviacija ore įgijo visišką pranašumą. Vokietijos miestus britai ir amerikiečiai bombardavo beveik nesibaimindami būti numušti.

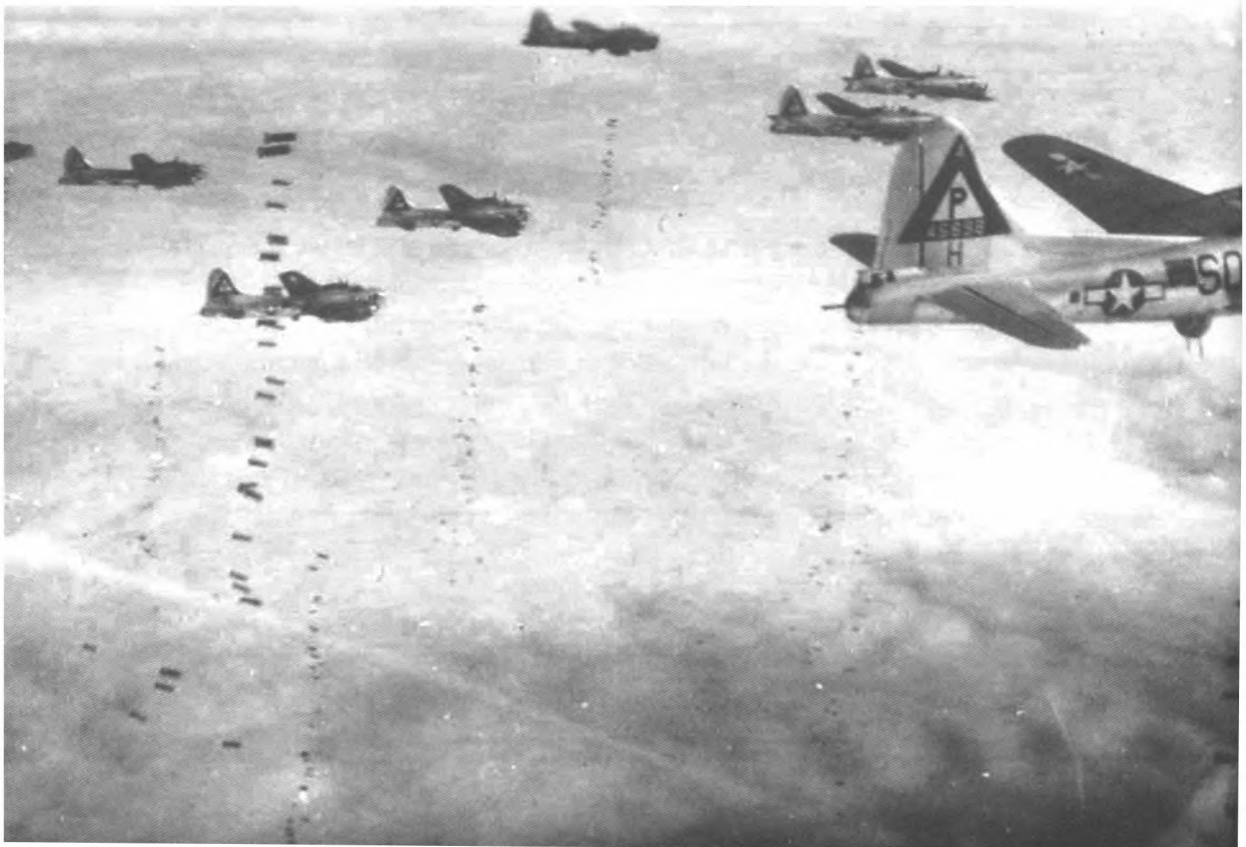

keičiami naujais, ir 1944 metų rugsėjo pabaigoje buvo likę tik 424 didelio kalibro zenitiniai pabūklai, dar tinkami kovai prieš tokius lėktuvus. Oficialiais duomenimis, numušti vienam sunkiajam bombonešiui lengvųjų zenitinių pabūklų baterijos turėjo paleisti vidutiniškai 4 940 sviedinių, kainuojančių po 7,5 markės, o sunkiųjų 8,8 cm kalibro pabūklų baterijos – 3 343 sviedinius, kainuojančius po 80 markių (bendra šių sviedinių kaina – 267 440 markių).

„Mažasis žaibo karas“, surengtas prieš Britaniją metų pradžioje beviltiškai mėginant susilpninti nesiliaujantį puolimą prieš Vokietijos miestus, nepasiekė tikslo. Numestų bombų svoris buvo per menkas, jis siekė gal tik trisdešimtąją dalį to krūvio, kuris krito ant Vokietijos miestų 1944 metais. Apytiksliai penki mėnesiai atokvėpio, kurį Vokietija gavo, kol sąjungininkai rengėsi įsiveržimui ir jį vykdė, daugiausia buvo skirti sunkiausiems bombardavimų padariniams šalinti.

1945-ieji ir karo pabaiga

Paskutinė didžiausia Liuftvafės operacija surengta puolimui Ardėnuose 1944 m. pabaigoje paremti. Trys šimtai dvidešimt lėktuvų, t. y. 43 % iš operacijoje dalyvaujančių 750 lėktuvų, numušti nelygioje kovoje prieš gerokai stipresnes sąjungininkų oro pajėgas, ir 1945 metų pradžioje Liuftvafė kaip karinė jėga praktiškai nustojo egzistavusi.

Karo pabėgėlių minios iš Rytų, masiškai besitraukiančios nuo rusų puolimo, dabar susidūrė su miniomis, bėgančiomis nuo sąjungininkų puolimo iš Vakarų, ir, dažnai įsimaišydamos į kelias slenkančias Vermachto kolonas, tapdavo priešo aviacijos taikiniu, kai Vokietijos teritorija sparčiai mažėjo ir iš vienos, ir iš kitos pusės.

Vakarų sąjungininkai, metodiškai telkdami prie Reino pranašesnes sausumos ir oro pajėgas, rengė paskutinį, „kančias užbaigiantį“ smūgį. Po aštuoniolikos masinių antskrydžių prieš miestus puolančių armijų kelyje Reinas forsuotas ties Vėzelio miestu netekus tik trisdešimt šešių karių.

Reino rytiniame krante aviacijos puolimas pasiekė intensyvumo viršūnę, nepaisant jau ir taip beviltiškos mūsų padėties. Antskrydžiai vyko vienas paskui kitą, bombonešiai nepaliaujamai bombardavo viską, kas dar atrodė nesugriauta, nesvarbu, ar jų taikiniai turėjo kokią nors reikšmę. Paskutiniame

Norėdami pagerbti žuvusiuosius, ant pastatų griuvėsių vokiečiai statydavo kryžius. 1945 m., Pforzcheimas.

karo etape puolimas iš oro atrodė tarytum nevaldomas, o bombardavimai – įgiję visuotinės katastrofos pobūdį. Paskutiniai smūgiai it stichinė nelaimė užgriuvo jau sunaikintą šalį ir iškankintus jos žmones. „Buvo panašu į pergalingą romėnų „triumfo kelią", nužymėtą daugybės miestų ir kaimų griuvėsių", – rašė F. G. Jungeris[38]. Apskritai tie beprotiški bombardavimai darė įspūdį, tarsi burtininko mokinys mėgintų savo gebėjimus, bet nemokėtų

38 Friedrich Georg Jünger (1898–1977) – vokiečių poetas, eseistas, straipsnių kultūros kritikos klausimais autorius, įžymaus rašytojo, filosofo, karo teoretiko E. Jüngerio (1895–1998) jaunesnysis brolis.

Prie kūdikio vežimėlio palinkęs žuvusios vokietės motinos kūnas – baisus barbariškų, beprasmių oro atakų liudijimas.

sustoti. Arba atrodė kaip niokojančios stichijos proveržis, kurio jau negalima suvaldyti ir lokalizuoti.

Visiškai akivaizdu, kad viena kariaujančioji pusė peržengė visas ribas, kurios turi egzistuoti net ir politikoje bei kare. Žmonėms, kurie siuntė bombonešius bombarduoti, matyt, atrodė, kad nėra jokių draudžiamų dalykų, kad pateisinami bet kokio pobūdžio ir bet kokio masto sugriovimai. Visa užstatyta pastatais ir gyvenama Vokietijos teritorija dabar buvo įstumta į viską griaunantį sūkurį. Mažiausią kaimelį imta laikyti kariniu objektu. Daugybė

politiškai ir ekonomiškai bereikšmių miestelių sunaikinta be jokio karinio būtinumo, nebent dėl juose esančios geležinkelio stoties.

Britanijos karo istorikas profesorius S. Folzas (C. Falls) po karo pareiškė: „Ko gero, visą bombardavimų politiką būtų galima taikliausiai apibūdinti trumpa pastaba, kad tie, kurie kontroliavo šią politiką, nepakankamai kontroliavo patys save."

Baigėsi laikotarpis, kai dar buvo galima suskaičiuoti masinius antskrydžius, kai kiekvieną dieną buvo griaunamas kuris nors vienas miestas. Dabar griovimas buvo nenutrūkstantis procesas, o masiniai antskrydžiai vyko vienas po kito. Nebebuvo laiko jautriai reaguoti į kiekvieną siaubingą žinią, nes ją jau užgoždavo nauja.

Tačiau šis mirties ir griovimo siautėjimas, atrodo, nejaudino Vokietijos vadovų. Totalinis karas, kurį jie taip pagyrūniškai skelbė, dabar beldėsi į pačių duris. Jis buvo daug žiauresnis, nei jie kada nors įsivaizdavo. Vokiečių tautai teko rinkti karčius vaisius tos neapykantos, kurią taip sistemingai diegė jos vadovai. Šią neapykantos sąskaitą turėjo apmokėti paprasti žmonės: vyrai, moterys ir vaikai. O tie žmonės, kurie visada prisiekinėjo, esą kiekvieną jų veiksmą padiktavusi meilė Vokietijai, dabar akivaizdžiai pademonstravo savo bjaurų egoizmą. Karas pralaimėtas, jau seniai pralaimėtas, ir jie tai suprato. Jie galėjo vienu savo žodžiu užbaigti jį ir išgelbėti vokiečių tautą nuo beprasmiškų kančių. Vietoj to jie buvo linkę kartu į neišvengiamą savo pražūtį nusinešti kuo daugiau kitų žmonių.

Būtent šituo laikotarpiu vyko patys baisiausi per visą karą bombardavimai padegamosiomis bombomis.

1945 m. vasario 14 d. Dresdeną ištiko tokio baisaus masto katastrofa, kad visų to siaubo aplinkybių niekada jau nepavyks sužinoti. O naktį iš kovo 17-osios į 18-ąją dailų senovinį baroko stiliaus Viurcburgo miestą suniokojo galingas antskrydis su padegamosiomis bombomis, naikinančiomis „viską ir visus". Po šio antskrydžio Viurcburgo vyskupas Matiasas Ėrenfrydas[39] pasakė prakalbą, kokia sakoma prie kapo duobės, kaip giliai sužeidė jo širdį mintis „apie dabar sunaikintą grožį ir didybę" ir dar labiau – „apie didžiulę daugybę žmonių, kuriuos pasiglemžė mirtis".

39 Mattias Ehrenfried (1871–1948) – vokiečių dvasininkas, ilgametis Romos katalikų bažnyčios vyskupas Viurcburgo vyskupijoje. Pasižymėjo nuosekliomis antinacistinėmis pažiūromis.

Deginti sukrauti Dresdeno aukų kūnai. Palaidoti visus žemėje tiesiog nebuvo galimybių. 1945 m. vasaris.

Kovo 22-ąją per masinį, sąmoningai griaunamąjį antskrydį sunaikintas dar vienas senovinis vyskupystės centras. Puikus senovinis Hildesheimo miestas su keturiomis didingomis bažnyčiomis ir didžiuliais meno kūrinių lobynais sulygintas su žeme.

Vien per kovo mėnesį Karališkosios oro pajėgos prieš įvairius miestus surengė dvidešimt keturis naktinius ir devynis dieninius antskrydžius.

Naktį iš balandžio 3-iosios į 4-ąją per du intensyvius antskrydžius beveik visiškai sunaikintas tūkstančio metų senumo Nordhauzeno miestas Tiuringijoje.

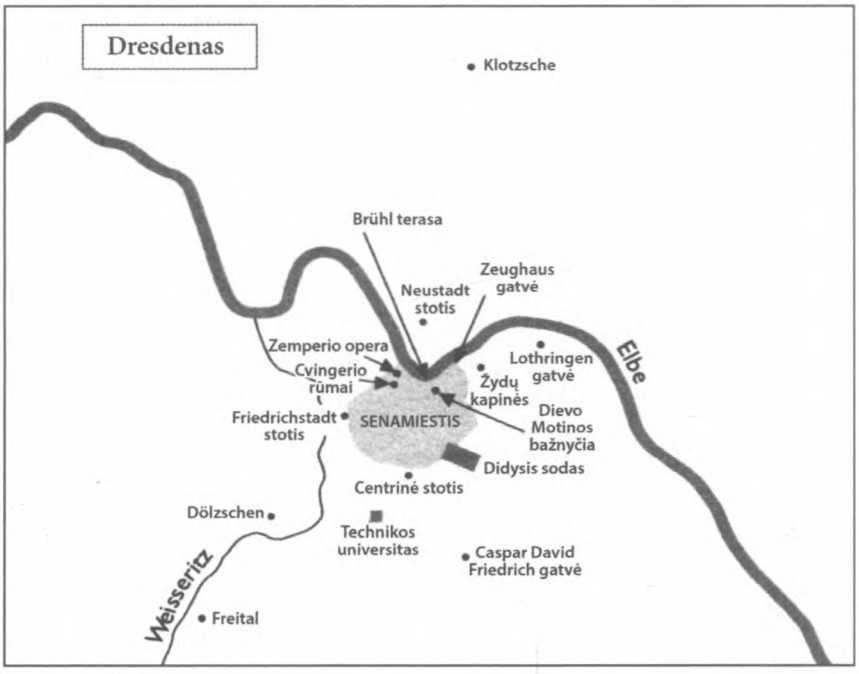

Dresdeno senamiesčio ir aplinkinių rajonų planas.

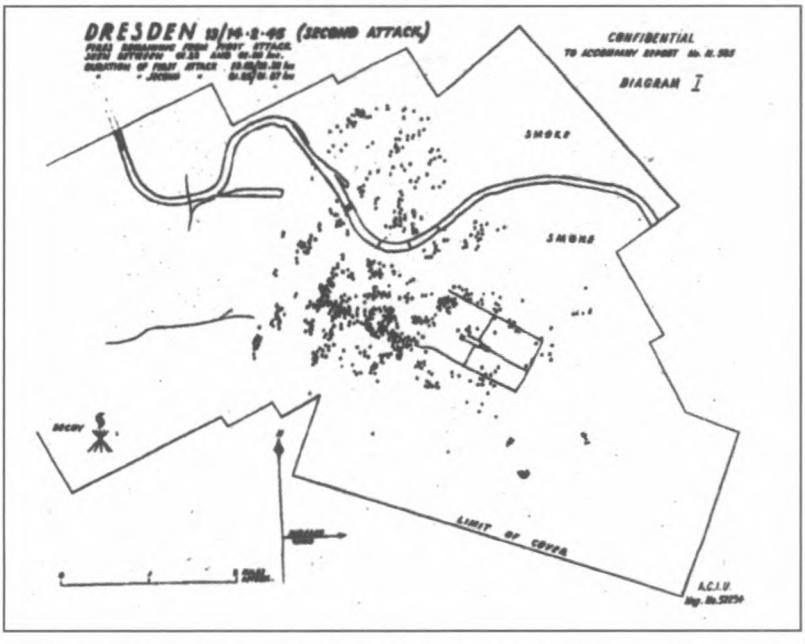

Britų sudaryta Dresdeno bombardavimų schema su užrašu „Konfidencialu".
1945 m. vasario 13–14 d.

Balandžio 14-ąją griuvėsiais paverstas Potsdamas su istoriniais pastatais ir didingais karališkaisiais rūmais.

Frontams artėjant, prasidėjo nauja teroro banga. Miestelius, kaimus ir net pavienes ūkininkų sodybas ėmė atakuoti greitieji dviejų variklių naikintuvai bombonešiai. Dabar jau buvo nesaugu dirbti laukuose ir vykti keliu iš vieno kaimo į kitą. Šis naikintuvų bombonešių puolimas netrukus virto savotišku žiauriu sportu, atakuota visa, kas juda: kaimo vežimai, žmonės ir bet kas kita.

Balandžio 6-ąją bombonešių oro pajėgų vadovybė gavo nurodymą nuo šiol atakuoti miestus tik tiesiogiai paremiant kariuomenės puolimą. Vyriausiasis aviacijos maršalas Harisas rašė: „Po sąjungininkų persikėlimo per Reiną ir įsiveržimo gilyn į Vokietijos teritoriją mums įsakyta nutraukti visą strateginį bombardavimą, nes karas akivaizdžiai artėjo prie pabaigos, tačiau mes dienomis ir naktimis toliau bombardavome organizuoto priešinimosi židinius kartu su keliais ir geležinkeliais, kurie dar galėjo būti naudojami kovai prieš puolančias armijas."

Po 1945 m. kovo 22 d. sąjungininkų antskrydžio Hildesheimo viduramžiško senamiesčio tiesiog neliko.

Nuo bombardavimų kentėjo ne tik miestų, bet ir užmiesčių gyventojai. Šios prie Dortmundo subombarduotos kaimo sodybos nuotrauka – akivaizdus liudijimas.

Senoviniai maži ir vidutiniai miestai buvo paversti dulkėmis ir pelenais tiesiog siekiant „didinti chaosą priešo užnugaryje“. Paprastai tarp bombardavimų ir okupacijos būdavo toks ilgas laikotarpis, kad vargu ar galima tuos beprasmiškus bombardavimus aiškinti kariniu būtinumu. Pavyzdžiui, Julichas, sugriautas 1944 m. lapkričio 16 d., nebuvo okupuotas iki 1945 m. vasario 23 d. Freiburgas, sugriautas 1944 m. lapkričio 27 d., užimtas tik 1945 m. balandžio pradžioje, Heilbronas, subombarduotas 1944 m. gruodžio 4 d., išliko neokupuotas iki 1945 m. balandžio pradžios. 1945 m. vasario 14 d. sunaikinto Dresdeno niekas neužėmė iki balandžio. Ulmas, sugriautas 1944 m. gruodžio 17 d., nebuvo okupuotas iki 1945 m. balandžio 24 d. Kovo 16-ąją sugriauto Viurcburgo neokupavo iki balandžio 1-osios. Bairoitas subombarduotas tarp kovo 5-osios ir 10-osios, bet jo niekas neokupavo iki balandžio 18-osios.

Balandžio 20-ąją, paskutinį Hitlerio gimtadienį, prieš Berlyną surengtas vienas intensyviausių masinių bombonešių antskrydžių. Balandžio 25-ąją 318 keturių variklių sunkiųjų bombonešių *Lancaster*, daugelis iš kurių skraidino specialios konstrukcijos dešimties tonų bombas, sunaikino oficialią Hitlerio

Sąjungininkų kariai Berchtesgadene prie A. Hitlerio buvusios rezidencijos. Nuotraukoje matyti subombarduotas SS sargybos pastatas. 1945 m. birželis.

rezidenciją Oberzalcberge prie Berchtesgadeno. Čia kartais vykdavo vyriausybės posėdžiai. Tą pačią dieną JAV oro pajėgos įvykdė paskutinį dieninį antskrydį prieš *Škoda* gamyklas Bohemijoje.

Balandžio 26-ąją bombonešių pajėgų vadovybė pakartotinai gavo nurodymus nutraukti strateginius bombardavimus, bet nedideli taktinių bombonešių, ypač naikintuvų bombonešių, antskrydžiai buvo rengiami iki pat Vokietijos kapituliacijos.

Vokietijai priklausanti Helgolando sala prieš bombardavimus ir po jų.

Naktį iš gegužės 2-osios į 3-iąją sutelktos KOP bombonešių pajėgos įvykdė paskutinę naktinę ataką prieš geležinkelių transporto taikinius Vidurio Vokietijoje.

Gegužės 3-iąją KOP bombonešiai Liubeko įlankoje paskandino du transporto laivus *Cap Arcona* ir *Thielbeck*, žuvo juose gabenami 7 000 politinių kalinių iš dvidešimt keturių šalių.

Paskutinės karo bombos krito ant Helgolando salos ir šitaip tarytum sugrąžino totalinio bombardavimo karą į tą pačią vietą, kurioje prieš penkerius su puse metų 1939-ųjų rugsėjį prasidėjo jo istorija.

Nuo 1945 metų sausio iki balandžio pabaigos prieš Vokietijos karinius ir civilinius objektus iš viso surengti 404 strateginio bombardavimo antskrydžiai, iš jų – 217 dieninių ir 137 naktiniai. Iš viso numesta 340 000 tonų bombų. Tuo pačiu laikotarpiu numesta iš viso 148 000 tonų bombų tiesiogiai paremiant sausumos kariuomenės veiksmus kautynių laukuose.

Vokiečių gelbėjimo tarnybos renka ir degina aukų kūnus.

DEVINTAS SKYRIUS

BOMBARDAVIMŲ AUKOS

Gana skaudu, kad dėl sunkių pokario sąlygų dar neturime tikrų duomenų apie žuvusių per bombardavimus civilių gyventojų skaičių. Turime pakankamai tikslių duomenų apie Vermachto nuostolius abiejuose pasauliniuose karuose, atlikta daug kruopščių tyrinėjimų, kad tie duomenys būtų kuo patikimesni. Tačiau teko ilgai laukti, kol galėjome gauti bent apytikslius civilių aukų šiame kare skaičiavimus. Net ir dabar jie dažnai būna labai apibendrinti, o kartais apskritai abejotini.

Yra daug tokios apgailėtinos padėties priežasčių. Visų pirma todėl, kad reikalingi dokumentų archyvai dažniausiai yra dingę, pamesti ar sunaikinti Vokietijos žlugimo sumaištyje arba per bombardavimus, arba nugalėtojų konfiskuoti ir išvežti iš šalies. Be to, yra ir kitas veiksnys, kuris nuolat nemaloniai pasireikšdavo per karą. Liuftvafė ir civilinė administracija dažnai trukdydavo viena kitai arba dubliuodavo viena kitos darbą, o vietinės valdžios įstaigos, kurių pareiga tai daryti, likdavo nuošalyje, tad dažnai atsitikdavo taip, jog niekas iš jų aiškiai nežinojo, kas iš tiesų atsakingas už aukų apskaitą. Pagaliau ir atsakingi vadovai neaprūpino civilių gyventojų tapatybės identifikavimo žetonais. Kaip tik dėl šio neįtikimo aplaidumo būta tiek daug neatpažintų aukų.

Pirmaisiais karo metais jokios centralizuotos aukų apskaitos nebuvo. Duomenis skelbdavo ne oficialios valdžios įstaigos, jie dažnai būdavo pateikiamai tendencingai, vadovaujantis skelbėjų nuomone. Pirmieji okupacinės valdžios skaičiavimai prieštaringi. Bendras žuvusiųjų skaičius įvertintas labai dideliu intervalu – nuo 300 000 iki 600 000, o sunkiai sužeistųjų manyta buvus nuo 600 000 iki 800 000. Liko nežinoma ir šių duomenų nustatymo metodika.

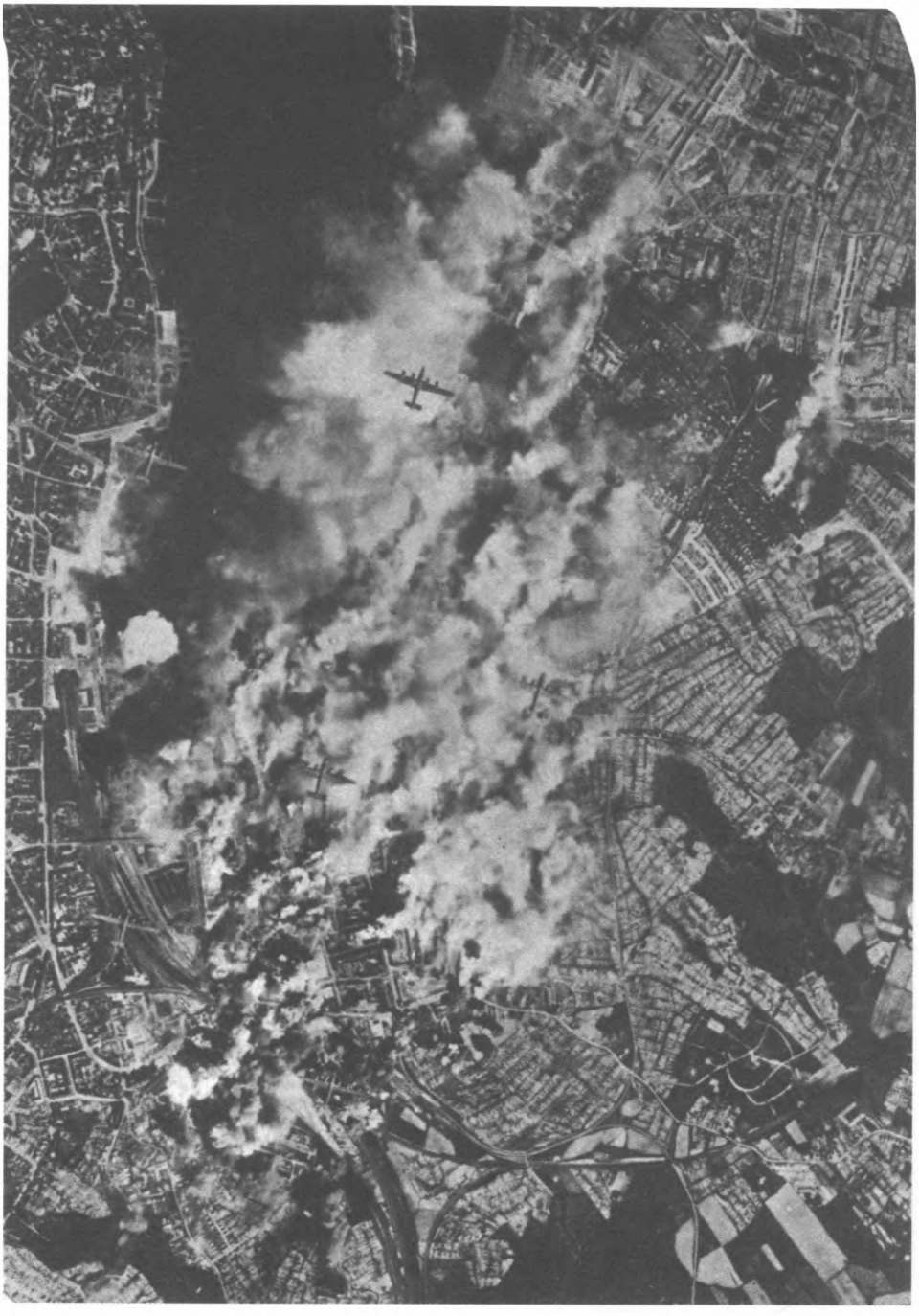

Kylio bombardavimų nuotrauka.

Šie sąjungininkų skaičiavimai yra ginčytini. Pavyzdžiui, sąjungininkų atstovai, susirinkę Jaltos konferencijoje, bombardavimų pasekmes smarkiai pervertino siekdami paaiškinti savo šalių žmonėms, esą vokiečių gyventojų iškeldinimas iš visų teritorijų, esančių į rytus nuo Oderio ir Neisės linijos, skirtas tik labai gausioms žmonių netektims kitose Vokietijos teritorijose kompensuoti, nors tas iškeldinimas reiškė milijonų žmonių priverstinę migraciją.

Net ir tie duomenys, kurie mūsų pastangomis tapo prieinami vėliau, dar ilgai liko nepatikimi. Po pirmųjų mėginimų nustatyti bendrą Vokietijos žmonių netekčių skaičių prieita prie išvados, kad per bombardavimus žuvo apytiksliai 450 000 civilių, bet netrukus paaiškėjo, kad šis skaičius smarkiai sumažintas.

Surinkti patikimesnius duomenis labiausiai trukdo tai, kad vietinių ir regioninių įstaigų informacija yra neišsami, šitaip buvo net ir per karą. Tai gana suprantama, nes po masinių antskrydžių visas žalos dydis ir aukų skaičius paaiškėdavo tik laipsniškai per ilgesnį laikotarpį. Kadangi kiekvienam subombarduotam atrodo, kad jam kliuvo smarkiau už kitus, bombardavimo priblokšti miestų valdžios pareigūnai buvo linkę išpūsti pirmuosius pranešimus, pranešant apie patirtus nuostolius, tapo įprasta padaryti gilesnį įspūdį apie juos, nei vėliau pateikti objektyvesnę informaciją.

Didžiulės painiavos pridarė valdžios mėginimai nuslėpti nuostolių mastą ir aukų skaičių, nes patikimų oficialių duomenų stoka neišvengiamai skatino gandų ir nepaprastai perdėtų pranešimų plitimą. Tai ypač buvo būdinga po smarkių Hamburgo, Kaselio, Vupertalio, Heilbrono, Darmštato ir Viurcburgo bombardavimų padegamosiomis bombomis. Pavyzdžiui, 1943 metais po intensyvių antskrydžių prieš Hamburgą Vokietijoje sklido atkaklūs gandai apie 100 000 žuvusiųjų. Tik po šešerių metų nuo karo pabaigos šis skaičius pagrįstai sumažintas maždaug iki 40 000 žuvusiųjų.

Pagal gana patikimus pokario duomenis nustatyta, kad po Miuncheno bombardavimo būta 6 750 tragiškai žuvusiųjų, tačiau dar dažnai pateikiamas pirminis įvertinimas – 25 000 žuvusiųjų.

Dabar žinoma, kad po septyniolikos antskrydžių prieš Heilbroną būta apytiksliai 7 500 aukų, bet vis dar galima aptikti cituojant, kad per smarkų bombardavimą padegamosiomis bombomis 1944 m. vasario 4 d. žuvo 16 000 žmonių.

Apie žuvusiuosius Kaselyje 1943 m. spalio 22–23 d. naktį, kai miesto centras buvo paverstas milžinišku krematoriumu, paprastai rašoma, kad jų

Bombų apgriauti Miuncheno Pergalės vartai. 1945 m.

būta 40 000, bet po vėlesnių kruopščių tyrimų oficialiai nustatyta 9 200 aukų. Ypatingos aplinkybės leido tiksliai išnagrinėti žmonių žuvimo priežastis, nustatyta, kad iš kiekvieno šimto mirusiųjų penkiolika žuvo nuo fugasinių bombų sprogimų, penkiolika sudegė, o kiti septyniasdešimt žmonių užtroško nuo dūmų. Tokios mirties priežasčių proporcijos gana būdingos intensyviems bombardavimams padegamosiomis bombomis.

Aukų skaičiai daugelyje miestų vis dar abejotini. Mažiausiu tikslumu pasižymi duomenys apie aukų skaičių Dresdene, kuris nukentėjo ypač smarkiai. Čia skaičiavimų rezultatai varijuoja tarp 30 000 ir 300 000. Ilgą laikotarpį tarptautiniu mastu buvo pripažįstamas 225 000 aukų skaičius, jį Manšteino[40] teisme minėjo jo advokatas R. T. Pagetas. Tačiau objektyviais skaičiavimais,

40 Erich von Manstein (1887–1973) – generolas feldmaršalas, vienas talentingiausių Vermachto strategų. Po karo nuteistas kalėti, bet netrukus paleistas į laisvę.

Dresdeno Dievo
Motinos bažnyčia
XIX a. pabaigoje.

Dresdeno Dievo Motinos
bažnyčios griuvėsiai
(antrajame plane).
1945 m.

pagrįstais specialistų išvadomis kruopščiai įvertinus visas aplinkybes, gautas 60 000 žuvusiųjų per vieną bombardavimo padegamosiomis bombomis naktį skaičius, kuris vis vien neabejotinai baisus. Kita vertus, esama įtikinamų skaičiavimų, kuriais pateikiamas 250 000 aukų skaičius. Trumpai tariant, mes vis tiek nežinome tikslaus skaičiaus ir niekada jo nesužinosime. Dresdeno siaubas nesileidžia apskaičiuojamas.

Tačiau net ir tais atvejais, kurie nėra tokie painūs kaip karo pabėgėlių pilname Dresdene, daugelis bombardavimą patyrusių miestų vis dar negali pateikti patikimos informacijos apie savąsias netektis. Apie sunkumus, su kuriais tenka susidurti tyrėjams, galima spręsti iš čia pateikiamo vieno miesto municipaliteto tarybos atsakymo:

„Per pastaruosius keletą metų mūsų informacijos paieškos pasistūmėjo nelabai toli. Patvirtintas 8 500 žuvusiųjų skaičius iš esmės nepasikeitė, nors pagal policijos tvarkomą apskaitą palaidota 13 000 mirusiųjų. Po tiek daug laiko mažai tikėtina, kad mes kada nors nustatysime tų žmonių tapatybes, kurios nebuvo laiku užfiksuotos sąrašuose. Daugelis kūnų buvo suanglėję ar kitaip neatpažįstamai sužaloti. Nėra nieko, kas sudarytų galimybę juos atpažinti. Daugelyje vėliau atkastų slėptuvių rasti tik pelenai, nors žinoma, kad jose slėpėsi žmonės. Kruopščiai sudarytus sąrašus, kurie turėjo tapti vėlesnių tyrimų pagrindu, konfiskavo okupacinė valdžia. Norėdami patikslinti savo duomenis, stengėmės patikrinti dabartinius mirties registracijos įrašus, bet nustatėme, kad daug tūkstančių mirusiųjų surašyti nenurodant jų kilmės vietos, todėl galėjome atrinkti tik tuos, kurių kilmės vieta nurodyta. Be to, reikia atsižvelgti, kad du trečdaliai miesto gyventojų buvo evakuoti."

Kito miesto municipalitetas, paprašytas duomenų apie aukų amžių ir lytį, atsakė: „Statistikos duomenis pagal amžių ir lytį galėjome pateikti tik oficialiai užregistruotų žuvusiųjų. Dėl sąrašuose nurodytų dingusių, greičiausiai mirusių, žmonių ir daug šimtų neatpažintų kūnų tai padaryti neįmanoma. Galutinio visų žuvusiųjų skaičiaus tikriausiai niekada nesužinosime, bet jau aišku tik viena – oficialiai užregistruotų žuvusiųjų skaičius yra daug mažesnis už tikrąjį jų skaičių."

Iš šių pareiškimų visiškai aišku, kad oficialiai užregistruotą aukų skaičių turime atskirti nuo kitų skaičių, o maksimaliai patikimus, bet vis dėlto labai nepilnus duomenis – nuo apytiksliai apskaičiuotų.

Dresdeno nuotrauka iš britų bombardavimų ataskaitų knygos. Tamsiausi plotai – sunaikinti kvartalai, juodomis linijomis apibrėžti beveik nenukentėję pramoniniai rajonai. 1945 m. kovo 16 d.

6 lentelė

Miestai, kuriuose didžiausias aukų skaičius (be Dresdeno, Reino srities ir Rūro)

Hamburgas	55 000	Kaselis	13 000
Berlynas	49 000	Darmštatas	12 300
Kelnas	20 000	Heilbronas	7 500
Magdeburgas	15 000	Viurcburgas	4 200

7 lentelėje pateikti oficialiai užfiksuoti duomenys apie žuvusiųjų skaičių dvidešimt aštuoniuose Reino ir Rūro sričių miestuose, kuriuose dėl įvairių priežasčių buvo lengviau gauti gana patikimą informaciją, tačiau net ir čia reikia visada atsiminti, kad tikrieji aukų skaičiai kur kas didesni.

Nors per penkerius metus įvyko labai daug masinių antskrydžių, ypač per mūšį dėl Rūro, aukų būta palyginti nedaug visų pirma dėl aktyviosios ir pasyviosios gynybos efektyvumo, o antra, dėl kasyklose užgrūdintų vietinių gyventojų didvyriškų pastangų savanoriškai statant slėptuves bei dėl puikios drausmės organizuojant civilinę gynybą.

Bombardavimui atsparios priešlėktuvinės slėptuvės Vakarų Vokietijoje teikė prieglobstį milijonui su puse žmonių. Vidurio ir Rytų Vokietijoje tokių slėptuvių beveik nebūta.

Siaubingas mirties žvilgsnis. Sprendžiant iš raiščio su svastika, žuvusysis galėjo būti nacistų partijos ar kokios nors organizacijos narys. 1945 m., Dresdenas.

Skirtingos žuvusių vyrų ir moterų proporcijos įvairiuose miestuose priklauso nuo nevienodų aplinkybių tuose miestuose ir dažnai nuo bombardavimų tikslo. Per naktinius antskrydžius vykdant gyvenamųjų kvartalų kiliminį bombardavimą, moterų paprastai žūdavo daugiau nei vyrų, o per dieninius antskrydžius prieš pramoninius taikinius būdavo daugiau vyrų aukų.

7 lentelė

Oficialus aukų skaičius Reino ir Rūro srityse

Achenas	2 347	Menchengladbachas	1 267
Bona	1 569	Miulheimas	1 300
Bylefeldas	1 349	Miunsteris	1 595
Botropas	719	Mindenas	465
Bochumas	4 095	Noisas	837
Dortmundas	6 000	Oberhauzenas	2 300
Diuseldorfas	5 863	Reitas	820
Esenas	7 500	Remšeidas	1 346
Gelzenkirchenas	3 092	Zygenas	565
Gladbekas	3 095	Zolingenas	1 700
Hagenas	872	Vanė-Eikelis	1 074
Hamas	1 235	Vatenšeidas	293
Kelnas	20 000	Vitenas	711
Krėfeldas	2 084	Vupertalis	7 000
		Iš viso	87 216

8 lentelė

Žuvusių moterų skaičius, tenkantis 100 žuvusių vyrų (vyrų ir moterų aukų palyginimas)

Hamburgas	160	Miunchenas	92
Darmštatas	181	Šveinfurtas	91
Kaselis	136	Brėmenas	82
Frankfurtas	104	Kylis	70
Niurnbergas	114	Kelnas	99
Augsburgas	122	Viurcburgas	86
Štutgartas	90		

Kaselio miesto griuvėsiai po sąjungininkų antskrydžio.

Vis dėlto labai akivaizdu, kad moterų aukų skaičius visose amžiaus grupėse apskritai buvo didesnis už vyrų aukų skaičių.

O kalbant apie žuvusių vaikų skaičių – tai pati skaudžiausia balanso skiltis, – vietiniai informacijos šaltiniai nepateikia pakankamai duomenų, kurie leistų padaryti apibendrinančias išvadas, tačiau, sprendžiant pagal kai kuriuos patikimesnius duomenis, šis skaičius, deja, yra labai didelis.

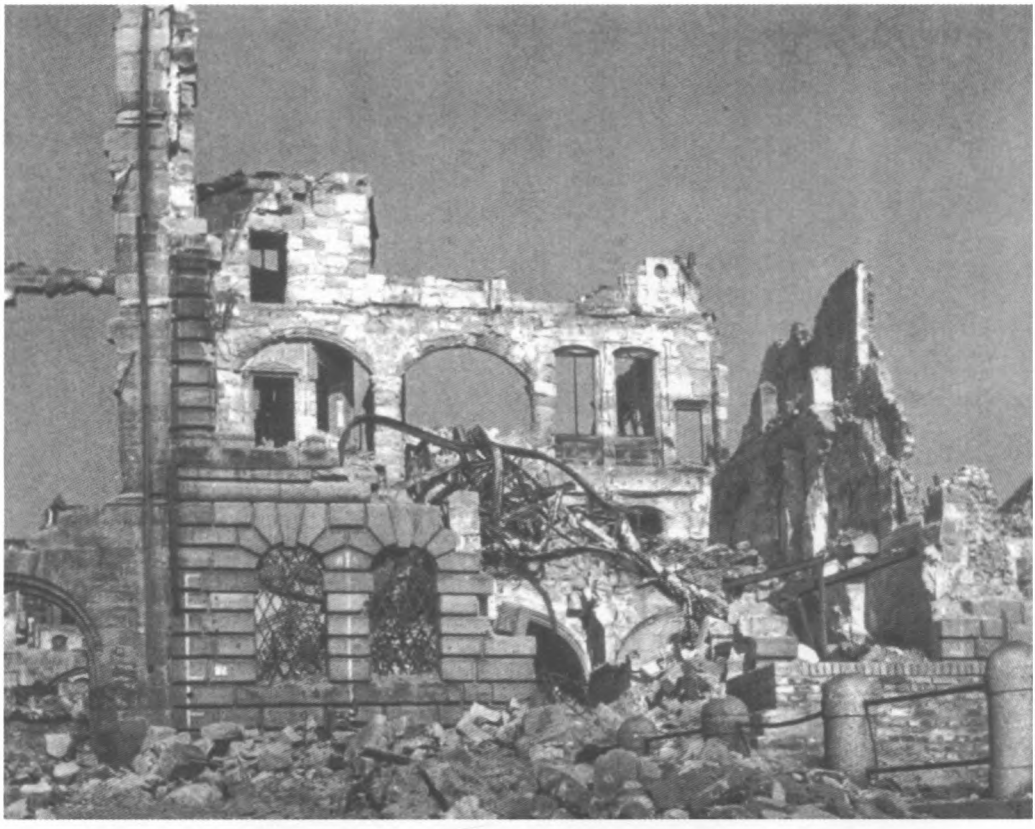

Bombų krušos neišvengė ir Niurnbergas.

Hamburge žuvo 7 000 vaikų ir jaunuolių, t. y. 19 % bendro žuvusiųjų skaičiaus. Be to, 10 000 vaikų tapo našlaičiais, neteko vieno ar abiejų tėvų. Kaselyje vaikų iki šešiolikos metų žuvo 1 881 iš 9 200 bendro žuvusiųjų skaičiaus, t. y. 20 %. Kylyje žuvę vaikai taip pat sudarė 20 % bendro skaičiaus. Breisgau Freiburge, kur 60 % bendro oficialiai patvirtinto 2 767 aukų skaičiaus sudarė moterys, žuvo 252 berniukai ir 275 mergaitės iki šešiolikos metų, t. y. 19 %.

Pagal išsamią, bet anaiptol nepilną suvestinę, užmuštų vaikų skaičius sudarė 18,7 % visų žuvusiųjų. Kadangi normaliomis sąlygomis mokyklinio amžiaus vaikai paprastai sudaro maždaug 14 % visų gyventojų, kitus 5 % visų aukų skaičiaus turėtų sudaryti kūdikiai ir ikimokyklinio amžiaus vaikai.

Pagyvenusių žmonių dalis tarp tragiškai žuvusių aukų taip pat labai didelė, kai kuriuose miestuose ji siekė net 22 %.

Tenka vadovautis Reicho statistikos biuro bendrąja suvestine kaip pradiniu šaltiniu, kol ji bus galutinai patikslinta. Ši suvestinė paskelbta 1956 m. leidinio *Wirtschaft und Statistik* („Ekonomika ir statistika“) 10-ajame tome, skirtame buvusio Vokietijos Reicho gyventojų sudėties apžvalgai.

9 lentelė

Mirusieji ir sužeistieji civiliai teritorijoje, priklausančioje Reichui

	1937 12 31		1942 12 31	
	Be karo pabėgėlių	Kartu su pabėgėliais	Be karo pabėgėlių	Kartu su pabėgėliais
Mirusieji	410 000	537 000	563 000	570 000
Sužeistieji	637 000	834 000	677 000	885 000

Į lentelę neįtraukti duomenys apie asmenų grupes, nedalyvavusias kariniuose veiksmuose, kaip antai: policija, civilinės gynybos darbuotojai, užsieniečiai darbininkai ir karo belaisviai.

Šiaip tie skaičiai mažai ką rodo. Kadangi nėra su kuo jų palyginti, šiuos skaičius galima laikyti dideliais ar mažais atsižvelgiant į vertintojo požiūrį. Jie įgyja prasmę tik susieti su panašių įvykių pasekmėmis.

Kai kurie žmonės šias netektis linkę laikyti nedidelėmis, nes lygina jas su apskritai visomis bombardavimų aukomis ar net su milžinišku dvidešimt dviejų milijonų žmonių skaičiumi, kaip manoma, žuvusių per Antrąjį pasaulinį karą. Pagaliau jos gali atrodyti santykinai mažos, jei lyginama su, pavyzdžiui, skaičiumi mirusių nuo ligų ir bado, kurį tiesiogiai ar netiesiogiai sukėlė šalies blokada per Pirmąjį pasaulinį karą. Pagal Reicho sveikatos ministerijos memorandumą šis skaičius tarpukariu siekė apie 800 000 žmonių, tarp jų 150 000 žmonių mirė dėl išsekimo ir gripo epidemijos.

Kiti, nepaisydami visiškai skirtingų istorinių sąlygų, vokiečių civilių bombardavimų aukas lygina su civiliais, žuvusiais per Trisdešimtmetį karą[41]. Po šio nuožmaus karo išliko tik maždaug ketvirtadalis vietinių gyventojų, kai nuo 1936 m. iki 1946 m., nors ir kokie dideli karo nuostoliai, Europos gyventojų skaičius išaugo vienuolika milijonų.

41 Trisdešimtmetis karas (1618–1648) – vienas žiauriausių ir ilgiausiai trukusių karų Europos istorijoje. Prasidėjo katalikų ir protestantų religiniu karu ir peraugo į visuotinį karą, kuriame dalyvavo beveik visos Europos šalys.

Iš nelaisvės namo grįžęs buvęs Vermachto karys, skaitydamas skelbimus, ieško artimųjų.
1946 m., Dresdenas.

Tačiau nepriklausomai nuo kieno nors požiūrio į šiuos vertinimus ir nuo atsisakymo bet kokių nevaisingų palyginimų, nes kraujo ir ašarų neįmanoma išreikšti bejausmės statistikos skaičiais, išlieka skaudus faktas, kad Vokietijos civilių netektys – vienas civilis keturiems žuvusiems kariams – labai didelės ir net neturinčios lygių šiuolaikinės Europos istorijoje. Kai kuriuose miestuose žuvusiųjų tarp likusių namie buvo daugiau nei tarp vyrų, išėjusių kariauti.

Pavyzdžiui, per Hamburgo bombardavimą civilių žuvo beveik dvigubai daugiau, nei žuvo vokiečių armijos karių per visą 1870–1871 m. Prancūzijos ir Prūsijos karą. Tarp kitko, verta prisiminti karaliaus Vilhelmo I, būsimojo Vokietijos imperatoriaus, 1870 m. rugpjūčio 11 d. atsišaukimą, kuriuo jis karo pradžioje kreipėsi į Prancūzijos liaudį. Jau vien ši ištrauka rodo, kaip smarkiai nukrypta nuo humanistinių kariavimo principų, palyginti su tais laikais: „Aš kariauju prieš Prancūzijos kareivius, bet ne prieš civilius. Todėl jos gyventojai ir toliau turės teisę nesirūpinti dėl savo pačių ir savo turto saugumo, kol praras šią teisę priešiškais veiksmais prieš mano kariuomenę."

Grįždami į visiškai kitokią dabartį, prisimename, kad per Antrąjį pasaulinį karą bombardavimų aukomis tapo apytiksliai 600 000 civilių Vokietijos gyventojų, o sunkiai sužeistų, kurie vis dėlto išgyveno, būta maždaug 800 000.

Britų autorių veikaluose, pavyzdžiui, Čarlzo Vebsterio (Charles Webster) *The Strategic Air Offensive against Germany* („Strateginis aviacijos puolimas prieš Vokietiją") ir Dž. Batlerio (J. Butler) *History of the Second World War* („Antrojo pasaulinio karo istorija"), vokiečių civilių netektys labai smarkiai sumažintos – nurodytas jų skaičius tik 180 000. Toks didelis duomenų nesutapimas sukėlė karštas diskusijas, todėl Vokietijos federalinė vyriausybė Bonoje pavedė Statistikos biurui (*Statistisches Bundesamt*) parengti oficialų pranešimą. Šių tyrimų rezultatai paskelbti 1962 m. leidinio *Wirtschaft und Statistik* trečiajame tome, kur nurodytas bendras 593 000 civilių aukų skaičius – nepaprastai artimas mano duomenims, nustatytiems per daugelį nepriklausomo tyrinėjimo metų.

Italų informacijos šaltiniuose nurodomas 64 350 bombardavimų Italijoje aukų skaičius. 23 % šio skaičiaus sudarė vaikai.

Panašus 58 000 aukų skaičius nurodomas ir Prancūzijos šaltiniuose.

Britų civilių aukų skaičius siekia maždaug 60 000 žmonių, pusė iš jų tenka Didžiajam Londonui.

Tegul niekas nelaiko šių skaičių lyginimo mėginimu suvesti piktadarybių balansą. Toks mėginimas būtų beprasmis ir visiškai klaidingas, ypač dabar, kai visos Europos tautos ima suvokti, kad bombų karas yra visuotinė tragedija. Paprastų žmonių kančios tik tada turės kokią nors prasmę, jei, remiantis jomis, bus padarytos deramos išvados, palankios ateities kartoms.

Vargu ar įmanoma taikliau apibendrinti šią skaudžią apžvalgą iš laikotarpio, per kurį buvo negailestingai ignoruojama beginklių žmonių gyvybė ir gerovė, nei pacituoti žodžius, iškaltus ant paminklo penkiasdešimt penkiems tūkstančiams aukų, žuvusių per Hamburgo bombardavimus, atminti:

„Gal ateinančios kartos nepatirs šių nekaltųjų žiauraus likimo. Gal šis bendras kapas perspės visus būti gailestingus savo artimui."

Ugnis ir sprogmenų skeveldros aukų nesirenka... Apanglėję nelaimėlių kūnai.

Chemijos pramonės gamyklų griuvėsiai Liudvigshafene.

DEŠIMTAS SKYRIUS

BOMBARDAVIMAI IR KARO PRAMONĖ

Kaip ilgametis nepaliaujamas bombardavimas atsiliepė Vokietijos karinės produkcijos gamybai? Šį svarbų klausimą iškart po karo ėmė tirti šalių nugalėtojų nedelsiant įkurtos specialios komisijos. Jų tyrimų rezultatai paskelbti daugelyje ataskaitų. Vėliau daugelio tyrimų objektu tapo ir nepaprasto Vokietijos pramonės gyvybingumo šaltiniai. Visi šie išsamūs tyrinėjimai sudarė galimybę aiškiai atsakyti į svarbiausią klausimą, susijusį su strateginio bombardavimo operacijomis: ar Vokietijos karo pramonė patyrė lemiamą smūgį?

Šie grafikai iš Kaldoro[42] veikalo *Review of Economic Studies* („Ekonominių tyrimų apžvalga“) sudėtingą padėtį atspindi geriau nei ištęsti pranešimai ar varginanti statistika.

10 lentelė

Vokietijos karo pramonės raida per Antrąjį pasaulinį karą 1940–1945 m. (JAV SBTK duomenys)

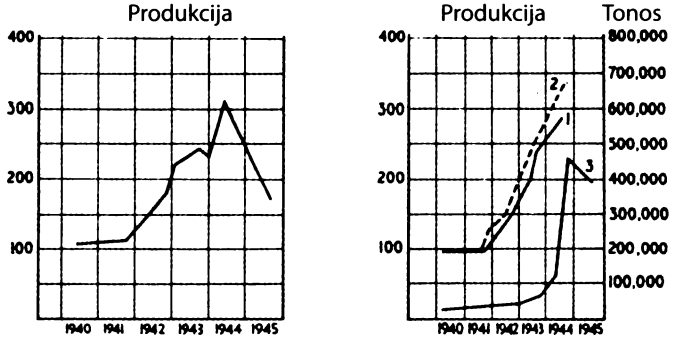

42 Nicholas Kaldor (1908–1986) – vengrų kilmės įžymus Jungtinės Karalystės ekonomistas, Kembridžo universiteto profesorius, daugelio ekonomikos teorijos veikalų autorius.

Kreivės dešiniajame grafike vaizduoja metinę gamybą procentais 1940 m. lygio atžvilgiu: realią (1) ir apskaičiuotą, jei nebūtų bombarduojama (2). 3 kreivė – visų rūšių numestų bombų svoris.

Grafikai tokie akivaizdūs, kad jiems suprasti nebūtini jokie kiti duomenys, skaičiai ar net diskusijos. Todėl dar kartą išvardykime to reiškinio, smarkiai nuvylusio bombardavimo vykdytojus, svarbiausias priežastis. Kaip atsitiko, kad, nepaisant didžiulių jų pastangų, Vokietijos karinės produkcijos gamyba aukščiausią lygmenį pasiekė 1944 m. vasarą, kai jau buvo smogti pagrindiniai oro puolimo smūgiai?

Galbūt šį stebinantį reiškinį įtikimiausiai paaiškintų tai, kad Vokietijos miestai, patyrę pagrindinį numestų bombų smūgį, tapo savotišku savo karinių gamyklų apsauginiu skydu. Galime laikyti savaime suprantamu dalyku, kad joks bombardavimų vykdytojas rimtai nemanė, jog, griaudamas senovinių Vokietijos miestų istorinius centrus, daro žalą jos karo pramonei. Juk visiems, be abejo, buvo gerai žinoma, kad didelių, modernių Vokietijos pramonės

Gaisrai Kaselio pramoniniame rajone. 1944 m.

Neatpažinti Kaselio bombardavimo aukų kūnai.

įmonių esama visur. Vokietijos karo pramonė pirmą kartą smarkiai nukentėjo nuo intensyvių, labai daug nuostolių padariusių antskrydžių, kuriuos amerikiečiai surengė prieš svarbiausius pramoninius objektus, ypač prieš dideles sintetinio kuro gamyklas ir Vakarų Vokietijos geležinkelių bei kelių eismo sistemas. Tačiau tada dauguma Vokietijos miestų jau buvo visiškai beprasmiškai paversti dulkėmis ir pelenais.

Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Valstijose kai kas manė, kad Vokietijos pramonės nuostabų gyvybingumą išimtinai ar bent pirmiausia lemia nacistinė politinė sistema. Tačiau tokia nuomonė per daug supaprastinta. Joks mąstantis žmogus neneigs totalitarinio režimo svarbos valstybės karo ekonomikai, tačiau priemonės, kurių Vokietijoje imtasi karo pramonei plėtoti ir palaikyti, buvo labai panašios į analogiškas priemones demokratinėse Vakarų šalyse, kaip antai: gamybos įrenginių modernizacija, pažangių gamybos metodų plėtra, darbininkų techninis mokymas, propaganda ir ypač skatinimų sistema. Tačiau už viską svarbiausia buvo neprilygstama darbo drausmė ir Vokietijos darbininkų, vyrų ir moterų, pasiaukojimas, ypač labiausiai nuo

Savaeigių artilerijos pabūklų gamyba Rytų Berlyne, Špandau rajone. 1943 m.

bombardavimų nukentėjusiuose rajonuose. Dėl bombardavimų sumažėjusį produkcijos kiekį šie vyrai ir moterys kompensuodavo tiesiog ilgesniais darbo viršvalandžiais.

Tikra tiesa, kad, bombardavimų trukmei vis ilgėjant, bombos kartais arba net atsitiktinai pataikydavo į pramoninius taikinius, bet gamybai padaryta reali žala buvo daug mažesnė, nei atrodė sąjungininkams. Savaime suprantama, didesnę žalą padarydavo dieniniai antskrydžiai, kai buvo galima tiksliau bombarduoti. Tačiau, dūmams išsisklaidžius ir dulkėms nusėdus, paaiškėdavo, kad gamykla iš esmės paprastai išlikdavo daugiau ar mažiau nenukentėjusi. Pastatai sugriūdavo, bet įrenginiai prireikus galėdavo dirbti ir po atviru dangumi. Iki pat 1944 m. vasaros pabaigos lenktynes tarp bombų padarytos žalos ir produkcijos gamybos vokiečių pramonė faktiškai laimėjo. Būtent tada, kaip Tarptautiniame karo nusikaltimų tribunole Niurnberge pasakė Vokietijos

ginklavimosi ministras Špėras[43], karas buvo pralaimėtas gamybiniu, techniniu ir ekonominiu atžvilgiu, nuo tada pramonė nebeįstengė užpildyti atsivėrusių spragų.

Dar vienas svarbus veiksnys, neabejotinai turintis teigiamos įtakos vokiečių pramonės gyvybingumui, – aukšta Vokietijos pramonės vadovų kvalifikacija. Jų vadovavimo stilius ir metodai tikrai nebuvo diktatoriški. Kaip džiūgavo Britanijos bombonešių oro pajėgų vadai, kai 1942 m. rugpjūčio 1 d. per pirmąjį masinį antskrydį smarkiai nukentėjo Vokietijos pramonės koncernų centrinės administracijos pastatas! Jie sveikino vienas kitą nukirtę galvą Vokietijos karo pramonei! Tačiau iš tikrųjų Vokietijos pramonė, netekusi „keleto stalų ir telefono aparatų", tik atsikratė varginančių biurokratinių suvaržymų ir galėjo toliau netrukdoma tęsti darbą. Valdymo struktūros supaprastinimas daugeliu atvejų atvėrė kelią svarbiems pramoninės gamybos patobulinimams.

Beviltiškai padėčiai įveikti ir gamybos lygiui išlaikyti galiausiai imtasi desperatiškos priemonės – „ginkluotės komisarų" skyrimo, faktiškai reiškiančio efektyvaus pramonės valdymo pabaigą ir Vokietijos karinės ekonomikos galą, nes taip atkurta biurokratinė kontrolės sistema.

Prieš tai buvo nemažai padaryta decentralizuojant ir užmaskuojant gamyklas bei slepiant jas po žeme, bet informacija apie šias priemones gerokai perdėta. Visose šalyse siekiama gamybą organizuoti toliau nuo karo veiksmų zonos ir kitų pavojingų kaimynysčių, tad kai pirmieji dveji karo metai sudarė Vokietijos pramonei sąlygas perkelti svarbių pramonės šakų įmones į pietryčius, optimistiškai pavadintus „Reicho priešlėktuvine slėptuve", šia galimybe visiškai pasinaudota.

Gamyklų maketų statyba, skirta bombonešių lakūnams suklaidinti ir priversti juos tuščiai švaistyti savo bombų krovinį, Vokietijos gamybos kitimo kreivėms, galima sakyti, padarė tik neigiamą įtaką, tačiau kuriam laikui kai kur padėjo labai sėkmingai. Pavyzdžiui, per mūšį dėl Rūro britų oro pajėgų vadovai manė, kad Karališkosioms oro pajėgoms pavyko daugeliui mėnesių išvesti iš rikiuotės vieną iš svarbiausių Krupo[44] gamyklų, ir tik 1943 m. pabaigoje išsiaiškino, kad jų bombonešiai 75 % savo bombų krovinio numetė ant apgaulingo gamyklos maketo, pastatyto į pietus nuo Eseno. Brangiai kainavę

43 Albert Speer (1905–1981) – architektas, Reicho ginkluotės ir karo pramonės ministras, Niurnbergo tribunolo nuteistas 20 metų kalėti.

44 Alfrid Krupp (1907–1967) – pramonininkų Krupų dinastijos atstovas, didžiausio Vokietijos istorijoje metalurgijos, ginklų ir mašinų gamybos koncerno *Friedrich Krupp AG* savininkas, po karo nuteistas kalėti, bet netrukus išleistas į laisvę.

didžiuliai maketai Ploješčtyje, Rumunijos naftos verslovių centre, gana ilgą laikotarpį sėkmingai klaidino rusus, kurių gausūs lėktuvų antskrydžiai apskritai nepadarė jokios rimtos žalos tikriesiems taikiniams. Tačiau, sparčiai tobulėjant oro žvalgybos technikai ir padedant slaptiesiems agentams, šios gudrybės panaudojimo efektyvumas vis mažėjo. Pavyzdžiui, trylika didelių gamyklų maketų, vėliau pastatytų į šiaurę nuo Berlyno, bombonešių lakūnus mulkino labai neilgai.

Buvo įrengiamos ir tikros požeminės patalpos slėpti kai kurioms svarbiausioms pramonės įmonėms, perkeltoms į požemį 1944 metų pirmąjį pusmetį. JAV tyrimų duomenimis, karo pabaigai artėjant, veikė 140 tokių požeminių gamyklų. Beveik visos V tipo raketos ir pusė aviacijos variklių pagaminti po žeme. Požeminėse saugyklose laikytos ir gausios svarbių medžiagų atsargos. Tačiau tose požeminėse gamyklose buvo pagaminama mažiau nei 1 % visos Vokietijos pramonės produkcijos, ilgainiui galingomis specialios konstrukcijos fugasinėmis bombomis tapo įmanoma pasiekti šias gamyklas. Po karo visos tos požeminės gamyklos išmontuotos ir susprogdintos.

Sistemingo Vokietijos miestų bombardavimo ir griovimo kvailą beprasmiškumą galima aiškiai suvokti iš intensyvių išmontavimo darbų po karo, siekiant užbaigti bombonešių pradėtą niokojimą. Vien Vakarų Vokietijoje sunaikintos ar išmontuotos 82 plieno liejyklos, 225 mašinų gamybos gamyklos ir daugybė kitų pramonės įmonių.

Apie pramoninės produkcijos gamybos sumažėjimą kaip strateginio bombardavimo pasekmę JAV tyrimų komisija paskelbė šiuos duomenis:

11 lentelė

Vokiečių pramonės gamybos nuostoliai, patirti dėl aviacijos veiksmų

Pramonės šakos	Gamybos pajėgumų sumažėjimas (procentais)
Kasyba (Rūro sritis)	3
Mašinų gamyba	10
Elektros energijos gamyba	10–15
Chemija (pagrindinės medžiagos)	15
Variklių gamyba	20–25
Metalurgija	25–30
Laivų statyba	35

Šie skaičiai visus labai nustebino, kai kas pareiškė abejonių dėl jų tikslumo, bet vėliau juos patvirtino kruopščios analizės rezultatai, kuriuos paskelbė Vokietijos ekonomikos tyrimų institutas leidinyje „Vokietijos pramonė karo laikotarpiu, 1935–1945“ (*Verlag Dunker & Humblot, Berlin-Dahlem*). Dėl instituto specialistų kompetencijos, kruopštumo, patikimumo ir pateiktų neginčijamų faktų šis vokiečių veikalas yra vertinga mokymo priemonė studijuojantiesiems karo veiksmus ore ir karinę ekonomiką.

Lėktuvų *Heinkel* gamykla. Siekiant išvengti priešo bombų, Vokietijos kai kurios karo pramonės įmonės perkeltos po žeme ar į kalnų masyvuose iškirstus cechus.

Pirmasis pasaulinis karas kartu tapo ir cheminiu karu. Australijos pėstininkai pozuoja su dujokaukėmis. 1917 m.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

BENT CHEMINIO KARO IŠVENGTA

Vos tik 1915-ųjų balandį prie Ipro buvo panaudotos nuodingosios dujos, prasidėjo karštos diskusijos apie šio naujoviško cheminio ginklo reikšmę būsimajame strateginiame oro kare. Vaizduotė jau piešė niūrius pasaulio pabaigos vaizdus kaip cheminio karo pasekmę, o bombardavimo entuziastai, žinoma, nedelsdami susidomėjo naujuoju ginklu ir ėmė nagrinėti jo galimo panaudojimo naudą. Tačiau neilgai trukęs ankstyvas jų entuziazmas kažkaip išblėso, nes pagal nekintamą kare atsvaros dėsnį chemijos pramonė, pagaminusi nuodus, pirmiausia ėmėsi gaminti ir priešnuodžius. Netrukus paaiškėjo ir kita šio ginklo silpnoji vieta – pernelyg didelė priklausomybė nuo oro sąlygų. Šios ir kitos priežastys labai apribojo nuodingųjų dujų panaudojimą Pirmajame pasauliniame kare, bet teorinė galimybė panaudoti jas kitame kare nebuvo atmesta.

Tarpukariu, po keleto metų neretai karštų diskusijų, Vokietijos karo ir chemijos mokslo specialistai turbūt anksčiau už kitų Europos šalių specialistus suprato, kad cheminis karas, ypač toks karas panaudojant aviaciją, nesuteikia pakankamai pranašumų, kad kariavimo metodų sąraše jam būtų skiriama pirmaujanti vieta. Britanijos valdžios požiūris buvo kitoks, ir ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje visi gyventojai buvo aprūpinti dujokaukėmis – ši priemonė kainavo taip brangiai, kad galėjo būti taikoma tik vietoj kitų gynybos priemonių, pavyzdžiui, zenitinių pabūklų baterijų ir priešlėktuvinių slėptuvių įrengimo sąskaita.

Speitas savo knygoje „Bombardavimų pateisinimas“ šiuo klausimu rašė: „1937–1939 metais visus buvo apsėdusi dujų grėsmės tema. <...> Iš daugelio informacijos šaltinių gaudavome perspėjimų apie šį pavojų. <...> Dabar prisiminus akivaizdu, kad tuometė vyriausybė šią grėsmę laikė daug rimtesne už

bet kurias kitas grėsmes. Prieš ją imtasi atsargumo priemonių gerokai gausesnių ir įmantresnių, nei būtina aktyviai gynybai. Tuo metu apsirūpinimui priešlėktuviniais pabūklais ir prožektoriais buvo skiriama palyginti kur kas mažiau dėmesio. <...> Apie 200 000 savanorių buvo mokomi prieščheminės gynybos veiksmų, visiems šalies policininkams duoti atitinkami nurodymai, per 10 000 gydytojų ir tiek pat medicinos seserų išklausė specialų mokymų kursą apie dujomis apnuodytų ligonių gydymą, o iki 1936 m. liepos valstybinė įmonė pagamino dvidešimt milijonų dujokaukių (iki 1939 m. kovo pagamintų dujokaukių skaičius išaugo iki penkiasdešimt milijonų vienetų). „Tikiu, – pasakė lordas Svintonas[45], akivaizdžiai patenkintas, – kad pasaulyje esame vienintelė šalis, organizavusi masinę dujokaukių gamybą."

Prancūzija taip pat ėmėsi panašių, tik ne tokio didelio masto apsaugos priemonių.

Vokietija laikėsi saikingos pozicijos ir, kaip vėliau paaiškėjo, pasielgė protingiau. Jos vadovai nusprendė nekariauti cheminio karo ir ypač vengti aviacijos panaudojimo tokiame kare. Todėl jos pasirengimai šioje srityje buvo tik gynybinio pobūdžio, nors, žinoma, susiję su labai išsamiais tyrimais, kad išrastos naujų dujų rūšys neužkluptų jos netikėtai. Be abejo, rengtasi ir veiksmingam atkirčiui, jeigu priešas pradėtų cheminį karą. Atsisakius cheminio karo su aviacijos panaudojimu, bet siekiant būti pasirengusiems, vykdyta labai plati chemijos, medicinos ir technologijos mokslo tiriamųjų darbų programa – buvo sukurti, parengti ir aprūpinti reikiama įranga specialistų chemikų padaliniai, žinomi *Nebeltruppe*[46] pavadinimu, be to, ši programa skirta civilių gyventojų apsaugos nuo cheminio ginklo priemonėms kurti.

Vadovaudamosi laikraštyje *Allgemeine Schweitzer Militarzeitung* paskelbta informacija, okupacinės pajėgos po karo rado didžiules cheminio ginklo atsargas su nuodingosiomis dujomis užtaisytais artilerijos sviediniais ir 130 000 aviacinių bombų, sveriančių nuo 205 iki 500 kilogramų, su naujos rūšies dujomis, galinčiomis prasiskverbti pro visų žinomų tipų dujokaukes. Dauguma šių sandėlių buvo požeminiai.

---

45 Lord Swinton – britų politiko Philip Cunliffe-Lister (1884–1972) titulas. 1935–1938 m. vikontas Svintonas (vėliau – 1-asis grafas Svintonas) užėmė aviacijos ministro postą Nevilio Čemberleno vadovaujamoje vyriausybėje.

46 *Nebeltruppe* (pažodžiui – „dūmų leidimo dalinys") – Vermachto cheminės pajėgos, iš pradžių skirtos priešui apšaudyti dūmadėžėmis ar chèminiais sviediniais, bet vėliau tapusios salvinių reaktyvinių minosvaidžių daliniais.

Apsauginiai kostiumai kūdikiams. Britai rimtai žvelgė į cheminio karo tikimybę, todėl šiai grėsmei rengtasi iš anksto.

Per karą ištyrus trofėjines rusų dujokaukes, nustatyta, kad naujausiuose jų modeliuose įtaisyti filtrai prieš tam tikrą nuodingųjų dujų rūšį, apie ją Vokietijos chemikai žinojo, bet laikė netinkama praktiškai panaudoti. Žinoma, nedelsiant imtasi atsargumo priemonių – prieš šias naujos rūšies dujas, kurių, Sovietų Rusija, matyt, turėjo savo arsenale, buvo sukurtas naujas filtras ir įdėtas į visas vokiečių dujokaukes.

Tas faktas, kad per karą visos kariaujančios šalys visų rūšių nuodingąsias medžiagas laikė griežtai draudžiamomis naudoti, yra vienas iš įdomiausių ir sunkiausiai paaiškinamų reiškinių. Rašydamas 1944 metais savo knygą „Bombardavimų pateisinimas", Speitas pareiškė: „Kol kas negalima aiškiai žinoti, panaudos ar nepanaudos Vokietija dujas prieš karo pabaigą. Tačiau aišku viena – įvykių eiga parodė, kad tvirtas įsitikinimas, jog ji karą pradės dujų atakomis, pasirodė esąs be pagrindo. Šiaip ar taip, tada ji tam turėjo gerą progą. <...> Labiau tikėtina, kad ji niekada ir neketino jų panaudoti. Tai nereiškia, jog ji galų gale negali panaudoti, bet tik kaip paskutinę beviltišką gelbėjimosi priemonę. <...> Ponas Džordžas Sava[47] pabrėžė: „Iškalbinguose analitiniuose straipsniuose karinėmis temomis, išspausdintuose nacistinėje Vokietijoje, laikytasi beveik vienos nuomonės, kad nuodingosios dujos kaip kariavimo priemonė neturi perspektyvos."

Tačiau cheminio karo perspektyva per Antrąjį pasaulinį karą buvo visų kariaujančių šalių vyriausybių naktinis košmaras. Kokia pagrįsta buvo baimė, kad nevilties apimti nacistų vadovai galėjo spjauti į visus ribojimus ir pagaliau panaudoti dujas, galima spręsti iš to fakto, jog 1945-ųjų vasarį Gebelsas rūsčiai reikalavo bombarduoti Londoną dujomis užtaisytomis bombomis, taip atsakyti į žiaurų Dresdeno subombardavimą. Laimė, šis siūlymas buvo atmestas.

Kita vertus, turime būti dėkingi p. Čerčiliui, kad jis bent išgelbėjo mus nuo dujų, nors, be abejo, galėjo beveik nebaudžiamas panaudoti jas baigiantis karui, kai Liuftvafė buvo aiškiai per silpna keršyti. Dujų panaudojimo pasekmės būtų neapsakomai baisios, o aviacijos antskrydžių terorizuojamų civilių gyventojų kančios būtų peržengusios žmogaus vaizduotės ribas, juolab kad Vokietijos civiliai nebuvo pasirengę tokiai galimybei. JAV tyrimų komisija visiškai teisi priėjusi prie esminės išvados, kad kartu su geru Vokietijos

47 George Sava – rusų kilmės chirurgo ir produktyvaus rašytojo George Alexis Milkomanovich Milkomen (1903–1999) literatūrinis slapyvardis. Parašė daug knygų medicinos, politikos, istorijos klausimais bei grožinės literatūros kūrinių.

Vaikų iš „Hitlerjugendo" pratybos su dujokaukėmis.

specialistų parengimu kovai prieš cheminį ginklą ir puikiu Vokietijos civilinės gynybos organizacijos pasirengimu teikti pagalbą nukentėjusiesiems nuo dujų būta ir vieno rimto trūkumo – nieko nepadaryta plačiajai visuomenei šviesti ir parengti, matyt, bijota tokiomis priemonėms sukelti paniką, tad, panaudojus dujas, tikriausiai būtų neišvengta siaubingo chaoso ir žmonių kančių.

Pokario literatūroje šia tema dažnai randama įrodinėjimų, kad aviacijos skleidžiamų cheminių medžiagų, ypač nervus paralyžiuojančių dujų, panaudojimas būtų buvęs daug naudingesnis valstybėms nugalėtojoms, negu numatomos okupuoti šalies niokojimas fugasinėmis, padegamosiomis ar gal net branduolinėmis bombomis. Savo knygoje *Die deutschen Waffen und Geheimwaffen im zweiten Weltkrieg* („Vokiečių ginklai ir jų slaptasis ginklas Antrajame pasauliniame kare") R. Lusaras išsamiai nagrinėjo anksčiau griežtai slepiamas kovinių dujų savybes. Vokietijoje iki paskutinės minutės puoselėta viltis apie išsigelbėjimą nuo pralaimėjimo panaudojus naują, neva lemiamą ginklą. Tokie migloti gandai sklido ir tarp karių fronte, ir tarp namie likusių civilių gyventojų. Net 1945-ųjų pavasarį laikraščių antraštės rėksmingai

Vokiečių karys su apsauginiu kostiumu.

skelbė: „Pergalė jau ne už kalnų!“ Lusaras manė, kad šie gandai susiję ne su atominiu ginklu, kaip įprasta laikyti savaime suprantamu dalyku, bet su naujomis kovinėmis dujomis, kurių mirtinas poveikis prašoko visų iki tol žinomų dujų poveikį.

Tokia prielaida neturėtų būti ignoruojama, o, planuojant priešchemines priemones, visada reikės atsižvelgti į naujų, slaptų kovinių dujų panaudojimo galimybę. Tai dar viena grėsmė, kuriai reikia pasirengti papildomai prie

branduolinio smūgio pasekmių – radioaktyviųjų kritulių ir jonizuojančiosios spinduliuotės. Jokie gynybos planai niekada neturi visiškai atmesti cheminio karo galimybės.

Turėtume suvokti – nors ir vien tik dėl mūsų tikėjimo žmogiškumu, – kad sprendimai susilaikyti nuo nuodingųjų dujų panaudojimo Antrajame pasauliniame kare priimti vadovaujantis ne vien praktiniais sumetimais ir kad būta moralinių priežasčių, dėl kurių abiejų priešiškų pusių vadovai nesiryžo žengti paskutinio žingsnio moralinio nuosmūkio link. Panaudojus cheminius ginklus, būtų sąmoningai pažeistos taip sunkiai pasiektos Hagos konvencijos nuostatos, draudžiančios naudoti kovines dujas. Tokiu atveju žmonijos viltims siekti geresnės ateities būtų smogtas lemtingas smūgis.

Pokaris. Konteinerių su cheminiu ginklu „laidojimas" jūroje.

Moteris ir bombų pražudyti mokiniai. 1943 m., Kelnas.

DVYLIKTAS SKYRIUS

GYVENIMAS PRAGARE. CIVILIŲ GYVENTOJŲ ELGSENA

Komentuodamas požiūrių skirtumus diskusijose apie sistemingo Vokietijos miestų griovimo turėtą ar neturėtą įtaką sąjungininkų pergalei, kapitonas Lidelis Hartas savo veikale, pavadintame „Karo tikslai“, pripažino, kad net kruopščiausi tyrinėjimai nepadėjo vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą pirmiausia todėl, kad visi diskusijų dalyviai karštai stengėsi įrodyti savo teorijų pagrįstumą, o jų argumentai buvo šališki, priklausomi nuo pritarimo ar nepritarimo neribotiems kiliminiams bombardavimams. O ir be šių kliūčių, buvo pernelyg daug sunkiai įvertinamų, sudėtingų dalykų.

Vienas iš tokių „sunkiai įvertinamų“ dalykų, t. y. vienas iš tų veiksnių, kurie labai apsunkina padėties bombų kare įvertinimą, nes jų veikimo negalima aiškiai numatyti arba jį labai sunku apskaičiuoti, be abejo, yra neprognozuojama civilių gyventojų reakcija ir elgsena per bombardavimus, ypač kalbant apie gyventojus tų miestų, kuriuos nuspręsta be atodairos bombarduoti – sąmoningai siekti palaužti civilių moralinę būklę, ir tai kartais vadinama „įbauginimo smūgiais“.

Vokietijos gyventojų elgsena bombardavimų pragare yra neabejotinai verta gilesnio tyrimo nei paviršutiniškas susipažinimas. Visi komentarai ir teoriniai apibendrinimai, kurių tiek daug yra paskelbę karo istorikai, daugiausia užsieniečiai, apskritai, yra nepakankamai pagrįsti. Dabar prie diskusijos prisidėjo ir vokiečių tyrinėtojai. Būtent jų šalis buvo pagrindinis strateginių bombardavimų taikinys, ir jie, savo nelaimei, turi kur kas didesnę praktinę šios srities patirtį nei jų kolegos užsieniečiai. Faktiškai be vokiečių dalyvavimo vargu ar įmanoma prieiti prie kokių nors abipusiškai priimtinų išvadų. Psichologų ir sociologų, besidominčių žmonių masinės elgsenos klausimais,

Berlyniečiai rikiuojasi eilėje prie vandens. 1945 m.

čia laukia vertinga medžiaga ir plati, dar beveik neliesta dirva jų istoriniams ir sociologiniams tyrinėjimams.

Pasiaukojimo dvasia, būdinga paprastam žmogui kaip atskirai asmenybei ar kaip visuomenės nariui karo ir didžiulio pavojaus sąlygomis, yra tema, kuriai kol kas neskirta pakankamai dėmesio. Galbūt todėl, kad pastangos vienaip ar kitaip susieti faktus su labai sunkiai apčiuopiamu žmogiškuoju veiksniu dažnai priveda prie nevienareikšmių išvadų, čia vyrauja tendencija matyti tik paviršutiniškus dalykus neįsigilinus į paslėptus asmenybės bruožus.

Net aptikti tuos faktus yra gana sunku. Ir tik tada, kai vienaip ar kitaip pavyksta tai padaryti, kyla visų svarbiausias klausimas: kaip tie vyrai ir moterys tada atsilaikė prieš šiurpią negandą, kurią atnešė bauginantys bombardavimai, ir nepalūžo po patirtos įtampos našta? Bombų karo istorija bus atskleista tik išsamiai atsakius į šį klausimą.

O mes įgijome šiek tiek daugiau žinių apie socialinius ir psichologinius veiksnius, lemiančius žmogaus vidines galias, ir galbūt mano, kaip prityrusio civilinės gynybos pareigūno, kuris, vykdydamas savo pareigas, keliavo iš vieno

Sąmyšis prie Noiso miesto (Vakarų Vokietija) slėptuvės. Užrašas skelbia, kad vyrai nuo 16 iki 70 metų šiuo bunkeriu naudotis negali. Fiureris visus ginklą rankoje laikyti galinčius vyrus ragino kautis iki galo.

degančio miesto į kitą, liudijimas galėtų padėti giliau išnagrinėti šią temą – gyventojų, pašauktų padaryti viską, kas įmanoma, gebėjimą iškęsti intensyvų bombardavimą ir atsilaikyti prieš jį.

Aptariami įvykiai yra dar nelabai seni, bet jau tampa vis sunkiau atkurti atmintyje tą rūstų ir narsų ryžtą, su kuriuo šie vyrai ir moterys gynė savo namus nuo visko, ką galėjo padaryti priešo bombonešiai. Jie laikėsi tvirtai net tada (pradedant nuo 1943 metų vidurio), kai benamių skaičius išaugo nuo 250 000 iki 300 000 žmonių per mėnesį, vadinasi, žmonės, praradę viską, išskyrus drabužius ant kūno, vis vien nepasidavė nevilčiai. Daug kas jau užmiršta, ir naujų, sunkių išmėginimų tam tikru mastu nustumta į atminties užkaborius. Pirmajai pokario kartai įvykiai iš tų siaubingų dienų – tik liūdnas pasakojimas, tarsi pasaka apie tūkstantį ir vieną bombardavimų naktį.

Kančios, vokiečių vyrų ir moterų patirtos tomis dienomis, ir jų ištverti sunkumai šiais ramiais laikais nepakankamai suvokiami. Tačiau vis dar kelia nuostabą, kad žmogaus organizmas, ypač jo nervų sistema, galėjo išlaikyti tokią didžiulę nuolatinę įtampą.

Atskirų asmenų ir visos visuomenės ištvermė pasirodė esanti daug didesnė, nei tikėtasi, taip galima pasakyti ir apie norą išgyventi. Dauguma vyrų ir moterų patys stebėjosi savo gebėjimu ištverti, galėjimu veikti ir dvasioje netikėtai aptiktais rezervais, kuriuos galėjo panaudoti patekę į kritišką padėtį. Galbūt taip yra dėl to, kad kartu su išmėginimais Dievas siunčia žmogui ir jėgų jiems išlaikyti.

Pamatą, kuriuo pagrįsta vokiečių tautos ištvermė, sudarė daugelis veiksnių.

Civilinės gynybos organizacija

Ši organizacija, skirta miestų gyventojų gynybai, įkurta vadovaujantis 1935 metų Priešlėktuvinės gynybos įstatymu. Jos struktūra iš anksto kruopščiai apgalvota ir labai gerai aprūpinta lėšomis bei reikalingomis priemonėms. Niekas nemanė, beje, ir dabar nemano, kad galima užtikrinti visišką gyventojų apsaugą, bet buvo tikima, jog tinkamos apsaugos priemonės leistų atsilaikyti prieš tokį bombardavimą, koks tada laikytas tikėtinu. Nors pirmenybė skirstant žmones, lėšas ir medžiagas, savaime suprantama, buvo teikiama aktyviems kariniams pasirengimams, tačiau civilinei gynybai šių išteklių irgi skirta pakankamai, kad gyventojams būtų užtikrinama tam tikra reali apsauga ir galimybė išgyventi per aviacijos antskrydžius.

Tuo pat metu civiliai gyventojai buvo teoriškai ir praktiškai mokomi elgtis bombardavimo pavojaus atveju. Todėl Vokietijos civiliai nebuvo nei labai nustebę, nei sukrėsti, kai 1940 metais naktį iš gegužės 10-osios į 11-ąją Britanijos bombonešių oro pajėgų vadovybė po tam tikrų dvejonių pradėjo oro karą – surengė pirmąjį antskrydį prieš Vakarų Vokietiją.

1940–1941 metais antskrydžiai prieš Vakarų ir Šiaurės vakarų Vokietiją, dėl menkumo vadinami „katino ašaromis“, laipsniškai pripratino žmones prie vis intensyvėjančių bombardavimų ir savotiškai stiprino jų moralinę būklę. Pavyzdžiui, prasidėjus vėlesniam pagrindiniam aviacijos puolimui, gana daug žmonių, tiesiogiai nedirbančių produkcijos gamyboje, buvo išsiųsti iš miestų.

Rodyklė, nukreipanti į slėptuvę nuo bombų. 1939 m., Berlynas.

Kiti jau buvo dalyvavę įvairiuose mokymuose ir gana gerai parengti, tad žmonių nuostoliai buvo palyginti nedideli.

Žmonės bombardavimus ėmė laikyti savotiška, kartkartėmis pasireiškiančia Dievo rykšte ir pratinosi prisitaikyti prie jų. Juk žmonėms pagaliau būdinga priprasti ir prisitaikyti prie pasikartojančių reiškinių: ugnikalnių išsiveržimų, žemės drebėjimų, uraganų ir potvynių. Tad, bombų karui laipsniškai įsibėgėjant ir civiliams gyventojams pamažu išmokstant prisitaikyti, Vokietijos civilinės gynybos organizacija sėkmingai įveikė pirmąjį bombardavimų etapą.

Manyti, kad civiliai gyventojai tik gūžėsi slėptuvėse drebėdami iš baimės ir baugščiai laukdami kiekvieno naujo antskrydžio, yra visiškai klaidinga – bent per pirmąjį bombardavimų etapą. Prasidėjus pagrindiniam aviacijos puolimui, Vokietijos miestai buvo neblogai pasirengę atlaikyti bombardavimus, o gyventojų nuotaikos tikrai nebuvo tokios, tarsi būtų atėjusi „pasaulio pabaiga".

Civilinės gynybos problemos

Civilinės gynybos klausimas natūraliai kilo tarpukariu didėjant aviacijos antskrydžių grėsmei, ir visų Europos šalių vyriausybės, nors kiek dvejodamos ir nerimaudamos, skyrė jam daug dėmesio. Visų pirma niekas nežinojo, kaip gyventojai reaguotų į bombardavimus iš orlaivių, tad būta net būgštavimų, jog nedelsiant kiltų panika, neramumai ir galiausiai revoliucija. Kitas dar svarbesnis iškart kilęs klausimas – ar galima tikėtis, kad miestų gyventojai dalyvautų šioje naujo pobūdžio nacionalinėje gynyboje, o jeigu taip, tai kokiu mastu.

Šiaip ar taip, būta tam tikro pagrindo abejoti, ar bus pasirengęs savigynai šiuolaikinio didelio miesto miestietis, ar prisidės prie aktyvesnių bendrapiliečių, kaip prisidėdavo pagyvenę savanoriai viduramžių Europos miestuose, juk kartų kaitos procese jis ir į jį panašūs priprato laukti, kad valdžia pasirūpins bet kokios nelaimės atveju. Tai buvo „jos" pareiga, ir jis buvo įpratęs to iš „jos" reikalauti. Buvo būgštaujama, kad ankstesnis miestiečio kovingumas, kuriam pasireikšti jau seniai nepasitaikė progos, galėjo būti išblėsęs ir vargu ar pavyktų jį atgaivinti. Dabar jau žinome, kad jis labai sėkmingai atgaivintas. Vokietijoje didžiausi nuopelnai šioje srityje priklauso Reicho priešlėktuvinės gynybos sąjungai ir savanoriams jos pagalbininkams.

Sėkminga civilinės gynybos veikla pirmaisiais karo metais, maždaug iki 1942-ųjų pavasario, būtų buvusi neįmanoma be žmonių psichologinio

Britai, kaip ir vokiečiai, didvyriškai kentė sunkius karo išmėginimus. Ši nuotrauka, kurioje įamžinti griuvėsius ardantys ir tuo pat metu alų geriantys vyrai, tapo anglų didvyriškumo simboliu.

pasirengimo padėti vieni kitiems ir susitelkti ginti savo gyvybę bei turtą. Prie to labai prisidėjo vokiečių prigimčiai būdingos dorybės, taip dažnai giriamos ir peikiamos: pagarba tvarkai, peraugusi į griežtą drausmės laikymąsi, stiprus pareigos jausmas, sulaikąs darbo vietose vyrus ir moteris net sunkiausiomis aplinkybėmis, ir bjaurėjimasis bet kokiu beprasmišku turto niokojimu.

Kaip ir britai, kurie parodė labai panašias savybes per jiems tekusius penkis sunkių išmėginimų mėnesius, vokiečiai su tokiu pačiu pasiaukojimu ir šaltakraujiškumu pasitiko jiems gresiantį nuolatinį pavojų. Žinoma, jie niekaip negalėjo išvengti sunkių išmėginimų, tačiau bent galėjo nepalūžti po jų našta, ir jie tai darė, net jeigu ir ne visada suprato, už ką juos ištiko tokios nelaimės.

Vokiečių civilinės gynybos (*Luftschutz*) pareigūnai moko paauglius išgyventi pavojaus akivaizdoje.

Žinoma, toks elgesys jokiu būdu nėra tipiškas, per karą būta ir visiškai kitokios elgsenos pavyzdžių. Štai 1940-ųjų vasarą impulsyvūs Pietų Prancūzijos gyventojai, bijodami atsakomųjų priemonių, sunkvežimiais užblokavo aerodromus, iš kurių Britanijos bombonešiai turėjo išskristi bombarduoti Italijos miestų. O kai buvo surengti pirmieji antskrydžiai prieš Italiją, ne mažiau impulsyvūs jos gyventojai paprasčiausiai išsibėgiojo iš savo darbo vietų, nejausdami jokios pareigos atsispirti nelaimei.

Britų bombonešių pajėgų vyriausiasis vadas savo knygoje pažymi: „ <...> poveikis italų moralei buvo milžiniškas, jis niekaip neatitiko antskrydžio intensyvumo ir padarytos žalos."

Sutrikęs Musolinis turėjo pažadėti, kad organizuos naktinį pasitraukimą iš gamyklų, tačiau dirbantieji, to nepaisydami, vis vien dažnai elgdavosi savavališkai. O Romos gyventojų skaičius padidėjo daugiau kaip milijonu žmonių ir sukėlė valdžiai daug rūpesčių. O per tą patį laikotarpį iš Berlyno evakuota per pusantro milijono žmonių.

Civilinėje gynyboje tarnaujančios merginos. 1939 m., Vormsas.

Nors ir keista, bet su tuo susijęs įdomus ir galbūt net svarbus reiškinys – atsekus kiliminio ar totalinio bombardavimo teorijos ištakas, paaiškėtų, kad ši teorija gimė ne germanų, o romanų tautų šalyse (Duė, Ružeronas, Votjė[48] ir kt.).

Civilinė gynyba, iš pradžių Vokietijoje žinoma „pasyviosios gynybos" pavadinimu, kitaip nei aktyvūs kariniai veiksmai, atrodo, turėjo vieną labai rimtą trūkumą: baimintasi, kad ji paskatins dvasinį pasyvumą. Todėl gimė labai geras sumanymas bent kai kurioms gyventojų kategorijoms suteikti realią aktyvios veiklos galimybę, kai tam ateis laikas. Net vėliau, kai, antskrydžiams pasmarkėjus, drąsuolių vyrų ir moterų pastangos gesinti gaisrus ir gelbėti žmones retai kada būdavo vaisingos, vis vien geriau ką nors veikti, nei per

48 Giulio Douhet (1869–1930) – italų generolas, strateginio bombardavimo teoretikas; Camille Rougeron (1893–1980) – prancūzų generolas, priešlėktuvinės gynybos specialistas; Paul Vauthier (1885–1979) – prancūzų inžinierius, žurnalistas ir rašytojas karo strategijos tema.

naktis tūnoti slėptuvėse ir klausytis danguje ūžiančių bombonešių spėliojant, kieno dabar eilė mirti. Be to, per karą daugeliui žmonių atsirasdavo „panieka pavojui“, kuri, gudrios propagandos pakurstoma, suteikdavo plačią erdvę pasireikšti ir išmėginti save.

Vienas iš viltingų to laikotarpio reiškinių buvo drąsus žmonių ryžtas padėti kaimynams, geranoriškumas ir draugiškumas vienas kitam neatsižvelgiant į savo pačių rūpesčius. Tada buvo svarbūs tik paprasčiausi esminiai dalykai. Priešo lėktuvams ūžiant virš galvų, žmonės jautėsi esą visumos dalis, jų širdyse neliko vietos jokiems kitiems jausmams, išskyrus nuoširdų žmogiškumą. Joks žmogus negalėjo apsimetinėti, kai mirtis taip arti.

Šių mažų bendrijų nariai, dažnai to paties gyvenamojo kvartalo ar tos pačios gatvės gyventojai, jautėsi vieningi su nelaimės draugais. Tarpusavio artimumas visiems buvo palaimos ir jėgų šaltinis, jis turbūt labiau už bet ką kita padėjo nepalūžus išgyventi ištikusią nelaimę. Pagrindinė natūrali visuomenės ląstelė, žinoma, yra šeima, būtent ši visų mažiausia bendrija dažnai būdavo vienintelė žmonių visuomenės atrama. Iš padangių atskriejant siaubingoms bomboms, specialiai skirtoms griauti žmonių solidarumui, darėsi glaudesni žmonių tarpusavio ryšiai, stiprėjo priešinimosi dvasia, o šeima susitelkė vykdydama nesuskaitomas užduotis, kurios taikos metu seniai būtų paliktos vykdyti kitiems. Savitarpio pagalbos veiksmai papildydavo dažnai nepakankamas valdžios pastangas apsaugoti žmones nuo pavojaus ir padėti nukentėjusiesiems. Šeima užpildydavo visuomenės ir jos organizacinių struktūrų paliktas spragas.

Pilietis ir jo gyvenamoji vieta

Po iškentėtų bombardavimų galime sau leisti nusišypsoti, kai girdime šio siaubo išvengusių šalių žmones sakant, esą vidutinis didelio miesto gyventojas „neturi savo šaknų“. Seniau daug kur buvo taip sakoma, neišskiriant ir Vokietijos, ir kai kas iš mūsų tuo tikėjo. Šiais laikais toks bauginimas mūsų negąsdina, nes esame matę, kaip milijonai žmonių iš tiesų tapo „be savo šaknų“ tikrąja prasme, praradę savo būstus dideliuose miestuose, kai sugriuvo visos keturios jų namų sienos ir paliko apnuogintas jų gyvenimo šaknis. Jie liko „be šaknų“, nes sugriovimai pavertė juos benamiais.

Ginkluoti civilinės gynybos pareigūnai evakuoja sužeistąjį.

Daugelį metų mums buvo teigiama, kad didmiesčiai – tai tik bespalvė techninės civilizacijos sukurtų produktų sankaupa ir kad žmonės, kuriems teko nelaimė juose apsigyventi, jau seniai praradę tikrąjį sąvokos „namai“ supratimą. Anot Špenglerio[49] knygos „Vakarų civilizacijos saulėlydis“, šis tikrojo buvimo „namie“ jausmo paradimas, kuris atsiranda gyvenant didmiestyje, palieka žmogaus sieloje tuštumą, o „neturintis šaknų“ įpykęs miesčionis ima neapkęsti miesto, kuriame gyvena.

Tačiau, atėjus tikriesiems išmėginimams, pamatėme, kad reali padėtis visiškai kitokia – įgimtas žmogaus poreikis karštai pamilti vietą, kur gimė ir užaugo, atsiranda ir didmiestyje. Kai, pirmąkart kilus masiniams gaisrams, paaiškėjo, kad valdžios įstaigos neįstengia užtikrinti miestiečių saugumo, ir teko griebtis senovinės apgultų miestų taktikos – „nereikalingų burnų“ evakuacijos, tie tariamai „neturintys šaknų“ žmonės net tokio didžiulio pavojaus akivaizdoje nebuvo linkę palikti savo namų, prireikė primygtinės agitacijos, neretai panaudoti prievartą, kol jie apsisprendė išvykti.

Tarp tų, kurie galiausiai ryžosi išvykti, pasitaikė labai daug atvejų, kai žmonės pajusdavo tokį stiprų namų ilgesį, jog, nepaisydami bombardavimų, grįždavo ten, kur gimė ir užaugo. Jeigu intensyvių bombardavimų vejamos iš didmiesčių patraukdavo pabėgėlių kolonos, tai po kurio laiko, praėjus sukrėtimui, prasidėdavo priešingas procesas.

Miestai, net virtę griuvėsiais, jiems vis dar buvo jų namai, traukiantys prie savęs it magnetas. Mažiau kaip po metų 900 000 žmonių vėl gyveno Hamburge, nors 80 % jo pastatų buvo sugriauta. Neįveikiamu savo ryžtu gyventojai demonstravo, kad jų miestas vis dar gyvas.

Kai ką panašiai galime pamatyti ir šiandien, taikos dienomis, kai mūsų didmiesčių gyventojai atkakliai priešinasi valdžios norams iškeldinti žmones su šeimomis į naujas gyvenvietes kaimiškosiose vietovėse, kad sumažintų miestų centralizaciją bei jų apgyvendinimo tankį.

49 Oswald Spengler (1880–1936) – vokiečių istorikas ir filosofas, civilizacijų ciklinės raidos teorijos šalininkas.

Namų netekę miestiečiai rikiuojasi prie maisto davinių.

Ryžtas atsilaikyti

Akivaizdu, kad tarp Vokietijos bado blokados per Pirmąjį pasaulinį karą ir masiškų bombardavimų per Antrąjį egzistuoja bent teorinis ryšys.

1940 m. liepos 8 d. potvarkyje, adresuotame aviacijos pramonės ministrui, Čerčilis, pripažindamas, kad šiame kare Vokietijos blokada negali būti tokia veiksminga, kokia buvo per Pirmąjį pasaulinį karą, atkakliai tvirtino, jog vis dėlto esąs ginklas, kuriuo būtų galima parklupdyti priešą, o tas ginklas – triuškinantys ir niokojantys Britanijos bombonešių aviacijos smūgiai į pačią nacistinės Vokietijos širdį. Tai tikras ginklas priešui nugalėti, ir jis kitos alternatyvos nematąs.

Įėjimas į požeminę slėptuvę pro Berlyno universiteto pagrindinį įėjimą. 1941 m.

Taigi bombonešių puolimui Antrajame pasauliniame kare buvo skirtas toks pat uždavinys, kaip blokadai ankstesniajame kare, kad išsekinta Vokietija vėl būtų priversta žlugti, kaip žlugo baigiantis 1918-iesiems.

Nors sąjungininkai iš tiesų laimėjo karą, bet naujasis jų planas nepasitvirtino. Tai nebuvo ginklas priešui nugalėti.

Aprūpinimas maistu per Antrąjį pasaulinį karą, be abejo, buvo sutrikdytas, tačiau padėtis netapo tokia katastrofiška, kaip kad atsitiko per ankstesnįjį karą. Kaip savo knygoje *Brot für ganz Europa* („Duona visai Europai“) rašė Baadė[50], per Antrąjį pasaulinį karą Europos žemyninėje dalyje buvo maisto atsargų,

50 Fritz Baade (1893–1974) – vokiečių ekonomistas ir politikas, ilgametis pokario Vokietijos Bundestago narys.

pakankamų išmaitinti 350 milijonų žmonių užtikrinant jiems kasdienį beveik 3 000 kalorijų, nors, žinoma, ne visada būdavo įmanoma reguliariai pristatyti maisto produktus. Tik keleto paskutinių karo savaičių sumaištyje maisto davinys sumažėjo iki skurdaus minimumo – 1 800 kalorijų per dieną.

Šį kartą tikrasis badmetis atėjo karui pasibaigus, kai okupacinės šalys, vykdydamos Morgentau planą[51], keletą metų neleido Vokietijai pačiai apsirūpinti maistu.

Vis dėlto nepaliaujami bombardavimai, nors ir nepaprastai intensyvūs, savo poveikiu nė iš tolo neprilygo blokadai, vykdytai per Pirmąjį pasaulinį karą, kai badas ir ligų epidemijos palaužė tautos valią priešintis.

Abejingumo, nenoro tęsti kovą ir pasipiktinimo jausmo 1918-aisiais būta nepalyginti daugiau nei 1945-aisiais, kai siekis atsilaikyti ir nugalėti vis dar buvo plačiai paplitęs tarp vokiečių. Labai sumaniai organizuota propagandos kampanija, visuomenės gana palankiai priimama, skelbė, kad pergalė vis vien turės ateiti, kai Vokietija atgaus tai, ką prarado dėl bombardavimų. Kuo didesni sugriovimai, tuo lengviau žmonėms buvo priimti šį požiūrį.

Kaip sutriuškinta ir griuvėsiais paversta Vokietija apskritai galėjo tikėtis atstatyti sunaikintus savo miestus?

Draudimo nuo karo sistemos, kokia Britanijoje veikė per abu pasaulinius karus, Vokietijoje nebuvo. Tačiau siekis atsilaikyti, visiškai nesusijęs su materialiais dalykais, išliko net tada, kai tapo aišku, kad pergalės perspektyvos labai menkos. Tautoje, kurios žmonės jau ne pirmą kartą parado viską, netikėtai išsiplėtojo psichologinis reiškinys – beveik mistinis tikėjimas, kad pergalę galima iškovoti nuoširdžiu pasiaukojimu.

Civiliai ir Vermachtas

Aviacijos puolimas iš esmės pakeitė civilių gyventojų ir Vermachto tarpusavio santykius. Dabar karių padėtis fronte ir jų šeimų gyvenimas namie nelabai kuo skyrėsi. Seniau vyravo pagrindinis principas, kad kareivis vyksta į frontą ginti savo šalies, savo namų ir savo šeimos, tačiau Antrajame pasauliniame kare padėtis buvo gerokai pasikeitusi. Kareiviui kaip ir seniau teko kariauti ir

51 JAV finansų sekretoriaus Henry Morgenthau 1944 metais pasiūlytas pokario Vokietijos demilitarizavimo ir pertvarkymo planas, kuris vėliau įgyvendintas tik iš dalies.

Ankštoje slėptuvėje.

net žūti, bet dabar, nepaisant visų jo pastangų, jo namai, likę toli užnugaryje, buvo sugriauti, o žmona ir vaikai – palaidoti po griuvėsiais. Seniau buvusi įprasta padėtis dabar kartais tapdavo priešinga – namie likę civiliai neretai atsidurdavo frontininkų padėtyje ir kentėdavo labiau nei kareiviai fronte, ypač jei pastariesiems pasitaikydavo būti kiek ramesniame fronto bare.

Civiliams gyventojams teko iškęsti sunkius išmėginimus, visais atžvilgiais panašius į kareivio patiriamus išmėginimus nuožmiuose mūšiuose fronte. Pavyzdžiui, Kotanteno pusiasalyje kovojant prieš išsilaipinusią kariuomenę – tai įvyko ne anksčiau kaip 1944 metų liepą – vokiečių kariniams daliniams teko patirti sutelktą septynių šimtų sunkiųjų keturių variklių bombonešių antskrydį, panašų į tuos antskrydžius, kuriuos civiliai gyventojai iki tol kentė jau keletą metų.

Fronto karius, be abejo, labai paveikė žinojimas, kad toli užnugaryje vienas po kito gaisruose liepsnoja miestai, būta daug požymių, kad dėl to nukentėjo jų kovingumas. Kariniai cenzoriai, tikrindavę kareivių laiškus iš fronto, turėjo daug progų įsitikinti, kad miestų bombardavimai kariams kėlė didelį nerimą. Tai iliustruoja šios eilutės iš plačiai žinomo rinkinio *Briefe gefallene Studenten* („Žuvusių studentų laiškai“):

„Bombardavimai neramina mus labiau nei maisto trūkumas. Geriau jau sutiktume badauti, nei nuolat rūpintis dėl savo namų ir šeimų.“ Ir dar: „Fronte padėtis dabar vėl gera, bet oro antskrydžiai prieš mūsų gimtuosius miestus, prieš mūsų žmonas ir vaikus yra siaubingi.“ Galiausiai: „Vaikinas, ką tik grįžęs iš atostogų, pasakoja mums, kad Hanoveris beveik nušluotas nuo žemės paviršiaus – juk tai baisu!“

Beje, priešas atidžiai sekė fronto karių moralinę būklę. Štai, pasak laikraščio *Pravda*, vokiečių karių laiškai, kuriuose nerimastingai teiraujamasi apie bombardavimus, sudarė 3 % visų laiškų, rašytų namo 1942 metų vasarą, o 1943 metų rudenį tokių laiškų dalis jau išaugo iki 47 %!

Karui vykstant toliau bombarduojami civiliai gyventojai vis labiau įsitikino, kad Liuftvafė juos nuvylė. Kuo nesėkmingoji Liuftvafė mažiau sugebėjo juos ginti, tuo labiau didėjo pasipiktinimas ja. Jau net po pirmų naktinių antskrydžių, kuriais britai pradėjo aviacijos puolimą, paaiškėjo, kaip kvailai pasielgė Gėringas, kai, kovodamas dėl įtakos su konkuruojančiomis žinybomis, suvertė sunkią ir nedėkingą civilinės gynybos užduotį ant ir taip jau perkrautų Liuftvafės pečių, užuot perdavęs ją, kaip padaryta visose kitose šalyse, Vidaus reikalų ministerijos žinion. Dėl šio godumo kovoje dėl valdžios Liuftvafei teko tvarkyti daugybę jai nebūdingų administracinių reikalų, kurie netrukus

„Hitlerjugendo" berniukai – priešlėktuvinės gynybos padėjėjai.

pasirodė esą nepaprastai keblūs. Liuftvafė buvo įkurta visiškai kitokiems tikslams, ji turėjo per mažai sąsajų su civiliais žmonėmis, per mažai supratimo apie jų jausmus ir niekuo negalėjo patenkinti žmogiškosios šilumos poreikio pasaulyje, kupiname vargo ir kančių.

Dėl to abiejų pusių tarpusavio santykiai liko šalti ir abejingi. Šiurkštus, kariškas tonas, kuriuo buvo kreipiamasi į žmones, nepadėjo sukurti draugiškos savitarpio supratimo atmosferos. Vokiečių vyrai ir moterys, kenčiantys nuo bombardavimų, nejuto tokios atmosferos vadovybės štabo bunkeryje, kurio šeimininkai aiškiau pradėjo suvokti civilių gyventojų poreikius tik pajutę vis didėjantį apmaudą, kad taip mažai gali kuo nors jiems padėti.

Hitleris, kuris kartais nervingai reaguodavo į pranešimus apie vieno ar kito miesto likimą, bombarduotose teritorijose niekada nesilankė. Jis manė pakankamai daug padaręs visoms problemoms išspręsti, kai vadovauti civilinei gynybai vietoj Liuftvafės paskyrė nacionalsocialistų partiją.

Generolų ir feldmaršalų požiūrį į civilių gyventojų kančias galima gana aiškiai suprasti iš vėliau išleistų jų memuarų. Štai generolas fon Tipelskirchas[52] savo „Antrojo pasaulinio karo istorijoje" rašė: „Kad ir kokie galbūt skausmingi žmonių praradimai ir materialiniai nuostoliai, bet bombardavimai, vertinant juos kariniu atžvilgiu, nebuvo nepriimtini."

O feldmaršalas Keselringas atsiminimuose „Karys iki paskutinio atodūsio", pagarbiai atsiliepdamas apie britų civilių ištvermę, su kuria jie atlaikė penkis bombardavimų mėnesius, nė žodeliu neužsiminė apie ne mažiau pasigėrėtiną vokiečių civilių ištvermę, parodytą per visą beveik be atsako bombų karą.

Vokietijos vyrų, moterų ir vaikų kančioms, patirtoms užfrontėje, feldmaršalai ir generolai daug dėmesio neskyrė. Buvo galima pajusti, kad jiems tai nerūpėjo.

Šį abejingumą galima labai aiškiai suvokti iš daktaro F. Harlaubo[53], atsakingo už oficialų karo dienoraštį vyriausiosios vadovybės būstinėje, atvirų pastabų: „Aišku, mes puikiai žinome, kas vyksta, bet kalbant atvirai, aš nežinau, ar galiu visa tai nuoširdžiai pajusti ir žiūrėti į viską užjaučiamai. Iš čia mes stebime visus oro karo etapus. Tai mūsų darbas. Jau keletą dienų vyksta nuožmios kautynės, kai bombarduoti atskrenda iki 3 000 sunkiųjų priešo bombonešių. Paskui užeina blogo oro laikotarpis, priešo kariuomenė dar truputį pasistūmėja į priekį, o mes rengiame naują planą naktiniams naikintuvams. Paskui kurį laiką vyksta atakos, labiau nukreiptos ne prieš miestus, bet prieš mūsų naftos perdirbimo gamyklas. Tačiau įvairios įvykių smulkmenos mus tik apsunkina, mes negalime jų panaudoti. Galbūt tai palieka nemalonų įspūdį, bet tai tiesa."

Karas retai kada suteikdavo kareiviams progą suprasti civilių gyventojų vargus ir reikmes. Kol fronte sekdavosi atremti priešo atakas, Vermachtas buvo linkęs civilinę gynybą laikyti tam tikros rūšies humanitarine organizacija arba centralizuota savitarpio pagalbos tarnyba, kurią galima išsikviesti prireikus.

52 Kurt von Tippelskirch (1891–1957) – vokiečių pėstininkų generolas ir karo istorikas.

53 Dr. Felix Harlaub (1913–1945) – filosofijos daktaras ir rašytojas, karui baigiantis, išsiųstas iš Hitlerio būstinės kovoti pėstininkų būryje ir dingęs be žinios.

Didvyrišką civilinės gynybos veiklą idealizuojantys plakatai.

Karti Antrojo pasaulinio karo patirtis privertė valdžią suvokti, kad civilinė gynyba yra ne antraeilis, o toks pat svarbus dalykas kaip ir veiksmai fronte. Tikėkimės, kad ši pamoka niekada nebus pamiršta.

Artėjant karo pabaigai ir Vokietijos padėčiai vis rimtėjant, Vermachtui dažnai tekdavo į subombarduotus miestus iš savo rezervo nukreipti gana dideles pajėgas gelbėjimo darbams. Tie kariai vykdė savo pareigą labai atsakingai ir kaip galėdami padėjo tiems, kam dar buvo įmanoma padėti, bet ši veikla jiems visada buvo tik antraeilė.

Pagunda suversti nelaimingajai Liuftvafei atsakomybę už tai, kas atsitiko dar nelaimingesniems civiliams gyventojams, buvo per daug viliojanti, kad būtų įmanoma jai atsispirti, tačiau iš tikrųjų niekas, bent kiek išmanantis apie didžiulius sunkumus, kuriuos Liuftvafei teko įveikti, negalėtų rimčiau priekaištauti jai dėl savo pareigos nevykdymo.

Dar mažiau būta pasitikėjimo priešlėktuvinės artilerijos baterijų galimybėmis, bet kartu ir mažiau joms reikšta pretenzijų, žmonės tuos artileristus kartais būdavo linkę net šiek tiek užjausti. Tikra tiesa, kad iš pradžių jų pastangos buvo labai nesėkmingos, tą nesėkmę dažnai paliudydavo nakties padangėje it fejerverkų raketos sproginėjantys sviediniai, niekam nepadarantys žalos. Tačiau žmonės suprato, kokia sunki artileristams teko užduotis, viršijanti jų galimybes, užduotis, kurios įvykdyti šiame techninės plėtros etape veikiausiai buvo neįmanoma.

Paskui, kai padėtis fronte kasdien vis sunkėjo, zenitinės baterijos viena po kitos buvo atitraukiamos iš savo pozicijų ir siunčiamos į frontą, dėl to daugelis miestų, iki tol turėję tam tikrą apsaugą, dabar pačiu netinkamiausiu metu praktiškai liko neginami. Labai dažnai užnugaryje buvo paliekami tik savo amžių atgyvenę pabūklai, kartais vietoj jų būdavo tik dirbtinės pabūklų imitacijos. Be to, pabūklus, kurie dar buvo likę, dažnai aptarnaudavo ne parengti artileristai, o moksleiviai, karo belaisviai ir darbininkai, tarnaujantys rezerve ir dirbantys ne visą darbo dieną. Prožektorių tarnybose „kariavo" merginos, jos vykdė ir tolimačių operatorių bei šaudymo trajektorijos skaičiuotojų funkcijas. Pasakojama, kad vieno tokio priešlėktuvinio padalinio vadas turėjo įprotį iškilmingai kreiptis į savo valdinius: „Ponios ir ponai, darbo draugai,

Suaugusiems vyrams kaunantis fronte, Trečiojo reicho oro erdvę gynė paaugliai, moterys, net priverstinai Vokietijoje atsidūrę užsienio darbininkai.

moksleiviai ir *tovarišči*!“ Galbūt čia prasimanyta ar perdėta, bet tai atspindėjo padėtį priešlėktuvinės artilerijos padaliniuose prieš karo pabaigą.

Nors ir kaip aimanuota dėl nevykėliškų zenitinių baterijų pastangų, vėliau paaiškėjo, kad jos buvo gerokai efektyvesnės, nei manyta. Per pagrindinį sąjungininkų aviacijos puolimą, kai JAV bombonešiai atakavo intensyviai ginamus pramoninius objektus, maždaug ketvirtadalis grįžusių bombonešių būdavo zenitinių sviedinių taip smarkiai apgadinti, kad tekdavo siųsti remontui. Tokių lėktuvų per mėnesį susirinkdavo iki keturių tūkstančių. Be to, maždaug dvidešimt tūkstančių puikiai parengtų karo lakūnų iš Karališkųjų oro pajėgų buvo sužeisti, kai pateko į zenitinių pabūklų ir naktinių naikintuvų ugnį.

Ir galiausiai kurtinanti zenitinių pabūklų baterijų kanonada, įnirtingai pliekianti į dangų aibę šaudmenų, teikė žmonėms pojūtį, jog jie nepalikti likimo valiai, galbūt tai buvo vertingiausia tų veiksmų pasekmė.

Priešlėktuvinėje gynyboje tarnaujančios moterys prie didžiulio aerofono. Naudojantis šiuo įtaisu, buvo galima išgirsti iš labai toli atsklindantį priešo lėktuvų variklių gausmą.

Propagandinė narkozė

Po karo sutartinai pripažinta, kad šalies viduje skleidžiama vokiečių propaganda, skirta priešo propagandai neutralizuoti ir Vokietijos gyventojų moralinei būklei palaikyti, buvo „kaip niekad sėkminga ir efektyvi". Napoleonas mėgdavęs sakyti, kad karių moralinės būklės santykis su jų fizine būkle esąs 3 prie 1. Gebelso propagandos aparatas – jokios kitos propagandos ir nebuvo – vadovavosi šia nuostata ir puikiai suvokė jos reikšmę vokiečių ištvermei bombų karo sąlygomis.

Kuo intensyvesnės darėsi priešo aviacijos atakos, tuo labiau didėjo propagandos poveikis. Laipsniškas ištisų gyvenamųjų kvartalų ir net miestų griovimas akivaizdžiai atskleidė priešo tikslus. Kažin, ar būtų vokiečiai taip tvirtai laikęsi iki galo ir radę savyje neįtikimų ištvermės atsargų, jeigu ne tokia sukrečianti realybė. Žiaurūs bombardavimai prieš pat karo pabaigą, Morgentau planas ir besąlyginės kapituliacijos reikalavimai buvo pagrindinis Gebelso kūrybinio įkvėpimo šaltinis.

Gebelso propaganda, raginanti laikytis iki paskutinio atodūsio, vadovavosi trimis pagrindiniais teiginiais: kad už naująjį Didį Vokiečių Reichą verta kovoti ir mirti, kad vyriausybė daro viską, kas įmanoma, civiliams apginti ir kad priešui bus žiauriai atkeršyta. Ir galiausiai, kad Vokietijai nėra jokio kito pasirinkimo – tik nugalėti arba būti sutriuškintai.

Pirmaisiais karo metais, kai Vokietija skynė pergalę po pergalės, buvo nesunku patikėti pagyrūniškais Gėringo pareiškimais apie absoliutų Liuftvafės pranašumą. Po Liubeko subombardavimo valdžia visaip stengėsi nuslėpti tai neva saugodama karinę paslaptį. Todėl, prasidėjus didžiajam britų oro pajėgų puolimui, propagandos skleidėjai atsidūrė daugiau ar mažiau keblioje padėtyje. Miestams vienam po kito patiriant niokojančius bombardavimus, valdantieji turėjo pripažinti bent dalį tiesos, tačiau jie tai darė visada smarkiai vėluodami ir tik su pompastiškais pranešimais apie neva didžiulius priešo bombonešių nuostolius, kurie visada ne mažiau kaip keturgubai viršydavo mūsų aviacijos pajėgų nuostolius. Po kurio laiko tapo aišku, kad priešui bent teoriškai iš viso neturėjo likti nė vieno bombonešio. Kadangi jis vis dėlto jų akivaizdžiai turėjo, pasipylė šūkiai, šlovinantys pasiaukojimą, tikėjimą pergale ir pareigą laikytis griežtos drausmės. „Nukentėjusių gyventojų kančios didelės, bet jų ryžtas dar didesnis." Miestai buvo niokojami, bet Hitleris nė piršto nepajudino padėti ir padrąsinti žmones, išlikusius gyvus tarp griuvėsių.

Hitleris apžiūri sąjungininkų bombų paliktus griuvėsius. Kadras iš dokumentinės kino juostos. Apie 1944 m.

Tačiau Hitlerio kaip Tautos tėvo, slegiamo rūpesčių dėl jos gerovės, įvaizdis ir toliau buvo nepaliaujamai populiarinamas. Tai tęsėsi iki „didžiojo monologo" pabaigos, t. y. iki tol, kol, karui pasibaigus, bombardavimai pagaliau liovėsi, ir vokiečių tauta atsipeikėjo po propagandinės narkozės, kai daugelis suprato, kaip įžūliai jiems buvo meluojama ir kaip ciniškai spekuliavo jų idealais ir moralinėmis vertybėmis gudri propaganda net tada, kai karas jau buvo pralaimėtas politinėje, karinėje, mokslo atradimų ir ekonomikos srityse.

Labai tikėtina, kad paskutinėje karo stadijoje ši propaganda daugeliui žmonių jau nedarė įtakos, bet, neturėdami kito pasirinkimo, jie stengėsi nieko negalvoti. Galbūt numanė, kaip yra iš tikrųjų, tačiau tas mintis vijo šalin. Juk pagaliau reikėjo dėl ko nors gyventi ar kuo nors tikėti, ir jie neturėjo kitos išeities. Todėl valdžios įstaigos vis dar galėjo palaikyti tvarką net ir karo sumaištyje. Tai gali suprasti tik tas, kuris pats kentė karinės diktatūros priespaudą ir sąžinės priekaištus, kylančius mąstančios asmenybės dvasioje, atribotoje nuo išorinio pasaulio autoritarinėje valstybėje, kur į eilinio žmogaus nuomonę nekreipiama jokio dėmesio.

O dėl visa kita žmonės iš visų jėgų stengėsi atsispirti to baisaus laikotarpio sąlygoms, kiekvienas savaip, pagal savo temperamentą, būdą ir prigimtį. Kiekvienas pasikliovė savu apsauginiu mechanizmu ir susikurdavo sau psichologinę nišą, kurioje bent retkarčiais galėjo rasti prieglobstį. O galiausiai jam išgyventi padėjo gyvybinga žmogaus prigimtis.

Žmonių charakterio bruožai, išryškėję per bombardavimus

Geriausia buvo optimistams, ypač tiems, kurie gebėjo tikėti tuo, kas jiems sakoma. Aklai viskuo pasitikėdami, jie buvo visiškai tikri, kad viskas baigsis gerai. Net tada, kai jau buvo išryškėjęs visiškas padėties beviltiškumas, jie vis dar naiviai tikėjo, kad juos išgelbės koks nors stebuklas. Būta ir vilčių, kad karas galėtų baigtis išganingu kompromisu, kad net pačiame karinių veiksmų įkarštyje vykstančios užkulisinės derybos dėl besąlyginės kapituliacijos reikalavimo atsisakymo, kad Rytų ir Vakarų sąjungininkų tarpusavio santykiai pagaliau nutrūks, ir Vokietija bus išgelbėta. Ir, žinoma, buvo sumaniai pakurstomas tikėjimas naujuoju stebuklingu ginklu, kuris staiga nusvers jėgų pusiausvyrą mūsų naudai.

Nepaisant nuolatinio oro pavojaus, miesto gatvėse gyvenimas visiškai nenutrūko. Berlynas, 1944 m.

Kalbant apie pesimistus, jie visada buvo linkę niekuo netikėti, tad nesijautė laimingi net palyginti gerais laikais. Tačiau savo jausmus turėjo kruopščiai slėpti, nes nacistinis režimas neketino toleruoti jokių nusivylimo nuotaikų. Per karą net atsargiausia kritinė pastaba laikoma sabotažu, o už menkiausią abejonę pergale ar visų vyriausybės veiksmų absoliučiu teisingumu galima sulaukti mirties bausmės. Sunku nustatyti, kiek buvo tų abejojančiųjų, nes visi priversti tylėti. Tik po karo tapo įmanoma ką nors sužinoti apie opozicinių grupuočių egzistavimą. Tačiau vienas dalykas tikrai aiškus – jos nebuvo nei labai gausios, nei labai įtakingos, tokios tada buvo sąlygos.

O dar buvo tokių, kurie tiesiog tarytum sustingo. Nepalankioje geografinėje padėtyje esančiame Emdeno mieste iki 1942 metų vasaros oro pavojus skelbtas 800 kartų. Kelne pavojus iš viso skelbtas 2 200 kartų, miestas patyrė 252 antskrydžius. Prieš Hamburgą surengta 214 antskrydžių, o naktinių oro

Bombų sukeltiems gaisrams gesinti dažnai trūkdavo vandens. 1942 m., Kelnas.

pavojų skelbta kur kas daugiau. Berlynas turėjo iškęsti 450 antskrydžių, kai kurie iš jų labai intensyvūs.

Tačiau vyrai ir moterys, patirdami baisią moralinę ir fizinę įtampą, kovojo ir dirbo, kad išgyventų, ir prisidėjo prie savo miesto, kaip administracinio vieneto, išlikimo. Nepaisydami bauginančių masinių aviacijos antskrydžių, naktimis nuolat aidinčių oro pavojaus sirenų, miego stokos ir įvairiausių negandų, jie nepalūžo. Jausmai atbuko, žmonės tapo abejingi įvykiams, o pats aplinkos siaubingumas, su kuriuo teko susidurti – dabar beveik neįsivaizduojamas – padėjo įveikti neįveikiamus sunkumus. Žmonės nebeturėjo jėgų aimanuoti dėl savo likimo. Net liovėsi skųstis juo – tai buvo beprasmiška.

Savigaila jau seniai neteko prasmės. Stogai virš galvų anksčiau ar vėliau turėjo įgriūti į užliepsnojusius namus, nes padegamųjų bombų kruša vis stiprėjo, gaisrams gesinti nebuvo vandens, žmonės nebeturėjo nei jėgų, nei valios kovoti su gaisrais. Šitaip žmonės darės vis abejingesni savo kančioms, nustojo bijoti, kad ir kas nutiktų.

Čia aš prisiminiau vieną iš daugelio tų dienų epizodų, tai buvo ne šiaip paprastas nutikimas nesibaigiančio bombardavimų siaubo laikotarpiu, jis reiškė kai ką labai svarbaus. Po įprastinės masinio bombardavimo nakties išgirdau, kaip gerai žinomas partinis veikėjas, vienas iš tų šiurkščių ir beširdžių tipų, įpratusių visiems komanduoti, mano akivaizdoje piktai užsipuolė moterį, reiškusią savo nuomonę. „Jei norit, galite įgrūsti mane į kalėjimą, – be jokios baimės atrėžė ji. – Ten aš bent turėsiu pastogę.“ Atkirtis buvo toks taiklus ir logiškas, kad net tas baimę keliantis despotas užsičiaupė nesumodamas, ką pasakyti.

Tai buvo signalas, perspėjantis, kad valdžios atstovai jau tampa bejėgiai prieš savo aukas, pasiekusias išsekimo ribą. Masiniai bombardavimai tapo tokie siaubingi, kad paprasti žmonės, atsidūrę ant mirties slenksčio, buvo per daug pavargę ir išsekę tai suvokti ar net saugotis pavojaus.

Buvo ir tapusių visiškai bejausmiais. Jaučiant didžiulį skausmą, netenkama sąmonės, o moralinės kančios sukelia analogišką jausmų paralyžių. Kančia tarytum atsiskiria nuo žmogaus ir tampa nuo jo nepriklausoma.

Išgyvenusieji po nakties išgąsčio ir siaubo, patirto liepsnojančiame mieste, ištikti šoko dažnai atrodydavo iš pažiūros ramūs. Nors jų veidų išraiška dar liudijo patirtą sukrėtimą, jie jo nebejautė. Atrodė, kad, pasiekus išgyvenimų ribą, nebelieka vietos užuojautai – auka nejaučia gailesčio net sau pačiai. Tuo įgimtu polinkiu nereaguoti į per didelę kančią, svetimą ar savą, pasireiškia apsauginis mechanizmas, kurį žmogui geraširdiškai suteikė gamta.

Kūnų po griuvėsiais paieška. Berlynas, 1944 m.

Nors ir stebina, bet gyventojų požiūris į žmones, kurie sukėlė jiems tas kančias mėtydami bombas, visur išliko neutralus, niekas nejautė jiems nei asmeninio pykčio, nei neapykantos. Vidinės energijos, reikalingos neapykantai ir prakeiksmams, dauguma žmonių jau neįstengė sukaupti. Retai kada buvo galima išgirsti žmones skundžiantis net ir dėl didžiausių suniokojimų, o jeigu kas ir pasiguosdavo, tai tik atlaidžiai, be pykčio. Tokie išlikdavo net tada, kai turėdavo – Dievas mato! – tikrai pakankamai priežasčių pykti.

Šį keistą reiškinį galbūt galima paaiškinti vokiečių polinkiu tokią siaubingą katastrofą – viską nušluojantį aviacijos antskrydį – laikyti kažkuo, netelpančiu į žmogiškos sampratos rėmus, kažkuo prilygstančiu Dievo bausmei. Pažvelgus iš priešingos pusės, paaiškėtų, kad bombardavimus vykdantys lakūnai irgi nejautė jokios asmeninės neapykantos savo aukoms. Žvelgiant iš daugiau kaip dvidešimt penkių tūkstančių pėdų aukščio, žmonės apačioje turėjo atrodyti it mikroskopinio dydžio padarai, kuriems niekas nejautė ir negalėjo jausti jokių asmeninių jausmų, jeigu iš viso kas nors apie juos pagalvojo.

Ar jaučia sąžinės graužatį žmogus, aklai paleidęs „superbombą“ į miestą, pilną negalinčių apsiginti žmonių? Ar rūpi jam, kur ji nukris? Ant vaikų lopšelio, ant senelių globos namų ar į ligoninės kiemą? Tik labai retai kai kurie iš šių žmonių atvirai pasakojo apie tokios patirties poveikį jų dvasinei ir psichologinei būklei, kaip, pavyzdžiui, Sent Egziuperi[54], kuris pareiškė, kad geriau būti sodininku nei karo lakūnu. Arba vokiečių asas pulkininkas Baumbachas[55], vienas iš labiausiai pasižymėjusių Liuftvafės karo lakūnų, kurio patirtis privertė jį viešai prisipažinti, kad neapkenčiąs bombardavimo ir kad niekada daugiau gyvenime nemėtytų bombų, nors ir kas nutiktų.

Visiškai kitoks buvo požiūris į baimę keliančius naikintuvų bombonešių lakūnus, skraidančius mažame aukštyje ir su plėšriosios medšarkės – paukščių žudikės – instinktu pamėgusius tyčia žudyti žmones apšaudant viską, kas juda laukuose ir keliuose. Toks sąmoningų žudikų elgesys, kurio jokiomis aplinkybėmis niekas negalėtų priskirti prie leistinų kariavimo metodų, žmonėms kėlė pasipiktinimą ir neapykantą. Tačiau net ir šis bejėgiškas pyktis jiems nesuteikdavo palengvėjimo.

Dvasinė pusiausvyra

Gyventojų moralinė būklė sugriautuose miestuose iki pat galo išliko gana stabili. Kas juos palaikė? Entuziazmas, garbės ar apdovanojimų troškimas čia reiškė dar mažiau nei kariams fronte. O vien pareigos suvokimu vargu ar būtų galima paaiškinti nepalenkiamą tų žmonių ryžtą atsilaikyti. Ne, nesuklupti juos vertė pats padėties beviltiškumas, tas neišvengiamas ir beveik savaiminis dalyvavimas įvykiuose, į kuriuos buvo įtraukti nepriklausomai nuo jų valios. Nebuvo jokios išeities. Pabėgti? Jau seniai nebuvo kur bėgti.

Civiliams gyventojams beliko kantriai nešti negandų naštą, nes kitos alternatyvos niekas jiems nepasiūlė.

---

54 Antoine de Saint-Exupéry (1900–1944) – prancūzų lakūnas, humanistas ir rašytojas, labiausiai žinomas dėl novelės „Mažasis princas“. Per karą tarnavo žvalgybos aviacijoje, žuvo nežinomomis aplinkybėmis virš Vidužemio jūros.

55 Werner Baumbach (1916–1953) – Liuftvafės bombonešių lakūnas, Riterio kryžiaus su ąžuolo lapais ir kalavijais kavalierius. Karą baigė pasidavęs anglams, vėliau apsigyveno Argentinoje ir žuvo bandydamas naujo tipo lėktuvą.

Amerikiečių bombonešiai *B-17* virš Berlyno. 1944 m. pavasaris. Iš viršaus miestai atrodė lyg žaisliniai, netikri. Daugelis sąjungininkų pilotų vėliau prisipažino nemąstę, kad žudo.

Kasablankos direktyva prasidėjęs karas virto karu prieš taikius žmones. Vis stiprėjantis žvėriškas bombardavimas, kuris tęsėsi dar ilgai, kai karo baigtis jau buvo nulemta, sutelkė žmones ir laikė juos kartu iki pat pabaigos. Nelaimė, ištikusi nuniokotus Vokietijos miestus, siejo žmones ne vien tarpusavyje, bet ir vienijo juos su valstybe, kuriai jie jau seniai nejautė jokio prieraišumo. O katastrofa, užgriuvusi Dresdeną, kančių išsekintiems žmonėms sukėlė paskutinę nevilties kupiną energijos bangą, nes dabar labiau nei bet kada tapo aišku, kad jų priešai siekė fiziškai naikinti vokiečius. Žvėriška mėsmalė, įsukta paskutiniais karo mėnesiais, negalėjo reikšti nieko kita, kaip tik sistemingas

Po rezultatyvios atakos į bazę grįžę britų bombonešių pilotai geria arbatą.

pastangas atsikratyti visų vokiečių. Tam nelemtam likimui juos pasmerkė ir priešo vadovybė, ir savieji vadovai.

Iškankintų, išsekintų, bet vis dar klusnių civilių gyventojų elgsena dabar stulbino neįtikėtinu orumu. Gėbelsas savo propagandinėse kalbose visada stengdavosi kuo ryškiau pabrėžti tai, ką jis vadino ryžto priešintis šventuoju šaltiniu, bet apibūdindamas nepalaužiamą vokiečių ryžtingumą kaip „beveik religinį jausmą" jis ne taip jau labai klydo. Kareiviai, kariai frontininkai, ir jų pareigos jausmas bei pasiaukojimas paprastai buvo rodomi gyventojams kaip sektinas pavyzdys, tačiau, priartėjus karo pabaigai, atsitiko priešingai – civiliai gyventojai, vis dar atsilaikantys prieš bombardavimų siaubą, buvo minimi Vermachto įsakymuose kaip kariams sektinas pavyzdys.

Nors aš dabar giriu vokiečių ištvermę ir didvyriškumą, parodytą kenčiant bombardavimų siaubą, vis dėlto nesiekiu papuošti jų šventųjų aureolėmis ar kaip kitaip pašlovinti. Bombų karo istorija – ne tam, kad apžvelgtume praeitį didžiuodamiesi, nes daugumai vokiečių ją prisiminti yra nepaprastai skaudu.

Pasiaukojimas kaip karčių klaidų pasekmė prisimenamas ne su pasididžiavimu, o vien su širdgėla.

Vokietijos tragedija, kad šie neapsakomi drąsos, pasiaukojimo, ryžto ir ištikimybės rezervai buvo išeikvoti kažkam jų nevertam. Vis dėlto jų didybės negalima nuneigti. Tik tegu niekas nemano, kad šis teiginys yra mėginimas heroizuoti tuos praeities įvykius.

Tiesa ir tai, kad daug žmonių nepakėlė vis sunkėjančios nuolatinės naštos ir, netekę drąsos, nuleido rankas pasiduodami juos užklupusioms beširdėms galioms, tačiau nuostabą kelia ne tai, kad kartais būdavo tokių atvejų, bet kad jų nepasitaikydavo daug dažniau ir daug anksčiau.

Tačiau didžioji dalis pasiaukojamai vykdė savo pareigą ir laikėsi iki galo. Priversti gyventi beveik fiziškai ir morališkai nepakeliamomis sąlygomis, šie žmonės pasiekė žmogiškumo pergalę prieš nežmoniškumą – gebėjimu iškęsti kančias ir šaltakraujiškumu, ištikus nelaimei, pasirengimu pasiaukojamai padėti kitiems ir neįveikiama drąsa šie vokiečiai ir vokietės parodė ištvermę, beveik nesuvokiamą žmogaus protui.

Palaužti jų kovinę dvasią – blogiausia, ką priešas galėjo padaryti, bet jam nepavyko. Ta dvasia priklausė ne nuo vyriausybės dedamų pastangų, o nuo pareigos jausmo, kurį jaučia savo šaliai kiekvienas žmogus.

Milžiniška užgesusia laužaviete virtęs istorinis Niurnbergo centras. 1945 m.

TRYLIKTAS SKYRIUS

IŠ KITOS PUSĖS PAŽVELGUS

Po karo dirbusios tarptautinės tyrimų komisijos beveik sutartinai pripažino, kad sąjungininkų vykdytas strateginis aviacijos puolimas buvo nesėkmingas, tai paliudijo ir neseniai Britanijoje paskelbtas oficialus pranešimas apie strateginio bombardavimo rezultatus. Toliau mes remsimės vien tik plačiau žinomų, įžymesnių liudininkų parodymais.

Pirmiausia paties bombonešių oro pajėgų vyriausiojo vado sero Arturo Hariso teiginiu: „Prielaida, kad vokiečių pramoninių miestų bombardavimu pavyks pasiekti pagrindinį tikslą – palaužti priešo moralinę būklę, pasirodė esanti klaidinga. Sugriovus Vokietijoje beveik visus didesnius pramoninius miestus, civiliai gyventojai į tai nereagavo."

Panašus nusivylimas reiškiamas ir JAV dvasinės būklės priežiūros tarnybos pranešime „Strateginio bombardavimo poveikis vokiečių dvasinei būklei" pabrėžiant, kad nerimas ir baimė, kuriuos, be abejo, sukėlė bombardavimas, nepadarė itin didelio poveikio svarbesniems vokiečių dvasinės būklės rodikliams ir nesužadino noro pasiduoti.

Savo knygoje „Antrasis pasaulinis karas" generolas majoras Fuleris[56] teigia: „Bombardavimus patyrė dvidešimt penki milijonai miestų gyventojų šešiasdešimt viename vokiečių mieste, kur gyveno per 100 000 žmonių. Tačiau moralinis poveikis buvo priešingas, nei pranašavo Duė ir jo šalininkai. Miestų naikinimas, užuot buvęs spartus, vyko kankinamai lėtai." Toliau jis papildo: „Vokietijos strateginis bombardavimas, kaip naujo kariavimo būdo išmėginimas, iki pat 1944 metų pavasario buvo tik ekstravagantiška nesėkmė. Užuot

56 John Frederick Fuller (1878–1966) – britų generolas majoras, karo istorikas ir teoretikas, simpatizavęs nacistams ir laikęs juos Vakarų gelbėtojais nuo sovietų komunizmo.

Britų *Avro Lancaster* ekipažas.

sutrumpinęs karo trukmę ir sutaupęs jam skirtus materialinius ir darbo jėgos išteklius, užtęsė jį."

Kitas britas, rašęs karinėmis temomis, kapitonas Sirilas Folzas savo knygoje „Antrasis pasaulinis karas" rašė: „Žiemą buvo apskaičiuota, kad Vokietijos pramonės gamybos pajėgumai sumažės 20 %. Iš vėliau gautų duomenų paaiškėjo, kad ši prognozė buvo fantastiškai perdėta." Kiek toliau: „Armijai trūko aviacijos paramos. Dėl šios priežasties veikiausiai buvo pralaimėta kampanija Graikijoje, o Kretoje būtent dėl jos. Bet didžiausios nesėkmės laukė ateityje, kai, metams baigiantis, į karą įstojo Japonija. Rizika, tekusi laivynui, tapo dar didesnė ir dar mažiau pateisinama." O 1954 metų balandžio mėnesį skaitydamas Ženevoje paskaitą Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus sušauktoje konferencijoje, kapitonas Fuleris oro karo ekspertams pareiškė: „Kiliminio,

arba aklojo, bombardavimo Antrajame pasauliniame kare reikšmė, mano manymu, buvo mažesnė už jo sąnaudas ir nepateisino vilčių. Sausi statistikos skaičiai parodė, kad jo poveikis Vokietijos karo pramonei gerokai mažesnis, nei buvo skelbta ir tikėtasi. Vokiečių karinės produkcijos gamyba iš esmės nemažėjo, kol rytuose ir vakaruose nebuvo užtikrinta sausumos karinių pajėgų pergalė. Tačiau masinio bombardavimo advokatų šie atradimai neįtikino. Atsiliepdami jie skelbė, kad karas būtų galėjęs pasibaigti daug greičiau, jeigu būtų kariauta pagal jų planą. Jie nenustojo tai tvirtinti net nežinodami, ar būtų turėję pakankamai degalų savo bombonešių atakoms, jei jiems būtų suteikti visi reikalingi ištekliai, atėmus juos iš sausumos kariuomenės, laivyno ir taktinių oro pajėgų. Jiems paprasčiausiai reikėjo didesnio jų nuopelnų pripažinimo."

Knygoje „Karinės ir politinės atominio ginklo atsiradimo pasekmės" profesorius Bleketas (Blackett) rašė: „Naktinis Karališkųjų oro pajėgų bombonešių puolimas buvo mėginimas ryžtingai panaudoti aviaciją iš anksto neįveikus priešo oro pajėgų ir neiškovojus pranašumo virš priešo teritorijos. Šis mėginimas žlugo. Vėlesnė bombonešių puolimo sėkmė tapo įmanoma dėl oro erdvės virš Vokietijos laipsniško užkariavimo, kuris daugiausia pasiektas numušinėjant priešo naikintuvus per amerikiečių dieninius antskrydžius. <...> Nors oro pajėgų laimėjimai nemaži, bet aišku, kad Vokietijos pralaimėjimą Antrajame pasauliniame kare, kaip ir Pirmajame, pirmiausia lėmė milžiniški jos gyvosios jėgos ir technikos nuostoliai, patirti sausumos mūšiuose, ypač Rytų fronte."

Kapitonas R. Grenfelas (R. Grenfell) savo knygoje „Neribota neapykanta" aiškino: „Strateginiai bombonešiai kaip priemonė pergalei pasiekti smarkiai nuvylė dviem atžvilgiais. Ne tik todėl, kad jie nepasiekė tokio rezultato, kokio iš jų tikėjosi p. Čerčilis, bet ir dėl to, kad Britanijos karo pramonės struktūroje bombonešiams skirta ypatinga pirmenybė neišvengiamai privertė sumažinti vienokių ar kitokių ginkluotės rūšių gamybą, siekiant užtikrinti, kad nebūtų trukdoma didžiulėms nacionalinėms pastangoms gaminti tūkstančių tūkstančius bombonešių. Tai ypač neigiamai atsiliepė pakrančių apsaugos aviacijai, tokiai svarbiai kovoje prieš povandeninius laivus, ir desantiniams laivams bei jų reikmenims, tokiems reikšmingiems dislokuojant karines pajėgas. Leisdamas nesirūpinti šiais ir kitais visaverčiais karinės ginkluotės elementais ir sutelkti dėmesį į vieną specifinę ginklo rūšį, tiesiogiai skirtą pulti priešo civiliams gyventojams, p. Čerčilis padarė didžiausią strateginę klaidą, dėl kurios karas užsitęsė, prityrusių specialistų skaičiavimais, apytiksliai vienus metus."

F. Dž. P. Vilas, savo knygoje „Barbariškumo link“ išsamiai išnagrinėjęs visus bombų karo aspektus, priėjo prie labai aiškios išvados, kad jis nebuvo pateisinamas nei anuo metu ir negali būti pateisinamas nei dabar žvelgiant į praeitį. Jo nuomone, visų diskusijų šia tema tikslas – atsakyti į šį vienintelį klausimą: kaip pasiekti, kad toks absoliučiai nepriimtinas dalykas niekada daugiau nepasikartotų?

Prisidėdamas prie diskusijos, Australijos žurnalistas ir karo korespondentas Česteris Vilmotas (Chester Wilmott) knygoje „Kova už Europą“ praktiškais argumentais pagrindė savo nuomonę, kad žala Vokietijos karo pramonei būtų buvusi padaryta daug anksčiau ir daug didesnė, jeigu Karališkosios oro pajėgos, užuot rengusios antskrydžius prieš Vokietijos miestus, dėmesį būtų skyrusios sistemingai griauti geležinkelių ir kitų transporto sistemos objektams.

Prancūzų rašytojai P. Paquieras ir C. Postelis savo knygoje *Bataille aérienne* („Oro mūšiai“) rašė: „Jeigu kartu su aviacijos teroro iniciatoriais ir pagrindiniais jo vykdytojais manytume, kad masinis civilių gyventojų bombardavimas palauš jų dvasinę būklę ir sukels beviltiškumo nuotaikas, kurios privers juos atsisakyti bet kokio aktyvaus dalyvavimo kare arba pakurstys sukilti prieš nacistų režimą, turėtume pripažinti, kad šis tikslas nepasiektas. Tačiau, vertindami bombardavimų reikšmę parengiant įsiveržimą ir sėkmingai jį įvykdant, negalime jų vadinti nesėkmingais. Keista, kad nei neutralių, nei sąjungininkų šalių stebėtojai nevertina bombardavimų šiuo požiūriu arba laiko juos nelabai reikšmingais, nors tas požiūris atspindi JAV vadovybės planų esmę.“

Profesorius Aronas, *La guerre permanente* („Permanentinis karas“):

„Susidarė įspūdis, kad Vokietijos miestų puolimas prisidėjo ne tiek prie pergalės, kiek prie didelių sunkumų pokario ekonomikoje ir socialinėje srityje. Ten, kur, vykdant aviacijos antskrydžius, apsiribota tik konkrečių pramoninių ar transporto taikinių naikinimu, jų poveikis karo eigai buvo daug didesnis. Panašu, kad aviacijos karo strategai, kurdami savo planus, bus smarkiai apsiskaičiavę. Tačiau demokratinių šalių politiniai veikėjai, patys būdami civiliai, turėjo kur kas labiau suvokti savo atsakomybę mūsų bendrosioms europietiškoms vertybėms, nes būtent jie buvo tų vertybių gynėjai.“

Šveicaras oro karo teorijos specialistas dr. T. Vėberis (Th. Weber):

„Nežabotas oro karas prieš Vokietiją neturėjo reikšmingos įtakos nei civilių gyventojų moralinei būklei, nei vokiečių vyriausybės sprendimams. Negalėjo jis nei deramai sutrukdyti pramonei, tiekiančiai frontui reikalingą ginkluotę ir

Ant Vokietijai bombarduoti rengiamų bombų amerikiečių kariai rašo gimtosios valstijos ar miesto pavadinimą.

reikmenis. Taigi bent savo veiksmais, nukreiptais prieš Vokietijos miestus, jis buvo kariaujamas vadovaujantis klaidinga doktrina ir, ko gero, siekiant vien keršto."

Vokiečių generolas fon Tipelskirchas (von Tippelskirch) savo knygoje *Geschichte des zweiten Weltkrieges* („Antrojo pasaulinio karo istorija"):

„Teroristiniai antskrydžiai prieš civilius gyventojus ir mūsų miestų griovimas nepadėjo siekti pergalės ir net nepriartino jos. Jie iš viso neturėjo jokios karinės reikšmės – net plačiausia to žodžio prasme. Labai tikėtina, kad karas būtų galėjęs baigtis anksčiau, jeigu oro pajėgos, griaunančios mūsų miestus, būtų panaudotos prieš karinės paskirties objektus."

Daktaras E. Specleris (E. Spetzler), vokiečių teisininkas ir oro karo įvertinimo teisiniu aspektu specialistas, savo veikale *Luftkrieg und Menschlichkeit* („Oro karas ir žmoniškumas") pažymi:

„Sąjungininkų kariaujamo strateginio oro karo eiga visiškai paneigė Duė teorijas. Ir tik po 1944-ųjų karo eiga tapo spartesnė, kai surengti sistemingi antskrydžiai prieš tam tikrą skaičių konkrečių karinių objektų. Kita vertus, masinės atakos prieš pramonę, o ką jau kalbėti apie kiliminius bombardavimus ir teroristinius aviacijos smūgius, tik nutolino karo baigtį, pareikalavo beprasmiškai daug aukų abiejose kariaujančiose pusėse ir šiurkščiai pažeidė veikiančius karo įstatymus, todėl nepateisinamos jokiu kariniu būtinumu. Pagaliau net sukėlė įspūdį, kad jų tikslas – ne kariniai laimėjimai."

Tarp šių visų akivaizdžiai nepalankių vertinimų, kuriuos pareiškė garbingi specialistai ir istorikai, yra tik vienas vertintojas, kurio nuomone, strateginis bombardavimas apskritai pasitvirtino, kartu atmetant, nors ir gana atsargiai, terorizuojantį jo poveikį. Tai Jungtinių Valstijų strateginių bombardavimų tyrimo komisija, kurios ataskaitoje tvirtinama, kad sąjungininkų aviacijos veiksmai Vakarų Europoje buvo efektyvūs, nors ir pripažįstama, kad aviacija dažnai galėjo būti panaudota kitaip ir galbūt veiksmingiau.

Tačiau ši ataskaita neatsiejama nuo 1945 metų dvasios, kai dar norėta aviacijos antskrydžius laikyti baudžiamąja priemone, kuri būtų naudinga pamoka būsimiems agresoriams.

Kitu kampu pažvelgus, oficialus britų pranešimas apie strateginį bombardavimą, paskelbtas daug vėliau ir visiškai kitokia dvasia, iš esmės patvirtina šios knygos išvadą: strateginis bombardavimas buvo tik labai brangiai kainuojanti nesėkmė.

Mirtis iš padangės: strateginis bombardavimas per Antrąjį pasaulinį karą.

Gernikos griuvėsiai po vokiečių aviacijos antskrydžio. Ispanija, 1937 m.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

MORALINIS PRIEŠINIMASIS AVIACIJOS TERORUI

Nuo pat Ispanijos pilietinio karo pradžios atsirado naujoviškas bauginimo būdas – aviacijos teroras, kuris pasižymėjo neprognozuojamomis katastrofiškomis pasekmėmis ir nusikalstamu poveikiu žmogui bei gamtai nusipelnė visų geros valios žmonių pasmerkimo. Jo barbariškumas net ir per Antrąjį pasaulinį karą kėlė pasipiktinimą ir bjaurėjimąsi kariaujančiose šalyse bent tarp tų visuomenės sluoksnių, kurie vis dar gerbė moralės principus. Tačiau tas bjaurėjimasis nebuvo būdingas nei šaltakraujams politikams – teroro planuotojams, lemiantiems žmonių likimus, nei jų patarėjams aviacijos panaudojimo strategijos klausimais.

Nors kritiška nuomonė per karą nebuvo reiškiama pakankamai tvirtai, kad turėtų kokią nors įtaką, o protestai nebuvo nei triukšmingi, nei atkaklūs aviacijos terorui pažaboti, vis dėlto nusipelnė, kad apie juos būtų priminta pokario kartoms.

1937 metų balandį vokiečių bombonešių legionas *Condor*, kariaujantis generolo Franko pusėje, žvėriškai bombarduodamas sulygino su žeme mažą baskų miestelį Gerniką. Didžiulio pasipiktinimo banga nusirito per visą demokratinį pasaulį, sukrėstą šio pirmo žiauraus teroro akto, įvykdyto iš padangių, o jos įkvėptas Pikasas Paryžiaus pasaulinei parodai nutapė įžymųjį pano „Gernika“. Šiuo didingu meno kūriniu pavaizduotas baisus pyktis, atrodo, kiekvienu teptuko brūkštelėjimu išreiškia pasipiktinimą žiauria niekšybe. Instinktyvus pyktis ir pasibjaurėjimas, švystelėjus vaizdiniui iš mūsų civilizacijos ateities, sukūrė meno šedevrą, vis dar giliai jaudinantį visus jį pamačiusius. Tarp daugelio kitų meno ir literatūros kūrinių, kuriais mėginta perteikti rūstų perspėjimą apie šį pirmąjį pasaulinės dramos aktą, vargu ar kuris kitas

P. Pikaso paveikslas „Gernika". 1937 m. gegužė.

prilygsta savo išraiškingumu ir jėga Pikaso sukurtajam neapsakomo siaubo vaizdui, meniniu primityvizmo stiliumi išreiškiančiam šiuolaikinio karo „iš viršaus" žiaurumą kaip suabsoliutintą idėją „griauti vien dėl griovimo".

Turbūt arčiausiai jo priartėjo Hermanas Kestenas[57], sukūręs romaną „Gernikos vaikai", kuriame apsako tai, kas neapsakoma, panaudodamas pačių vaikų pasakojimus. Oro karo siaubas vaizduojamas per vaikų įspūdžių prizmę. Aptariami jų rūpesčiai, troškimai ir svajonės. Skaitydami romaną, suaugusieji užmiršta aimanuoti dėl savo pačių likimo ir pajunta vien gilią užuojautą vaikų kančioms.

Madridas buvo pirmasis miestas, patyręs šiuolaikinį bombardavimą. Per keturias savaites 1937 metų spalio ir lapkričio mėnesiais žuvo maždaug

57 Hermann Kesten (1900–1996) – žydų kilmės įžymus vokiečių rašytojas, buvęs Vokietijos PEN klubo prezidentas. Jo 85-mečio jubiliejaus proga įsteigtas garbingas Hermano Kesteno prizas.

tūkstantis žmonių, trys tūkstančiai sužeistųjų, smarkiai nukentėjo keletas miesto kvartalų.

Šis nusikaltimas moralei ir vakarietiškoms tradicijoms paliko tikrai sukrečiantį įspūdį ne tiek dėl savo šiurpulingumo, nors, tiesą sakant, jau pats teroristinis antskrydis prieš miestą yra gana šiurpus dalykas, kiek dėl suvokimo, kad prasidėjo nauja era, kurioje vyksta kariavimo taisyklių neribojamas totalinis oro karas, era, kuriai būdingas totalinis siaubas.

Žinia apie šį siaubingą Ispanijos pilietinio karo įvykį Vokietijoje buvo nutylima, ir vargu ar bent vienas vokietis ką nors žinojo apie jį, nors visas Vakarų pasaulis spontaniškai reagavo reikšdamas pasibjaurėjimą ir pasipiktinimą. Gernikos pavadinimas tapo nepateisinamo žvėriškumo simboliu. Kol kas nebuvo su kuo jo palygintĩ, bet būsimų įvykių nuojauta jau kėlė baimę lyg prasidedančio žemės drebėjimo virpesiai.

Pikaso pavaizduotam nebyliajam protesto klyksmui lygiai taip buvo galima suteikti pavadinimą „Koventris“ ar „Hamburgas“, „Dresdenas“ ar „Hirošima“, nes tai miestai, kuriuose bombardavimo siaubas pasireiškė pačiu baisiausiu pavidalu. Savaime suprantama, autoritarinio režimo valdomoje Vokietijoje negalėjo būti jokio moralinio pasipriešinimo tokiam nežmoniškam kariavimo būdui, tačiau tai nereiškia, kad niekas juo nesipiktino.

Teroro veiksmai panaudojant aviaciją visus žmones labiau piktino nei sulaukdavo jų pritarimo, ir viešoji nuomonė, kur ją buvo įmanoma pareikšti diktatoriškomis karo sąlygomis, niekada jiems nepritarė.

Per karą Britanijoje buvo pasigirdę balsų, reikalaujančių kariauti saikingesniais metodais, tačiau jie sklido iš mažų ir neįtakingų grupelių, tad jų protestai nebuvo pakankamai garsūs, kad būtų bent kiek veiksmingi.

Iniciatyvą, kurios ėmėsi popiežius Pijus XII, siekdamas nutraukti žudynes ir grįžiti prie principo, draudžiančio rengti antskrydžius prieš taikius civilius gyventojus, Britanijoje palaikė Bombardavimų ribojimo komitetas. Jis per visą karą buvo it dieglys britų vyriausybės pašonėje – nuolat kreipdavosi į Bendruomenių rūmus ir reikalavo apsiriboti vien konkrečių karinių objektų bombardavimu. Ypač pažymėtinas jo atsišaukimas „Nutraukti civilių bombardavimą!“ Deja, šios kilnios pastangos buvo bergždžios. Į popiežiaus kvietimą niekas neatsiliepė. Kariaujantis pasaulis jam buvo kurčias.

Per karą Tarptautinis Raudonasis Kryžius teikė įvairius siūlymus strateginiam oro karui humanizuoti, pavyzdžiui, įkurti neutralias saugumo zonas ir užtikrinti neliečiamybę kai kuriems miestams su daugeliu ligoninių. Į šaltakraujiškai negailestingą Kasablankos direktyvą, kuri galiausiai atrišo bombarduotojams rankas, Britanijoje buvo žvelgiama gana kritiškai, pasipriešinimas jai buvo pakankamai stiprus, kad Bendruomenių rūmuose sukeltų debatus, dėl kurių vyriausybė turėjo šiokių tokių keblumų.

Britanijos karo kabinetas pajuto, kad jo vykdomai bombardavimų politikai reikalingas tam tikras viešas pateisinimas, todėl Aviacijos ministerijos aukšto rango tarnautojas Dž. M. Speitas (J. M. Spaight), priskirtas patarėju prie Karo kabineto, išleido knygą „Bombardavimų pateisinimas“, aktualią iki šiol. Žinoma, ji parašyta per karą, tad neišvengė tada vyraujančių griovimo nuotaikų įtakos. Dabar ji laikoma klasikiniu argumentų rinkiniu neribotiems bombardavimams politiškai ir morališkai pateisinti. Joje iš visų jėgų stengiamasi įrodyti britų nekaltumą, tačiau tai daroma nelabai įtikinamai. Dėl savo tarnybinės padėties Speitas turi būti laikomas Britanijos aviacijos ministerijos

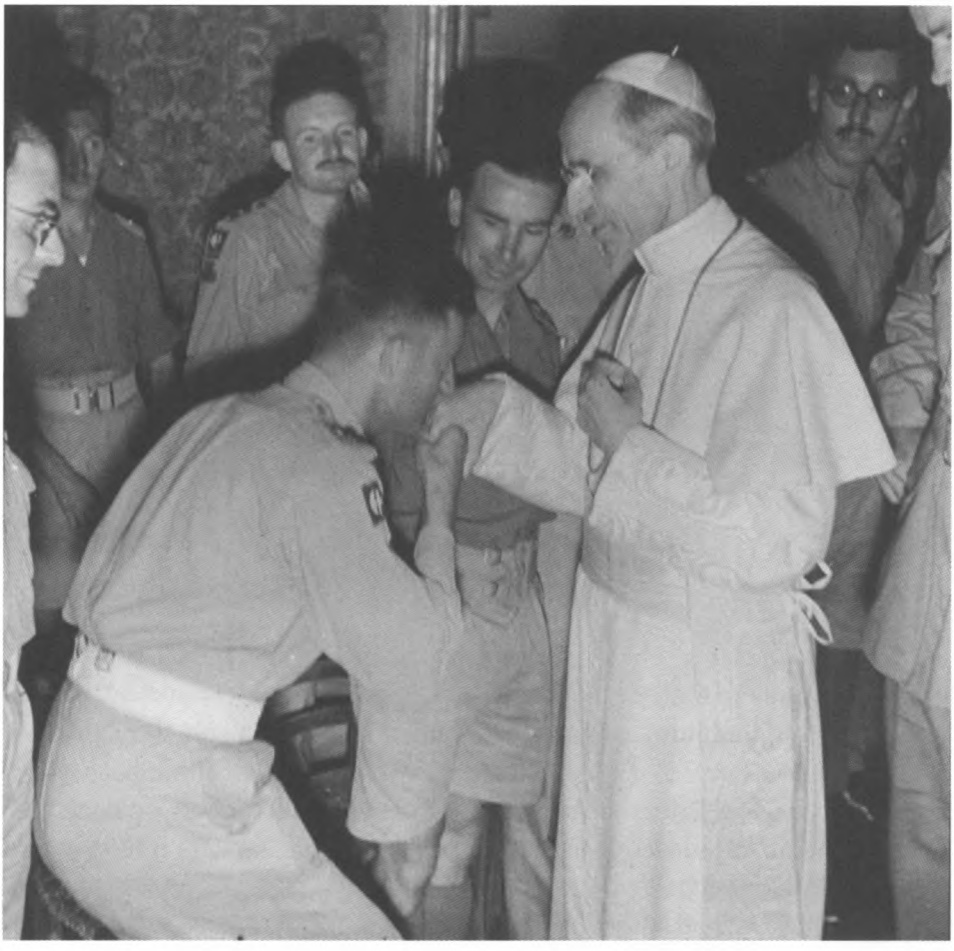

Romos popiežiaus Pijaus XII susitikimas su britų kariais. Nors popiežius ne kartą ragino atsisakyti kiliminių bombardavimų, jo balsas liko neišgirstas. 1944 m.

bombarduotojų ruporu. Užsienyje jis vadinamas neribotų bombardavimų srities Makiaveliu.

Tarytum Makiavelis paties susikurtos doktrinos užvaldytas, Speitas atkakliai tvirtina, kad šiuolaikiniame oro kare viską lemia veiksmų efektyvumas. Jo nuomone, sprendimas sėti mirtį ir sugriovimus tūkstantmečiuose Vakarų kultūros miestuose yra „nuostabus“, „didvyriškas“ ir „pasiaukojantis“, to sprendimo pasekmę – pasišlykštėtinas žudynes – jis siekia užmaskuoti apgaulinga didybės ir garbingumo skraiste, kuri iš tikrųjų čia niekuo dėta.

Matyt, neribotų bombardavimų šalininkai visada aštriai jaučia pateisinimo poreikį, bet jų pastangos kartais priveda prie absurdo. Ką galima pasakyti apie intelektualų tuščiažodžiavimą, kur penkeri totalinio bombardavimo metai atkakliai vadinami naujuoju Kryžiaus žygiu?! Memuarų autoriai visada jaučia silpnybę vaizdingai prilyginti save Kryžiaus žygių dalyviams, tačiau, kalbant apie neribotus bombardavimus, šis prilyginimas iš tiesų yra labai nevykęs pokštas. Pavartodami šį žodį, susijusį su daugeliu istorijų apie didvyriškumą, aklų bombardavimų organizatoriai, reikia manyti, nori savo veiksmams suteikti garbingumo priedangą ir nuraminti sąžinę.

Galiausiai, kai viskas paversta griuvėsiais, išryškėjo nauja tendencija – nuniokojimus, likusius po strateginio bombardavimo, pateikti kaip kažkokios antgamtinės rūstybės padarinius. Tai, kad nuo tos rūstybės labiausiai nukentėjo vien Vokietija, aiškinama Dievo teisingumu, o bombardavimų siaubas pateikiamas kaip savotiška Dievo bausmė. Numetus ant Hirošimos pirmąją atominę bombą, sumaištis intelektualų protuose įgijo dar absurdiškesnes formas.

Per visus karinio konflikto metus Britanijos žmonės vis dėlto išsaugojo humanistines tendencijas. Pasak Nobelio premijos laureato profesoriaus Bleketo ir kitų rašytojų liudijimų, britams buvo nuolat meluojama apie tikrąją padėtį. Net 1943 metų kovo 11-ąją, kai masiniai Vokietijos miestų bombardavimai jau buvo įsibėgėję, Britanijos aviacijos ministras, atsakydamas į paklausimą Bendruomenių rūmuose, ypač įžūliai pamelavo: „Ne, sere, bombarduojami tik kariniai taikiniai."

Žinoma, faktas, kad baigiamojoje Britanijos mūšio stadijoje Liuftvafė neapsiribojo aerodromų ir kitų karinių taikinių bombardavimu, padeda lengviau nuslėpti moralines abejones. Skirtingais bombų karo raidos etapais įvairios nuomonės buvo tam tikru mastu pasiskirsčiusios, bet viešoji nuomonė apskritai buvo palanki bombardavimams. Tačiau britai yra per daug politiškai išsilavinusi ir per daug garbingą žaidimą gerbianti tauta, kad ilgai džiaugtųsi nelygios ir karo pabaigoje beveik vienpusiškos kovos rezultatais. Nors kai kurių aukšto rango dvasininkų apgailėtinas nusistatymas buvo palankus karui prieš moteris ir vaikus, vertinant politiniu ir teologiniu požiūriu Britanijos vadovybės kariautas bombų karas yra didelė Britanijos nuodėmė. O į klausimą, kaip šis bešir diškas karas užfrontėje galiausiai atsilieps atsakingiems už jį politikams ir karo aviacijos strategams, veikiausiai niekada nebus atsakyta.

Bombonešių pajėgų vyriausiasis vadas tapo dvejonių ir sutrikimo, kurie apėmė išeities ieškančių britų protus, pirmąja auka, kai, sužinoję apie šio

Londono gyventojai Trafalgaro aikštėje. 1944 m. vokiečių aviacijos antskrydžiai darėsi vis retesni, miestiečių gyvenimas ėmė tekėti įprasta vaga.

naujo kariavimo metodo pasekmes, jie ėmė jausti psichologinį diskomfortą. Ištisus ketverius karo metus, „pasiekdamas operatyvinio vadovavimo vienoms ir toms pačioms pajėgoms trukmės rekordą“, šis žmogus buvo negailestingos agresijos dvasios įsikūnijimas. Tačiau šlovintas kaip „aviacijos Nelsonas“, dabar pasijuto bombų karo „atpirkimo ožiu“. Hariso veiksmai staiga tapo tokių karštų ginčų tema, kad jis iškart po karo atsistatydino ir demonstratyviai atsisakė dalyvauti oficialiose pergalės šventės iškilmėse. Pažymėtina ir tai, kad jo pavardė nepateko į Kilmingųjų sąrašą, kuriame puikavosi lordų titulais pagerbti kiti aukšto rango jo tarnybos draugai iš Karališkųjų oro pajėgų. Ir tik po keleto metų, per karalienės karūnaciją, kai Čerčilis vėl tapo ministru pirmininku, Harisui pavėluotai suteiktas baroneto titulas. Paskui jis išvyko iš Europos, bet jo vardas taip ir liko susijęs su didžiausiais sukrėtimais, ištikusiais Europą.

Apie šio keisto ignoravimo priežastis galime tik spėlioti, bet dėl to kyla įvairių minčių sužinojus, kad naikintuvų lakūnų, kurie žuvo gindami savo šalį

nuo Liuftvafės bombonešių, vardai įrašyti į Britanijos garbės knygą, bet joje nėra vardų tų lakūnų, kurie žuvo tarnaudami bombonešių aviacijoje. „Kritę Hariso kariai nepaminėti Vestminsterio abatijos atminimo lentoje, skirtoje žuvusiems Daudingo kariams[58]. Ir niekas nežino kodėl." (Makmilanas, „Karališkosios oro pajėgos pasauliniame kare").

Šiais laikais, kai inžinieriams ir technikams tenka kaskart svarbesnis vaidmuo, kareivis vis dažniau nustumiamas į antrąjį planą, tačiau jis vis dar turi prisiimti gėdos dėmę dėl kariavimo metodų nehumaniškumo, o tie, kurie įsakinėjo jam taikyti tuos metodus, lieka šešėlyje, apsimeta filosofais ir pasaulio akyse laikomi humanistais. O juk 1943-iųjų sausį, kai Kasablankos direktyva oficialiai atvėrė vartus karui prieš taikius Vokietijos gyventojus, bombonešių oro pajėgų vyriausiajam vadui leista suprasti, kad nuo jo pečių nuimta moralinės atsakomybės už strateginį bombardavimą našta.

Nors ir suvokdami, kad istorines paraleles derėtų taikyti apdairiai, savo šalių istorijos žinovai vargu ar galėtų nepastebėti tokių akivaizdžių panašumų į praeities įvykius. Kariškis Tilis[59], 1631 metais sugriovęs Magdeburgą, iki šių dienų laikomas pabaisa, kai jo globėjas karalius Ferdinandas II išvengė istorijos teismo. Istorija kaltina ne Liudviką XIV, Karalių Saulę, ar jo karo ministrą de Luvua, pasmerkusius nuniokoti palaimingąjį Pfalcą, o Melaką[60], paprastą karį, kuris 1689-aisiais gavo Kasablankos direktyvos atitikmenį: „*Brûlez le Palatinate!*" („Sudegink Pfalcą!").

Labai rimta diskusija aptariant neribotą oro karą ir jo pasekmes prasidėjo tik po karo, kai, panaikinus karinę cenzūrą, tapo įmanoma sužinoti tikrąjį sugriovimų mastą. Tada kilo konfliktas tarp aviacijos teroro šalininkų ir jo smerkėjų, tie ginčai nesiliauja iki šiol, kai, atsiradus branduolinio karo tikimybei, strateginės aviacijos panaudojimas gerokai pakito. Galbūt jie kada nors nurims, jei žmonijai pavyks uždrausti visų rūšių masinio naikinimo ginklus.

---

58 Hugh Dowding (1882–1970) – britų oro pajėgų maršalas, vadovavęs KOP naikintuvų oro pajėgoms per Britanijos mūšį. Atsistatydino subombardavus Koventrį. Po karo ėmėsi okultinių pseudomokslų (spiritizmo, magijos ir kt.).

59 Johann von Tilly (1559–1632) – feldmaršalas, Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Ferdinando II karvedys, vadovavęs Katalikų lygos armijai kovose su protestantais Trisdešimtmečiame kare. Žuvo mūšyje su švedų kariuomene.

60 Ezéchiel de Mélac (1630–1704) – prancūzų generolas, pasižymėjęs žiaurumu Devynerių metų kare (1688–1697) tarp Prancūzijos ir Šventosios Romos imperijos, Ispanijos ir Švedijos karalysčių bei Bavarijos kurfiurstrato aljanso.

Jungtinės Karalystės premjeras V. Čerčilis lankosi vokiečių bombarduotame Koventryje. Nuotraukoje matyti, kas liko iš Šv. Mykolo katedros.

Per pastaruosius penkiolika metų iš dalies dėl pokario sąlygomis mums primestų ribojimų Vokietijoje būta labai mažai objektyvaus kritiškumo apraiškų, o jei ir būdavo diskutuojama karo tema, tai visada su tendencija baisius įvykius minėti tik siejant juos su kaltės ir atpirkimo, nusikaltimo ir bausmės sąvokomis. Tačiau tariamos kaltės klausimas dėl Vokietijos bombardavimų politikos, kylantis tokiuose svarstymuose, neturi objektyvaus pagrindo. Ginčai pasiekia kulminaciją, kai teigiama, esą jeigu Liuftvafė nebūtų subombardavusi Koventrio, mūsų miestai būtų likę nepaliesti.

Tačiau, neigdami šį teiginį, mes jokiu būdu neneigiame Vokietijos kaltės dėl įvykių tais siaubingais metais. Ši nuostata vaizdingai atspindėta Hanso Karosos (H. Carossa) eilėraštyje „Vakarietiška elegija“, kurį parašyti veikiausiai

įkvėpė 1942 metų rugsėjį surengtas pirmas Miuncheno bombardavimas padegamosiomos bombomis:

Im Gnadenlosen suchten wir die Leuchte,
Die uns den Weiterweg erhellen soll.
Und wundern uns, dass es noch tiefer finstert.
Selbs riefen wir die grauen Furienchöre,
Die nun durch unsern Heimathimmel jagen,
Einsetzen streuend: Stadt und Stadt erliegt.[61]

Reikalavimas masiškai bombarduoti Vokietiją siekiant palaužti vokiečių kovinę dvasią, kaip ir kiti Ruzvelto vykdomos politikos aspektai, Jungtinėse Valstijose kritikos nesulaukė. Pasak A. Beilio (A. Baily) knygos „Amerikos liaudies diplomatijos istorija", viešosios nuomonės apklausa, vykdyta paskelbus Kasablankos direktyvą, parodė, kad aštuoniasdešimt vienas žmogus iš šimto apklaustųjų pritarė masiniams bombonešių antskrydžiams prieš civilius gyventojus – „pakirsti vokiečių moralę ir atimti tolesnio priešinimosi galimybę."

Vienas pirmųjų, po karo protestavusių prieš Amerikos vykdomos bombardavimų politikos amoralų pobūdį, buvo Jungtinių Valstijų nacionalinis didvyris Lindbergas, pirmasis žmogus, vienas pats perskridęs Atlantą. Jis buvo ką tik grįžęs po apsilankymo Vokietijoje, „griuvėsių šalyje". Tačiau tik vėliau, kai pirmosios turistų grupės vėl pradėjo masiškai lankytis Vokietijoje, paprasti žmonės iš anapus Atlanto, pamatę milžiniškus sugriautus plotus, linguodami galvas kalbėjo: „Nejaugi šitai iš tiesų buvo būtina norint įveikti Hitlerį?"

Protestai, dabar sklindantys visame pasaulyje tarp žmonių, kurių sąžinę pažadino baisių įvykių įrodymai, savaime suprantama, sulaukė prieštaravimų iš tų, kurie pritarė bombardavimams, jie, kaip ir Harisas bei jo draugai, neketino tapti „atpirkimo ožiais" prisiėmę atsakomybę už tuos apokalipsės metus. Buvo sukurta legenda, esą lakūnus, numetusius atomines bombas, paskui baisiai graužusi sąžinė. Vieną ar du iš jų galbūt ir graužė, bet tikrai ne visus. Ferdinandas Gigonas knygoje *J'ai vu Hiroshima* („Aš mačiau Hirošimą") perteikė pokalbį su dviem pilotais, dalyvavusiais numetant atomines bombas.

---

61 Rūstybėje savoj šviesos ieškojom,
Kur mums tolesnį kelią šviest galės.
Nustebome, kad dar tamsiau mums tapo.
Ir furijų kerštingųjų sulaukėm,
Per tėviškės padangę jos atskrieja,
O mūsų miestai dulkėm virst turės.

Pulkininkas leitenantas Ferbis, dabar tarnaujantis NATO aviacijos pajėgose, paklaustas, kodėl nenumetė bombos į Fudzijamos kraterį, užuot metęs ją ant Hirošimos, atsakė: „Turėjau aiškų, konkretų įsakymą ir jį įvykdžiau. O vėliau, kai pamačiau sunaikintą miestą, į galvą atėjo tik viena mintis – švarus darbelis!“ Pulkininkas leitenantas Bekhemas, paklaustas apie antrąją bombą, numestą ant Nagasakio, atsakęs: „Kas buvo, pražuvo, dabar beprasmiška apie tai kalbėti. Nematau nė mažiausios priežasties gailėtis dėl to, ką padariau. Net ir įvykdęs užduotį, niekada nejaučiau jokios kaltės. Vėlesni sąžinės priekaištai yra prabanga, kurią turbūt gali sau leisti pašaliniai, bet ne kareivis kovos lauke.“

Pulkininkas Bardešas (Bardéche) tiesmuka kalba išsiskiria iš visų strateginio bombardavimo priešininkų. Savo knygoje *Nuremberg ou la terre promise* („Niurnbergas, arba Pažadėtoji žemė“) Niurnbergo tribunolo požiūrį į strateginį bombardavimą jis aprašė šitaip: „Procesas buvo grindžiamas išankstine nuostata: priešas privalo būti neteisus. Milžiniškų sugriovimų vaizdai nugalėtojams sukėlė paniškus jausmus, visi išsigando. Tačiau priešas vis vien turi būti neteisus – pagalvokite, kaip atrodytų pasaulis, jeigu būtų priešingai! Kokia nepakeliamai sunki kaltės našta užgriūtų mus dėl visų tų miestų, kuriuos nušlavėme nuo žemės paviršiaus!“ Tai bene vienintelis balsas tyruose, bet kaip tik dėl šios priežasties jis nenusipelno būti užmirštas.

T. Ferebis – ant Hirošimos atominę bombą numetusio JAV bombonešio *B-29* „Enola Gay“ įgulos narys. Jis, kaip ir kiti jo kolegos, niekada nesigailėjo įvykdęs šią užduotį.

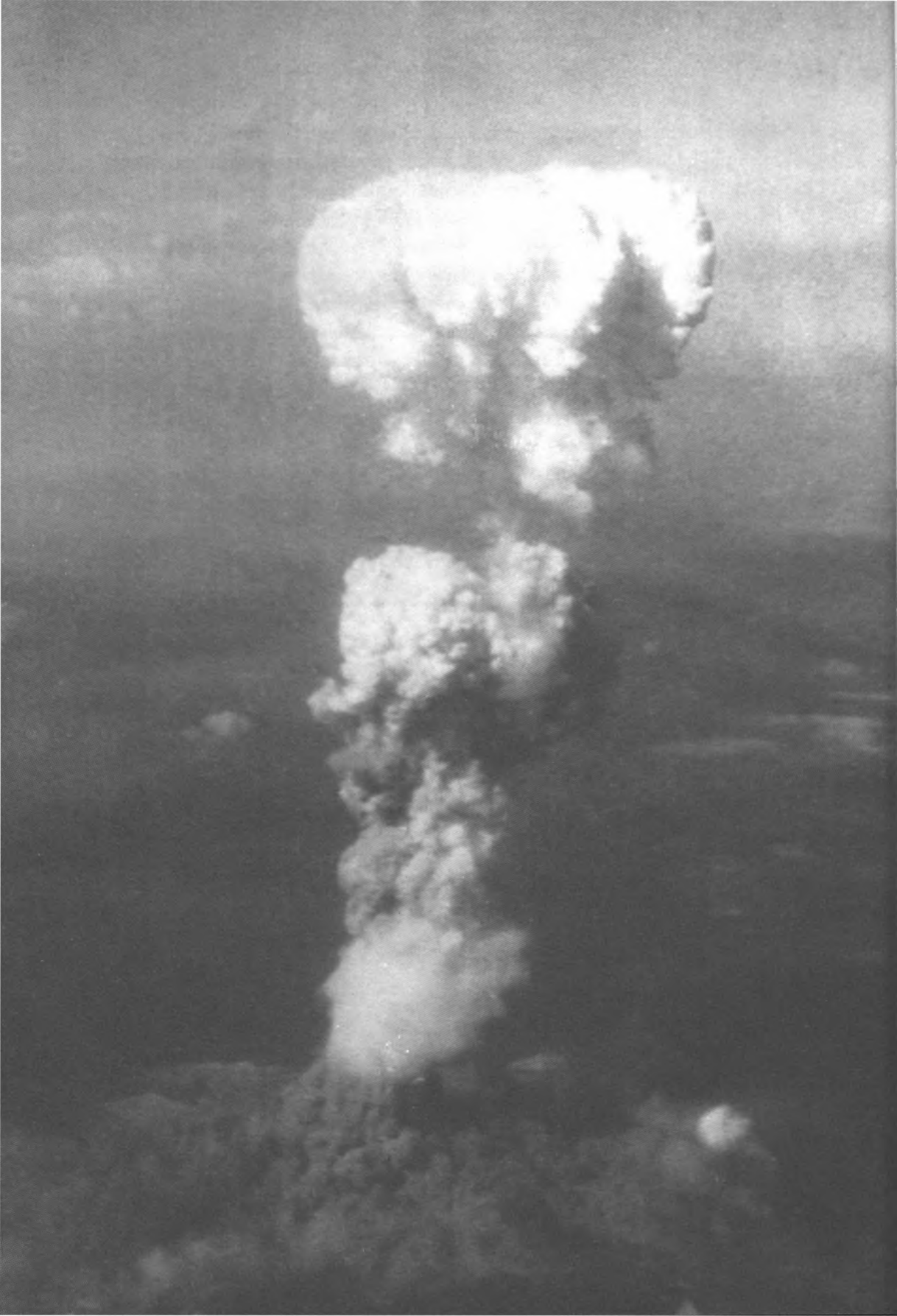

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

ATEITIES ŠEŠĖLIS

Skaitant šią knygą, tarp eilučių nenoromis galima aptikti kitą šioms dienoms labai aktualią temą – branduolinio karo ir jo pasekmių baimę. Prieš pereidami prie šios temos, pirma turime grįžti prie pragaištingų Duė teorijų, nuo kurių kaip tik ir prasidėjo visos nelaimės. Jo sukurta doktrina veda tiesiai prie atakų prieš pramonę ir tankiai užstatytus bei gausiai gyvenamus plotus, pakeliui prisijungia Kasablankos direktyva ir baigiasi – kol kas – Dresdenu bei Hirošima. O šiandien virš visų mūsų kabo bauginanti branduolinių raketų grėsmė.

Bombardavimų doktrinos ištakos

Duė doktrina, vadinama duėtizmu, buvo išdėstyta netrukus po Pirmojo pasaulinio karo išleistoje knygoje *La guerra integral* („Kompleksinis karas“), kurios autorius italų fašistas ir generolas Duė tvirtino, kad priešą pirmiausia galima nugalėti panaudojus aviaciją. Jis jokiu būdu nebuvo pirmasis žmogus, numatęs šią aviacijos plėtros kryptį. Pietų Afrikos politinis veikėjas generolas Janas Smatsas (Jan Smuts), Britanijos karo kabineto narys per Pirmąjį pasaulinį karą, parengė pranešimą apie dirižablių atakas prieš Angliją, ypač apie pirmąjį dieninį lėktuvų antskrydį prieš Londoną 1917 metais. Pagal aukų skaičių ir padarytą žalą šie antskrydžiai buvo tik nežymus karo epizodas, priklausąs legendinei praeičiai, bet nuo šių mėginimų prasidėjo karo aviacijos

< Branduolinis grybas virš Hirošimos. 1945 m. rugpjūčio 6 d.

Hirošimos panorama po atominio bombardavimo.

raida, kurios rezultatus galėjome pamatyti patys. Smatsas rašė: „Galbūt netoli ta diena, kai aviacijos veiksmai, kuriais niokojama priešo teritorija ir masiškai griaunami pramoniniai bei tankiai gyvenami centrai, taps pagrindinėmis karinėmis operacijomis, greta kurių ankstesni kariuomenės ir karinio jūrų laivyno veiksmai virs antraeilėmis ir papildomomis operacijomis." Ateičiai skirtoje išvadoje jis teigė, kad Britanija turėtų sukurti galingas aviacijos pajėgas ir niekada nepasiduoti aplenkiama šioje srityje bet kuriai kitai šaliai.

Tačiau tapti visuotinai pripažintu strateginio aviacijos karo teorijos pradininku buvo lemta „aviacijos Šlifenui"[62] – generolui Duė. Jo idėja, pagal kurią plataus masto bombardavimai padėsią išsaugoti daug gyvybių ir turėsią lemiamą reikšmę kare, trečiąjį ir ketvirtąjį dešimtmečius įvairiai modifikuota, darėsi vis populiaresnė ir galiausiai praktiškai buvo įgyvendinta Antrajame

62 Alfred von Schlieffen (1833–1913) – grafas, Prūsijos generolas feldmaršalas, 1905 metais parengęs vadinamąjį „Šlifeno planą" žaibiškam karui prieš Prancūziją ir Rusijos imperiją.

pasauliniame kare. Duė doktrina kulminaciją teoriškai pasiekė priėmus istorinę Kasablankos direktyvą.

Faktas, kad bombų karui apibūdinti sugalvotas specialus pavadinimas, rodė, jog kariavimo technika pasiekė naują fazę, nes iki šiol nebuvo atvejų, kai bendrinis pavadinimas būtų suteiktas kuriai nors atskirai „kariavimo meno" šakai. Tokie pavadinimai pritaikomi sąmoningai arba prigyja savaime, kai tendencija pasiekia atitinkamą raidos stadiją. Idėjos pradeda kristalizuotis ir artėja prie realizavimo. Duėtizmas šią stadiją pasiekė prasidėjus Antrojo pasaulinio karo bombardavimų terorui.

Neribotai naudojant aviacijos pajėgas, buvo sąmoningai nutrauktos sąsajos su seniau pripažintais žmogiškumo principais kare. Paini duėtizmo idėjos nuostata, jog masinis griovimas pakirs priešo karo ekonomiką, dar nebuvo visiškai suprasta. Neabejotina, kad Liudendorfo ir kitų tezė, teigianti, kad totaliniame kare nelieka jokių ribų tarp politikos ir ekonomikos arba tarp taikaus gyvenimo ir karinių veiksmų, prisidėjo prie dar didesnės painiavos ir nuosmukio. Strateginis aviacijos karas prieš beginklius gyventojus turbūt buvo svarbiausias pokytis šiuolaikinio karo metodikoje. Šio esminio perversmo žmonija neįsisamonino net ir dabar. Mėginimai kritiškai nagrinėti procesą tebėra pradinėje stadijoje.

Pasaulis kol kas galutinai neperprato pokyčio ideologinės svarbos. Kartais net susidaro įspūdis, kad žmogaus protas nesąmoningai stengiasi nepastebėti baisios realybės ir apsiriboti antraeilių aplinkybių svarstymu. Jeigu taip nebūtų, toks radikalus lūžis karų istorijoje būtų sukėlęs karštas diskusijas, išeinančias toli už siauro aviacijos srities specialistų rato.

1940 metų kovo 11-oji, kai Britanijos karo kabinetas nusprendė „be atrankos" bombarduoti civilinius objektus, 1940 metų ruduo, kai vokiečių Liuftvafė surengė „žaibo karą" prieš Londoną ir aplinkines grafystes, ir, svarbiausia, 1943 metų sausis, kai buvo priimta liūdnai pagarsėjusi Kasablankos direktyva – tai datos, kurias prisiminus nupurto šiurpas.

Kasablankos direktyva, visų ankstesnių strateginio aviacijos karo teorijų kulminacija, per visą karą Europoje buvo turbūt lemtingiausias sprendimas, priimtas aukščiausiu lygmeniu. Sąjungininkų aviacijos puolimo tikslas joje nurodytas šitaip:

„Suardyti ir dezorganizuoti vokiečių karinę pramonę ir ekonomikos sistemą, palaužti gyventojų moralinę būklę, kol ryžtas ginkluotam pasipriešinimui bus maksimaliai susilpnintas."

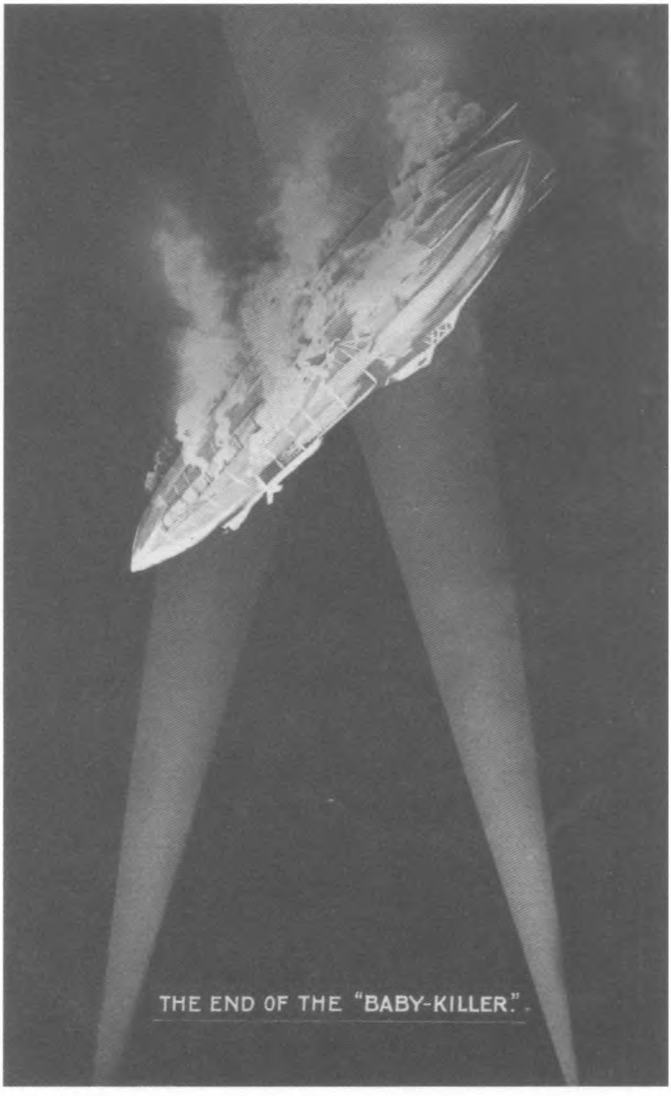

Kovoti prieš Londoną bombarduojančius vokiečių dirižablius, „kūdikių žudikus", raginantis Pirmojo pasaulinio karo laikų britų plakatas.

Iš pradžių buvęs antraeilis uždavinys – aviacijos antskrydžiais palaužti civilių gyventojų moralinę būklę – dabar persikėlė į pirmąją vietą. Bombonešių veiksmai pavertė mūsų amžių pačiu barbariškiausiu per visą istorijos laikotarpį. Nebūtų lengva istorijoje rasti analogiškų sprendimų, kurie būtų turėję tokių pasekmių. Tada paaiškėtų, kad beveik visi išskirtiniai masiniai naikinimai būdavo iš anksto kruopščiai suplanuoti, o mažesnio masto ekscesai paprastai kildavo spontaniškai. Nebūtina sutelkti dėmesį į atskirų asmenų

smurtavimą ir žiaurybes, nes tokie blogio ir griovimo instinkto proveržiai pasireikšdavo per visus karus.

Tačiau sistemingas naikinimas, kaip sąmoninga bauginimo priemonė, yra visiškai kitoks, daug rimtesnis dalykas. Jis vykdomas planingai kaip ilgalaikė karinė operacija, kurios pagrindinis tikslas – teroru palaužti priešo moralinę būklę ir pakirsti jo valią priešintis.

Trečiasis uždavinys – griauti politinę ir ekonominę sistemą. Senovėje, prieš atsirandant šiuolaikiniams technikos laimėjimams, kariaujančių šalių armijos naikino viena kitos pasėlius, vaismedžių sodus, alyvmedžių giraites ir vynuogynus. Dabar jos bombarduoja viena kitos miestus. Pagrindinis šio naikinimo metodo tikslas yra ekonominis, dažniausiai siekiantis daugeliui metų susilpninti priešo konkurencingumą pasaulio rinkose ir atitinkamai sustiprinti savąsias pozicijas.

Kas iš mūsų nesibaisėjo tų praeities laikų sunaikinimų ir žiaurumo aprašymais ir kartu nesidžiaugė, kad toks barbariškumas neturi nieko bendra su mūsų civilizuotu amžiumi? Tačiau dabar matome pasikartojimą net dar žiauresniu pavidalu. Atrodytų, visų rūšių žvėriškumas per karą yra neišvengiamas, nesvarbu pasiektas civilizacijos lygis ar kariaujančių tautų charakteris, nebent vyriausybės ir paprasti žmonės susijungtų bendram tikslui – užkirsti jam kelią. Mūsų dienomis barbariškumas atsinaujino strateginių bombardavimų pavidalu, ir būtent jis dideliu mastu lėmė Antrojo pasaulinio karo pobūdį.

Bet kuriuo atveju mūsų ankstesnis nuoširdus tikėjimas, kad antikos laikų ir „tamsiųjų amžių" karai buvo daug žiauresni už šiuolaikinį karą, jau neturi pagrindo. Tikrovėje sąmoningas ir sistemingas gražiausių aštuoniasdešimt Europos miestų suniokojimas per Antrąjį pasaulinį karą neturi jokių analogų nei senovės, nei dabartinėje istorijoje. Net Trisdešimtmečio karo, sukėlusio didžiulius sugriovimus, pasekmės palyginti nebuvo tokios baisios, nors primena mums apie Magdeburgo sugriovimą kaip panašiausią istorijos įvykį. Tada žuvo nuo 20 000 iki 30 000 žmonių, tais laikais nepaprastai didelis skaičius, tad šiuo požiūriu galimas palyginimas su dabartimi, išskyrus tai, kad žinia apie skerdynes sukėlė visame krikščioniškame pasaulyje tokią smarkią protestų ir pasipiktinimo audrą, jog toks nusikaltimas niekada nepasikartojo iki pat mūsų laikų.

Nepaisant akivaizdaus įsigalėjimo, Duė doktrinos pamatai netrukus pasirodė esą labai netvirti. Daugelis, galima sakyti – dauguma, jo drąsių prielaidų vėliau pasirodė esančios klaidingos ir nepasitvirtino praktinėje veikloje. Esminė duėtizmo klaida buvo ta, kad jo koncepcija plėtota be sąryšio su

Vokiečių dirižablio *L15* bombų sprogimų padariniai ir du britų policininkai.
1915 m., Londonas.

techninėmis pritaikymo galimybėmis, o pritaikyta karo praktikoje pasirodė esanti nevisavertė.

Teorija būna teisinga, kai jos prielaidos pagrįstos realybe ir nedaroma skaičiavimo klaidų pritaikant praktiškai. Nerealūs šios naujos doktrinos šalininkų lūkesčiai vis labiau krypo į fantastikos sritį. O juk vykdant efektyvią karinę politiką, absoliučiai būtina savo tikslus susieti su realiomis galimybėmis. Kai kuriose šalyse – dažniau jūrinėse nei žemyninėse valstybėse – neriboto strateginio aviacijos karo ideologinė hipotezė virto rūsčia „bauginančio bombardavimo" doktrina, nors iškart turėjo atrodyti abejotina ir pavojinga. Psichologinis veiksnys galiausiai įtrauktas į strateginius planus, ir padėtis tapo dar sudėtingesnė.

1940 metų gegužę pradėjus bombarduoti civilius gyventojus, iš pradžių dvejojant ir padrikai, daugumos būsimų problemų dar nebuvo galima suvokti. Kariaujančios šalys pradėjo terorizuojančius bombardavimus nevisiškai įsisąmoninusios savo veiksmų pasekmes. Iš pradžių dauguma jiems pritarė. Deja, Duė doktrina niekada nebuvo grindžiama jokiais aiškiais patvirtinančiais įrodymais. O jos šalininkai, sukėlę neribotą bombų karą, iš anksto nepagalvojo, kaip šis „bauginantis bombardavimas" paveiks karo eigą.

Prasidėjus karui, nė viena kariaujanti pusė neturėjo jokios patikimos informacijos apie svarbius taikinius priešo teritorijoje, nors iš tikrųjų abi pusės vykdė slaptus – ir, žinoma, neteisėtus – žvalgybos skrydžius. Vis dėlto trečiajame dešimtmetyje Karališkųjų oro pajėgų planavimo departamentas turėjo sudaręs svarbiausių Vokietijos pramonės objektų sąrašą. Anot R. G. Aleksanderio (R. G. Alexander), Jungtinėms Valstijoms įstojus į karą, jau buvo parengtas šimto dvidešimt keturių pagrindinių taikinių sąrašas: elektrinės, geležinkelio mazgai ir kiti transporto objektai, laivų statyklos ir sintetinių degalų gamyklos. Be to, dar trisdešimties aviacijos pramonės gamyklų sąrašas. Abiejose šalyse – Britanijoje ir Jungtinėse Valstijose – buvo kuriami bombonešių panaudojimo planai tiems taikiniams sunaikinti. Tai padaryta dar 1932 metais, bet tuo viskas ir baigėsi. Žinoma, nė vienas iš tų planų nebuvo pagrįstas jokia karine patirtimi, o masiniam aviacijos puolimui vykdyti dar neturėta pakankamai priemonių. Karališkosios oro pajėgos turėjo tam tikros kolonijinio karo patirties bombomis tramdyti neklusnias čiabuvių gentis, tačiau ji smarkiai pervertinta ir galiausiai pasirodė klaidinanti.

Kokį supratimą apie šį dalyką turėjo Karališkosios oro pajėgos, gerai iliustruoja aviacijos pulkininko leitenanto C. H. K. Edmondso paskaita strategijos

klausimais, išspausdinta 1934 m. gegužę leidinyje *Journal of the Royal United Services Institution* („Karališkųjų ginkluotųjų pajėgų instituto žurnalas"): „Kadangi per nedidelius karus nepaliaujamas bombardavimas čiabuvių gentims tapo nepakeliamas ir jos buvo priverstos paklusti, didelio karo atveju mūsų tikslas yra pakirsti priešo moralinę būklę – turime priversti jį pajusti, kad gyvenimas tapo toks nepakeliamas, jog priešui būtų geriau priimti mūsų siūlomas taikos sąlygas. Manoma, kad visos tautos, civilizuotos ar laukinės, nuolatos bombarduojamos, patiria tris poveikio stadijas. Iš pradžių didelę baimę, galbūt net panišką. Paskui abejingumą viskam... Galiausiai nuovargį."

Tai viena iš daugelio sukurptų teorijų, kurių tarpukariu buvo galima prisiskaityti visuose didžiųjų valstybių oro pajėgų leidžiamuose žurnaluose. Tačiau toks vienaip ar kitaip nebrandus požiūris vedė totalinio oro karo link ir jo viršūnė buvo Kasablankos direktyva. Jie vienodai klydo pervertindami puolančiųjų psichologinę persvarą ir nepakankamai atsižvelgdami į besiginančiųjų atsparumą.

Britų oro pajėgų vicemaršalas C. H. K. Edmondsas tvirtino, kad bombardavimai priešo gyvenimą turi padaryti nepakeliamą, įvaryti jam panišką baimę, vėliau – abejingumą, nuovargį.

Naiviai pasitikėdamos gebėjimu įvertinti dalykus, neišreiškiamus skaičiais, kariaujančios šalys it nuožulnia plokštuma slydo į aviacijos karą siekdamos abejotinos moralės tikslų. Tačiau, kilus karui, tie, kurie jį pradėjo, toliau vadovavosi ta pačia logika. Priešo tautos egzistavimas turėjo būti pakirstas ne tik karinėmis priemonėmis, bet ir ekonomiškai bei psichologiškai. Šio sumanymo žlugimas buvo neišvengiamas.

Iliuzijų pabaiga

Visų svarbiausia, kad aviacijos teroras karo nesutrumpino ir iš tikrųjų turėjo labai menką įtaką jo trukmei. Dabar vėl gali atrodyti, kad jis beveik pasiekė savo tikslą, tačiau tai tik iliuzija, šito tikrai nebuvo.

Aviacijos teroras priešo moralinės būklės nepakirto, veikiau būta priešingai – jis ją sutvirtino. Karas dėl jo nesutrumpėjo, veikiau pailgėjo. Britai nepalūžo nuo „žaibo karo“, o vokiečiai neiškėlė baltos vėliavos per sąjungininkų aviacijos atsakomąjį puolimą, nors jis buvo gal dvidešimt aštuonis kartus galingesnis.

Politikai ir aviacijos karo strategai pasirodė nieko neišmanantys apie šiuolaikinę masių psichologiją, jie teikė per didelę reikšmę žmonių savisaugos instinktui ir norui gyventi.

Šiandien dauguma autoritetingų specialistų „bauginantį bombardavimą“, kaip jis nevykusiai buvo pavadintas, laiko nesėkmingu. Teroras, pagrįstas bado blokados per Pirmąjį pasaulinį karą patirtimi, savo tikslo nepasiekė. Terorizuojantis bombardavimas nesukėlė masinės panikos ir nepadarė jokio pastebimo poveikio civilių gyventojų psichologinei būklei, kad jie liautųsi priešinęsi ir pasiduotų. O be šio poveikio Vokietijos miestų griovimas iš viso neturėjo jokios prasmės. Tai, kad masinis aviacijos teroras nepalaužė žmonių moralinės būklės, yra vienas nuostabiausių ir kartu įspūdingiausių šiuolaikinės istorijos faktų.

Lygiai toks pat neveiksmingas pasirodė neribotas aviacijos karas kaip priemonė ekonomikai pakenkti. Jo šalininkų viltys ir čia neišsipildė. Sąjungininkų aviacijos pajėgos turėjo strateginę reikšmę ne terorizuodamos gyventojus, bet tiesiogiai remdamos puolančių armijų veiksmus ir ardydamos Vokietijos transporto sistemą, kuri buvo gyvybiškai svarbi pratęsiant karą.

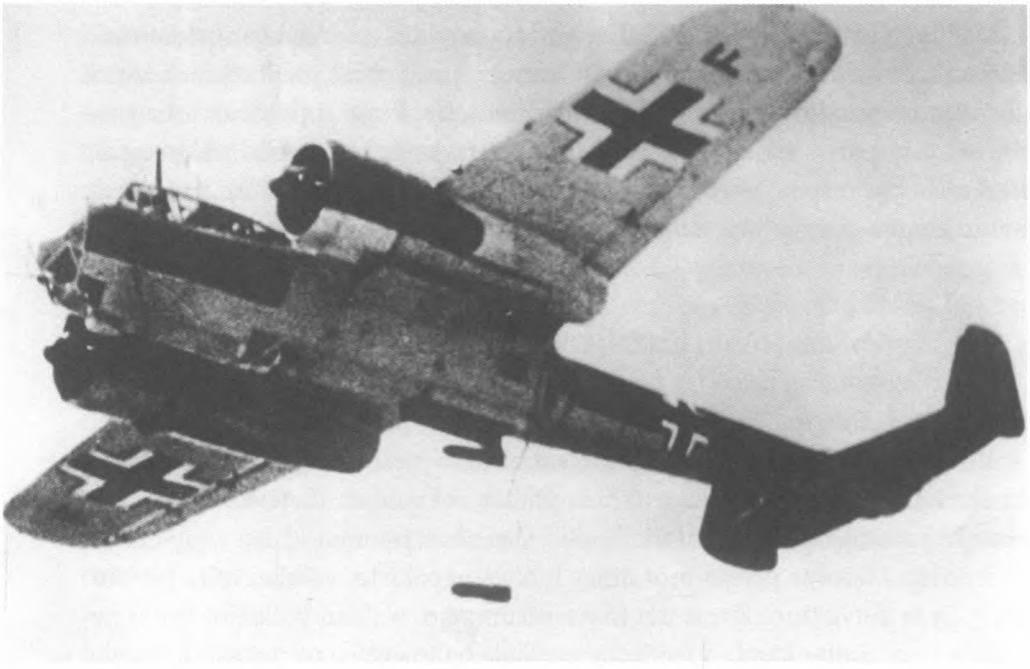

Vokiečių bombonešis *Dornier* atakuoja taikinį. Mūšyje dėl Britanijos Liuftvafė patyrė didelių nuostolių.

Pasirodė klaidinga ir teorinė prielaida, kad dėl strateginio bombardavimo bus išsaugotos karių gyvybės. Liuftvafė pirmoji brangiai sumokėjo už šią klaidą tikėdamasi, kad bombonešių pajėgos, vykdydamos strategines užduotis, galės laimėti karą nepatirdamos didelių nuostolių. Britanijos mūšyje ji patyrė tokių didelių žmonių ir technikos nuostolių, kad niekada galutinai neatsigavo. Per bombonešių puolimą Europoje sąjungininkai neteko 9 000 lėktuvų ir 158 000 parengtų lakūnų – daug daugiau, nei pergalingasis Britanijos laivynas neteko jūrininkų per lemiamą Trafalgaro mūšį. Kaip smarkiai nutolta nuo šio klasika tapusio jūrų mūšio sampratos ir kokį milžinišką mastą pasiekė bombų karas!

Anglų ir amerikiečių aviacijos puolimas tikrai prisidėjo prie Vokietijos pralaimėjimo, bet be tiesioginio sausumos kariuomenės puolimo karas nebūtų laimėtas. Sąjungininkams teko skintis kelią per okupuotą Europą ir įveikti priešą jo paties teritorijoje. Karą laimėjo sausumos kariuomenė, palengva veržđamasi į Vokietiją iš Vakarų ir iš Rytų.

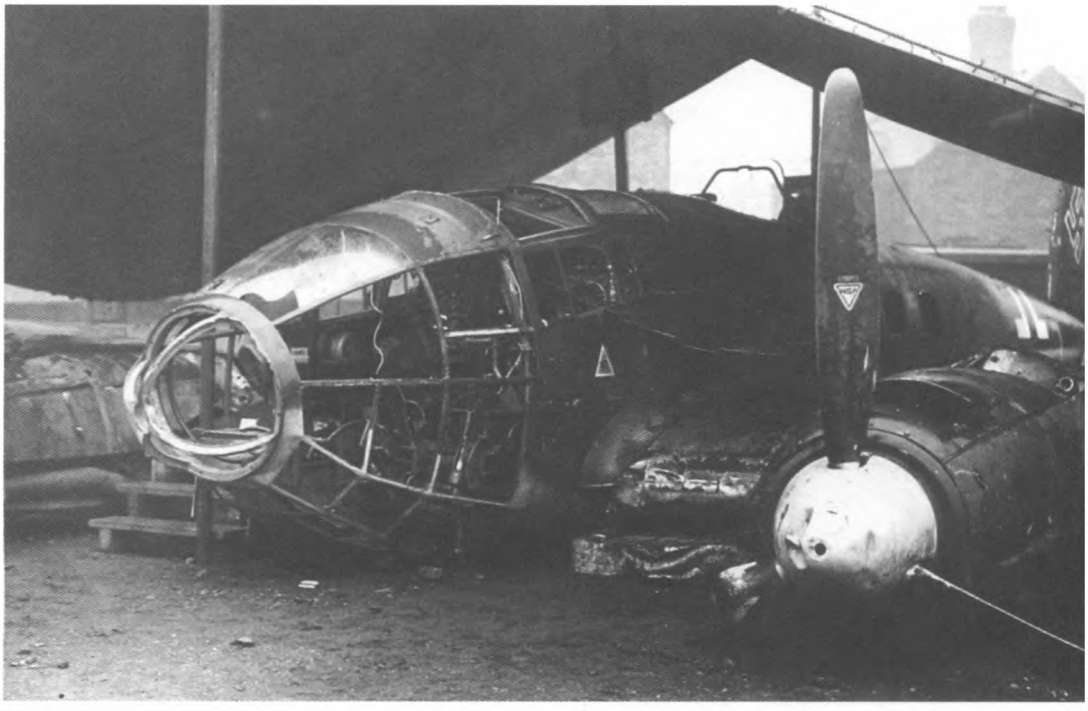

Mūšyje dėl Britanijos sunaikintas vokiečių *Heinkel*.

Karšti aviacijos teroro šalininkai niekada nesiryžo pripažinti akivaizdžios disproporcijos tarp milžiniško karių bei materialinių išteklių poreikio jam vykdyti ir pasiektų rezultatų. Net ir dabar aukšto rango veikėjai, palaikantys strateginį bombardavimą, nėra pasirengę pripažinti savo pamėgtų teorijų žlugimo. Tačiau jų atkaklus tikėjimas, kad bombų karas ekonomiškai naudingas, yra pavojinga iliuzija, kuri dar gali padaryti daug žalos, jeigu galų gale jos nebus atsisakyta. Galbūt tiesa, kad atominės bombos, numestos ant Japonijos, šiek tiek sutrumpino karą Ramiojo vandenyno regione, tačiau karo baigtis jau buvo nulemta dar prieš numetant tas bombas. Kartu išryškėja apgailėtinas humaniškumo principų ignoravimas, kai esama amerikiečių, kurie vis dar tvirtina, neva šimto dvidešimt tūkstančių civilių nužudymas yra pateisinamas, jeigu jis padėjo kovos lauke išgelbėti palyginti nedidelį savų kareivių skaičių.

Duė doktriną galėtų paremti vienintelis jos teiginys – kad, ją pritaikius, būtų galima laimėti karus su nedideliais žmonių ir materialinių išteklių nuostoliais. Tačiau praktinė patirtis nuolat paneigia šią galimybę.

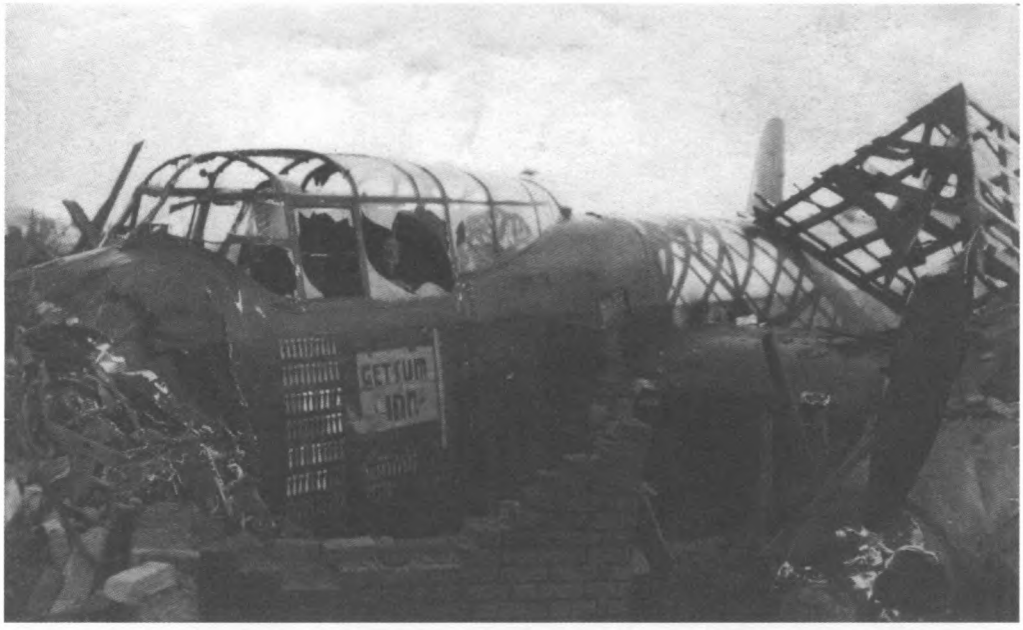

Prie Dortmundo sudužęs britų *Avro Lancaster*.

Todėl pats laikas pasmerkti šią klaidingą koncepciją ir jos atsisakyti, o visuomenę informuoti apie tikrąją padėtį. Duėtizmas galėtų būti istoriškai kiek pateisintas, jeigu būtų pavykę praktiškai įvykdyti pagyrūniškus tos teorijos pažadus. Tačiau nieko panašiai neįvyko. Kai karinė doktrina pasirodo esanti tuščia it sukirmijusio riešuto kevalas, kaip atsitiko Duė doktrinai, jos kritikai prisideda prie istorinės tiesos ir įneša vertingą indėlį į svarbių dabarties problemų sprendimą.

Šiuolaikinė civilinė gynyba

Mūsų laikais, kai žmonijai kilo branduolinio sunaikinimo grėsmė, pakito tik jos mastas, bet ne fundamentalūs puolimo ir gynybos klausimai. Dresdene ir Hirošimoje susipynė įprastiniai ir modernūs aviacijos panaudojimo metodai. Kadangi istorija vis dar yra geriausia politikų mokytoja, būtų naudinga ateitį susieti su praeitimi ir iš aviacijos karo istorijos padaryti atitinkamas išvadas, naudingas dabarčiai.

Pirmiausia būtina padaryti svarbiausią ir visiems laikams tinkamą išvadą, kad teroro idėja, kuri, deja, prasiskverbė į aviacijos naudojimo strategiją, yra ydinga, ir jos reikia apskritai atsisakyti. Tikrai stebina, kad, aiškiai žinodami apie pirmo totalinio bombų karo visišką nesėkmę, atkaklūs duėtizmo šalininkai vis vien tvirtai įsitikinę pranašauja, esą šiuolaikinis strateginis bombardavimas naudojant branduolinį ginklą duotų geresnių rezultatų. Prieštarauti šiam teiginiui geriausiai tinka argumentas, kad toks karas geriausiu atveju pereitų į vadinamąjį „karą perlaužtu nugarkauliu", kai konvencinių ginkluotųjų pajėgų likučiai dar kurį laiką tęstų kankinančią tarpusavio kovą iki paskutinio žmogaus. Neįmanoma įsivaizduoti civilių gyventojų kančių ir vargų, kokius tada jiems tektų patirti.

Kartu kyla vienas klausimas, atkakliai reikalaujantis atsakymo: ar pasaulio viešoji nuomonė ir toliau pritars tokiems nežmoniškiems kariavimo metodams kaip aviacijos teroras?

Slegianti mus branduolinio ginklo panaudojimo baimė verčia vėl grįžti prie duėtizmo esmės. Joje slypi problemos šaknys. Tačiau kartu kyla humanizmo klausimas, ir viso pasaulio žmonės privalo tai žinoti. Baimė, kad teroras, sklindantis iš padangės, gali vėl grįžti, perveria visą šiuolaikinį pasaulį tarsi kontrapunktinė tema simfonijoje ir priverčia visas vyriausybes apie ją galvoti.

Visų šalių vyriausybės jau planuoja ir praktiškai įgyvendina gynybos priemones, skirtas apsiginti nuo šiuolaikinės aviacijos, naudojančios įprastinį ar branduolinį ginklą. Civilinė gynyba šiandien yra neatsiejama bet kurios gynybinės programos dalis. Dviejų pasaulinių karų patirtis rodo, kad net galingiausiai valstybei reikalinga gerai parengta civilinės gynybos organizacija papildomai prie karinių pajėgų ir priešlėktuvinės gynybos. Atrodo, vyriausybės jau pradeda suprasti, kad tokias organizacijas reikia aprūpinti viskuo, ko reikia efektyviai veiklai. Visų priešlėktuvinės gynybos priemonių tikslas – užtikrinti, kad vidinis frontas būtų išorinio fronto atrama. Civilinės gynybos įstatymas, priimtas Vokietijos Federacinėje Respublikoje 1957 metų spalį, pavadintas šitaip: „Pirmasis įstatymas dėl civilių gyventojų apsaugos priemonių".

Šiuolaikinė civilinė gynyba apima beveik visas šalies gyvenimo sritis, tad visiškai suprantama, kad šalių vyriausybės turi skirti labai rimtą dėmesį šiam ypač svarbiam ir kartu nepaprastai sudėtingam uždaviniui. Apie jo sudėtingumą galima spręsti iš to, kad jis susijęs ne tik su politika ir kariniais klausimais, bet ir su mokslo, technikos, ekonomikos, finansų, organizacinėmis ir psichologinėmis problemomis.

Vokiečių civilinės gynybos jaunuoliai. 1940–1945 m.

Ir galiausiai tai – viena iš svarbiausių mūsų amžiaus problemų.

Lankstus ir visaapimantis civilinės gynybos planas, reikalingas tokiam dideliam žmonių skaičiui, yra susijęs su sudėtingu moralinių ir etinių problemų kompleksu. Jam būtinas didelis pasitikėjimas šalies viduje, tad, nors ir labai pageidaujamas, jis kol kas negali būti visur nedelsiant parengtas ir įdiegtas, nes tam reikia išsamaus visų veiksnių suvokimo.

Techninių veiksnių viršenybė šiuolaikiniame gyvenime neišvengiamai atsiliepė ir šiuolaikinės civilinės gynybos techninių bei organizacinių prioritetų pasirinkimui. Visose nacionalinės gynybos programose aiškiai pastebima, kad dauguma priemonių, skirtų civilių gyventojų apsaugai, susijusios su šios problemos techniniais aspektais.

Pirmaisiais pokario metais vyravo tendencija ieškoti paprastų ir lengvų sprendimų, tad vėl kilo saugumo zonų, pripažįstamų tarptautiniu mastu, įkūrimo klausimas, tačiau vien tam, kad visi įsitikintų, jog tai – iš fantastikos srities. Paskui prasidėjo slėptuvių statyba. Jų reikėjo nuraminti branduolinės grėsmės sukeltai žmonių baimei ir asmeninio saugumo jausmo poreikiui patenkinti. Slėptuvių statyba prasidėjo šūkiu „Visi – po žeme!“ Slėptuvės tapo populiarios, panašiai kaip kai kuriose šalyse tarpukariu buvo madingos priemonės prieš cheminio ginklo pavojų. Vėliau slėptuvių idėja neteko didelės dalies pirminio patrauklumo, nes atsirado labai įtaigi priežastis. Kadangi laikotarpis po perspėjimo apie branduolinio smūgio tikimybę vis trumpėjo ir galėjo prarasti bet kokią praktinę reikšmę, pasigirdo balsų, kritikuojančių pačią požeminių slėptuvių saugumo idėją. Dabar pripažinus, kad požeminių slėptuvių statyba yra svarbi ir būtina, pradėta rūpintis, kad valstybės politika šioje srityje nepasuktų klaidinga kryptimi.

Didžiausią reikšmę ginčijantis dėl idėjų, siekiančių uždrausti ar bent pažaboti aviacijos terorą ateityje, turi pastangos pasiekti tarptautinių susitarimų dėl civilių gyventojų apsaugos nuo masinių bombardavimų, kaip juos jau saugo tokie susitarimai, reglamentuojantys karinius veiksmus sausumoje ir jūroje. Deja, šių pastangų realūs rezultatai atsilieka nuo karinės technikos plėtros tempų.

Tiesą sakant, dėl aviacijos karo jau yra priimta tarptautinių susitarimų ir apribojimų, tačiau jie taip smarkiai neatitinka esamos padėties, kad praktiškai yra neveiksmingi. Juose išdėstyti negausūs reikalavimai suformuluoti gana seniai, tad dabar jau taip pasenę ir migloti, jog neduoda atsakymo net į labai svarbų klausimą: atitinka kariavimo taisykles nekarinių objektų neribotas bombardavimas ar neatitinka jų?

Savaime suprantama, būgštaujant dėl tokios dviprasmiškos padėties, vis garsiau reikalaujama paskelbti tarptautinį įstatymą, reguliuojantį karo aviacijos panaudojimą branduolinio karo sąlygomis, ir taip užbaigti dabartinį „tarptautinės savivalės" laikotarpį. Kuo ilgiau nusitęs neapibrėžtumas, tuo labiau augs visuotinis nerimas. Šiuolaikinė visuomenė vis labiau supranta turinti moralinę ir istorinę teisę pasmerkti aviacijos terorizmą, priešišką jos taikioms pažiūroms. Pirmose gretose stovi humanistiniai ir pacifistiniai sluoksniai, suprantantys, koks svarbus jų indėlis kovoje už tarptautinius susitarimus civiliams gyventojams apginti nuo masinių bombardavimų, bet kol kas nuo jų pastangų padėtis pasidarė dar painesnė. Su savo idealizmu jie sklando padebesiais, o jų siūlymai, ką reikėtų daryti, paprastai turi mažai ką bendra su realiomis galimybėmis.

Po Antrojo pasaulinio karo ir Vakarų, ir socialistinio bloko šalys pradėjo masiškai įrenginėti slėptuves nuo bombų. Nuotraukoje įamžinta amerikietiška slėptuvė šeimai.

Aviacijos karo strategijos moralinio nuosmukio pasmerkimas jokiu būdu nereiškia, kad kas nors realiai daroma padėčiai taisyti. Būtinos veiksmingesnės priemonės, pavyzdžiui, Kudenhovo[63] pastangos rasti realų kompromisą tarp nepriimtinos padėties nuolat gresiant karo pavojui ir amžinos svajonės apie taiką. Jis pasiūlė išeitį – paskelbti visame pasaulyje penkerių metų paliaubas. Dabar visiškai aiškus vienas dalykas, kurio negalima ignoruoti jokiose diskusijose aviacijos karo klausimais: aviacijos karo galimybes lemia žmonės, kurie vadovaujasi ne moralės principais, o praktiniais strateginiais tikslais. Griovimo darbas, kurį jiems teks vykdyti, bus grįstas sausais skaičiavimais, o viskam įsakinės politikai bei strategai, kuriems, atvirai kalbant, be praktinės politikos tikslų, nerūpi jokie kiti tikslai.

Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus mėginimai pasiekti tarptautinį susitarimą turi gerokai didesnę praktinę reikšmę ir teikia didesnę sėkmės viltį. Ši organizacija, vadovaudamasi idealistiniais motyvais, vaidina labai svarbų praktinį vaidmenį šiuolaikiniame žmonių gyvenime, ir mes turime dėkoti jai už tuos keletą tarptautinių susitarimų, kurie iki šiol veiksmingai gina civilius gyventojus per karą.

Prieš kurį laiką Tarptautinis Raudonasis Kryžius pateikė savo organizacijos nariams visose aštuoniasdešimt penkiose šalyse naujo siūlymo projektą, parengtą po keleto metų nuodugnaus svarstymo ir skirtą apriboti pavojams, kurie kare gresia civiliams, ir prašo pateikti savo pastabas bei kviečia bendradarbiauti. Galime gana pagrįstai tikėtis, kad šis aviacijos karo pasmerkimas, kaip ir ankstesnės panašios Raudonojo Kryžiaus akcijos, pagaliau privers visas vyriausybes jam pritarti.

Jokia vyriausybė savo pastangomis sumažinti pražūtingą terorizmo politikos įtaką karo strategijai nė iš tolo negali susilyginti su ta pusiau privačia, neoficialia iniciatyva. Tiems negausiems oficialiems mėginimams, kurių iki šiol buvo imtasi, trūko Raudonojo Kryžiaus parodyto ryžtingumo. Galų gale juk oficialių valdžios įstaigų uždavinys visų pirma apsiriboja tik informacijos skleidimu ir organizaciniais veiksmais.

Visos tautos su savo vyriausybėmis, jei ne iš idealistinių ir humanistinių paskatų, tai bent politinių tikslų vedamos, turėtų susitelkti ryžtingam siekiui pašalinti bombardavimų terorizmo koncepciją iš šiuolaikinio kariavimo metodų visumos. Atėjo laikas viešai pripažinti ir pasmerkti šią ydingą koncepciją, kol pasaulis neįprato terorizmo laikyti neišvengiamu karo elementu.

63 Richard von Coudenhove-Kelergi (1894–1972) – grafas, austrų ir japonų kilmės diplomatas, filosofas, ilgametis Paneuropinio judėjimo – ES pirmtako – lyderis.

Civilinės saugos pamokėlės pokario SSRS.

Šio uždavinio mastas ir sudėtingumas baugina daugelį žmonių. Jie neįstengia suvokti, kad šiuolaikinė civilinė gynyba pirmiausia grindžiama moralės principais, o ne vien techniniais sprendimais. Iš tikrųjų dabar, kai karo technika tapo tokia galinga, kad, prasidėjus karui, gali tapti nekontroliuojama, tik žmogaus protas gali mus išgelbėti. Tai mūsų paskutinė viltis. Panašia dingstimi Albertas Šveiceris[64] yra pasakęs: „Žmogaus protas turi milžinišką galią keisti materialųjį pasaulį."

Dabartinė padėtis, kurioje visiems mums gresia sunaikinimo pavojus, yra žmonių proto kūrinys. Tad žmogaus protas privalo rasti ir išeitį iš jos. Privalome daryti viską, kas įmanoma, kol dar laikas, kol išlieka jėgų pusiausvyra belaukiant susitarimo, draudžiančio bombardavimus.

Beje, bombardavimų teroro pasikartojimas ar nepasikartojimas tiesiogiai nuo mūsų priklauso labai menkai arba apskritai nepriklauso. Laukti – tai viskas, ką galime daryti, tad bent išnaudokime šį laukimo laiką siekdami humanizuoti bombardavimus, jeigu jie kada nors prasidėtų. Tai jokiu būdu nėra beviltiška.

Visi kariavimo metodai yra laikini, tad terorizavimas panaudojant aviaciją taip pat neturi būti laikomas nekintamu dalyku.

Beginklių, taikių civilių gyventojų saugumo reikalavimas privalo vėl įgyti aukščiausio įstatymo galią ir tapti mūsų politiniu *credo*.

64 Albert Schweitzer (1887–1965) – vokiečių ir prancūzų teologas, muzikologas, vargonininkas, gydytojas, misionierius, filosofas, Nobelio taikos premijos laureatas (1952 m.), įžymus pacifistas ir atominių ginklų bei jų bandymų kritikas.

1951 m. Nevados kariniame poligone JAV surengė branduolinių sprogimų seriją. Mokymuose, pavadintuose „Buster-Jungle“, dalyvavo ir kariuomenė.

IŠVADOS

Šioje knygoje ne kartą pabrėžta, kad bombų karo istorijos tyrinėjimai gali turėti praktinę reikšmę ir duoti naudingų rezultatų tik tuo atveju, jeigu bus siejami su dabartimi ir ateitimi. Tik objektyvi ir nešališka Antrojo pasaulinio karo strateginių bombardavimų analizė gali dabartiniame branduoliniame amžiuje padėti padaryti kokias nors beveik tikslias išvadas.

Todėl pabaigdami trumpai apžvelkime svarbiausius aspektus, kurie kyla žvelgiant į praeitį.

1. Totalinis bombardavimas bet kokiame būsimajame kare neišvengiamai sunaikintų labai didelę dalį žmonijos, nesvarbu, kokio tikslo buvo siekta pradėjus karą.

2. Kai sąjungininkai per Antrąjį pasaulinį karą pradėjo totalinį bombų karą prieš civilius gyventojus, jie beveik neturėjo pagrindo bijoti adekvačių atsakomųjų Ašies šalių veiksmų. Bet kokiame naujame kare padėtis būtų visiškai kitokia. Konfliktuojančios pusės turės branduolinių ginklų ir priemonių jiems nešti. O tai verčia jas sustoti ir susimąstyti, tad galime manyti, jog Britanija ir Jungtinės Valstijos vargu ar pradėtų totalinį bombų karą, nes turėtų rimtą pagrindą tikėtis adekvataus atsako.

3. Dabartiniame karinės technikos plėtros etape strateginis oro karas negalėtų būti efektyvus nenaudojant branduolinio ginklo. Bet kokiame būsimajame totaliniame kare puolančioji pusė, norėdama sunaikinti priešo ekonomiką ir palaužti jo moralinę dvasią, neišvengiamai turės panaudoti branduolinį ginklą jo teritorijos gyvenamuosiuose ir pramoniniuose regionuose. Žinoma, dabartinėmis aplinkybėmis nepanašu, kad kuri nors vyriausybė vėl sąmoningai siektų tokių tikslų. Tai būtų neįmanoma, jeigu ji pirmiau apsvarstytų priešo atsakomojo smūgio galimybę ar net savo atsakomybę žmonijos civilizacijai.

4. Strateginis oro karas anksčiau ar vėliau tampa nekontroliuojamas, nesvarbu, kad pradžioje turėta gerų ketinimų riboti jo tikslus. Bet koks mėginimas laimėti karą tokiomis priemonėmis neišvengiamai vestų prie abipusio totalinio teroro. Šiandien jokie būsimieji karo pradininkai vargu ar gali puoselėti iliuzijas, kad gebėtų suvaldyti prasidėjusį totalinio karo terorą. Karas, kokį dabar įsivaizduojame, mėginantiems jį sukelti paliktų labai mažai erdvės manevrui. Formos, kurias jis įgytų, ir netikėti reiškiniai, kurių atsirastų, yra nenuspėjami, todėl nepavaldūs žmogaus sprendimams.

5. Prasidėjęs aviacijos teroras laipsniškai įgytų vis baisesnių formų ir griautų visas ankstesnes iliuzijas apsaugoti taikius civilius gyventojus: vyrus, moteris ir vaikus. Jo pasekmė būtų ne tik visuomeninės ir politinės sistemos sugriovimas, bet ir ištisų tautų sunaikinimas.

6. Mūsų pareiga – iš šių neginčytinų faktų padaryti būtinas praktines išvadas.

Ši sąjungininkų aviacijos subombarduoto Kelno nuotrauka su liūdnai virš griuvėsių stūksančia miesto katedra pokario kartoms tapo kraupiu priminimu apie vis modernėjančių ginklų galią.

PRIEDAS

12 lentelė

Bendras bombų, kurias anglų ir amerikiečių strateginė aviacija numetė Europoje per 1 440 000 bombonešių (ir 2 680 000 naikintuvų) kovinius skrydžius, svoris:

	Tonos	Procentai
Vokietijoje	1 350 000	50,5
Prancūzijoje	590 000	21,7
Italijoje	370 000	13,7
Austrijoje ir Balkanuose	180 000	6,7
Kitur	200 000	7,4

13A lentelė

Bombų, numestų ant Vokietijos per šešerius karo metus, svoris

	1940 m.	10 000 tonų
	1941 m.	30 000 tonų
	1942 m.	40 000 tonų
	1943 m.	120 000 tonų
	1944 m.	650 000 tonų
	1945 m.	500 000 tonų
Iš viso (Bleketo duomenimis)		1 350 000 tonų
Iš to skaičiaus Karališkosios karinės oro pajėgos numetė		955 000 tonų,
JAV karinės oro pajėgos		395 000 tonų.

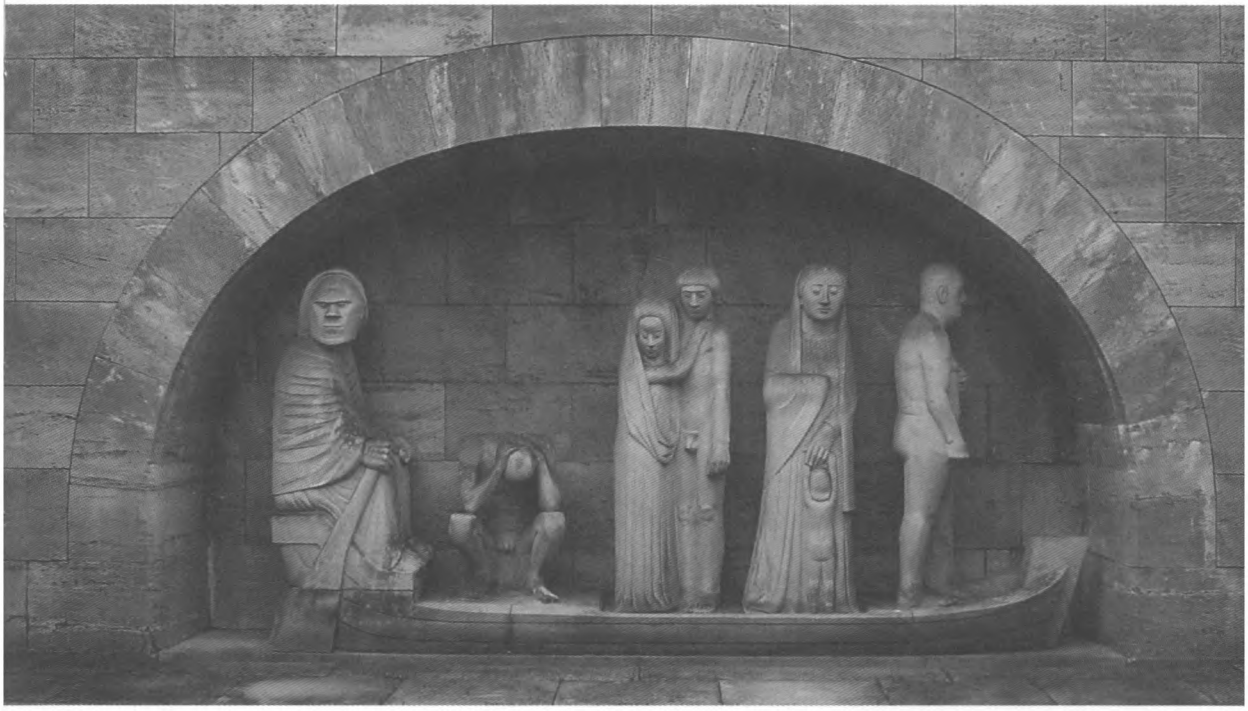

„Kelionė Stikso upe" – memorialas Hamburge bombardavimų aukoms atminti. Senovės graikų mitologijoje Stiksas – viena požemio pasaulio upių, kurioje gyvena mirusiųjų vėlės.

Sąjungininkų karininės oro pajėgos

Per 389 809 kovinius skrydžius Karališkųjų karinių oro pajėgų bombonešiai numetė Vokietijoje:

ant miestų	430 747 tonas, arba 46 %
	(iš jų 196 335 tonas padegamųjų bombų);
ant pramonės objektų	153 585 tonas, arba 15 %;
ant kitų taikinių	380 712 tonų, arba 39 %
	(Hariso duomenimis).

Pagal JAV strateginių bombardavimų tyrimo komisijos ataskaitas JAV karinės oro pajėgos ant miestų numetė 80 000 tonų bombų,

taigi abu sąjungininkai per karą ant Vokietijos miestų numetė 510 747 tonas bombų.

14 lentelė

Antrojo pasaulinio karo bombardavimų aukos Didžiojoje Britanijoje (pagal T. H. O'Brien *Civil Defence*).

Oficialios statistikos duomenimis, žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios civilių iš viso 146 777 žmonės, tarp jų 67 698 vyrai, 63 721 moteris ir 15 358 vaikai bei paaugliai iki 16 metų.

Aukų priežastys:

	Žuvusieji	Sužeistieji	Iš viso
Bombardavimai	51 509	61 423	112 932
V1	6 184	17 981	24 165
V2	2 754	6 523	9 277
Tolimojo nuotolio bombonešių antskrydžiai	148	255	403

Dresdenas po sąjungininkų bombardavimų padegamosiomis bombomis. Kalnai kūnų „laukia" kremacijos. 1945 m. vasario 15 d.

Bibliografija

Pateikiamą literatūros sąrašą sudaro daugiausia knygos, panaudotos kaip informacijos šaltiniai. Jis neapima visų pokario laikotarpio leidinių apie oro karą, jame nenurodytos knygos apie dabartines oro karo strategijos ir branduolinio karo naujoves.

Bendrieji dalykai

J. F. C. Fuller, *The Second World War 1939–45*, Eyre & Spottiswoode, London, 1948.

B. H. Liddel Hart, *The Revolution in Warfare*, Faber & Faber, London, 1946.

Cyril Falls, *The Second World War*, Methuen & Co., London, 1948.

Sir Winston Churchill, *The Second World War*, Vols. I–VI, Cassell & Co., London.

K. von Tippelskirch, *Geschichte des zweiten Weltkrieges*, Bonn, 1951.

C. Assmann, *Deutsche Shicksalsjahre*, 1950.

P. M. Blackett, *The Military & Political Consequences of Atomic Energy*, Turnstile Press, London, 1948.

G. Rougeron, *L'aviation de Bombardement*, Paris, 1937. *La prochaine Guerre*, Paris, 1948. *La leçon de Corée*, Paris, 1952.

G. Herbart, *Vingt-cinq années d'aviation militaire*, Paris, 1947.

Chester Wilmott, *The Struggle for Europe*, London, 1954.

R. Grenfell, *Unconditional Hatred?* Devin-Adair Co., New York, 1954.

F. J. P. Veale, *Towards Barbarism*, Thomson & Smith, Ltd., London, 1948.

Oro karo istorija

N. MacMillan, *The Royal Air Force in the World War*, 4 vols., H. M. S. O. London, 1949–50.

I. M. Spaight, *Bombing Vindicated*, London, 1953–55.

D. Richards & D. Saunders, *The Royal Air Force, 1939–45*, 3 vols.

The United States Strategic Bombing Survey, Over-all Report, 1945.

W. F. Graven & J. L. Cate, *The Army Air Forces in World War*, Office of U. S. Air Force History, Chicago, 1951–54.

P. Paquier & C. Postel, *La Bataille aérienne de l'Allemagne*, Paris, 1947.

G. W. Feuchter, *Geschichte des Luftkrieges*, Bonn, 1954.

Asher Lee, *The German Air Force*, London, 1946.

Lord Tedder, *Air Power in War*, London, 1948.

H. Rumpf, „*Luftkrieg uber Deutschland*" in *Bilandz des zweiten Weltkrieges*, Oldenburg, 1953.

A. Hoch, *Der Luftangriff auf Freiburg am 10. Mai, 1940*, Viertel jahreshefte fur Zeitgeschichte, April, 1956.

Th. Weber, *Die Luftschlacht um England in historischer Sicht*, Flugwehr und Technik, Frauenfeld (Switzerland) 1955.

R. G. Alexander, *Experiment in Total War*, U. S. Naval Institute Proceedings, Vol. 82, 1956.

G. Bowman, *Strategic Bombing*, London, 1956.

Bundesminster für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Document deutscher Kriegsschäden, Vol. I, Bonn, 1958.

Atsiminimai ir kt.

Sir Arthur T. Harris, *Bomber Offensive*, Collins, London, 1947.

A. Galland, *Die Ersten und die Letzten*, Darmstadt, 1953.

W. Baumbach, *Zu spat?* Munich, 1949.

H. J. Reickhoff, *Trumph oder Bluff?* Geneva, 1945.

L. German, *Memoires d'un incendiare*, Paris, 1952.

P. Clostermann, *La grande Arène*, Paris, 1951.

Deux de ciel, Paris, 1952.

W. Lawrence, *No. 5. Bomber Group R. A. F.*, R. A. F., London, 1951.

W. Brikill, *Les Briseurs de Carrages*, Paris, 1954.

A. Kesselring, *Soldat bis zum letzten Tage*, Bonn, 1953.

E. Heinkel, *Stürmisches Leben*, Mendusverlag, Stuttgart, 1953.

H. E. Nossak, *Interview mit dem Tode*, Hamburg, 1950.

F. Hartlaub, *Von unten gesehen*, Stuttgart, 1950.

R. Th. Paget, *Mannstein, seine Feldzüge und sein Prozess*, Wiesbaden, 1952.

Civilinė gynyba

T. H. O'Brien, *Civil Defence*, U. K. Civil Series, London, 1955.

Grundlagen des zivilen Luftschutzes, Schriftenreiche über zivilen Luftschutz, No, 1, Coblenz, 1954.

H. Rumpf, *Der Hochrote Hahn*, Darmstadt, 1952.

S. Gräff, *Tod im Luftangriff*, Hamburg, 1948.

W. Hasenak, *Bilanz der Demontage*, Gottingen, 1951.

L. Janis, *Air War and Emotional Stress*, Toronto, 1951.

P. Nagai, *Les cloches de Nagasaki*, Paris, 1954.

C. Gribin, *Atomique secours*, Paris, 1953.

H. Bond, *Fire and the Air War*, Nacional Fire Protection Association, Boston, 1951.

H. Brunswig, *Deutscher Brandshutz*, VFDB Zeitschrift No. 3, 1957.

H. Buchheim, *Der Reichsluftschutzbund*, Institut für Zeitgeschichte, Munich, 1958.

Schnitzler & Schmidler, *Luftkriegserfahrungen im reinischenwestfälischen Industriegebeit*, Zivil Luftschutz, 1956.

H. Drager, *Probleme der Verteidigung der Bundesrepublik*, Berlin-Frankfurt, 1960.

Tarptautinė teisė

Draft Proposals to restrict the Dangers incurred by the Civilian Population in Wartime, International Red Cross Committee, Geneva, September, 1956.

E. Spetzler, *Luftkrieg und Menschlichkeit*, Göttingen, 1956.

H.Krauss, *Der Schutz der Zivilpersonen in Kriegzeiten nach dem 4. Genfer Abkommen vom 12, VIII, 1949*, Göttingen, 1953.

R. J. Wilhelm, *Les conventions de Genève et la guerre aérienne*, International Red Cross Review, 1952.

J. L. Kunz, *The Laws of War*, American Journal of International Law, April, 1956.

E. Castren, *The Present Law of War & Neutrality*, Helsinki, 1954.

La protection juridique de la population civile dans la guerre moderne, Reveue Generale de Droit International Public. No. 1, 1955.

H. Latenser, Der zweite Weltkrieg und des Recht in *Bilanz des zweites Weltkrieges*, Oldenburg, 1953.

H. Becher, *Die vierter Genfer Convention zum Schutz der Zivilbevölkerung*, Düsseldorf, 1952.

Vokietijos miestų kronikos

Nurodomos miestų kronikos yra vertingas ir dažnai vienintelis informacijos šaltinis būsimiesiems išsamiems istoriniams tyrinėjimams. Pagrindinis jų trūkumas – per mažai oficialių dokumentų, kurių dauguma dingusi, sunaikinta ar konfiskuota. Svarbiausias jų privalumas – žmonių asmeninės patirties užfiksavimas. Todėl šios kronikos turi ne vien dokumentinę vertę, bet beveik be išimčių yra ir rimtas perspėjimas ateičiai.

BRUNSWICK, *Der rote Hahn über Braunschweig*, R. Prescher, Waisenhausdruckerei (Brunswick), 1955.

DRESDEN, *Der Tod von Dresden*, Rodenberger, Dortmund, 1951.

ESSEN, *Zerstörung und Aufbau der Grosstadt Essen*, E. Heyn, Selbstverlag des geographischen Instituts der Universität Bonn, Bonn, 1955.

HEILBRONN, *Blüte, Untergang, Wiederstehen einer Stadt*, J. Stolz, Verlagsantstalt Heilbronn, 1954.

HILDESHEIM, *Unwiederbringliche Stadt*, H. E. Holthusen in *Ja und Nein*, R. Piper, 1954.

JÜLICH, *Die Front an Rur und Inde*, J. Rahler, Verlag Fischer, Jülich, 1954.

INNSBRUCK, *Alte Stadt in Ungewitter*, A. Zimmermann, Selbsverlag.

KAISERSLAUTERN, *Eine Stadt im Feurregen*, M. Braun, Verlag F. Wilms, 1953.

COLOGNE, *Der Weg durch das Feur*, Eye-witness account 1939–45, J. Fischer, Pressehaus, 1950.

Gesang im Feurofen, Cologne, H. Claasen, Verlag Schwan, Düsseldorf, 1952.

NUREMBERG, *Ich sah wie Nürnberg unterging*, F. Nadler, Fränkische Verlagsanstalt, 1955.

ULM, *Ulm – Garnison und Festung*, H. Schuster, 1954.

WÜRZBURG, *Der Untergang des alten Würzburg und seine Vorgeschichte*, Dr. Domarus, Verlag F. Teutsche, Würzburg, 1956.

SERIJA
I PASAULINIS KARAS

KAJ HENNINGSEN, LARS N. HENNINGSEN, MARTIN BO NÖRREGÅRD (sud.)
Kaizerio kareivis Lietuvoje: Ivero Henningseno laiškai ir piešiniai
I pasaulinio karo metais į kaizerio kariuomenę mobilizuoto dano Ivero Henningseno laiškai ir piešiniai šeimai iš pafrontės. Su savo kuopa po 1915 m. žiemos mūšių jis žygiavo per Kalvariją, Marijampolę iki Zarasų. Knygoje – unikalūs to meto Lietuvos aprašymai.

MANFRED VON RICHTHOFEN
Raudonasis baronas.
I pasaulinio karo aviacijos legendos užrašai
Žymiausio Pirmojo pasaulinio karo piloto, Raudonuoju baronu praminto Manfredo von Richthofeno atsiminimai. Kai karo aviacija dar tik žengė pirmuosius žingsnius, jis pasiekė apie 80 oro pergalių.

BUS IŠLEISTA:

ALEKSANDR SVEČIN
1915 m. Rusijos fiasko prie Vilniaus
Carinės kariuomenės pulkininko A. Svečino atsiminimai. Autorius pasakoja apie jo vadovaujamo pulko kovas Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais.

SERIJA
II PASAULINIS KARAS

VLADIMIR BEŠANOV
Raudonasis žaibo karas

KARL KNOBLAUCH
Pabaigai artėjant

JOACHIM HOFFMANN
Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945

MICHAEL SHARPE, IAN WESTWEL
Vokietijos specialiosios pajėgos

NIKOLAJ NIKULIN
Atsiminimai apie karą

SIMON DUNSTAN, IAN WESTWEL
Sąjungininkų specialiosios pajėgos

HINRICH-BOY CHRISTIANSEN
Su šūksniu HURRA – pirmyn!

RAYMOND F. TOLIVER, TREVOR J. CONSTABLE
Šviesiaplaukis Vokietijos riteris

ROLF MICHAELIS
SS 500/600-asis paršiutininkų jėgerių batalionas

OTTO LASCH
Karaliaučiaus žlugimas

BILL NIVEN (sud.)
Svajonių laivas *Wilhelm Gustloff*

VLADIMIR BEŠANOV
Leningrado skerdynės

MIKA KULJU
Ratės kelias. Legenda apie Žiemos karo didvyrius

PATRICK HOOK, MICHAEL SHARPE, BRIAN L. DAVIS
Hitlerio elitinės pajėgos

DR. HANS HEINZ REHFELDT
Su tankų korpusu *Grossdeutschland* Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių

ARMIN SCHEIDERBAUER
Mano jaunystės nuotykiai, arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.

WERNER HAUPT
Kuršas. Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose

HANS ULRICH RUDEL
„Štukos" pilotas. Karo dienoraštis

LEONID RABIČEV
Karas viską nurašys

ALEXANDER GOGUN
Stalino komandosai

JUTAKA JOKOTA, JOSEPH D. HARRINGTON
Povandeniniai kamikadzės

OTTO CARIUS
„Tigrai" purve

CAJUS BEKKER
K vyrai. Vokiečių jūrų diversantai II pasaulinio karo metais

JOHANN VOSS
Juodasis edelveisas. Waffen-SS kario atsiminimai

PETRI SARJANEN
Baltoji mirtis. Suomis Simo Häyhä – žymiausias visų laikų snaiperis

VLADIMIR BEŠANOV
1942-ųjų mėsmalė

HEINZ GUDERIAN
Kareivio atsiminimai
Įžymaus vokiečių generolo atsiminimai. Operacijos, kovos, tarnybinių santykių peripetijos Vokietijos kariuomenės štabe.

JOACHIM HOFFMANN
Vlasovas prieš Staliną. Rusijos išvadavimo armijos tragedija 1944–1945 m.
Paneigiamas sovietų daugelį dešimtmečių kurtas mitas, kad generolas Vlasovas kartu su savo kariuomene buvo tėvynės išdavikai. Autorius tvirtina: Vlasovas kovojo prieš Staliną bei kruviną jo režimą, bet ne prieš Rusiją ir jos žmones.

ILMARI JUUTILAINEN
Kaip aš kovojau su raudonaisiais
Žymiausio Suomijos naikintuvų aso atsiminimai.

ALISTAIR URQUHART
Užmirštas kalnietis
Neįtikėtina išgyvenimo drama japonų nelaisvėje per Antrąjį pasaulinį karą.

WINSTON S. CHURCHILL
Antrasis pasaulinis karas

Pakeliui į katastrofą (I tomas)
W. Churchillio atsiminimai apie Europos politinį gyvenimą po 1919 m. Versalio taikos ir apie esmines Antrojo pasaulinio karo priežastis.

Vieni (II tomas)
Antrajame savo atsiminimų tome W. Churchillis aprašo Prancūzijos sutriuškinimą ir vokiečių išsilaipinimo Anglijos pakrantėje grėsmę, mūšį dėl Britanijos. Prieš prasidedant Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui 1941 m. birželio pabaigoje, britai su galinga A. Hitlerio karo mašina kovojo beveik vieni.

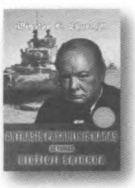

Didžioji Sąjunga (III tomas)
Trečiajame atsiminimų tome pasakojama apie prasidėjusį Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karą, japonų oro pajėgų ataką Perl Harbore bei amerikiečių įsitraukimą į pasaulinį konfliktą, mūšius Koralų jūroje ir Midvėjaus atole, kovas prie Alameino ir Stalingrado, sąjungininkų susitikimą Kasablankoje.

ROCHUS MISCH
Fiurerio šešėlyje. Hitlerio sargybinio užrašai
Labiausiai atsidavusio A. Hitlerio apsauginin-ko, mačiusio paskutines nacistų lyderio valandas Berlyno bunkeryje, atsiminimai.

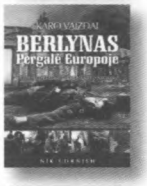

NIK CORNISH
Berlynas: pergalė Europoje
1945 m. Berlynas tapo mūšių lauku. Per tris savaites Raudonoji armija užėmė miestą ir sutriuškino paskutinius Rytų fronte likusius vokiečių karius. Visi įvykiai užfiksuoti retose nuotraukose, kurių gausu šioje knygoje.

VLADIMIR BEŠANOV
Trečiojo reicho katastrofa
Sovietų karių „kerštо“ ypatumai.

HANS RUMPF
Ugnies uraganas: išdeginta Vokietija
Hamburgas, Liubekas, Drezdenas ir daug kitų miestų tapo strateginio bombardavimo taikiniais. Bombarduojant žuvo per 600 tūkst. civilių gyventojų, dvigubai daugiau jų buvo sužeisti ar sužaloti, 13 mln. liko be pastogės. Sunaikinti neįkainojamos vertės meno kūriniai, senovės architektūros paminklai, bibliotekos ir mokslo centrai.

BUS IŠLEISTA:

BEN MACINTYRE
Dvigubas kryžius. Tikroji D dienos šnipų istorija
Knyga apie vieną žymiausių istorijoje dezinformacijos operacijų, kuri užtikrino D dienos – sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje 1944 m. – sėkmę.

OTTO SKORZENY
Aš – Hitlerio komandosas
A. Hitlerio patikėtinio, SS oberšturmbanfiurerio, labiausiai išgarsėjusio B. Musolinio išlaisvinimo iš kalėjimo operacijoje, atsiminimai.

THOMAS GOODRICH
Pragaro audra
Nacistinės Vokietijos žlugimas 1944–1947 m.

WINSTON S. CHURCHILL
Tai vienos iškiliausių XX a. asmenybių sero Winstono S. Churchillio (1874–1965) memuarai, už kuriuos jam skirta Nobelio literatūros premija. Lietuviškai bus išleisti keturi W. Churchillio „Antrojo pasaulinio karo“ tomai.

I tomas – „Pakeliui į katastrofą“
II tomas – „Vieni“
III tomas – „Didžioji Sąjunga“
IV tomas – „Triumfas ir tragedija“

2017 m. pabaigoje galėsite įsigyti kolekcinį rinkinį dėžutėje!

ISTORINĖ PROZA IR PUBLICISTIKA

MINDAUGAS MILINIS
Partizanas

MARK LAWRENCE SCHRAD
Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje

SERGEI LOIKO
Oro uostas

JUZEFAS IGNACAS KRAŠEVSKIS
Paskutinė iš Slucko kunigaikščių

INGEBORG JACOBS
Vilko vaikas
Nuo bado bėgančios mergaitės iš Rytų Prūsijos klajonės po Sovietų Sąjungą. Sukrečianti gyvenimo istorija ir Lietuvos buities panorama.

GENEROLAS SERAS RICHARD SHIRREFF
2017-ieji. Karas su Rusija
Alternatyviosios istorijos kūrinys. Autorius, remdamasis ilgamete karine patirtimi bei politinėmis šių dienų įžvalgomis, modeliuoja vieną iš galimų Baltijos šalių okupacijos variantų.

BUS IŠLEISTA:

IGNAS ŠEINIUS
Raudonasis tvanas
Memuarinės publicistikos knyga, tiesiogiai inspiruota istorinių pervartų Lietuvoje (1940-ųjų sovietinės okupacijos, Nepriklausomos Lietuvos žlugimo) ir išgyventa asmeniškai (stebint sovietų karinę invaziją, trečiuoju bandymu emigruojant iš okupuotos Lietuvos).

JUZEFAS IGNACAS KRAŠEVSKIS
Vilnius per amžius
Gausiai iliustruotas albumas, kuriame – įvairiais laikotarpiais išverstų J. I. Kraševskio prisiminimų, kitų kūrinių fragmentai. Juose tikroviškai, remiantis dokumentais, istorine medžiaga vaizduojama Lietuva, Vilnius ir vilniečiai, to meto kasdienybė, aktualijos, papročiai.

SERGEI LOIKO
Skrydis
Danguje virš separatistų kontroliuojamos Rytų Ukrainos numuštas tarptautiniu reisu skridęs civilinis lėktuvas. Žuvo keli šimtai niekuo dėtų keleivių, daugiausia moterų, vaikų. Kas, kaip, kodėl įvykdė šį siaubingą nusikaltimą ir, svarbiausia, kas buvo jo organizatorius, užsakovas, kaltininkas – apie tai kalbama naujame, tikrais istoriniais įvykiais grįstame romane.

SERIJA KOMUNIZMAS BE GRIMO

IGOR BUNIČ
Partijos auksas

NIKITA PETROV
Budeliai. Jie vykdė Stalino užsakymus

VARLAM ŠALAMOV
Kolymos apsakymai

VLADIMIR VOINOVIČ
Kareivio Ivano Čonkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai. Neliečiamasis asmuo

JUKKA RISLAKKI
Vorkuta! Sukilimas lageryje
Pasakojama, kas nutiko Vorkutoje prieš daugiau nei 60 metų, apie neramumus visame Gulage ir kelių milijonų gyvybių pareikalavusią Stalino diktatūrą.

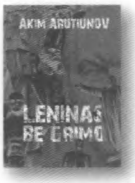

AKIM ARUTIUNOV
Leninas be grimo
Šokiruojanti tiesa apie nuožmųjį bolševikų „genijų" – V. Leniną.

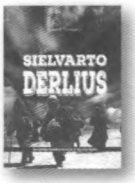

ROBERT CONQUEST
Sielvarto derlius: sovietinė kolektyvizacija ir teroras badu
Didžiausias dėmesys skiriamas išbuožinimo kampanijai, kolektyvizacijai ir terorui badu (1932–1933 m.) Ukrainoje bei kituose SSRS regionuose. Dėl bado, trėmimų į darbo stovyklas, sušaudymų mirė milijonai žmonių.

ROBERT SERVICE
Blogio sėkla: komunizmas pasaulyje
Knygoje nagrinėjama komunizmo istorija visame pasaulyje. Autorius pateikia nepatogią išvadą – žinią XXI a. žmogui – nors komunizmo kaip politinės doktrinos nebėra, korupcija, skurdas, neteisybė ir toliau klesti.

VLADIMIR BEŠANOV
Kruvina Raudonoji armija
Knygoje atskleidžiama, kokiais principais buvo kuriama ir kokios asmenybės vadovavo kruvinai Lenino – Stalino Raudonajai armijai.

SERIJA
VILNIUS LIEPSNOSE

GINTAUTAS ŠIRONAS (sud.)
Liepsnojantis Vilnius.
Liudininkų prisiminimai
Beviltiška gynyba ir sunkus puolimas, kruvini mūšiai siaurose senamiesčio gatvelėse, apsuptis, prasiveržimas ir belaisvių lagerio kasdienybė. Visa tai – lūpomis žmonių, praleidusių tas lemtingas dienas liepsnojančiame Vilniuje.

ANTANAS VERKELIS
Kas sugriovė Vilnių
Sovietinė propaganda tikino, kad per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 40 % Vilniaus senamiesčio. O kas nutiko iš tikrųjų? Kur dingo ištisi viduramžių Vilniaus kvartalai, sovietmečiu virtę plačiais bulvarais ir niūriomis automobilių stovėjimo aikštelėmis?

JÓZEF MACKIEWICZ
Nereikia garsiai kalbėti
Atskleidžiami nežinomi Vilnijos istorijos faktai Antrojo pasaulinio karo metais, kai komplikuotų santykių raizgalynėje susipynė vieni su kitais kovojantys vokiečiai, lietuviai, lenkai ir sovietų diversantai bei teroristai, save vadinantys „partizanais".

BUS IŠLEISTA:

ANTANAS VERKELIS
Operacijos „Ostra brama" blefas
Žlugusio Armijos krajovos Vilniaus puolimo anatomija.

ANTANAS VERKELIS
Fester Platz Vilna
Penkios 1944 m. liepos mėnesio kruvinų kovų dienos Vilniuje.

SERIJA
MARK SOLONIN

MARK SOLONIN
Birželio 22-oji: katastrofos anatomija

Mozgoimenije. Suklastota Didžiojo karo istorija

Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją

Kare nieko gero

Katastrofos chronologija

MARK SOLONIN
1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė
Karti tiesa apie „didįjį tėvynės" karą. Autorius šia knyga baigia ilgamečius istorinius tyrinėjimus, o leidykla – knygų seriją MARK SOLONIN.

SERIJA
ŠALTASIS KARAS

M. STANTON EVANS, HERBERT ROMERSTEIN
Stalino slaptieji agentai. Poveikis Roosevelto vyriausybei
Autoriai rašo apie daugybę sovietų agentų (tarp jų buvo daug vietinių JAV komunistų ir jiems prijaučiančių), įsiskverbusių į įvairias JAV valstybės institucijas keliose Roosevelto vyriausybėse. Bet tai knyga ne apie šiaip šnipinėjimą, o apie slaptuosius įtakos agentus ir jų poveikį valstybės politikai.

BEN MACINTYRE
Šnipas tarp draugų.
Kimas Filbis ir didžioji išdavystė
Knyga apie K. Filbį, įžymiausią XX a. šnipą, kuris ištisus 20 m. išdavinėjo Sovietų Sąjungai savo šalį ir draugus. Remiamasi neviešintais britų žvalgybos dokumentais, atskleidžiami nauji jaudinantys šaltojo karo istorijos puslapiai.

BUS IŠLEISTA:

DAVID E. HOFFMAN
Negyvėlio ranka
Remiantis mokslininkų, karių, diplomatų ir šnipų liudijimais, pasakojama apie JAV ir SSRS šaltojo karo laikotarpio vidinius motyvus ir slaptus sprendimus.

SHERRY SONTAG, CHRISTOPHER DREW, ANNETTE LAWRENCE DREW
Medžioklė po vandeniu
Povandeninis šnipinėjimas – JAV karinio jūrų laivyno povandeninės operacijos šaltojo karo metais.

LT. GEN. ION MIHAI PACEPA, PROF. RONALD J. RYCHLAK
Dezinformacija
Buvęs Rumunijos žvalgybos vadovas I. M. Pacepa ir istorijos bei teisės mokslų profesorius R. Rychlak atskleidžia didžiausias plačiajam pasauliui nežinomas dezinformacijos kampanijas.

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

Hans Rumpf

UGNIES URAGANAS

išdeginta Vokietija

Vertėjas Antanas Šernius
Redaktorė Ingrida Daračienė
Maketuotojas Arūnas Latišenka
Viršelio dizainerė Augustina Trijonytė
Iliustracijas parinko Vitalijus Michalovskis

Išleido leidykla „Briedis“,
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.lt, info@briedis.lt

Spausdino AB „Spauda“,
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius, Lietuva, www.spauda.com, info@spauda.com

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Per Antrąjį pasaulinį karą bombarduojant Vokietijos miestus žuvo per 600 tūkst. civilių gyventojų, dvigubai daugiau buvo sužeisti ar sužaloti, 13 mln. liko be pastogės. Sunaikinti neįkainojamos vertės meno kūriniai, senovės architektūros paminklai, bibliotekos ir mokslo centrai.

Tai buvo tikra katastrofa, bet „nugalėtojų neteisia“. Kaip tik todėl apie barbariškus, daugybę gyvybių nusinešusius Vokietijos bombardavimus pokario metais kalbėti buvo vengiama, nors nusikaltimai prieš žmoniją – akivaizdūs. Apie tai savo knygoje „Ugnies uraganas: išdeginta Vokietija“ rašo buvęs Vokietijos priešgaisrinės apsaugos tarnybos generalinis inspektorius Hansas Rumpfas.

Hamburgas, Liubekas, Dresdenas, kiti Vokietijos miestai buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus. Kodėl iš pradžių lyg ir humaniškas oro karas Vakarų fronto padangėje, nerengiant atakų prieš civilinius objektus, virto atviriausiu kruvinu barbariškumu? Kodėl ant beginklių moterų, senelių ir vaikų lengva ranka numesta tūkstančiai tonų galingų sprogmenų? Kodėl reikėjo versti pelenais Vokietijos miestus pačioje karo pabaigoje, kai sąjungininkų pergalė jau buvo užtikrinta? Autorius nuosekliai, be pykčio ir atvirų kaltinimų pasakoja, kaip viskas vyko.

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

SERIJA II PASAULINIS KARAS

ISBN 978-9955-26-605-1